

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

2

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1977

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

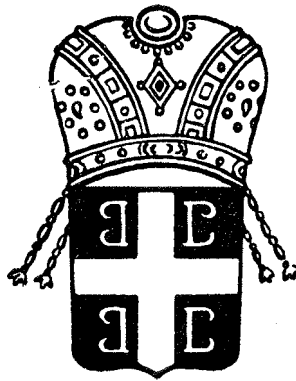

2

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1977

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
« ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ »

Π Ε Π Ρ Α Γ Μ Ε Ν Α
Β^{ΟΥ} ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

Μ Α • Ι • Ο Σ 1976

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1977

ΤΥΠΟΙΣ: ΑΡΙΣΤΕΙΔΗ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, ΕΠΙΚΟΥΡΟΥ 20 - ΤΗΛ. 3216.789

**ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΜΕΤΑΒΑΤΙΚΟΝ
ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ**

ΠΡΟΕΔΡΟΣ : ΜΙΧΑΗΛ ΓΚΗΤΑΚΟΣ. Μέλος τῆς Ἀκαδημίας τῆς Μεσογείου

Αοs ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ : ΠΑΝΑΓΗΣ ΒΑΝΔΩΡΟΣ. Μέλος τῆς Ἀκαδημίας τῶν Βρυξελλῶν. Γενικός Διευθυντής τοῦ Ἰδρύματος Εὐρώπης «Δραγάν».

Βοs ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ : ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΑΦΗΣ. Ἀγιογράφος

ΓΕΝΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ : ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ. Ἀρχιτέκτων

ΕΦΟΡΟΣ : ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗΣ. Καθηγητής

ΤΑΜΙΑΣ : ΜΙΧΑΗΛ ΒΑΓΙΑΚΑΚΟΣ. Ἐπιχειρηματίας

ΜΕΛΟΣ : ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΞΕΝΟΓΙΑΝΝΗΣ. Καθηγητής

ΜΕΛΟΣ : ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ. Δικηγόρος

ΜΕΛΟΣ : ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΤΕΡΖΑΚΗΣ. Β. Γυμνασιάρχης

ΑΝΑΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΜΕΛΗ

1. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΒΟΥΡΒΟΥΛΗΣ. Δικηγόρος
2. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΕΞΑΡΧΟΠΟΥΛΟΣ. Πολιτικός Μηχανικός
3. ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ. Γραμματεὺς Α.Ε.Σ. Ὑπουργείου Παιδείας

ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

1. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΚΟΥΚΟΥΤΣΗΣ. Δικηγόρος
2. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΜΑΝΤΖΑΡΗΣ. τ. Ἀστυνομικός Διευθυντής
3. ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΜΠΙΤΣΑΚΟΣ. Βοηθός Γεν. Ἐπιθεωρητοῦ

ΞΕΝΟΙ ΕΤΑΙΡΟΙ

(Κατ' ἀπόλυτον χρονολογικὴν σειρὰν ἐκλογῆς ἐκάστου).

1. Francisco Elias de Tejada y Spinola. Φιλόσοφος - Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σεβίλλης.
2. Armando Plebe. Φιλόσοφος - Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Παλέρμου.
3. Emilio Liadó Inigo. Φιλόσοφος - Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Βαρκελώνης.
4. Don Bruno Rigon. Πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας Gentium «Pro Pace».
5. Πρίγκηψ Δημήτριος Ρομανόφ. Πρόεδρος τῆς Αὐτοκρατορικῆς Ἀκαδημίας τοῦ Ἁγίου Κυρίλλου.
6. Juan S. Nadal. Καθηγητὴς τοῦ ἐν Ρώμῃ Γρηγοριανοῦ Πανεπιστημίου.
7. Joaquin Garcia de la Concha. Γενικὸς Γραμματεὺς τῆς Ὄργανώσεως «Φίλιππος δ' ΙΙ».
8. Juan Alberto Walls. Πρόεδρος τοῦ Ἰσπανικοῦ Κέντρου Μεσογειακοῦ Πολιτισμοῦ.
9. Giovanni Torti. Καθηγητὴς τῆς Μεσαιωνικῆς Λατινικῆς Λογοτεχνίας τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Parma.
10. Gunzalo Ibañez. Καθηγητὴς τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Δικαίου εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Siantiago.
11. Piero Vassalo. Ἐκδότης Ἐπιστημονικῶν Περιοδικῶν.
12. Caspar V. Schrenk - Notzing. Ἐκδότης Ἐπιθεωρήσεως «Criticon».
13. Maurizio Cabona. Μηχανικὸς - Συγγραφεὺς.
14. Ὁθων Ἀρχιδούξ τῶν Ἀψβούργων.
15. Pier Francesco Zarcone. Procuratore legale.
16. Nico Crea. Ἐκδότης Ἐπιθεωρήσεως Παραδοσιακῶν μελετῶν.
17. I. Dragan. Καθηγητὴς Πανεπιστημίου. Ἰδρυτὴς Ἰδρύματος Ἐδρώπης «Δραγάν».
18. Carlo Fabrizio Carli. Συγγραφεὺς.
19. Caterina Nazloglou Bonan. Καθηγήτρια τῆς Ἱστορίας τῆς Τέχνης εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Νικαίας.
20. E. Rátz. Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Santo Domingo. Πρόεδρος ἐπιτροπῆς Comite prob. Libertato.
21. Tommaso Romano. Ἐκδότης συγκροτήματος THULE.

22. Marijan Tacvar. Ἑλληνιστής. Καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου Λουμπλιάνα.
23. Giovanni Aliata di Montereale. Πρίγκηψ. Πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας τῆς Μεσογείου.
24. Colonel Rémy. Ἴηρος τῆς Γαλλίας.
25. Renato del Ponte. Καθηγητής. Ἐκδότης τῆς Ἐπιθεωρήσεως «Arthos». Διευθυντής τοῦ «Κέντρου Παραδοσιακῶν Σπουδῶν».
26. Jacques Chastenet, τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας.
27. Gaetano Catalano. Καθηγητής τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Palermo.
28. Giuseppe Marzano. τ. Γερουσιαστής.
29. Luigi Gallinari. Καθηγητής Πανεπιστημίου.
30. Lucia Poli. Διευθύντρια περιοδικοῦ καὶ τοῦ Centro culturale per la Gioventù.
31. Salvatore Barberi. Καθηγητής τῆς Ἱατρικῆς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Messina.
32. Augusto Guzzo. Ἀκαδημαϊκός - Καθηγητής τῆς Φιλοσοφίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Torino.
33. Ettore Paratore. Ἀκαδημαϊκός - Καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου Ρώμης.
34. Riccardo del Giudice. Καθηγητής τῶν Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ρώμης.
35. Don Giovanni Imperiali. Στρατηγός. Νοβ. dei Principi di Francavilla.
36. Giovanni di Giura. Βαρῶνος.
37. Christian Bontzolakis. Ἐκδότης τῆς ἐν Παρισίοις Journal Franco - Helénique «Indépendance».
38. Carlo d' Amelio. Ἀκαδημαϊκός.
39. Adrian Radulescu. Διευθυντής τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου τῆς Constanja.
40. Attilio Omodei - Zorini. Ὁμότιμος Καθηγητής τῆς Ἱατρικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ρώμης.
41. Filippo Ungaro. Ἀντιπρόεδρος τοῦ Ἰδρύματος Consiglio Nazionale Firenze.
42. Conte Alessandro Lessona. Καθηγητής τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ρώμης.
43. Thomas Molnar. Φιλόσοφος - Ἱστορικός - Καθηγητής Πανεπιστημίου.
44. Angelo Paroma. Ναύαρχος.
45. Πρίγκηψ Dott. Gutierrez di Spandafora
46. Ath. N. I. Luvaris. Ἱστορικός - Γλωσσολόγος.
47. Roberto Lucifero. Συγγραφεύς.

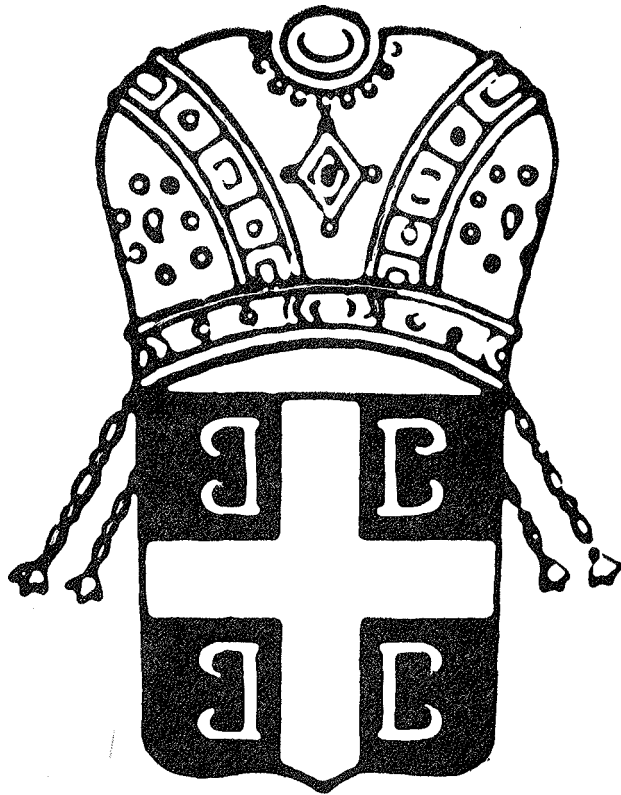
48. Luigi Condorelli. Καθηγητής της Ίατρικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ρώμης.
49. Cristopher Wright. Κοινωνιολόγος. (Πανεπιστήμιον τοῦ Aberdeen).
50. Sen Avv. Michele Pazienza. Γερουσιαστής.

ΤΙΝΑ ΤΩΝ ΙΔΡΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΙΝΕΣ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΕΙΩΝ
ΚΑΙ ΚΙΝΗΣΕΩΝ
ΜΕΘ' ΩΝ ΣΥΝΕΡΓΑΖΕΤΑΙ Η ΕΤΑΙΡΕΙΑ
«ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ»

1. ACCADEMIA DEL MEDITERRANEO (ROMA)
2. IMPERIALE ACCADEMIA DI SAN CIRILLO (POMEZIA)
3. ACCADEMIA GENTIUM «PRO PACE» (ROMA - MICHIGAN, USA)
4. ΔΙΕΘΝΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΕΡΕΥΝΩΝ (ΚΑΝΑΔΑΣ)
5. ORGAZICACION FELIPE II (MADRIT)
6. CENTRO DE CULTURA MEDITERRANEA (ROMA)
7. ΙΣΠΑΝΙΚΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΝ ΙΔΡΥΜΑ (ΑΘΗΝΑΙ).
8. ΙΤΑΛΙΚΟΝ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΟΝ ΙΔΡΥΜΑ (ΡΩΜΗ)
9. ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΟΝ ΙΔΡΥΜΑ (ΑΘΗΝΑΙ)
10. ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΝΩΣΙΣ ΝΕΩΝ ΔΙΑΝΟΟΥΜΕΝΩΝ
11. ΕΤΑΙΡΕΙΑ «DANTE ALIGHIERI» (ROMA)
12. ΚΕΝΤΡΟΝ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ (GENOVA)
13. ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΑΙ ΣΠΟΥΔΑΙ «AGOSTINO TORRI» (PARMA)
14. EDIZIONI THULE (PALERMO)
15. ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΕΛΛΗΝΩΝ ΔΗΜΟΣΙΟΛΟΓΩΝ
16. ΙΔΡΥΜΑ ΕΥΡΩΠΗΣ «ΔΡΑΦΑΝ»
17. ZURNAL FRANCO - HELLENICUE INDEPONDANCE (PARIS)
18. ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΥ
«ΑΝΘΡΩΠΙΝΑΙ ΣΧΕΣΕΙΣ» (ΑΘΗΝΑΙ)

ΤΑ ΕΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ, ΤΜΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

1. ΤΜΗΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ ΚΑΙ ΜΕΛΕΤΩΝ
2. ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ
3. ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ

Τὸ Οἰκόσημον τῶν Παλαιολόγων τὸ καὶ Σύμβολον τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν
καὶ Παραδοσιακῶν Σπουδῶν «Βυζαντινὸς Πολιτισμὸς»

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ Ἐπιστημονική Ἑταιρεία Βυζαντινῶν καὶ Παραδοσιακῶν σπουδῶν «Βυζαντινὸς Πολιτισμὸς» εὐρίσκεται εἰς τὴν εὐχάριστον θέσιν νὰ κυκλοφορήσῃ τὸν δεύτερον κατὰ σειρὰν ἐκδιδόμενον ὑπὸ τύπον «ἀγαλέκτω» ἐτήσιον τόμον τῆς ὑπὸ τὸν τίτλον ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ.

Κατ' ἀπόφασιν τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς ἡ Ἑταιρεία θὰ ἐκδίδῃ κατ' ἔτος ὑπὸ τὸν ὡς ἄνω τίτλον ἓνα τόμον, εἰς τὸ πρῶτον μέρος τοῦ ὁποίου θὰ περιέχωνται τὰ πεπραγμένα τῶν ὑπ' αὐτῆς καθ' ἕκαστον ἔτος διοργανουμένων Πανελληνίων ἢ Διεθνῶν Συνεδρίων, εἰς τὸ δεύτερον αἱ ὁμιλίαι - ἀνακοινώσεις τῶν μελῶν τῆς ἢ διαφόρων προσωπικοτήτων κατὰ τὰς ἐν συμποσίῳ τριμηνιαίας «Πνευματικὰς συναντήσεις» καὶ εἰς τὸ τρίτον μελέται μελῶν τῆς καὶ διαπρεπῶν ἡμετέρων καὶ ξένων διανοουμένων. Ἐν παραρτήματι θὰ ἀναφέρονται θέματα σχετικὰ πρὸς τὴν δραστηριότητα τῆς Ἑταιρείας, ὡς καὶ διβλιοκρίσεις. Ἐκαστος τῶν τόμων τούτων θὰ ἀριθμῆται δι' ἀραβικῶν ἀριθμῶν ὅπως ὁ πρῶτος τόμος τῆς καὶ ὁ ἀνὰ χεῖρας. Διὰ τοῦ ἔργου τῆς τούτου ἡ Ἑταιρεία α) παρέχει τὴν εὐκαιρίαν εἰς τὰ μέλη τῆς νὰ δημοσιεύουν μελέτας των, ἢ ἔκδοσις τῶν ὁποίων ὡς γνωστὸν δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ εὐχερῆς λόγῳ τῶν ἀπαιτουμένων ἐξόδων, παρακινουσα οὕτω τὸν ζῆλον των δι' ἐρεῦνας καὶ μελέτας καὶ ὀλοποιούσα τὸν σχετικὸν πρὸς τὴν στοργικὴν χειραγώγησίν των σκοπὸν τῆς. β) Συνεργάζεται πνευματικῶς καὶ καρποφόρως μεθ' ἡμετέρων καὶ ξένων προσωπικοτήτων ἐπὶ θεμάτων προαγόντων τοὺς σκοποὺς τῆς. Καὶ γ) παρέχει εἰκόνα τινὰ τῆς ἐτησίας δραστηριότητός τῆς.

ΣΥΝΤΟΜΟΝ ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Ἡ Ὄργανωτικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Β' Διεθνούς Συνεδρίου τῆς Ἐταιρείας ἀπετελέσθη ἐκ τῶν κ.κ. Μ. Γκητάκου ὡς προέδρου, Δ. Καρακατσάνη ὡς Κοσμητορος, καὶ Α. Παπακαλούση, Π. Νόση - Ζαφειρίου, Μ. Δημητρίου ὡς μελῶν. Τὸ εἰρημένον Συνέδριον ἐγένετο τὴν 23ην Μαΐου 1976 ἐν τῇ ἱστορικῇ μονῇ Φανερωμένης Σαλαμίνος, εἰς τὸ καθολικὸν τῆς ὁποίας προηγῆθη ἀρχιερατικὴ λειτουργία, ἱερουργησάντων τῶν Μακαριωτάτου τ. Ἀθηνῶν κ. Ἰακώβου καὶ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Μεγαρίδος - Σαλαμίνος κ. Βαρθολομαίου, βοηθηθέντων ὑπὸ τοῦ καθηγουμένου τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Πετράκη κ. Χρυσοστόμου Ρουμελιώτη.

Αἱ πρωιναὶ ἐργασίαι τοῦ Συνεδρίου ἐπερατώθησαν τὴν 2αν μ.μ. ὄτε καὶ ὑπὸ τῆς φιλοξενησάσης τοὺς κυρίους Συνέδρους Ἱερᾶς Μονῆς παρετέθη συμπόσιον.

Τὴν 4ην μ.μ. συνεχίσθησαν αἱ ἐργασίαι τοῦ Συνεδρίου, αἱ ὁποῖαι ἔληξαν τὴν 6ην μ.μ. διὰ τῆς ἐξαγωγῆς πορισμάτων, ἅτινα καὶ δημοσιεύονται εἰς τὸν παρόντα τόμον.

Εἰς τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος Συνέδριον συμμετεῖχον δι' ἐκπροσώπων: 1) Ἡ Ἱερὰ Μητρόπολις Μεγαρίδος καὶ Σαλαμίνος, 2) Ἡ Διεθνὴς Ἀκαδημία Ἐρευνῶν τοῦ Καναδά, 3) Ἡ Ἀκαδημία GENTIUM PRO PACE, 4) Τὸ Ἰσπανικὸν Μεσογειακὸν Ἰδρυμα, 5) Τὸ Ἰταλικὸν Μεσογειακὸν Ἰδρυμα, 6) Τὸ Ἑλληνικὸν Μεσογειακὸν Ἰδρυμα, 7) Ἡ Διεθνὴς Ἐνωσις Νέων Διανοουμένων, 8) Ἡ Ἐνωσις Ἑλλήνων Δημοσιολόγων, 9) Τὸ Διδασκαλεῖον Μέσης Ἐκπαιδεύσεως καὶ 10) Τὸ Ἰδρυμα Εὐρώπης Δραγάν.

Τὰ ἀπασχολήσαντα τὸ Συνέδριον θέματα διηρέθησαν εἰς τὰ κάτωθι ἕξι τμήματα:

1. Κοινωνιολογίας καὶ Φιλοσοφίας τοῦ Βυζαντίου (Ἀνακοινώσεις 1-3).
2. Φιλοσοφίας τῆς Τέχνης καὶ Αἰσθητικῆς (Ἀνακοινώσεις 4 - 7).
3. Ἱστορίας (Ἀνακοινώσεις 8).
4. Χριστιανικῆς καὶ Βυζαντινῆς Τέχνης (Ἀνακοινώσεις 9 - 11).
5. Ἐκκλησιαστικῆς Ἀρχιτεκτονικῆς (Ἀνακοινώσεις 12-14).
6. Ἐπιγραφικῆς (Ἀνακοινώσεις 15).

ΕΝΑΡΞΙΣ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ Δρος ΜΙΧΑΗΛ Χ.
ΓΚΗΤΑΚΟΥ ΚΑΙ ΑΝΑΚΗΡΥΞΙΣ ΕΠΙΤΙΜΩΝ ΠΡΟΕΔΡΩΝ
ΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

Μακαριώτατε,
Σεβασμιώτατε,
Κύριοι εκπρόσωποι πνευματικῶν Ἰδρυμάτων καὶ Κινήσεων,
Κύριε Διευθυντὰ τοῦ Διδασκαλείου Μέσης Ἐκπαιδεύσεως,
Κύριοι Σύεδροι,
Κυρίες καὶ Κύριοι,

Ἀπευθύνω πρὸς πάντας ὑμᾶς θερμότατον χαιρετισμόν. Εὐλογος δὲ εἶναι ἡ συγκλονίζουσα αὐτὴν τὴν στιγμὴν τὴν ψυχὴν μου συγκίνησις, διότι πρῶτον Θεοῦ εὐδοκήσαντος ἡ Ἐταιρεία μας, ἀφοῦ ἔλαβε τὰς εὐλογίας τῆς Ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, τελεῖ σήμερον τὸ δεύτερον Διεθνὲς Συνέδριόν της καὶ δὴ εἰς τόπον μεθ' οὗ, ὅλως ἰδιαιτέρως καὶ ἀρκούντως προσωπικῶς συνδέομαι πνευματικῶς. Καὶ δεύτερον, διότι πιστεύω ἀκραδάντως, ὅτι τοιοῦτου εἴδους πνευματικαὶ ἐκδηλώσεις καὶ δραστηριότητες μὲ καταπλήσουσιν ἀπήχησιν εἰς τὸ Ἐξωτερικόν, ἀποτελοῦν ἐγρήγορσιν τῆς τόσο ζωτικῆς, διὰ τὴν ἱστορικὴν καὶ πνευματικὴν παρουσίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, συνειδήσεως τῆς οἰκουμενικότητός του καὶ τῆς κοσμοϊστορικότητός του. Τοῦτέστιν συνειδήσεως ἀνευ τῆς ὁποίας ἐπισκιάζεται ἡ ἀπαράμιλλος πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ ἀκτινοβολία τοῦ Ἑλληνος. Αἱ ἐκδηλώσεις αὗται ἀποτελοῦν ἅμα ὑπόμνησιν τῶν ὑπερόχων ριζῶν μας, ἡ ἀπομάκρυνσις ἐκ τῶν ὁποίων συνεπάγεται τὴν διάλυσίν μας ὡς Ἔθνους. Δεδομένου δὲ ὅτι ὁ Βυζαντινὸς Πολιτισμὸς εἶναι ἀδιαφιλονείκητος καὶ ἀδιάσπαστος συνέχεια τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ ὁ συνδετικὸς κρίκος μετὰ τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ, ὡς καὶ συνεχιστὴς τῶν μεγαλοπνῶν Ἑλληνικῶν παραδόσεων, ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ μετὰ τινὰς ἡμέρας συμπίπτει ἡ ἐπέτειος τῆς ἀποφράδος ἡμέρας τῆς ἀλώσεως τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων, ἡ Ἐταιρεία μας εὐλαβῶς ἀφιερώνει τὸ δεύτερον αὐτὸ Διεθνὲς Συνέδριόν της εἰς τὸν νεομάρτυρα αὐτοκράτορα τῆς Ἑλληνικῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, Κωνσταντῖνον Παλαιολόγον.

Κύριοι Σύεδροι. Δεδομένου ὅτι διὰ λόγους ἀνεξαρτήτους τῆς θελή-

σεως τῆς ὀργανωτικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Συνεδρίου μας, ἡ ἔναρξις τῶν ἐργασιῶν τοῦ ἐβράδυνε πολὺ πέραν τοῦ ὑπὸ τοῦ προγράμματος προσδιορισθέντος χρόνου, δὲν θὰ σᾶς ἀπασχολήσω περισσότερον. Ἐρμηνεύων ὅμως τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ τε Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας μας καὶ ὁμῶν, προτείνω ὅπως δι' ἀνατάσεως τῶν χειρῶν κηρύξωμεν ἐπιτίμους προέδρους τοῦ Συνεδρίου τὸν Μακαριώτατον τ. Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Ἰάκωβον καὶ τὸν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Μεγαρίδος καὶ Σαλαμίνας κ. Βαρθολομαῖον.

Οἱ κ.κ. Σύεδροι ὁμοφώνως ἀνεκήρυξαν τοὺς προαναφερθέντας ἀρχιερεῖς ἐπιτίμους προέδρους τοῦ Β' Διεθνούς Συνεδρίου τῆς Ε.Ε.Β.Π. Μεθ' ὃ ὁ πρόεδρος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας καὶ τοῦ Συνεδρίου, Δρ. Μ. Γκητάκος, παρεκάλεσεν τὸν Μακαριώτατον κ. Ἰάκωβον νὰ κηρύξη τὴν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου.

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΩΤΑΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ
ΠΡ. ΑΘΗΝΩΝ ΙΑΚΩΒΟΥ

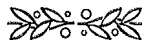
Χαιρετίζω με ιδιαίτεran χαράν και συγκίνησιν τὸ Β' Διεθνὲς Συνέδριον τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας «Βυζαντινὸς Πολιτισμὸς» καὶ εὐχαριστῶ ἀπὸ θάθους καρδίας διὰ τὴν εὐγενικὴν σας πρόσκλησιν, ὅπως παραστῶ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ φιλτάτου μου Ἱεράρχου τῆς Θεοσώστου Ἐπαρχίας ταύτης, κ. Βαρθολομαίου καὶ εὐλογῆσω τὰς ἐργασίας του. Χαίρω ὅλως ἰδιαιτέρως, διότι ὁμοῦ με προσωπικότητας διεθνοῦς κύρους καὶ τεραστίας Ἐπιστημονικῆς ἀκτινοβολίας, ἐμφανίζονται ἐδῶ σήμερον καὶ νέοι λαμπροὶ Ἕλληνες ἐρευνηταί, διακατεχόμενοι ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ ζήλου νὰ μελετήσουν εἰς θάθος καὶ νὰ προβάλουν τὰς Ἑλληνικὰς παραδόσεις καὶ τὸν ὑπέροχον βυζαντινὸν μας πολιτισμὸν. Τὸν πολιτισμὸν ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος, θαυτάτα διαπεποτισμένος ὑπὸ τῆς Χριστιανικῆς ἀληθείας, μετεσχημάτισε τὸν ἀρχαῖον ἀθάνατον κλασσικὸν πολιτισμὸν εἰς τὸ γνωστὸν σχῆμα τοῦ ἑλληνοχριστιανικοῦ ιδεώδους, τὸ ὁποῖον καὶ διεμόρφωσεν ἔκτοτε ὀριστικῶς τὸν λεγόμενον Δυτικὸν Πολιτισμὸν, ἦτοι τὸν σύγχρονον πολιτισμὸν τῆς ἀνθρωπότητος. Καὶ θὰ πρέπει νὰ σεμνύνεται ἀσφαλῶς ὁ σεμνὸς καὶ διακεκριμένος ἐν τῇ Βυζαντινῇ Ἐπιστῆμῃ, Πρόεδρος τῆς Ἑταιρείας, Δρ. Μιχαὴλ Γκητάκος, διότι ἔλαθε τὴν ἕξοχον πρωτοβουλίαν νὰ προωθήσῃ νέους ἐπιστήμονας εἰς τὸν ὠραῖον ἀλλά καὶ ἐπίμοχθον στίβον τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης καὶ οὕτω νὰ δημιουργηθῇ ἀξιοσημάντος Σχολῆ ἐξ ἧς ἐξέρχονται ἐλπιδοφόροι ὀμάδες νέων ἐρευνητῶν τοῦ Βυζαντινοῦ προγονικοῦ μας θησαυροῦ καὶ τῶν ὑπερόχων Ἑλληνικῶν παραδόσεων.

Ἄλλὰ προσωπικῶς δοκιμάζω καὶ συγκίνησιν ἰδιαιτέran, διότι κατ' εὐτυχῆ ἐμπνευσιν ἐπελέγη ὡς τόπος τοῦ Συνεδρίου σας ὁ ἱερὸς καὶ πάνσεπτος αὐτὸς χώρος τῆς Ἱστορικῆς Ἱ. Μονῆς Φανερωμένης Σαλαμίνας. Μιᾶς Μονῆς Βυζαντινῆς, τὴν ὁποῖαν ἐν ἔτει 1936 νεαρὸς τότε Μητροπολίτης, ἀνεῦρον ἐγκαταλελειμμένην, κυριολεκτικῶς ἐρημωμένην, διαθέτουσαν ἓνα καὶ μόνον Γέροντα Μοναχόν. Καὶ παρέστη τότε ἀνάγκη νὰ δώσω ἓνα μέρος τῆς ψυχῆς μου, ὡς καλῶς θὰ ἐνθυμεῖται καὶ ὁ φίλτατός μου κ. Γκητάκος, ὁ καὶ συγγράφας τὴν Ἱστορίαν τῆς Μονῆς, διὰ νὰ ἀνατιῶσῃ τὸ σεπτὸν αὐτὸ Βυζαντινὸν Κοινόθιον εἰς τὴν σημερινὴν αὐτοῦ ἀγλὴν καὶ εὐκλειαν. Ἐπομένως διὰ τὸν ὀμιλοῦντα ἡ ἐκλογὴ τῆς Φανερωμένης,

ὡς τόπου τοῦ Συνεδρίου, ἀποτελεῖ μίαν πρόσθετον θαθεῖαν συγκλίησιν: Συγχαίρων ἀπὸ καρδίας, Κύριε Πρόεδρε καὶ Κύριοι σύνεδροι, διὰ τὴν λαμπρὰν πρωτοβουλίαν τῆς συγκλήσεως τοῦ Συνεδρίου σας καὶ ἐπευλογῶν ὑμᾶς πατρικῶς, κηρύττω τὴν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ Β' Διεθνοῦς Συνεδρίου τῆς Ἑταιρείας «Βυζαντινὸς Πολιτισμὸς» καὶ εὐχομαι εἰς τὸν Κύριον ὑπὲρ πλήρους εὐδοώσεως τῶν ἐργασιῶν αὐτοῦ.

Ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα περὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ καὶ ἐθνικοῦ ἔργου τῆς Ἑταιρείας, ἐχαίρησαν τὴν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Μεγαρίδος καὶ Σαλαμῖνος κ. Βαρθολομαῖος, ὁ Διευθυντὴς τοῦ Διδασκαλείου Μέσης Ἐκπαιδεύσεως κ. Βασιλάκης, ὁ Πρόεδρος τῆς Διεθνοῦς Ἑνώσεως Νέων Διανοουμένων κ. Α. Ταμπακόπουλος, ὁ ὁποῖος ἐξῆρε τὸ μεγαλόπνοον ἔργον τῆς Ἑταιρείας, τονίσας ἅμα τὴν ὑπ' αὐτῆς στοργικὴν χειραγώγησιν τῶν νέων μελῶν τῆς, καὶ ἄλλοι.

Ἀκολούθως ἐκλήθη εἰς τὸ θῆμα ὁ Δημοσιολόγος καὶ τέως Βουλευτὴς Πειραιῶς κ. Δ. Σφαέλλος, ὁ ὁποῖος ὡς ἐκπρόσωπος τῆς Ἑταιρείας Ἑλλήνων Δημοσιολόγων ἀπηύθυνε τὸν κάτωθι χαιρετισμόν.

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΛΛΗΝΩΝ ΔΗΜΟΣΙΟΛΟΓΩΝ
ΔΙΑ ΤΟΥ ΜΕΛΟΥΣ ΤΗΣ κ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΣΦΑΕΛΛΟΥ

Μακαριώτατε,
Σεβασμιώτατε,
Κύριε Πρόεδρε,
Κυρίες και Κύριοι Σύεδροι,

Εὐχαριστῶ ὑμᾶς διὰ τὴν τιμητικὴν πρόσκλησίν σας, ἵνα παρακολουθήσω τὰς ἐργασίας τοῦ Β' Διεθνoῦς Συνεδρίου τῆς Ἑταιρείας «Βυζαντινὸς Πολιτισμὸς». Σᾶς διαβιβάζω τὸν θερμὸν χαιρετισμὸν τῆς Ἑταιρείας Ἑλλήνων Δημοσιολόγων καὶ τὰς εὐχὰς τῆς διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου. Προσθέτω ὅμως καὶ τὰ συγχαρητήριά μας πρὸς τὴν Ἑταιρείαν «Βυζαντινὸς Πολιτισμὸς» καὶ ἰδιαιτέρως πρὸς τὸν ἀκάματον καὶ διαπρεπῆ ἐπιστήμονα, Πρόεδρον τῆς Ἑταιρείας, καθηγητὴν κ. Μιχ. Γκητάκον καὶ τοὺς ἀξιόους ἐν τῷ Διοικητ. Συμβουλίῳ συνεργάτας του, διὰ τὴν ἔντονον δραστηριότητα μὲ τὴν ὁποίαν ὑπηρετοῦν τοὺς ἐθνικοὺς, ἐπιστημονικοὺς καὶ πολιτιστικοὺς σκοποὺς αὐτοῦς, ἡ ὁποία καταφαίνεται καὶ ἐκ τῆς ἐντὸς ὀκτῶ περίπου μόλις μηνῶν διοργανώσεως τοῦ σημερινοῦ Β' Συνεδρίου ἀπὸ τοῦ Α' ἐκείνου τῆς 12.10.1975, καὶ ἐκ τοῦ ἐμπλουτισμένου διὰ ποικίλων ἀνακοινώσεων προγράμματος τοῦ σημερινοῦ Β' Συνεδρίου καὶ τέλος ἐκ τοῦ σήμερον κυκλοφορήσαντος ὠραίου καὶ πλουσίου Τόμου τῶν πρακτικῶν τοῦ Α' Συνεδρίου. Ἡ συμμετοχὴ δὲ εἰς τὸ σημερινὸν Συνέδριον πλειάδος Ἑλλήνων καὶ ξένων ἐπιστημόνων μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν ἐκλεκτὸν φιλέλληνα καὶ διεθνῶς διαπρεπῆ Φιλόσοφον Καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σεβίλλης, ὁμιλοῦντα καὶ τὴν γλώσσαν μας, κ. Φρανσίσκο Ἐλίαν ντὲ Τεχάντα καὶ ἡ παρουσία τοῦ Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Χουάν Ναδάλ καὶ πλήθους ἐκπροσώπων Ἰδρυμάτων, προσδίδει εἰς τὸ ἔργον τῆς Ἑταιρείας κύρος καὶ βαρύτητα καὶ ἀποδεικνύει τὴν διεθνή ἀναγνώρισιν αὐτῆς.

Ἄκριθῶς ὅμως, ἐκ τῆς μεγάλης ἐκτιμῆσεώς μου πρὸς τὸ ἔργον καὶ τὰς προσπάθειάς τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν καὶ Παραδοσιακῶν Σπουδῶν, ἐπιτρέψατέ μου, χωρὶς καμμίαν παρεξήγησιν τῶν προθέσεών μου, καὶ ἔχων ὑπ' ὄψιν μου τὰ Τμήματα τῶν Κλάδων τοῦ Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ, ὡς ταῦτα ἀναγράφονται εἰς τὸ ἀνά χεῖρας πάντων διανεμηθὲν πρόγραμμα τῶν Εἰσηγήσεων καὶ Ἀνακοινώσεων τῶν κ.κ. Συνέδρων, νὰ προσθέσω

καὶ ἐγὼ ἕναν ἄλλον κλάδον τοῦ Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ τὸν ὁποῖον φυσικά, ὡς ἐκ τῆς ιδιότητός μου ὡς Δημοσιολογικοῦ πολιτικοῦ, προσέχω ἐξ ἴσου πρὸς τοὺς λοιπούς, τὸν κλάδον τῆς Πολιτειακῆς δομῆς τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς Κοινωνικοοικονομικῆς πολιτικῆς αὐτοῦ.

Ἐξ Ἐθνικοῦ, Ἱστορικοῦ καὶ Νομικοῦ ἐνδιαφέροντος κινούμενος εἰς τὴν μελέτην τῶν Βυζαντινῶν θεμάτων, ἔχω διαπιστώσει, ὅτι ἡ τόσον χρήσιμος δυναμένη νὰ ἀποβῆ εἰς τὰς διεθνεῖς πολυταράχους ἡμέρας τῆς ἐποχῆς μας μελέτη τῆς πολιτειακῆς δομῆς τοῦ Βυζαντίου, συνήθως παραλείπεται ὑπὸ πολλῶν καὶ θεωρεῖται ἴσως ὡς ἱστορικῶς καὶ μουσειακῶς πλεόν, θὰ ἔλεγα, ἐνδιαφέρουσα.

Ἄλλὰ τὰ πράγματα δὲν ἔχουν οὕτω. Διότι Βυζάντιον καὶ Βυζαντινὸς Πολιτισμὸς δὲν εἶναι μόνον Ἀρχιτεκτονικὴ ἢ Ψηφιδογραφία, Ποίησις, Μουσικὴ καὶ Μελωδία Ἐκκλησιαστικὴ, Νομικὴ καὶ Φιλολογία καὶ Φιλοσοφία ἐπὶ θεολογικῶν καὶ μὴ θεμάτων, ὅσα ἐξ αὐτῶν τῶν τελευταίων ἐθεραπεύοντο εἰς τὸ Βυζάντιον ὑπὸ τὸ ἐπικρατοῦν αὐστηρῶς θρησκευτικὸν κλίμα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Τὸ Πολιτικὸν καὶ ἰδίᾳ τὸ Πολιτειακὸν καὶ Κοινωνικοοικονομικὸν περιεχόμενον, ἡ πολιτειακὴ δομὴ καὶ αἱ κοινωνικοοικονομικαὶ τάσεις καὶ ροπαὶ τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, εἶναι ἐξ ἴσου ἀξιαὶ μεγάλης προσοχῆς καὶ μελέτης, εἶναι προσέτι λίαν ἀξιόλογοι, ἐνδιαφέρουσαι καὶ διδακτικαὶ διὰ τὴν ἐποχὴν μας, πηγαὶ ἀντιγραφῆς διὰ λαοὺς καὶ κράτη ἀποθλέποντα εἰς ἀνάπτυξιν, καλὴν διοίκησιν καὶ μακροζωΐαν, ἀφοῦ αὐταὶ ἀκριβῶς αἱ Πολιτειακαὶ καὶ Κοινωνικοοικονομικαὶ τάσεις καὶ ροπαὶ τοῦ Βυζαντίου, ὅμοι ἢ θεθαίως μετὰ τῶν ἄλλων πολιτιστικῶν, ἄτινα ἀνέφερα, θεμάτων, ὑπῆρξαν τὰ θεμέλια καὶ αἱ βάσεις τῆς μακραιωνῆς λαμπρᾶς σταδιοδρομίας τοῦ παρατύπου ἢ πρωτοτύπου αὐτοῦ Κράτους!...

Εἶπον παρατύπου ἢ πρωτοτύπου. Δὲν κάμω ἀνακριβολογίαν οὔτε παραδοξολογίαν. Εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν αὐτὸν προβαίνω θάσει τοῦ θαυμαστοῦ ὄντως καὶ ἱστορικῶς ἀκριβεστάτου ὀρισμοῦ καὶ χαρακτηρισμοῦ τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους ἀπὸ τὸν Αὐγουστον Χέιζενμπεργκ, λέγοντος ὅτι: «Τὸ Βυζαντινὸν Κράτος ἦτο τὸ ἐκχριστιανισθὲν Ρωμαϊκὸν Κράτος τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους». Καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτός, ἀδιαφιλονείκητος τοῦλάχιστον διὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, δὲν χάνει τὴν ὀρθότητά του οὔτε καὶ διὰ τὴν περίοδον τῶν μεταγενεστέρων αἰώνων, ἀσφαλῶς ἐξασθενῶν εἰς ἀκρίθειαν μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Στρατηγοπούλου ἀνακατάληψιν ἀπὸ τοὺς Σταυροφόρους τὸ 1261 τῆς Βασιλίδος μας, καίτοι τὸ Ρωμαϊκὸν προσωνύμιον δὲν ἀπέλειπεν τελείως παρὰ μόνον μετὰ τὴν δραματικὴν ἀπάντησιν τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιο-

λόγου πρὸς τὸν Μωάμεθ, κατὰ τὴν Ἑλληνικωτάτην καὶ «Λεωνίδειον» ἀπάντησίν του, εἰς τὰς περὶ διὰ συνθηκολογήσεως παραδόσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως προτάσεις τοῦ πορθητοῦ.

Πράγματι τὸ Βυζαντινὸν Κράτος ἦτο ἀπὸ κτίσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως (τὸ 330 μ.Χ.) τὸ Ἀνατολικὸν Ρωμαϊκὸν Κράτος, ἀλλὰ τὸ Ρωμαϊκὸν αὐτὸ Κράτος εἶχεν ἤδη ἐκχριστιανισθῆ καὶ εἶχεν ἔκτασιν καὶ πληθυσμὸν κατὰ κύριον ὄγκον Ἑλληνικὸν ἐπὶ τῶν Ἑλληνικωτέρων καὶ Ἑλληνιστικωτέρων περιοχῶν τοῦ τότε κόσμου ἐκτεινόμενον.

Ὁ Ἑλληνοχριστιανικὸς κόσμος αὐτοῦ τοῦ νεορωμαϊκοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἢ ὠργανωμένη Ἐκκλησία του διήπνοντο ἀπὸ προοδευτικὸν κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν πνεῦμα, τῆς ἐν τέλει πάντων ἐν τῇ Πολιτειακῇ ἐξουσίᾳ θάσεως τῆς Λαϊκῆς Κυριαρχίας τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν πόλεων. Κατὰ ἓνα ἄμεσον ἢ ἔμμεσον τρόπον αὐτὸ τὸ πνεῦμα τῆς Λαϊκῆς Κυριαρχίας ἀπηνῆτο πάντοτε εἰς τὰς ἀρχαίας πόλεις τῶν Ἑλλήνων, τὰς Δημοκρατίας τύπου Ἀθηνῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὰς ἀκόμη τὰς ὀλιγαρχικάς, τύπου Σπάρτης. Καὶ ὑπὸ τὴν Ρωμαϊκὴν ἀκόμη κυριαρχίαν αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις δὲν ἔχαναν πάντοτε τὴν περιορισμένην ἔστω ρύθμισιν τῶν τυχῶν των κατόπιν ἀποφάσεως τοῦ λαοῦ εἰς τὰς γνωριζούσας ἄλλωστε κατὰ τὰ «βίτσια» ἢ τὴν «κολακείαν» ἢ τὴν «κρίσιν σκοπιμότητος» τῶν Ρωμαίων Αὐτοκρατόρων. Ἀλλὰ τὸ Ἀνατολικὸν Ρωμαϊκὸν Κράτος ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ μετέπειτα ταχύτατα κατὰ τὴν γλῶσσαν καὶ κατὰ πολλὰ ἄλλα, ἰδίᾳ τὴν ἐν ἰσχύϊ ἐν τῇ καθημερινῇ πράξει νομοθεσίαν, ἔζη κατὰ ἀπολύτως ἑλληνίζοντα τρόπον. Καὶ κατ' ἀνάγκην εἰς κάθε εὐκαιρίαν καὶ ἐπ' ἀφορμῇ διαφόρων αἰτίων καὶ γεγονότων ὄλονεν προσελάμβανε στοιχεῖα τῆς νοοτροπίας τῆς πολιτικῆς καὶ πολιτειακῆς ζωῆς καὶ ἐκ τῶν μακραινῶς ἐπιβισῶντων ἐθίμων τῶν Ἑλλήνων, ποὺ ἀπετέλουν τὸν κύριον ὄγκον καὶ τὸν Διοικοῦντα ὄγκον τοῦ πληθυσμοῦ του. Οὕτω, βαθμηδὸν ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου καὶ μετέπειτα, ἀνέκυψεν αὐτὸ τὸ ὁποῖον ἀπεκλήθη «Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία», τὸ ὁποῖον ὡς Κράτος ριζικῶς εἰς πάμπολλα καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν καὶ πολιτειακὴν δομὴν διέφερε οὐ μόνον τοῦ παλαιοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους τοῦ Προαυτοκρατορικοῦ καὶ τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀπὸ τοῦ χωρισμοῦ του ἀπὸ τὸ Ρωμαϊκὸν Κράτος τῆς Ἀνατολῆς, Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους. Προκειμένου δὲ διὰ τὸ Ἀνατολικὸν Ρωμαϊκὸν Κράτος τοῦ Βυζαντίου, σχεδὸν πάντες τὸ ἀναφέρουν ὡς «Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν». Ἀκόμη καὶ εἰδικοί Ἐπιστήμονες, μὲ σπανίας ἐξαιρέσεις—ὡς ἢ ἀνωτέρω τοῦ HEISENBERG—χρησιμοποιοῦν τὸν αὐτὸν κοινὸν χαρακτηρισμὸν, ὃ δὲ Κ. Ἀμαντος τὸ χαρακτηρίζει ὡς «Ἀπόλυτον Μοναρχίαν».

Ἄλλ' ἄραγε κατὰ τὰ 1123 ἔτη, τοῦ πολυκυμάντου βίου του τὸ Βυζαντινὸν Κράτος ἦτο ὄντως «Αὐτοκρατορία» μὲ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἐννοίας, τὰ ὅποια εἶχον αἱ Αὐτοκρατορίαι τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους, ἢ αἱ Αὐτοκρατορίαι τοῦ 19ου καὶ 20οῦ αἰῶνος, ὡς π.χ. ἡ Γαλλικὴ, ἡ Ρωσικὴ, ἡ Γερμανικὴ, ἡ Αὐστρουγγαρικὴ, ἡ Βρετανικὴ κ.ἄ., χωρὶς νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν μας τὰς τρικλιζούσας ἢ καταρρεούσας ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας οἰκονομικὰς ἢ πολιτιστικὰς Αὐτοκρατορίας, ὡς εἶναι τὸ Βρετανικὸν ἢ Γαλλικὸν COMMUN WEALTH ἢ αὐτὴ αὐτὴ ἢ... Δημοκρατεπώνυμος καὶ Σοσιαλεπώνυμος ἀπειλητικὴ καὶ ἐπεκτατικὴ Πασλαυιστικὴ Κομμουνιστικὴ Ρωσικὴ Αὐτοκρατορία τῆς σήμερον;

Διὰ τὸ Βυζαντινὸν Κράτος ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς «Αὐτοκρατορίας», μὲ τὸ περιεχόμενον τῆς συγχρόνου ἐννοίας καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ὅρου νοούμενος καὶ ἀναζητούμενος, εἶναι μᾶλλον ἀδόκιμος. Διότι ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία, ἱστορικῶς καὶ πολιτειακῶς, διάδοχος τῆς ἐξελιχθείσης, φθαρείσης καὶ ἐκτραπείσης ἀρχαίας Ρωμαϊκῆς Δημοκρατίας εἰς Μοναρχίαν, μὲ συχνότατα ἀνύπαρκτον διαδοχὴν αἵματος ἢ καὶ ἀπλῆς συγγενείας τοῦ νέου Αὐτοκράτορος πρὸς τὸν προκάτοχον, μὲ τὴν παρ' αὐτῇ τύποις μὲν ἀνύπαρκτον ἐκ νομικοῦ καθεστωτικοῦ κειμένου, ἀλλ' οὐσίᾳ συχνότατα — ἀν μὴ πάντοτε — καὶ δυναμικῶς ἀποτελεσματικὴν καὶ αἰσθητὴν ὡς ὑπαρκτὴν ἰσχὺν τῆς ἀρχῆς τῆς Λαϊκῆς Κυριαρχίας, ἀσκουμένην διὰ τῶν ἐν τῇ πράξει καταστάσεων «Θεσμικῶν Ὁργάνων» διὰ μέσου τῶν αἰῶνων ἀθλητικεπώνυμων πολιτικῶν ὀργανισμῶν τῶν «Πρασίνων» καὶ τῶν «Βενέτων» ἐν τῷ Ἴπποδρόμῳ, ἀναγορευόντων — συμμετοχῇ ἢ ὑποκινήσει τῆς Στρατιωτικῆς ἢ Πολιτικῆς Ἀριστοκρατίας ἢ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας — Αὐτοκράτορας πρόσωπα ἄγνωστα ἢ γνωστά, πάντως ὅμως μὴ συνδεόμενα πάντοτε διὰ συγγενείας αἵματος μὲ τὸν ἀποθανόντα ἢ καθαιρούμενον Αὐτοκράτορα, προφανῶς ἀλλοιώνει τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς «συγχρόνου ἐννοίας καὶ τοῦ τύπου τῆς Αὐτοκρατορίας». Ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμηθῶμεν ὅτι ἐπὶ τῶν 93 διατελεσάντων Αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου οἱ 37 ἐξ αὐτῶν οὐδεμίαν συγγένειαν αἵματος εἶχαν, ὡς κατιόντων τῶν προκατόχων τοῦ αξιώματος, διὰ νὰ πεισθῶμεν περὶ τῆς ἀληθείας τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων.

Πέραν δὲ τῆς ἐπιρροῆς, τὴν ὁποίαν ἴσκει ὡς ἀνωτέρω ὁ Λαός, ἡ Πολιτικὴ Ἀριστοκρατία, ἡ φαινομενικῶς μὴ ἔχουσα «λόγον» ἢ «πρωτοβουλίαν», ἦτοι ἡ Σύγκλητος ἢ τὸ SACRUM CONSISTORIUM, καὶ ἐπίσης ἡ Στρατιωτικὴ Ἀριστοκρατία, τέλος δὲ ὁ Κληρὸς ἀπὸ τῶν Πατριαρχῶν καὶ Ἐπισκόπων μέχρι τῶν ἀπειροπληθῶν Μοναχῶν, ἐπαιζα ν,

οί παράγοντες οἱ τοῖ, ἐναλλάξ ἢ ἀπὸ κοινοῦ τοσοῦτον βασικώτατον ρόλον εἰς τὴν ἀνάδειξιν τῶν Αὐτοκρατόρων, ὥστε ἡ «μορφή τῆς Αὐτοκρατορίας», ὑφ' ἧς χαρακτηριστικά καὶ ἔννοιαν νοοῦμεν αὐτὴν εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους, ἦτο πολὺ διάφορος.

Εἰς τ' ἀνωτέρω πρέπει νὰ προστεθῇ, ὅτι ἀκριβῶς λόγῳ τῶν ὡς ἄνω προϋποθέσεων, αἵτινες ὑφίσταντο κατὰ τὴν ἀνάδειξιν τῶν Αὐτοκρατόρων, οἱ τοῖ συχνότατα τὴν ἐξουσίαν των ἤσκουν διὰ τῶν ἐκάστοτε «Νεαρῶν» ἐν λαϊκωτάτῳ πνεύματι Κοινωνικῆς Δικαιοσύνης καὶ πρωτοποριακῆς κοινωνικῆς ἐξελίξεως ἐκδιδομένων, ὥστε θὰ ἔλεγέ τις ὅτι ἠλαύνοντο ἐξ ἀκράϊων κοινωνιστικῶν κηρυγμάτων τῆς ἐποχῆς μας, ἐὰν τὰ αἴτια αὐτῶν δὲν ἦσαν, τὸ μὲν ἢ Καινὴ Διαθήκη, αἱ «Διαταγαὶ τῶν Ἀποστόλων», ἢ «Διδαχὴ τῶν Ἀποστόλων» καὶ οἱ «Ἀποστολικοὶ Κανόνες» ἐπὶ Κοινωνικοοικονομικῶν θεμάτων, τὸ δὲ αἱ Ριζοσπαστικαὶ Χριστιανικαὶ Κοινωνικὰ διδασκαλῖαι τῶν μεγάλων πατέρων τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ὡς τοῦ Ἰωάννου Χρυσοστόμου, τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ καὶ ἄλλων μεταγενεστέρων, αἱ ὅποια διὰ τοῦ Χριστιανικοῦ Πνεύματος καὶ τῆς Εὐαγγελικῆς Ἠθικῆς ἐσφράγιζαν τὴν πρωτοποριακὴν κοινωνικὴν νομοθεσίαν τῶν Αὐτοκρατόρων εἰς τὴν ὁποίαν πολλάκις Πατριάρχαι ἢ Ἐπίσκοποι συνήργουν ἢ καὶ ἐπρωτοστάτου.

Πάντα τ' ἀνωτέρω ἐπήγαγον καὶ ἠὲνοῦντο καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ εἰς τὸ Βυζαντινὸν Κράτος ἦτο «Θεῖα θελήσει Αὐτοκράτωρ» καὶ «πρὸς τῆς Πίστεως», εἶδος τι «Ἐπιγίου Τοποτηρητοῦ τοῦ Χριστοῦ» — δι' ὃ καὶ ὁ Καθηγ. Β. Στεφανίδης χαρακτηρίζει τὸ Βυζάντιον ὡς «Καισαροπατικὴν Πολιτείαν» — συχνότατα ἀναγορευόμενος «Φωνῇ Λαοῦ» ἢ «Φωνῇ Στρατοῦ», ἢ ὁποία ἠρμηνεύετο ὡς «Φωνὴ Θεοῦ» καὶ ὄχι ὡς ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας... «Ὁργὴ Θεοῦ»!!...

Αἱ πολυπληθεῖς «Νεαρά» τῶν Αὐτοκρατόρων — θελκτικαὶ καὶ ἐνδιαφέρουσαι κατὰ τίτλον, ὄνομα καὶ οὐσίαν — τὰς ὁποίας ἀναμίξ προχείρως θ' ἀναφέρω, ἐπιφυλαττόμενος εἰς εἰδικὴν μελλοντικὴν ἀνακοίνωσίν μου ἐνώπιόν σας νὰ σχολιάσω, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἰδίᾳ τῶν λεγομένων Ἰσαύρων καὶ τῆς Μακεδονικῆς Δυναστείας, ὡς π.χ. αἱ Νεαρά τοῦ Ρωμανοῦ Λεκαπηνοῦ 922 καὶ 934 καὶ ἡ ὑπ' ἀριθ. V τοῦ 935 τούτου, καὶ τὸ προοίμιον τοῦ «Ἐπαρχιακοῦ βιβλίου» τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, αἱ Νεαρά 945 καὶ 947 τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογενήτου, ὡς καὶ ἡ Νεαρά 967 τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ ἡ 996 τοῦ Βασιλείου Β' καὶ ἡ πρωτοφανοῦς καὶ ἐκπληκτικὰ κοινωνικοπροοδευτικοῦ περιεχομένου Νεαρά 1002 τοῦ ἰδίου «Περὶ ἀλληλεγγύου Φόρου», ἀποτελοῦν μίαν γενικὴν ἀπόδειξιν τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων.

Πάντα ταῦτα ὅμως εἰς τὸ Βυζαντινὸν Κράτος ἦσαν ἀπολύτως φυσικά. Διότι πρέπει νὰ προστεθῆ, ὅτι ἡ ἰδιότης τοῦ «Χριστιανοῦ Ὁρθοδόξου» ἦτο κυριώτατον προσὸν πὺ ἐπρεπε νὰ διαθέτῃ ὁ Αὐτοκράτωρ, ὡς προκύπτει καὶ ἐκ τοῦ Β' βιβλίου, Τίτλ. 6 τῶν Βασιλικῶν καὶ ἐκ τῆς Ἐπαναγωγῆς τῶν Νόμων (ΑΥCΤΑ) I, 5), δεδομένου ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ, ὡς ἐπίγειος θεὸς θελήσει Ἄρχων καὶ προστάτης τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν διακυβέρνησιν αὐτῆς τῆς κατὰ τινα τρόπον «Θεοκεντρικῆς» Αὐτοκρατορίας, ἦτο ἰσαπόστολος καὶ ἰσότιμος, πολλακίς δ' ὑπέρτερος τοῦ συχνότατα ὑπ' αὐτοῦ διοριζομένου Πατριάρχου, ὁ ἴδιος αὐτοπροσώπως Παρακαθήμενος καὶ Προεδρεύων Ἐκκλησιαστικῶν ἢ Οἰκουμενικῶν Συνόδων, «μὸνος αὐτὸς τέμνων, τὴν ζήτησιν» κατ' Ἀρμενόπουλον, κατὰ δὲ τὰ Βασιλικά, Βιβλ. Β', Τίτλ. 6 § 2, «ὅπερ ἀρέσει τῷ βασιλεῖ, νόμος ἐστίν...».

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων εἰς τὸ Βυζάντιον, τὸ Κράτος, αὐτὸ τὸ ὁποῖον ὑπὸ πάντων συμβατικῶς ὠνομάζετο «Αὐτοκρατορία», ὅχι μόνον οὐδεμίαν σχέσιν εἶχε μὲ τὰ χαρακτηριστικά, τὰς προϋποθέσεις καὶ τάσεις τῆς ἐννοίας τῆς Αὐτοκρατορίας, ὡς ἐγνωρίσαμεν καὶ νοοῦμεν αὐτὴν εἰς τοὺς τελευταίους αἰῶνας, ἀλλ' ἀντιθέτως (καὶ χωρὶς πρόθεσιν σκανδαλισμοῦ οἰουδήποτε διὰ τὰ ἐν συνεχείᾳ καὶ ἄνευ πονηρᾶς διαθέσεως λεγόμενά μου) ἦτο μία «Λαϊκο-Στρατιωτικὴ Δημοκρατία» Κοινωνικῆ, Θεοκεντρικοῦ ἐπιχρίσματος ὀλοκληρωτικῆ Πολιτεία!...», ἡ ὁποία ἀπέδειξεν τὴν ἀνθεκτικὴν ἐλασικότητά της καὶ τὸν εὐστοχον, ἔναντι τοῦ Ἑλληνικοῦ χαρακτήρος, τύπον της διὰ τῆς ἀντοχῆς τοῦ θείου της ἐπὶ 1123 ἔτη!...

Καὶ εἰς τὴν ἐποχὴν μας, μὲ τὴν συνεχῆ διεθνή κατάρπτωσιν πὺ παρουσιάζει ἡ σύγχρονος Κοινοβουλευτικὴ Δημοκρατία εἰς διαφόρους χώρας, ἐπιβάλλεται ἀπροκατάληπτοι νὰ τὴν μελετήσωμεν μετὰ προσοχῆς μήπως ἐξ αὐτῆς δυνηθῶμεν νὰ εὕρωμεν στοιχεῖα καὶ πρότυπα χρήσιμα — ἂν ὅχι διεθνοῦς ἐφαρμογῆς — τοῦλάχιστον δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας, λύσεως τοῦ χρονίζοντος Πολιτειακοῦ μας προβλήματος. Διότι εἶναι ἤδη πασιφανῶς καὶ περιτράνωσ ἀποδεδειγμένον ὅτι ὑπάρχει τοιοῦτον πρόβλημα καὶ ὅτι ὁ Ἔθνικός μας πολιτειακὸς χαρακτήρ δὲν ἔχει εὐρεῖ ἀκόμη ἱκανοποιητικὸν δι' αὐτὸν ἀντίστοιχον Πολιτειακὸν Σχῆμα, ἀφοῦ ἀπὸ τὸ 1821 ἕως τὸ 1975 μετεβάλομεν τὴν πολιτειακὴν μας συγκρότησιν 14 ἢ 15 φορές ἐντὸς ἐλευθέρου πολιτειακοῦ θείου 155 ἐτῶν μὲ τὰ ἰσάριθμα Συντάγματα μας τοῦ 1822, 1823, 1827, 1844, 1864, 1911, 1925, 1926, 1935, 1945 (Σύνταγμα 1911) 1949/52, 1968, 1973, 1975. Σημειωτέον ὅτι εἰς τὴν

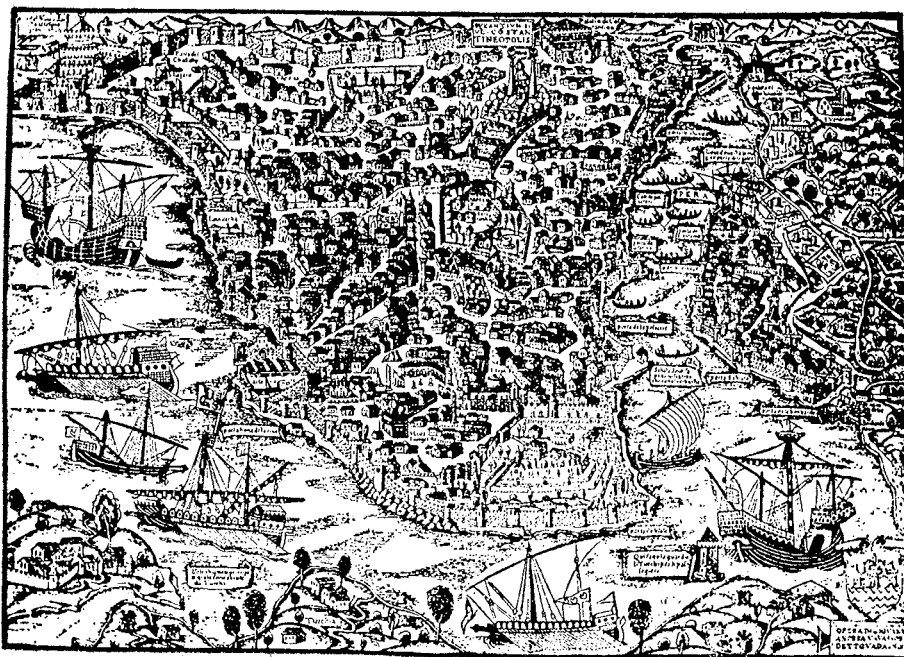
άνωτέρω άρίθμησιν δέν περιέλαβον ούτε συγκαταρίθμησα τὸ Ἐπαναστα-
τικὰ τοπικὰ περιφερειακὰ Συντάγματα τῆς περιόδου 1821 - 1827. Σήμε-
ρον θεθαίως δέν δικαιοῦμαι, καταχρώμενος τῆς εὐκαιρίας τοῦ μοῦ ἐδόθη
ἀπὸ τὸ Προεδρεῖον τοῦ Συνεδρίου μας, ἵνα ἀπευθύνω τὰς πρὸς ὑμᾶς εὐ-
χὰς καὶ τὸν χαιρετισμὸν τῆς Ἑταιρείας Ἑλλήνων Δημοσιολόγων, νὰ
ἀχθῶ διὰ μακρηγορίας μου εἰς παραβίασιν καὶ ἀνατροπὴν τοῦ χρονοδια-
γράμματος τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου. Εἰς τὴν ἀνάπτυσιν τῶν ἀνωτέ-
ρω προχείρως προέβην, διὰ νὰ ἀποδείξω τὸ θάσιμον τῆς ἐν ἀρχῇ παρα-
τηρήσεώς μου, ὅτι δέον νὰ ἀπασχολήσουν τὰ προσεχῆ Συνέδρια τῆς Ἑ-
ταιρείας «Βυζαντινὸς Πολιτισμὸς» ἀνακοινώσεις καὶ ἐπὶ ἄλλων θεμάτων
ἐκτὸς ἐκείνων καὶ παραλλήλως πρὸς ἐκεῖνα τὰ ὅποια ἕως τῶρα μᾶς
ἀπασχόλησαν. Καὶ εὐχαρίστως δηλῶ, ὅτι θὰ θεωρήσω τιμὴν καὶ ὑποχρέω-
σίν μου εἰς τὸ προσεχὲς Συνέδριον τῆς τοσαῦτα εἰς τὴν Ἐπιστήμην προσ-
φερούσης Ἑταιρείας «Βυζαντινὸς Πολιτισμὸς» νὰ προβῶ εἰς εὐρύτεραν
ειδικὴν «Ἀνακοίνωσιν», θεμελιούσαν τὰς ἐκτεθεῖσας ἀπόψεις μου ὡς πρὸς
τὸν χαρακτῆρα τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, ὡς «Λαϊκο - Στρατιωτικῆς Δη-
μοκρατιζούσης Κοινωνικῆς, Θεοκεντρικοῦ ἐπιχρίσματος, ὀλοκληρωτικῆς
Πολιτείας», ἢ ὅποια ἔστω ὑπὸ «Αὐτοκρατορικὸν μανδύαν», ἀπέδειξεν ἐπὶ
11 αἰῶνας τὴν μεγάλην προσαρμογὴν καὶ ἀντιστοιχίαν τῆς πρὸς τὸν ιδιό-
τυπον πολιτικὸν οὐχὶ δὲ ὀλιγώτερον καὶ πολιτειακὸν χαρακτῆρα τοῦ Ἑλ-
ληνος.

Κύριε Πρόεδρε, Κύριοι Σύνεδροι,

Ἡ Ἑταιρεία Ἑλλήνων Δημοσιολόγων ἀπευθύνει διὰ τοῦ ὀμιλήσαν-
τος θερμὸν χαιρετισμὸν καὶ ἐκφράζει τὴν θεθαυτότητά της περὶ τῆς πλή-
ρους ἐπιτυχίας τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου.

ΑΙ ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ

ΕΙΣ ΤΟ Βον ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ 1η

FRANCISCO ELIAS DE TEJADA ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΤΗΣ ΣΕΒΙΛΛΗΣ (Ίσπανία)

Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ RAMON LLULL

(1. Ὁ RAMON LLULL εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν)

Ὁ RAIMUNDO LULLIO (λατινοποιηθὲν ὄνομα τοῦ RAMON LLULL) εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους μελετητὰς τῆς Δύσεως κατὰ τὸν Μεσαίωνα. Ἐγεννήθη τὸ 1235 ἀπὸ εὐγενῆ γενεάν κατακτητῶν τῆς νήσου MALLORSA. Ἀκόλουθος τοῦ Βασιλέως JAIME I, μεταστρέφεται μὲ τὴν συμπλήρωσιν τῶν 30 χρόνων του, ἀφοῦ εἶδε 5 φορές τὸν Χριστὸν ἑσταυρωμένον, διὰ τὴν ἀφιέρωσιν τὴν ζωὴν του μὲ φλογερὸν πάθος εἰς τὴν διάδοσιν τῆς πίστεως μὲ λογικὰ ἐπιχειρήματα εἰς τοὺς ἀπίστους.

Ὁ RAMON LLULL ἀνέπτυξεν ἀξιοθαύμαστον δρᾶσιν ἑσπούδασεν ἐπὶ μακρὸν καὶ ἐταξίδευσεν. Προέτεινεν εἰς τὸν Πάπαν μετατροπὰς εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν καὶ συνέγραψε περίπου 300 ἔργα εἰς τὰ λατινικὰ καὶ εἰς τὰ καταλανικὰ. Τὸ τέλος του ἦτο τέλος μάρτυρος τοῦ Χριστοῦ: ἐλιθοβολήθη εἰς τὴν πόλιν BUJIA τῆς Τυνησίας ἀπὸ φανατικοὺς μωαμεθανούς.

Ὁ RAMON LLULL εἶχε ἑλκυστικὴν προσωπικότητα. Συγκινεῖ μὲ τὴν θερμότητα τῆς πίστεώς του καὶ σαγηνεύει μὲ τὸ τάλαντόν του, προσηρμοσμένον εἰς τοὺς σκληροὺς κανόνας τοῦ πρώτου Φραγκισκανισμοῦ. Προκαλεῖ τὸν θαυμασμόν διὰ τὴν θέλησιν μαθήσεως, ἣ ὁποία τὸν ὠθεῖ εἰς τὴν ἐκμάθησιν ξένων γλωσσῶν, ὅπως τὰ ἀραβικὰ, μὲ σκοπὸν τὴν χρησιμοποίησιν των διὰ τὴν διδασχὴν τοῦ Εὐαγγελίου. Ἐπιβάλλεται μὲ τὸ πλῆθος τῶν βιβλίων του καὶ τὴν κατοχὴν ὅλων τῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων τοῦ καιροῦ του.

Μοναδικὸς σκοπὸς τῆς ζωῆς του ἦτο ἡ διάδοσις τῆς Χριστιανικῆς πίστεως, στάσις ἐρμηνευομένη ἐκ τοῦ ὅτι ἐγεννήθη εἰς τὴν Μαγιόρκαν εἰς περίοδον ἐντάσεως τοῦ ἀγῶνος μεταξὺ Χριστιανῶν καὶ Μουσουλμάνων. Οὗτος θὰ ἀφιέρωσιν ὅλας τὰς δυνάμεις του εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τοὺς Μουσουλμάνους. Ὁ σκοπὸς αὐτὸς ἀπαιτεῖ, ὅμως, τὴν λύσιν δύο προβλημάτων:

- α) την θρησκευτικήν ἔνωσιν ὄλων τῶν χριστιανῶν καὶ
- β) τὴν πολιτικὴν ἔνωσιν τῶν χριστιανῶν καὶ τῶν ὁπαδῶν τοῦ Κοραίου.

Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον ζήτημα εἶχε τὴν εὐκαιρίαν τῆς προσωπικῆς ἐμπειρίας ἑνὸς ταξιδίου εἰς τὴν Βυζαντινὴν Ἀνατολήν. Ἡ VIDA COETANEA ἀναφέρει ἕνα ταξίδι εἰς τὴν Κύπρον μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Πάπα CELESTINO V, δηλαδὴ μετὰ τὸ 1294. Εἰς αὐτὸ ἀναφέρονται οἱ παλαιοὶ βιογράφοι του, ὅπως ὁ Ἰησουΐτης JAIME CUSTURER². Ἄλλοι βιογράφοι του τοποθετοῦν τὸ ταξίδιον εἰς τὸ 1280 μὲ διάρκειαν τριῶν ἐτῶν. Αὐτὴ εἶναι ἡ γνώμη τοῦ SALVADOR GALMES³ καὶ τοῦ JOAQUIN XIRAU⁴, ἐνῶ ἀμφιβολία ἐκφράζονται ὑπὸ τοῦ Ἰησουΐτου MIJUEL BATLLORI⁵. Ἀνεξαρτήτως τῆς χρονολογίας, εἶναι ἀναμφίβολον ὅτι ἐταξίδευσεν εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τῆς Μεσογείου καὶ τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι τὸ ἐπεσκέφη κατὰ τὸ 1280.

Παρὰ τὸ γεγονός ὅτι δὲν ὑπάρχει ἔγγραφος μαρτυρία ὅτι ἐπεσκέφη τὴν Κωνσταντινούπολιν, εἶναι ἀναμφισβητήτως λογικὴ ὑπόθεσις ὅτι ἐπάτησε τὸ ἔδαφος τοῦ Βυζαντίου, ὅπως συνεπέρανεν ὁ ANTONIO BAJMUNDO PASCUAL⁶ καὶ ἐνίσχυσεν ὁ JOAN AVINJO⁷ μὲ ἀναφορὰς εἰς κείμενα. Μὲ αὐτὴν τὴν θέσιν συμφωνοῦν οἱ TOMAS καὶ JOAQUIN CARRERAS ARRAU⁸.

Ἡμερομηνία καὶ τόποι δὲν ἔχουν σημασίαν. Αὐτὸ τὸ ὅποιον ἔχει σημασίαν εἶναι ὅτι ἕνας ἄνθρωπος μὲ ἐξάσιον πνεῦμα ὅπως ὁ RAMON LLULL εἶχε πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του τὴν πραγματικότητα τῆς Ἑλληνικῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας κατὰ τὰ τέλη τοῦ 13ου αἰῶνος.

2. Τὸ Βυζάντιον τὴν ἐποχὴν τοῦ ταξιδίου τοῦ RAMON LLULL.

Ὁ RAMON LLULL ἐπεσκέφη τὴν Αὐτοκρατορίαν εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν ἔλαβον χώραν δύο σημαντικὰ γεγονότα, τὰ ὅποια κατ' ἀνάγκην ἤλκυσαν τὴν προσοχὴν τοῦ ἀνδρὸς μὲ τὴν γνωστὴν θρησκευτικὴν τοποθέτησιν. Ἡ ἀνόρθωσις τῆς Δυναστείας τῶν Παλαιολόγων καὶ ἡ Σύνοδος τῆς Λυῶν.

Ἡ κατάκτησις τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ κυρίως ἡ κατάληψις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοὺς Λατίνους εἶχεν ἐξουδετερώσει τὸ τί ἐσήμαινεν ἡ Αὐτοκρατορία ὡς πολιτικὴ ἰσχύς. Ἡ εἴσοδος τὴν 15ην Αὐγούστου 1261 τοῦ Μιχαὴλ Η' νικητοῦ εἰς τὴν Βασιλεύουσαν — καὶ εἶναι ἡ δευτέρα φορὰ καθ' ἣν στέφεται ἀπὸ τὸν Πατριάρχην Ἀρσένιον — εἶναι δυνατὸν νὰ χαρακτηρισθῇ αὐθεντικὴ ἀποκατάστασις τῆς Αὐτοκρατορίας μὲ τὴν παλιννόρθωσιν τῆς Δυναστείας, διὰ νὰ ἰσχυρισθῇ μὲ τὸν Ὀστρογκόσκου⁹: Τὸ Βυζάντιον καθίσταται ἐκ νέου μεγάλη δύναμις, ἀποκαθιστάμενον ὑπὸ τὴν ἔννοιαν παγκοσμίου δυνάμεως.

Σύμμαχος μὲ τοὺς Γενουάτας ὁ Μιχαὴλ ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ ἐκδιώ-

ξη την λατινικήν ἐξουσίαν ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸν ἔδαφος. Τὸ ἴδιον ἔτος ὁ ἀδελφὸς τῶν Σεβαστοκρατῶν Κωνσταντῖνος καταλαμβάνει τὴν Πελοπόννησον, ἢ ὅποια θὰ καταστῇ Βυζαντινὴ ἐπαρχία μέχρις οὗτος πέση εἰς χεῖρας τῶν τυράννων. Τὸ 1261 πίπτουν ἡ Ἀγχιάλος, ἡ Μεσημβρία καὶ οἱ λιμένες τῆς Μαύρης Θαλάσσης. Τὸ 1262 ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἰωάννης ὑποτάσσει τὸν Δεσπότην Μιχαὴλ Β΄ τῆς Ἡπείρου.

Δυστυχῶς αἱ ἐπιτυχίαι δὲν συνεχίζονται κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐπομένων ἐτῶν, παρὰ τὴν σύσφιγξιν τῶν σχέσεων μὲ τὴν Βενετίαν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν σχέσεων μὲ τοὺς τατάρους τῆς HORDA DE ORE διὰ τοῦ γάμου τοῦ NOGAI μὲ τὴν πριγκήπισσαν Εὐφροσύνην. Ἡ ἀπειλὴ ἐμφανίζεται καὶ μὲ τὴν συμμαχίαν τοῦ Καρόλου ντ' Ἀντζοῦ μὲ τοὺς πρίγκηπας τῆς Θεσσαλίας, τῆς Σερβίας καὶ τῆς Βουλγαρίας.

Ἡ μοναδικὴ πιθανὴ σωτηρία τῆς Αὐτοκρατορίας διεγράφετο εἰς τὴν παρέμβασιν τοῦ Πάπα Γρηγορίου Χ. Ὁ Μιχαὴλ κατέφυγεν εἰς τὴν Σύνοδον τῆς Λυών, ἀπεστέλλων τὸν Μέγα Λογοθέτην Γεώργιον Ἀκροπολίτην εἰς τὸν παλαιὸν πατριάρχην Γερμανὸν καὶ εἰς τὸν μητροπολίτην Θεόδωρον τῆς Νικαίας διὰ νὰ συζητήσουν τὰς νέας σχέσεις τῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλησίας μὲ τὴν Ρώμην, τὴν 3ην Ἰουλίου 1274.

Ἡ βασιλικὴ ἐνέργεια, ἂν καὶ ἦτο πολιτικῶς ἀναγκαία διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς Αὐτοκρατορίας ἀπὸ νέαν πτώσιν εἰς τὴν κυριαρχίαν τῶν Λατίνων, προεκάλεσε τρομερὰν ἀντίδρασιν τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Πατριάρχην Ἀρσένιον. Δὲν θὰ εἶμαι ἐγὼ αὐτὸς ὁ ὁποῖος ἐνώπιον τόσοσιν ἐκλεκτοῦ ἀκροατηρίου, θὰ ὑπενθυμίση τὰ ἐπεισόδια αὐτοῦ τοῦ ἀγῶνος. Ἐξέγερσις τοῦ λαοῦ, φυγὴ εἰς τὴν Βουλγαρίαν τῆς πολυαγαπημένης ἀδελφῆς τοῦ Αὐτοκράτορος Εἰρήνης, ἐπανάστασις τοῦ Νικηφόρου τῆς Ἡπείρου.

Τὸ χειρότερον συνέβη τὴν 22αν Φεβρουαρίου τοῦ 1281, ὅταν ἀνῆλθεν εἰς τὸν ρωμαϊκὸν ἀρχιερατικὸν θρόνον ὁ Πάπας Μαρτῖνος IV, δουλικὸν ὄργανον τοῦ Καρόλου ντ' Ἀντζοῦ καὶ κατὰ συνέπειαν ἀνίκανος νὰ περιορίση τὰς φιλοδοξίας του διὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ ἀλλαγὴ εἰς τὴν ρωμαϊκὴν πολιτικὴν ἦτο ριζικὴ. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γρηγορίου Χ, ὁ Μαρτῖνος IV θὰ εὐλογήση ἀντὶ νὰ σταματήση τὰς ὀρέξεις τοῦ Καρόλου ντ' Ἀντζοῦ. Τὴν 3ην Ἰουλίου 1281 θὰ ὑπογράψῃ εἰς τὸ ORVIETO ὁ Κάρολος συμμαχίαν μὲ τὸν υἱὸν τοῦ Βαλδουίνου II Φίλιππον μὲ σκοπὸν τὴν ἀποκατάστασιν τῆς Λατινικῆς Δυναστείας εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Βοσπόρου. Ἡ Ρώμη θὰ δώσῃ τὴν ἠθικὴν ὑποστήριξιν ἢ Βενετία θὰ προσφέρῃ στόλον ὁ Κάρολος θὰ διοικήσῃ τὰ στρατεύματα ὁ Ἰωάννης τῆς Θεσσαλίας καὶ ὁ σέρβος βασιλεὺς MILUTIN θὰ εἰσβάλλουν εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ θὰ καταλάβουν τὰ Σκόπια, τὰ ὅποια οἱ Βυζαντινοὶ δὲν θὰ ἐπαναποκτήσουν.

Εἰς τὴν συνθήκην τοῦ ORVIETO εἶχε καθορισθῆ τὸ 1283 διὰ τὴν εἰσβολὴν ὀλόκληρον τὸ 1282 θὰ ἦτο ἔτος ἐντόνου προετοιμασίας τῆς κατακτητικῆς ἐπιχειρήσεως. Καὶ ἡ Αὐτοκρατορία θὰ εἶχε πέσει ἐάν τὴν 31ην Μαρτίου τοῦ 1282 οἱ Σικελοί, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ γνωστοῦ Σικελικοῦ Ἑσπερινοῦ, δὲν ἀνεκήρυττον ἄρχοντα τῆς Σικελίας τὸν Βασίλεα Πέτρον III τῆς Ἀραγῶνος, ἐκδιώκοντος τοὺς ἱερεῖς τοῦ Κάρολου ντ' Ἀντζοῦ. Οὕτως ἀπεκατεστάθη ἡ ἰσορροπία τῶν πολιτικῶν δυνάμεων εἰς τὴν Εὐρώπην. Τὸν Αὐγουστον τοῦ 1282 ὁ Πέτρος III τῆς Ἀραγῶνος ἀποβιβάζεται εἰς τὴν Σικελίαν καὶ ὁ Κάρολος ντ' Ἀντζοῦ δὲν θὰ ἔχη τὴν δυνατότητα νὰ χρησιμοποίησῃ ἐναντίον τῆς Ἑλληνικῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας τὰ στρατεύματα, τὰ ὁποῖα τώρα χρειάζεται διὰ νὰ πολεμήσῃ τὰ στρατεύματα τῆς Ἀραγῶνος.

Τὸ Βασίλειον τῆς Ἀραγῶνος ἦτο ὁμοσπονδιακὴ μοναρχία, ἀποτελουμένη ἀπὸ τὰ Βασίλεια τῆς Ἀραγῶνος, τῆς Βαλένθια, τῆς Σαρδηνίας, τῆς Σικελίας, τῆς Μαγιόρκα καὶ ἀπὸ τὸ Πριγκηπάτον τῆς Καταλουνίας. Εἰς ἓνα ἀπὸ αὐτὰ τὰ Βασίλεια ἐγεννήθη ὁ RAMON LLULL, ἀκόλουθος τοῦ πατρὸς τοῦ Πέτρου III, τοῦ JAIME I, ὁ ὁποῖος ἀπέσπασε τὴν Μαγιόρκα ἀπὸ τὰς μωαμεθανικὰς χεῖρας.

Ἡ περισσότερον πιθανὴ ἐκδοχὴ — διότι στεροῦμεθα ἀποδεικτικῶν ἐγγράφων — εἶναι ὅτι ὁ RAMON LLULL ἐπάτησεν ἐπὶ Βυζαντινοῦ ἐδάφους μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1280 καὶ 1282, ἤτοι μεταξὺ τοῦ θανάτου τοῦ Γρηγορίου X καὶ τοῦ Μιχαὴλ Η', ὅταν ἡ ἀνοδος τοῦ Πέτρου III τῆς Ἀραγῶνος εἰς τὸν θρόνον τῆς Σικελίας ἐξησφάλισε τὴν συνέχειαν τῶν Παλαιολόγων εἰς τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐζησε, λοιπόν, ὁ LLULL εἰς τὴν Βυζαντινὴν Ἀνατολὴν τὴν ἐπίσημον ἔνωσιν μετὰ τὴν Ρώμην καὶ τὴν λαϊκὴν ἐξέγερσιν ἐναντίον τῆς θρησκευτικῆς ἐνώσεως μετὰ χαρακτῆρα ὑποταγῆς εἰς τὸν Πάπα. Σημαντικὸν γεγονός, διότι ἀπὸ αὐτὸ ἐξαρτᾶται ἡ εἰκὼν τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, τὴν ὁποίαν εἶχεν ὁ RAMON LLULL.

3. Διατί «ἠγνώνει» τὴν Αὐτοκρατορίαν.

Δὲν ἔχω συναντήσῃ, παρὰ τὰς ἐπιμόνους προσπάθειάς μου, ὑπαινυμοὺς διὰ τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν εἰς τὰ πολυάριθμα συγγράμματα τοῦ RAMON LLULL παρ' ὅλον ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ φαντασθῇ κανεὶς ὅτι παρομοία προσωπικότης ἔπρεπε νὰ γνωρίζῃ τὴν ὑπαρξιν τῆς Χριστιανικῆς Ἀνατολικῆς Αὐτοκρατορίας.

Ὅταν ὁ LLULL ἦτο εἰς τὰς ἀνατολικὰς χώρας — μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1279 καὶ 1282 ὅπως εἶναι πιθανώτερον — ἡ κατάστασις ἐχαρακτηρίζετο ἀπὸ βαθεῖαν κρίσιν. Μετὰ τὰ πρῶτα ἔτη θριάμβου, ὁ Μιχαὴλ Η' ἠπειλείτο ἀπὸ τὴν σύμπραξιν τῶν ἐχθρῶν τοῦ ὑπὸ τὸν Κάρολον ντ' Ἀντζοῦ. Εἰς αὐτὸ τὸ στοιχεῖον κρίσεως πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ δεῦτερον: αἱ ἐξεγέρσεις εἰς τὸ ἐσωτερικὸν κατὰ τῶν σχέσεων μετὰ τὴν Ρώμην.

Ὁ ταξιδιώτης, ἰδίᾳ δὲ ἓνας εὐφυῆς ταξιδιώτης ὅπως ὁ RAMON LLULL, συνελάμβανε τὴν ἐπικρατοῦσαν ψυχολογικὴν κατάστασιν μεταξὺ τῶν Βυζαντινῶν: φόβος διὰ τὴν ἀπειλουμένην ἐπίθεσιν, ἀντίδρασις τοῦ ὀρθοδόξου κλήρου ὑποστηριζομένου ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Νὰ ἀναφερθῆ κανεὶς εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν ἦτο κάτι προσωρινόν· ἤδη ὅλα προεμήνυον τὴν καταστροφὴν μιᾶς Αὐτοκρατορίας, σπαρασσομένης ἀπὸ τὰς ἐσωτερικὰς διαιρέσεις καὶ ἀπειλουμένης ἀπὸ ἐξωτερικοὺς ἐχθρούς. Αἰσθησις ἱστορικῆς ἀσταθείας ἠμπόδιζε τὴν ἀναφορὰν εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν μέχρι μιᾶς σταθερᾶς ἐπιβεβαιώσεως τῶν πεπρωμένων της.

Ὁ RAMON LLULL εἶχε τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ Αὐτοκρατορία ἀνταπεκρίνετο εἰς ἀντίληψιν ἀνήκουσαν εἰς τὴν ἱστορίαν. Εἰς τὴν Δύσιν ὑπάρχουν ἤδη αἱ νέαι μοναρχίαι μὲ πολιτικὴν καὶ κοινωνιολογικὴν ἐπάρκειαν, χωρὶς νὰ ἀναγνωρίζουν τὴν ἀνωτερότητα τῆς Αὐτοκρατορίας· αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τοὺς βασιλεῖς τῆς Ἀραγῶνος, πιστὸς ὑπῆκοος τῶν ὁποίων ἦτο ὁ RAMON LLULL.

Ἡ ὑπὸ τῆς ἱεραρχίας χειροτονία καὶ ἡ ὀργανικὴ δομὴ τῶν Βασιλείων τῆς Δύσεως ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ ἡλίου τῆς ἱεραρχίας καὶ τῆς σελήνης τῆς Αὐτοκρατορίας ἀνήκουν, κατὰ τὸν LLULL, εἰς τὸ παρελθόν.

Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ πρέπει νὰ τονισθῆ μία ἀπὸ τὰς περισσότερας μεγαλοφυεῖς συνεισφορὰς εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς πολιτικῆς σκέψεως. Διὰ τὸν LLULL ἡ Δυτικὴ Αὐτοκρατορία εἶναι ἀπλοῦν ὄνομα, κενὸν περιεχομένου, ὁ Αὐτοκράτωρ εἶναι εἰς Πρίγκηψ εἰς τὴν πραγματικότητα ἴσος μὲ τοὺς ἄλλους Βασιλεῖς τῆς Χριστιανοσύνης.

Μοῦ τὰ ἀπέδειξε τὸ ἔργον «Αἱ πολιτικά θεωρίαι εἰς τὴν Μεσαιωνικὴν Καταλωνίαν»¹⁰ ἔναντι τῆς ἐσφαλμένης ἐρμηνείας τοῦ Φερνάρδο Βάλλς ὁ Ταβερνέρ¹¹ εἰς τὴν ἰδίαν γραμμὴν μὲ τὸν M. SANCHIS GUARNER¹². Ἀρκεῖ νὰ ἀναγνωσθοῦν αἱ πολυάριθμοι σκέψεις τοῦ LLULL περὶ τὴν Αὐτοκρατορίαν εἰς τὸ ἕβδομον κεφάλαιον, ἀφιερωμένον εἰς τὴν διαπραγματεύσειν τοῦ θέματος «DE L' ARBRE IMPERIAL» εἰς τὸ ἔργον ARBRE DE SIENCIA¹³ διὰ νὰ κατανοηθῆ ὅτι «αὐτοκρατορία» σημαίνει, κατὰ τὸν LLULL, ἰσχύς ἐξουσίας εἰς τὴν κυβέρνησιν μιᾶς κοινότητος· ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔννοιαν ἦσαν αὐτοκράτορες τόσον οἱ Βασιλεῖς ὅσον καὶ ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι εἶχαν διατηρήσει τὸν τίτλον.

Κατὰ τὸν LLULL τὸ «αὐτοκρατορικόν» ὡς συστατικὸν στοιχεῖον ἐξαφανίζεται εἰς τὴν Μοναρχίαν, διότι ὁ αὐτοκράτωρ εἰς τὸ ἐπίπεδον τῶν ἐξουσιῶν του ταυτίζεται μὲ τὴν ἰσχὴν τοῦ Βασιλέως εἰς τὸ Βασιλείον του. Μεταξὺ Βασιλείου καὶ Αὐτοκρατορίας δὲν ὑπάρχει παρὰ μόνον διαφορὰ τίτλων· ὅτι ἰσχύει διὰ τὸ ἓνα ἰσχύει καὶ διὰ τὸ ἄλλο. Ἐδῶ ὁ νεωτερισμὸς τοῦ RAMON LLULL εἶναι ἐξάσιος· ἐνῶ εἰς τὴν Ἰταλίαν τὰ ὑπολείμματα

των ρωμαϊκῶν παραδόσεων κινουῦν τὴν πέννα τοῦ Δάντη, ὁ RAMON LLULL ἀντιλαμβάνεται τὴν πραγματικότητα τῶν νομικῶν τῆς Γαλλικῆς αὐλῆς τοῦ Φιλίππου τοῦ Ὁραίου.

Ἐάν ὁ θαυμασίος πραγματισμὸς ἡγνῶει τὴν αὐτοκρατορίαν ὡς ἀνωτέραν καὶ δυν-ἀθροιστικὴν ὄντοτητα τῶν βασιλείων τῆς Δύσεως, διὰ τὴν θεωρήσῃ ὑπὸ τὴν πολιτικὴν του κατασκευὴν ἰσοδύναμον μὲ ὄλας τὰς ἀνεξαρτήτους δυνάμεις, δὲν χρειάζεται νὰ ὑπογραμμισθῇ μὲ πόσον μεγαλύτεραν ἀκρίβειαν θὰ ἐφήρμοζεν αὐτὴν τὴν θεωρίαν εἰς τὴν Ἐνατολικὴν Αὐτοκρατορίαν, δονουμένην ἀπὸ τὰς ἐσωτερικὰς διαιρέσεις, ἰδιαιτέρως κατὰ τὰ κρίσιμα ἔτη κατὰ τὰ ὁποῖα τὴν ἐπεσκέφθη ὁ LLULL.

Δὲν πρέπει, λοιπὸν, νὰ ἐκπλήσῃ τὸ γεγονός ὅτι ὁ RAMON LLULL δὲν ἀναφέρει ποτὲ τὸν ὄρον «Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία». Οὔτε αἱ δυσχέρειαι τῶν τελευταίων χρόνων τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ Η' οὔτε αἱ ἄλλαι ἐξελίξεις ἐπιτρέπουν τὴν ἀναφορὰν ὄχι μόνον εἰς τὴν Ἐνατολικὴν ἀλλὰ οὔτε καὶ εἰς τὴν Δυτικὴν Αὐτοκρατορίαν παρὰ μόνον κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, ὁ ὁποῖος ἀρμόζει προκειμένου περὶ τῶν Βασιλείων, ὡς ἀνωτέραν πολιτικὴν μορφήν τῆς ἐξουσίας.

Ἐνας RAMON LLULL, ὁ ὁποῖος δὲν ἀναφέρει τὴν Δυτικὴν Αὐτοκρατορίαν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναφέρῃ οὔτε τὴν Ἐνατολικὴν Αὐτοκρατορίαν. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον δὲν πρέπει νὰ προκαλῆ ἔκπληξιν ἡ σιωπὴ του.

4. Ἡ ὑπὸ τοῦ RAMON LLULL ἐπιβεβαίωσις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Ἐάν δὲν ἀναφέρει τὸν ὄρον «αὐτοκρατορία», μὲ τὸ βλέμμα τοῦ ἀετοῦ, ὁ ὁποῖος παρακολουθεῖ εἰς τοὺς αἰῶνας τὴν πορείαν τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν λαῶν, ὁ RAMON LLULL ἀντελήφθη τὴν ὑπαρξιν εἰς τὴν Ἐνατολὴν ἄλλων δυνάμεων· δυνάμεων ἀποτελεσματικῶν καὶ στερεῶν: πρόκειται διὰ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν.

Ἡ ὑπαρξίς τοῦ σχίσματος, ἐνὸς διαχωρισμοῦ, τὸν κάνει νὰ ὑποφέρῃ, διότι πυρηνικὴ ἰδέα του εἶναι ἡ ἕνωσις ὄλων τῶν χριστιανῶν. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ὁ LLULL θὰ ἀφιερῶσιν πολυαριθμοὺς σελίδας συγγραμμάτων του, τῶν ὁποίων αἱ ἡμερομηνία προσδιορίσθησαν ἀπὸ τὸν S. GARCIA PALOU¹⁴: κεφάλαιον 72 τοῦ ἔργου DOCTRINA PUERIL' 2282· κεφάλαιον 61 τοῦ LIBRE D' EVAST, D' ALOMA E DE BLANQUERNA, 1283· δύο συγγράμματα παρουσιασθέντα εἰς τὸν Πάπα Νικόλαον IV μὲ τίτλους QUOMODO TERRA SANCTA RECUPERARI POTEST καὶ TRACTATUS DE MODO CONVERTENDE IN IDELES· PETITIO εἰς τὸν Σελεστίνον V καὶ LIBER DE QUINQUE SAPIENTIBUS, 1294· PETITIO εἰς τὸν Βονιφάτιον VIII, 1295· ἀριθμὸς 14 τοῦ πρώτου μέρους τοῦ DIALOGUS FIDEI ET INTELLECTUS, 1303· LIBER DE FIVE, 1305· LIBER DE ACQUI-

SITIONE TERRAE SANCTAE· PETITIO εις την Σύνοδον τῆς Βιέννης τοῦ Δελφινάδου, 1311.

Ἡ λεπτομερὴς ἀναφορὰ τῶν εις τὰ ἀνωτέρω ἀναπτυσσομένων θέσεων εὐρίσκεται ἐκτὸς τοῦ θέματος τῆς Ἀνακοινώσεώς μου. Ἀρκεῖ μόνον νὰ σημειωθῇ ὅτι διὰ τὸν RAMON LLULL οἱ Χριστιανοὶ ἀποτελοῦν ἓνα σῶμα ἔναντι τῶν ειδωλολατρῶν, τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν μωαμεθανῶν. Ὅταν εις τὸ ἔργον τοῦ LIBRE DEL LOS TRES SAVIS, (βιβλίον 3), ἐκθέτει τὴν πίστιν τῶν Χριστιανῶν¹⁵ ἀναφέρεται εις τὴν κοινὴν θεολογικὴν κληρονομίαν, δηλαδὴ εις ὅ,τι συμπίπτει ἡ Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία μὲ τὴν Ἑλληνικὴν καὶ τὰς ἄλλας ἀνατολικὰς Ἐκκλησίας.

Ὁ LLULL δὲν ἀγνοεῖ τὰς θεολογικὰς διαφορὰς. Τὸ πρῶτον μέρος τοῦ LIBER DE QUINQUE SUPRENTIBUS¹⁶ ἀπαριθμεῖ τὰς ἀντιθέσεις — εἰδικώτερον τὸ σημεῖον τῆς προελεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἐδῶ ὅμως δὲν θὰ ἐπιμείνω, διότι ὑπάρχει λεπτομερὴς ἀνάλυσις ἀπὸ τὸν φραγκισκανὸν EUGENE KAMAR¹⁷. Γνωρίζει ἐπίσης τὰς ἐργασίας τοῦ Φωτίου, συνέθεσε τὸ LIBER DE SANCTO SPIRITU¹⁸ σκοπίμως¹⁹. Κατανοεῖ καλῶς τὰ θεολογικὰ προβλήματα χωρὶς νὰ ἀναφερθῇ ποτὲ ²⁰ εις τὸ κυριώτερον ζήτημα, τὸ τοῦ Ἐπισκόπου τῆς Ρώμης.

Εἰς τὸ LIBER DE JINE, χαρακτηρίζων ὁμάδας χριστιανῶν, ἀποδέχεται τὸ θεολογικὸν κριτήριον, ὁμαδοποιῶν αὐτοὺς τοὺς ὁποίους ἀποκαλεῖ σχισματικούς εις τρεῖς ὁμάδας, Ἑλληνας, Ἰακωβίτας καὶ Νεστοριανούς²¹.

Ὁ Ἅγιος Θωμᾶς ὁ Ἀκυνάτης εις τὸ ἔργον τοῦ CONTRA ERRORES GRAECORUM ὑπερασπίζει τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἱερατείου. Ὁ Ἅγιος Θωμᾶς εἶναι θεολόγος, ἐνῶ ὁ RAMON LLULL, στερούμενος τῆς θεολογικῆς δυνάμεως τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ, ἀλλὰ μὲ μεγαλυτέραν κλίσιν εις τὴν διάδοσιν παρὰ εις τὴν ἐμβάθυνσιν τοῦ δόγματος, ἀποφεύγει τὴν ἐπαφὴν μὲ τὸ δξύτατον ζήτημα τῆς ρωμαϊκῆς πρωτοκαθεδρίας.

Τὸ θέμα ἀποσαφηνίζεται, ἐὰν ληθῇ ὑπ' ὄψιν τὸ ἱεραποστολικὸν νόημα τοῦ ἔργου τοῦ LLULL. Κατὰ τὴν παραμονὴν του εις τὴν Ἀνατολὴν ὁ RAMON LLULL παρετήρησεν ὅτι, ἐὰν ἐπέμενεν εις τὸ θέμα τῆς πρωτοκαθεδρίας τῆς Ρώμης, θὰ παρεμποδίζετο καὶ ἡ παραμικρὰ συζήτησις ἐπὶ τῶν δογματικῶν διαφορῶν, λόγω τῆς στάσεως τοῦ κλήρου καὶ τοῦ βυζαντινοῦ λαοῦ ἔναντι τῆς Ρώμης. Ἐπρεπε νὰ ἀποκλεισθῇ αὐτὸ τὸ πρόβλημα, περισσότερο πολιτικὸν παρὰ θεολογικόν, ἐὰν ἤθελε νὰ ἀρχίσῃ ἓνας διάλογος ἐπὶ τῶν δογματικῶν διαφορῶν. Αὐτὴ ἦτο ἡ αἰτία νὰ προτείνῃ μίαν σύνοδον, ὅπως παρατηρεῖ ὁ S. GARCIA PALOU²².

Ἐὰν ὁ RAMON LLULL παραλείπη τὴν συζήτησιν τῆς ὑπὸ τῶν Παπῶν ἐπιδιωκομένης πρωτοκαθεδρίας εἶναι ἀκριβῶς λόγω τῶν προθέσεών του

νά προωθήση τὸν διάλογον ἐπὶ τῶν θεολογικῶν θεμάτων, διάλογον ὁ ὅποιος ἦτο ἀδύνατον νά πραγματοποιηθῆ ἀπὸ ἓνα λαὸν ὅπως ὁ Ἑλληνικὸς τοῦ 13ου αἰῶνος.

Ἡ ἐμπειρία του ἀπὸ τὴν ἐπίσκεψιν εἰς τὰς περιοχὰς τῆς Αὐτοκρατορίας τοῦ ἔδειξε τὸν μοναδικὸν τρόπον διαλόγου μὲ τοὺς Ὁρθοδόξους Ἑλληνας.

5. Ὁ RAMON LLULL ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος δυτικός, ὁ ὅποιος κατενόησε τὴν Ἑλληνικὴν Παράδοσιν.

Ἄς συνοψίσωμεν. Ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία δὲν ἦτο διὰ τὸν RAMON LLULL ἡ ὑψηλότερα βαθμὶς τῆς πολιτικῆς δομῆς εἰς τὴν Ἀνατολήν, διὰ τὴν ἰδίαν αἰτίαν καθ' ἣν δὲν ἐθεώρει ὅτι ὑπῆρχεν οὔτε εἰς τὴν Δύσιν μία πραγματικὴ Αὐτοκρατορία, ἀνωτέρα ἀπὸ τοὺς Βασιλεῖς ἐκείνης τῆς ἐποχῆς. Εἶναι μόνον τίτλος τιμῆς καὶ τίποτε περισσότερον ὁ αὐτοκράτωρ εἶναι εἰς προσέτι πρίγκηψ. Ἐὰν εἰς τὸ φιλολογικὸν ἐπίπεδον εἶναι νόμιμον νά ὁμιλοῦμεν περὶ Αὐτοκρατορίας, μὲ τὴν πραγματιστικὴν, ὅμως, αἴσθησιν τὴν ὁποίαν εἶχε ὁ LLULL διὰ τὰ πολιτικὰ πράγματα, δὲν φαίνεται σκόπιμος ἡ διάκρισις τῆς Αὐτοκρατορίας ἀπὸ τοὺς γειτονικοὺς βασιλεῖς, δεσπότας κλπ. Δὲν ἀναφέρει τὴν Ἀνατολικὴν Αὐτοκρατορίαν διὰ τὸν ἴδιον λόγον διὰ τὸν ὁποῖον δὲν ἀναφέρει τὴν Δυτικὴν Αὐτοκρατορίαν ὡς ἀνωτάτην πολιτικὴν κατηγορίαν.

Ἀντιθέτως, παρατηρεῖ ὅτι ὁ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἀποτελεῖ τὸν πραγματικὸν κορμὸν τοῦ λαοῦ τῆς Αὐτοκρατορίας. Ὁ RAMON LLULL εἶδε μὲ καθαρὸν διαπεραστικὸν ἱστορικὸν βλέμμα, ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς εἶναι περισσότερον ὀλοκληρωμένος γύρω ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν παρὰ ἀπὸ τὴν Αὐτοκρατορίαν, δηλαδή αὐτὸ τὸ ὁποῖον θά συμβῆ μετὰ τὸ 1453 καὶ τὸ ὁποῖον προέβλεψε μὲ τὸ ὄξυ παρατηρητικὸν του πνεῦμα. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον ὅτι ἐνδιαφέρει περισσότερον τὴν Ἀνατολήν εἶναι ὁ ὀρθόδοξος κληρὸς παρὰ ὁ στρατιωτικὸς μηχανισμὸς καὶ ἡ βυζαντινὴ κυβέρνησις. Ἀπὸ τότε προσπαθεῖ νά πλησιάσῃ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἐὰν εἶναι ἀνάγκη νά ἀφήσῃ εἰς δεῦτερον ἐπίπεδον τὸ θέμα τοῦ προβαδίσματος τῆς Ρώμης.

Κατὰ τὰ τέλη τοῦ 13ου αἰῶνος ὁ RAMON LLULL κατενόησε κατὰ τρόπον τέλειον τὸ Ἀνατολικὸν κοινωνιολογικὸν σχῆμα καὶ ἠντλησε οὐσιώδη πολιτικὰ καὶ θρησκευτικὰ συμπεράσματα, ὡς καὶ ὀλοκληρωμένην ἐκτίμησιν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Πρέπει νά ὑπενθυμίσωμεν, διότι παρήλθον ἑπτὰ αἰῶνες, ὅτι κατενόησεν ὅσον οὐδεὶς ἄλλος εἰς τὸν καιρὸν του, ποία ἦτο ἡ οὐσία τῆς Ἑλληνικῆς Παραδόσεως, εἰς ἐκείνας τὰς στιγμὰς, κατὰ τὰς ὁποίας δὲν θά ἦτο δυνατόν νά λεχθῆ, ὅτι ἡ Ἑλλάς ὑπῆρχεν ὡς σῶμα πολιτικῶς συγκροτημένον.

Π Α Ρ Α Π Ο Μ Η Ι

1. Έκδ. ὑπὸ Fr. de Moll. Palma de Mallorca, Edicions de l'Ombra del Diccionari, 1933, p. 25.
2. Disertaciones historicas del culto inmemorial del B. Raymundo Lullio. Mallorca, Miguel Capó, 1700, p. 514 - 515.
3. Dinamisme de Ramón Lull. Mallorca, Associació per la cultura de Mallorca, 1935, p. 18 - 25.
4. Vida y obra de Ramón Lull. Mexico, Orión, 1946, p. 52.
5. Ramon Llull en el món del seu temps. Barcelona, Rafael Dalman, 1960, p. 17.
6. Vindiciae Lulliane. Avenione, J. Garrigan, 4 τόμ., ἔρα 1ον τ. (1778), p. 135.
7. El terciari Franciscà beut Ramón Lull. Ignaada, Nicolau Poncell, 1912, p. 202.
8. Filosofia cristiana de los siglos XIII al XV. Madrid, C. Bermejo, 2 τόμοι, ἔρα τὸν 1ον (1939), p. 244.
9. Historia del estado bizantino. Cito pot la versión Francesa. Paris, Payot, 1956, p. 475.
10. Las doctrinas politicas en la Cataluña medieval, Barcelona, Aymà 1950, pp. 95 - 96.
11. Fernando Valls y Taberner, La societat de les nacions i les idees de comunitat Internacional en els antics autors catalans. Φυλλάδιον τοῦ La paraula cristiana, Barcelona 1925, p. 12.
12. M. Sanchis Guarner, L'ideal cavalleresc definit per Ramón Lull, Estudios lullianos II (1958), pp. 46 - 47.
13. Εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν Obras essencials, Barcelona, Ariel, 2 τόμοι. "Ἄρα τὸν 1ον (1957) σελ. 663α - 674α.
14. S. Garcías Palou, El cisma oriental en la empresa del Bto Ramón Lull, Estudios lullianos XIV (1970) pp. 64 - 65.
15. Libre del e los tres savis la creença dels crestians, Obres essencials I, 1090α - 1118b. Λατ. κείμε. Liber de gentili et tribus sapientibus, Opera Magunjiae, ex officina typographica Mayeriana, δέκα τόμοι εἰς II. (722), χωριστὴ ἀρίθμησης, σσ. 41 - 73.
16. Εἰς τὸ Opera, II, χωρ. ἀρίθμ. σσ. 4 - 18.
17. Eugene Kamar, La controverse sur la progression du Sainte - Esprit dans les écrits de Raymond Lull, Estudios lullianos I (1957), pp. 31 - 43 καὶ 207 - 216.
18. Εἰς Opera, χωρ. ἀρίθμ.
19. Βλ. S. Garcías Palou, La presencia de Focio en una obra del beato Ramón Lull, en sus relaciones con su supuesta estancia en el Oriente cristiano. Estudios lullianos VI (1962), pp. 139 - 150.
20. Actualidad del pensamiento ecumenista del Bto Ramón Lull. Estudios lullianos XI (1967), pp. 31 - 39, κωρίως 32 - 33.
21. Adam Gottron, Ramón Lulls Kreuzzugsideen, Basen, Verlag für Recht und Gesellschaft, s.a. p. 71.
22. S. Garcías Palou, Un concilio permanente proponia Ramón Lull acabar con le cisma. Ecclesia, XIX (1959) pp. 265 - 266.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ 2α

† ΙΩΑΝΝΟΥ Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ
ΔΙΚΗΓΟΡΟΥ

Ο ΕΠΟΙΚΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΙ Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Ὁ Ἕλληνας, ὁ πατὴρ τοῦ Ξούθου, τοῦ Δώρου καὶ τοῦ Αἰόλου καὶ πάντες τοῦ Ἀχαιοῦ, ὁ ἀρχηγέτης τοῦ ἐνδόξου καὶ εὐγενοῦς γένους τῶν Ἑλλήνων, ἐκληροδότησε εἰς τοὺς ἀπογόνους του, πλὴν τῶν ἄλλων καὶ τὸ τῆς ἀποδημίας πάθος, ὅπερ καὶ εἰς τὸν ἴδιον ἐκ φύσεως ἐνυπήρχεν¹.

Οἱ τὴν ἐσχατιάν τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου διὰ συλλογικῆς ἀποδημίας οἰκίσαντες Ἀχαιοί, οἱ μεταπλάσαντες τὴν πολιτείαν τῶν Πελασγῶν² εἰς Ἀχαικὴν καὶ Πρωτοελληνικὴν τοιαύτην, οἱ ἀναδείξαντες τὸν ἀρυτίδωτον ἀνὰ τοὺς αἰῶνας Μυκηναϊκὸν πολιτισμόν³, οἱ ὑμνηθέντες ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου, τοῦ Ἡροδότου⁴ καὶ τοῦ Ἀπολλοδώρου⁵, οἱ Ἴωνες⁶, οἱ Δωριεῖς⁷, μετὰ τὴν κάθοδόν των ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ὑλλου⁸, κατὰ τὰ ἱστορούμενα ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου⁹, τοῦ Στράβωνος¹⁰, τοῦ Παυσανίου¹¹ καὶ τοῦ Διοδώρου¹² καὶ οἱ Αἰολεῖς¹³, αἱ τέσσαρες αὗται ὁμογενεῖς, ὁμόγλωττοι καὶ ὁμοεθνεῖς Ἑλληνικαὶ φυλαὶ ἐθεώρησαν μὲν τὴν ἐγκατάστασιν

1. Ἀπ. Ἀρβανιτοπούλου «Questioni di diritto Attico». Ρώμα, 1899.

2. H. Müller. «Pelasger und Hellenen» München 1892, Θωμόπουλος «Πελασγικά», Ἀθήναι 1912.

3. O. Fimmen «Kretisch - Mykenische Kultur» München 1924.

4. Γ. Γαρδίκας ἐν «Ἀθηνᾶς», τ. ΛΓ' σελ. 86 ἐπ.

5. «Χρονικά». Jacoby «Apollodors Chronik» 1902.

6. Er. Curtius «Οἱ Ἴωνες» 1855.

7. M. Neubert «Die Dorische» Stuttgart 1920, Ot. Müller «Die Dorer» Breslau 1844.

8. Ἀπ. Ἀρβανιτοπούλου, ἐνθ' ἄν.

9. Ἐκδοσις Ζηρίδου 1890.

10. «Γεωγραφικά» Ἐκδ. Π. Καρολίδου Ἀθήναι 1889.

11. Ἡλεικά.

12. Βιβλιοθήκη ἱστορικῆ. A. Brauer «Die Festchugen zur Griechische Geschichte» München 1893.

13. V. Chapot. «L'Hellénisation an monde antique» Κ. Παπαρρηγοπούλου καὶ ἰδίως εἰσαγωγή Καρολίδου.

αὐτῶν ὡς ὀριστικὴν καὶ μόνιμον ἐν τῷ ἀρχεγόνῳ Ἑλλαδικῷ χώρῳ, πλὴν ὅμως ὑπὸ τοῦ ἐποικιστικοῦ, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ διαπλαστικοῦ, αὐτῶν χαρακτηριστοῦ ὠθοῦμενοί, ἐν συνεχεῖ παρακινήσει, ἀπεδήμησαν καὶ ἐπώκησαν ἀπάσας τὰς πέραν τοῦ Αἴμου χώρας καθ' ὅλην τὴν ἕκτασιν αὐτῶν.

Οἱ τὴν ἱστορίαν ἐλέγξαντες ξένοι ἱστοριοδίφαι, οἱ εἰδικῶς ἐμμείναντες εἰς τὸν ἐπὶ χιλιετηρίδας ἐποικισμόν τῶν Ἑλλήνων¹ ἐκπλήττονται ἀναλογιζόμενοι τὸ ἄπειρον πλῆθος, ὅπερ διεχύθη εἰς τὸν ἀνὰ τὴν ἀρχαιότητα γνωστὸν κόσμον, καταπλήττονται δ' ἐκ τῆς μὴ ἐξαντλήσεως τῆς μητροπόλεως διὰ τῆς ἐπιτελεσθείσης, ἐπὶ τοσοῦτου μάλιστα ἀναριθμήτου πλήθους, ἀποδημίας ἀνὰ τὸν κόσμον.

Ἄλλὰ πρὸ τῶν ἐρωτημάτων τούτων δὲν θὰ ἐτίθεντο οἱ ξένοι ἐρευνηταί, ὡς δὲν ἐτέθησαν οἱ ἡμέτεροι ἀπὸ τοῦ Πολυβίου² μέχρι τῶν συγχρόνων³, οὐδὲ θὰ διερωτῶντο ἐπὶ τοῦ πράγματι καταπληκτικοῦ τούτου γεγονότος, ἐὰν ἐν ἑαυτοῖς εἶχον τὸ ψυχικὸν σθένος καὶ τὴν ἰσχυρὰν προσωπικότητα τῶν καθόλου Ἑλλήνων. Δὲν θὰ ἐκπλήττοντο διὰ τὸ ἱστορικὸν τοῦτο θαῦμα, ἐὰν πρὸ αὐτῶν ἔθετον τὰ τόσα ἄλλα ἄπειρα θαύματα τῶν τέκνων τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, τὰ θαύματα, τῶν ὁποίων ἡ ἀπαρχὴ ἀπόλλυται ἀνὰ τὰ θάθη τῶν αἰώνων καὶ ἐπισταθμεύουν εἰς τὸν Μαραθῶνα, τὴν Σαλαμίνα, τὴν διατήρησιν τῆς ἐθνότητος παρὰ τὴν ἐπὶ τέσσαρας αἰῶνας ὑποδούλωσιν⁴, τὸ θαῦμα τοῦ 1821, τοῦ 1940, ὅτε καὶ πάλιν ἡ ἀνθρωπότης ὀλόκληρος, συγκρατοῦσα τὴν ἀναπνοὴν τῆς, ἐξεπλήττετο ὑπὸ τῶν συντελουμένων ὑπὸ τῶν τέκνων τῶν Ἑλλήνων, τὰ θαύματα ὅλα ἐκεῖνα ἅτινα κατέδειξαν ἀνὰ τὸν κόσμον, ὅτι πᾶν τὸ ἰδανικόν, τὸ ἰδεολογικὸν οἰκεῖ ἀνέτως εἰς τὰς καρδίας τῶν Ἑλλήνων καὶ μόνον ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς πνοῆς δύναται νὰ συντελεσθῆ. Οὕτω καὶ τὸ θαῦμα τοῦ ἀποδημισμού τῶν Ἑλλήνων, ἂνευ οὐδὲ πόρρω ἐξαντλήσεως τῆς δυναμικότητος τῆς πατρῴας ἑλλαδικῆς γῆς, παραμένει, ἐν τῇ ἐξηγήσει του, εἰς ἡμᾶς ὡς ἀπλοῦν γεγονός, πλὴν ὅμως μετὰ δυσκολίας δύναται νὰ κατανοηθῆ παρὰ νοῶς μὴ ἔχοντος τροφὸν αἷμα Ἑλληνικόν.

Τὸ θαῦμα ὅμως τοῦ ἀποδημισμού τῶν Ἑλλήνων δὲν ἐξαντλεῖται διὰ τῶν ἀνωτέρω ἐρωτημάτων, ἀλλ' ἐξικνεῖται καὶ πέραν ἔτι, καθόσον παρουσιάζεται τὸ καταπληκτικὸν φαινόμενον τῆς ἐπιβολῆς τῶν ὀλίγων ἐποίκων ἐπὶ ὀλοκλήρων λαῶν⁵. Οἱ ἀπόδημοι Ἑλληνες, ὅπου ἐγκατεστάθησαν, κατέλυσαν τὴν ἰσχὴν τῆς δυνάμεως τῆς πληθῆος καὶ ἐπέβαλον τὴν ἰσχὴν

1. A. Brauer ἐνθ' ἄν. A. Ἀρβανιτοπούλου ἐνθ' ἄν.

2. «Ἱστορία» Ἐκδ. La Roche, Λειψία 1857. A. Παπαμάρκου, Ἀθήναι 1898.

3. K. Παπαρρηγοπούλου, «Ἱστ. Ἑλ. Ἔθνος».

4. K. Παπαρρηγοπούλου, ἐνθ' ἄν.

5. V. Chapot, ἐνθ' ἄν.

τῆς δυνάμεως τοῦ πνεύματος. Ἐπέβαλον τὸν ἠθικὸν νόμον διὰ τῆς φιλοσοφημένης πίστεως τῶν πρὸς αὐτόν, ἀξιολογήσαντες τὸ ἀθάνατον καὶ ὑψηλὸν Ἑλληνικὸν πνεῦμα καὶ πέραν τῶν στενῶν ὁρίων τῆς ἑλλαδικῆς γῆς καὶ μετελαμπάδευσαν τὸ θεῖον ὀλύμπιον φῶς ἐν μέσῳ τῶν ὦν ἐφιλοξενοῦντο λαῶν. Οἱ ἀπόδημοι Ἕλληνες μετέφερον ἀνά τὸν κόσμον τὸ πνεῦμα τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς συλλήθδην, ὅπερ ἐκαλλιεργήθη ὑπὸ τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων, φιλολόγων, μαθηματικῶν, παιδαγωγῶν καὶ καλλιτεχνῶν. Μετέφερον ἀνά τὸν κόσμον οἱ ἀπόδημοι Ἕλληνες τὸ ἀνθρωπολογικὸν πνεῦμα τοῦ Σωκράτους¹, τὴν λογικὴν τῆς περιπατητικῆς Φιλοσοφίας τοῦ Ἀριστοτέλους², τὴν ἠθικὴν καὶ μεταφυσικὴν φιλοσοφίαν τοῦ Πλάτωνος³ καὶ ὅλης ἐκείνης τῆς πλειάδος τῶν καὶ μέχρι σήμερον ἀποθαυμαζομένων καὶ μῆπω ἀνά τοὺς αἰῶνας ἐπανεμφανισθέντων. Μετέφερον οἱ ἀπόδημοι ἀνά τὸν κόσμον τὴν φιλοσοφίαν τοῦ δικαίου τὴν ἐκ τῆς νομοθεσίας τοῦ Σόλωνος⁴ ἐκπηγάζουσαν, τὴν ἰατρικὴν ἐπιστήμην τοῦ Ἴπποκράτους⁵, τοῦ Ἀσκληπιοῦ⁶, τοῦ Γαληνοῦ⁷, τὴν φυσικὴν τοῦ τὸν θεῖον Ἀπόλλωνα ἐνσαρκούντος Πυθαγόρου⁸ καὶ τοῦ Δημοκρίτου⁹, τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τοῦ Ἰκτίνου¹⁰ καὶ τὴν τεχντροπίαν τοῦ Καλλικράτους¹¹, τὴν φιλοτεχνίαν τοῦ Φειδίου καὶ τὴν καλλιτεχνίαν τοῦ Πραξιτέλους, τὴν πολιτικὴν εὐθυκρισίαν τοῦ Περικλέους¹² καὶ τὴν κοινωνικὴν ἰσοπολιτείαν τῶν Ἀθηναίων, τὴν στρατιωτικὴν ὀργάνωσιν τῶν Σπαρτιατῶν, τὰ ἦθη, ἔθιμα καὶ παραδόσεις τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ ἀπεβαρθάρωσαν λαοὺς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ καθημένους.

Κατὰ τὰς παραδόσεις τοῦ Πausανίου, οἱ Ἕλληνες πρὸ τοῦ ἔτους 1200 π.Χ. ἐπώκισαν τὴν Ἀλασίαν, τὴν σημερινὴν μεγαλόνησον Κύπρον, ἡγουμένων αὐτῶν τοῦ Ἀγαπήνορος¹³ καὶ τοῦ Τεύκρου, ὁ Ὀμηρος δ' ὑ-

1. H. Mayer «Sokrates rein Werk» 1913. Kafka «Sokrates, Platon und der sokratische Kreis» 1921, Spranger «Sokrates».

2. Ν. Βέης, Ἰ. Κατσουνάκης, Ν. Πολίτης, Π. Φωτιάδης κ.ά.

3. E. Winter «Platon» München 1892.

4. Ν. Παπαδοῦκα. «Ὁ Σόλων - τὸ ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν δίκαιον», ἐν Ἐρμουπόλει 1844.

5. Τὰ τοῦ Ἴπποκράτους ἔργα διαμνημονεύονται εἰς τὰ «Πολιτικά» τοῦ Ἀριστοτέλους.

6. Α. Ἀραβαντινὸς «Ἀσκληπιεὺς καὶ Ἀσκληπιεῖα».

7. Ἐκδοσις ἔργων ὑπὸ Ἀλδου καὶ Ἀσουλάνου. Βενετία, ἡ πρώτη Ἑλληνικὴ ἔκδοσις.

8. Ueberung. «Ἱστορία τῆς φιλοσοφίας» ἐκδ. 12, τόμ. Α.

9. Pyroll. «Demokritstudien» Leipzig 1899.

10. Μ. Γκητάκου, Μαθήματα Φιλοσοφίας τῆς Τέχνης καὶ Αἰσθητικῆς, Ἐν Ἀθήναις 1975.

Πλούταρχος, «Περικλῆς» 13,4.

11. Πλούταρχος ἐνθ' ἀν. Μ. Γκητάκου, μνημ. ἔργ. ἐνθ' ἀνωτ.

12. Πλούταρχος ἐνθ' ἀνωτ. 3,4. Ἀριστοτέλους «Πολιτικά» καὶ «Ἀθηναίων πολιτεία», J. Hatfeldt «L'Hellenisation de monde antique», 1914.

13. Ὁ ἀνοικοδομήσας τὴν Πάφον.

μνει τὸν Βασιλέα Κυρίνα τῶν Κυπρίων διὰ τὴν συμβολὴν αὐτοῦ εἰς τὸν Τρωικὸν πόλεμον, κατὰ δὲ τὰς παραδόσεις τοῦ Ἴωσήπου καὶ Φιλοστράτου ὑπερβαίνουσι τὰς πεντακοσίας αἱ ἑλληνίδες πόλεις ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ὧν ἐπιφανέστεραι ἡ Ἔφεσος, ἡ Πέργαμος, ἡ Ἀμάσεια, ἡ Ἀπάμεια, ἡ Ταρσός, ἡ Νικομήδεια καὶ τόσαι ἄλλαι καὶ δι' αὐτῶν καὶ ἐξ αὐτῶν ἐξηπλοῦτο μέχρι τῶν ἐσχατιῶν τοῦ πρὸς ἀνατολὰς τῆς πατρῶας ἑλληνίδος γῆς χώρου καὶ εἰς τοὺς ἐν αὐτῷ οἰκοῦντας λαοὺς ὁ πρωτοελληνικὸς καὶ Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸ εὐρὺ πλάτος καὶ καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸ βαθὺ κάλλος.

Ἄλλὰ ἀτέρμων θὰ καθίστατο ὁ λόγος ἐὰν προσεπάθουν νὰ μεταφέρω ἐνταῦθα τὴν καθόλου ἐν πνεύματι συμβολὴν τῶν ἐποίκων Ἑλλήνων πρὸς τοὺς λαοὺς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τοὺς λαοὺς τῶν Χετταίων, τῶν Φιλισταίων καὶ τῶν ἄλλων, καὶ δι' αὐτὸ ἀρκεῖ νὰ λεχθῆ, ὅτι πᾶν τὸ παρ' αὐτῶν ἐπιτευχθὲν κατὰ τὴν διέλευσίν των ἐπὶ τῆς γῆς ὀφείλεται εἰς τὴν διδαχὴν τὴν ὁποίαν ἐδέχθησαν παρὰ τῶν ἐποίκων Ἑλλήνων, ὡς μὴ ἔχοντες δὲ αὐτογενῆ καὶ ἴδιον πολιτισμόν, ἀλλ' ἐπικτήτων Ἑλληνικόν, ἐξηφανίσθησαν μὲ τὴν παρέλευσιν τοῦ χρόνου, τῶν ἀπογόνων αὐτῶν διατηρησάντων ἐν σπέρματι τὸν Ἑλληνικὸν πολιτισμόν καὶ συνχωνευθέντων μετὰ τῶν εἰς τὸ ἐξελληνισθὲν περιβάλλον λαῶν.¹

II

Ἡ Ἀθηνᾶ, στέψασα διὰ τῆς νίκης τὰ ὄπλα τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν χώραν τῶν Τρώων, ἀνέκοψεν ἐπὶ τι τὴν πρὸς νότον ἀποδημητικὴν πρόθεσιν τῶν Ἑλλήνων, καθόσον προετιμήθη ἔκτοτε ἡ ἐγκατάστασις εἰς τὰς Ἀσιατικὰς ἀκτὰς τῆς Μεσογείου καὶ εἰς τὰς περὶ αὐτὰς ἐνδοχώρας καὶ ἰδιαίτατα ἡ περιοχὴ τῆς Προποντίδος καὶ τοῦ Εὐξεινοῦ Πόντου².

Ἡ πρὸς Ἀνατολὰς πυκνὴ ἀποδημία τῶν Ἑλλήνων δὲν ἀνέκοψε τὴν πρὸς Δυσμᾶς ἐγκατάστασίν των, πλὴν ὅμως θὰ ὑπερεβάλλετο τὸ θέμα, ἐὰν ἔστω καὶ ἐπὶ ἐλάχιστον ἀναφερώμεθα καὶ ἐπὶ τούτου, καὶ δι' αὐτὸ παρατηροῦμεν μόνον ὅτι ὁ Κικέρων παρομοιάζει τὰς διὰ τῶν ἀποδήμων Ἑλλήνων καθιδρυθεῖσας πόλεις εἰς Μεσόγειον ὡς Ἑλληνικὴν ταινίαν συρραφείσαν ἐπ' αὐτῆς καὶ συνέχουσαν τὰς πόλεις τῶν θαρβάρων³.

-
1. Curcio, Ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ (Ἔκδ. X. Ζολινδάκη).
 2. A. Vasiliev, «Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας» (Μετάφρασις Δ. Σαβράμα) 1955.
 3. Πλούταρχος «Κικέρων». A. Fersijth. «Cicero, sein Leben und S. Schriften».

Ἐν τῇ διαδρομῇ τοῦ χρόνου τὸ ἀνέσπερον Ἑλληνικὸν φῶς καταυγάζει ἢ περιλάμπρος στρατιωτικὴ καὶ πολιτικὴ μορφή τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου¹. Ὁ υἱὸς τοῦ Φιλίππου καὶ τῆς Ὀλυμπιάδος, ὁ θρύλος τῶν αἰῶνων, ὁ μέγιστος τῶν κατακτητῶν, ὁ μαθητὴς τοῦ μεγίστου τῶν φιλοσόφων ἐπετέλεγε ὑπὸ τῆς μοίρας ὅπως ὀδηγήσῃ τοὺς Μακεδόνας μέχρι τοῦ Εὐφράτου καὶ καταστήσῃ αὐτοὺς καὶ τοὺς συνακολουθοῦντας ἐκ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, τοὺς φωταυγεῖς λαμπαδηφόρους τοῦ καθόλου Ἑλληνικοῦ πνεύματος εἰς τὰς χώρας τῶν βαρβάρων. Ἀναδιπλώνει τὰς στρατίας του εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ φθάνει μέχρι τῶν χωρῶν τῆς Κασπίας καὶ τοῦ Ἰνδικοῦ Καυκάσου καὶ ἐκείθεν μέχρι τῆς Ἀφρικανικῆς Ἠπείρου, χωρὶς ποτὲ νὰ θεωρήσῃ ἑαυτὸν δορυκτῆτορα τῶν λαῶν, ἀλλ' ὡς ζεῖδωρος ποταμὸς κατακλύζει τὰς τῶν βαρβάρων χώρας, ὅχι διὰ νὰ τὰς καταστρέψῃ ὡς πλημμυρίς, ἀλλὰ διὰ νὰ ἀρδεύσῃ εἰς αὐτάς καὶ τοὺς οἰκοῦντας λαοὺς τὸν ὑπέροχον Ἑλληνικὸν πολιτισμόν.

Καθιδρύει εἰς τὴν Αἴγυπτον «πόλιν μεγάλην καὶ πολυάνθρωπον καὶ ἐπάνωμον αὐτοῦ», οἰκοδομεῖ εἰς τὴν Ἀσίαν τὰς τόσας ἄλλας ἀπειραρίθμους καὶ ἐπωνύμους του πόλεις καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰαξάρτου ποταμοῦ τὴν Ἀλεξάνδρειαν τὴν ἐσχάτην, θεμελιοῖ τὴν πόλιν τῆς Χεράτης, τὴν πόλιν τῆς Κανδαχάρης καὶ ἐγκαθιστᾷ εἰς αὐτάς καὶ τὰς ὅλας ἄλλας τὰς τῶν βαρβάρων, φρουράς Ἑλληνικάς, ὅχι ὡς δείγμα καταλήψεως καὶ ἐπιδείξεως, ἀλλὰ ἐπὶ σκοπῷ ἐκπολιτιστικῷ καὶ ἐξελληνιστικῷ.

Τὴν ἐποχὴν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου διαδέχονται εἰς τὴν Αἴγυπτον ἡ Ἑλληνικὴ δυναστεία τῶν Πτολεμαίων² καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν ἡ Ἑλληνικὴ δυναστεία τῶν Σελευκιδῶν, τῆς πρώτης ἀρξαμένης ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Λάγου, τοῦ ἐπιλεγομένου ἀυταδέλφου τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ ληξάσης ἐπὶ τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Παιδίου, ἀδελφοῦ καὶ συζύγου τῆς περιωνύμου Κλεοπάτρας καὶ τοῦ Πτολεμαίου τοῦ ΙΔ', τῆς δὲ δευτέρας ἀρξαμένης ὑπὸ τοῦ Σελεύκου τοῦ Νικάνωρος, στρατηγοῦ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, καὶ περατωθείσης ἐπὶ τοῦ Σελεύκου τοῦ Στ'.

Ἀμφότεραι αἱ Ἑλληνικαὶ δυναστεῖαι προσδίδουν ἀπόλυτον πλεόν τὴν ἑλληνικότητα καθ' ὅλην τὴν ἕκτασιν τῶν χωρῶν τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς καὶ αἱ, εἰς τὴν ἀπέραντον ἕκτασίν των, πόλεις συναγωνίζονται πλεόν, ἐξελληνισθεῖσαι, διὰ τὸν κρατοῦντα εἰς αὐτάς πολιτισμόν καὶ τὴν

1. M. Druon «Alexandre le Grand». Paris 1958 (Μετάφρασις Μ. Δαμάκα, Ἀθήναι 1962).

2. Γ. Ἀρβανιτάκης, «Γεωγραφία τῆς Αἰγύπτου», Ἀλεξάνδρεια 1924.

ἐπιτευχθεῖσαν ἀκμὴν καὶ ὑπερηφάνως φέρουν τὴν Ἑλληνικὴν πατρότητά των¹.

Αἱ χῶραι τῶν Ἑλληνικῶν δυναστειῶν εἰς τὴν Ἀσιατικὴν καὶ Ἀφρικανικὴν ἠπειρὸν δέχονται πληθὺν ἀποδήμων Ἑλλήνων καὶ ἰδρύονται εἰς αὐτάς αἱ περιώνυμοι Σχολαὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, τὰς ὁποίας ἐπισφραγίζει ἡ περίφημος Νομικὴ Σχολὴ τῆς Βηρυτοῦ, ἐπηνδρωμένη ἐξ Ἑλλήνων νομοδιδασκάλων ἀποδήμων, διδασκόντων τὸ δίκαιον ἑλληνιστὶ καὶ μόνον καὶ ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας τοῦ κατὰ πολὺ ἀπέχοντος τῆς σκληρότητος ἐκείνου τῆς Ρώμης².

IV

Οὕτω πολὺ πρὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἀλλὰ ἰδιαίτατα μετὰ ταύτην οἱ Ἕλληνες διὰ τῶν ἐποίκων καὶ ἀποδήμων αὐτῶν φέρονται ἐγκατεστημένοι ἐν συνεχεῖ καὶ ἀδιαλείπτῳ χῶρῳ ἀπὸ τῶν Κασσιτερίδων καὶ Βρεταννίων νήσων μέχρι τῆς Κύπρου καὶ ἐκ ταύτης μέχρι τὰ θάθη τῆς Ἀφρικῆς καὶ ἐκεῖθεν μέχρι τοῦ Εὐξεινίου Πόντου καὶ τῶν χωρῶν τῆς Κασπίας καὶ διὰ τῆς Μικρασιατικῆς ἐνδοχώρας μέχρι τῶν ἀπροσίτων Ἰνδιῶν, ἐκπολιτίσαντες καὶ μεταγλωττίσαντες τοὺς λαοὺς ἐν τῷ συνόλῳ των.

Ἡ Θεία δύναμις προώρισε τὴν Ἑλλάδα νὰ καταστῇ τὸ μέγα κέντρον τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοὺς ἀποδήμους τῆς τὸ μέγα μέσον τῆς διαδόσεώς του. Ἡ Ἑλλάς διὰ τῶν ἀποδήμων αὐτῆς μεταλαμπαδεύει τὴν Ἑλλάδα, ἐκπορθεῖ τὴν θαρβαρότητα καὶ τὴν ἐξελληνίζει. Δημιουργεῖ διὰ τῶν ἀποδήμων αὐτῆς φωτεινὰς ἐστίας, διὰ τῶν ὁποίων καταυγάζει τὴν ἀνθρωπότητα³.

V

Ἡ ἐξάπλωσις τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος εἰς τὴν Ἀνατολήν, παραμείναντος ἀναλλοιώτου ἐκ τῆς Ρωμαϊκῆς κατοχῆς, προετοίμασε τὴν ἔλευσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ μετάδοσις τῶν Ἀθηναϊκῶν φιλοσοφικῶν θεωρημάτων ἐν Ἀνατολῇ διὰ τῶν ἀποδήμων προπαρασκεύασε τὴν ἀνθρωπότητα διὰ νὰ δεχθῇ ἀνέτως καὶ νὰ κατανοήσῃ τὴν ὑψηλὴν Χριστιανικὴν φιλοσοφίαν. Ὁ Σωκράτης, κατὰ τὰ εἰς τὴν ἀπολογία του, ἐδέχθη πρῶτος τὴν ὑπαρξιν ἑνὸς καὶ μόνου Θεοῦ, «μὴ νομίζων οὐς ἢ πόλις νομίζει Θεοὺς» καὶ τοῦτο ἐδίδαξε μετὰ πίστεως πρὸς τοὺς νέους, ὥστε ἡ πόλις τὸν κατεδίκασεν εἰς θάνατον. Ἡ διδασκαλία τοῦ Σωκράτους καὶ ἡ

1. L. Breher, «Le civilisation Byzantine» Paris 1950.

2. J. Collinet, «L'école de droit de Beyrocth», Paris 1870.

3. L. Beylié, «L'habitation Byzantine», Paris 1902.

μετά καρτερίας θυσία του χάριν τῆς ἀληθείας δὲν παρέμεινε νεκρά, ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ ἐμφυλοχωρεῖ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν Ἑλλήνων καὶ καθίσταται θίωμά των ἐν τῇ γενετείρᾳ καὶ διδαχῇ τῶν ἀποδήμων ἐν τῇ ξένη καὶ ἰδιαίτατα ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ παραμένει προσμονὴ πάντων. Ἀναμένεται πλέον ἢ νύξ, ἢ μία καὶ μόνη νύξ, ἢ νύξ τῆς Βηθλεέμ.

Τὸ διάχυτον Ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐγένετο τὸ πνευματικὸν βάθρον τῆς ἀντιλήψεως καὶ κατανοήσεως τῆς ἐξ ἀποκαλύψεως διδασκαλίας τοῦ ἀληθοῦς Θεοῦ ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ ὑπερβατικὸν τινα λόγον, ἀλλ' ἐξεπορεύθη ἐκ τῶν χειλέων τοῦ Θεανθρώπου, εἰπόντος πρὸς Φίλιππον καὶ Ναθαναὴλ «νῦν ἐδοξάσθη ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου»¹, τότε ὅτε οὗτοι ἐπαρουσίασαν ἐν Ἰουδαίᾳ εἰς τὸν Κύριον τοὺς ἀποδήμους Ἕλληνας ἐμπόρους καὶ ἐγένοντο οἱ πρῶτοι Ἕλληνες μαθηταὶ Αὐτοῦ.

VI

Παλιδρομοῦντες ἐν τῷ χρόνῳ ἐπισταθμεύομεν εἰς τὸν ἐκ τῶν Μεγάρων τῆς Ἀττικῆς Βύζαντα, τὸν μετὰ Μεγαρέων καὶ Ἀργείων εἰς Προποντίδα ἀποδημήσαντα καὶ εἰς τὸν μυχόν της ἰδρύσαντα ὁμώνυμον πόλιν, ἢ ὁποία ἔμελλε νὰ ἀποτελέσῃ τὸ ζωοφόρον μόνιον, ἀλλὰ καὶ τὴν κεφαλὴν καὶ τὴν κοιτίδα τῆς περιλάμπρου καὶ πανενδόξου καὶ ὁμωνύμου εἰς τὸν ἀπόδημον τοῦτον Ἑλληνα Ἑλληνικωτάτην Αὐτοκρατορίαν.

Ἡ μεγίστη αὕτη, εἰς δύναμιν καὶ ἔκτασιν καὶ ἰδιαίτερα εἰς διάρκειαν, Αὐτοκρατορία, ἑλληνικὴν ἔχει τὴν θάσιν ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς προαγωγῆς τῆς ἐπαρχιακῆς πόλεως τοῦ Βύζαντος εἰς πρωτεύουσαν, τὸσον εἰς τὸ Παλάτιον, ὅσον καὶ καθ' ὅλην τὴν ἀπέραντον ἔκτασίν της, τῆς ἑλληνικότητος προσδοθείσης εἰς τὴν ἔδραν ὑπὸ τοῦ ἀποδήμου Ἕλληνος καὶ τῶν συνακολουθησάντων αὐτῶν Μεγαρέων καὶ τῶν ἀπογόνων των καὶ ἐν τῇ καθόλου χώρᾳ ὑπὸ τῶν μυριάδων ἄλλων ἀποδήμων Ἑλλήνων, τῶν ἐξελληνισάντων τοὺς εἰς τὴν ἀπέραντον Αὐτοκρατορίαν λαοὺς πολὺ πρὶν τῆς καθιδρύσεως αὐτῆς².

Αἱ ἑλληνίδες καὶ αἱ μύρια ἑλληνίζουσαι πόλεις τῆς Ἀνατολῆς ἀποτελοῦν τὴν σπόνδυλον στήλην τῆς πανενδόξου Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου, προσδίδουσαι οὕτω ὁμοιογένειαν εἰς τοὺς ὑπ' αὐτὴν λαοὺς, ὡς ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς διανοήσεώς των, ὁμοιολατρείαν, ὡς ἐκ τῆς Χριστιανικῆς πίστεως ἀπάντων καὶ τῆς ὁμοιομόρφου ἀντιλήψεως τῆς ἠθικῆς, τῆς ἠθικῆς τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων, τῶν ὁποίων τὴν διδαχὴν ἐδέχθησαν πρὸ πολλοῦ.

Ἡ ἀπέραντος Αὐτοκρατορία ἐν συνοχῇ διατελεῖ καθ' ὅλην τὴν ἔκτα-

1. L. Beylié, ἐνθ' ἄνωτ.,

2. A. Vasiliev, ἐνθ' ἄνωτ.

αίν της, καθόσον ή έλληνιστική θάσις, έφ' ών τά πάντα έδράζονται, τυγχάνει παρομοία από τής έδρας μέχρι τών άπωτάτων σημείων τής κυριαρχίας της, έξελληνισθέντων, άναντιρρήτως και άναντιλέκτως, υπό τών άποδήμων Έλλήνων, συντελεσάντων τόσον εις τό άνετον τής καθιδρύσεως τής Αύτοκρατορίας, όσον και εις την έπί αιώνας διατήρησιν αυτής.

Παρά πάντων τών μελετητών τής Βυζαντινής Αύτοκρατορίας¹ παραδίδεται, ότι πολύ πρό τής ένανθρωπήσεως του Κυρίου ειχεν έξελληνισθή δλόκληρος ή Άνατολή και εις τό σύνολον τών κατοίκων της, διά τών έποίκων Έλλήνων και τών ύπ' αυτών καθιδρυθέντων περιλάμπρων και περιωλύμων Έλληνικών πνευματικών κέντρων και οχολών εις αυτήν, τά όποια εις συνεχή και άδιάλειπτον χρόνον και έπί μίαν χιλιετηρίδα και πλέον πρό τής μεταφοράς τής Πρωτεύουσας και μετ' αυτήν διάσπαρτα διετηρούντο έν πλήρη ζωτικότητα παρά τών ίδρυτών άποδήμων Έλλήνων και τών επιγόνων των.

Αί φιλοσοφικά άπόψεις τών Άθηναίων φιλοσόφων περι Θεου και διακωμώδησεως τών του Όλύμπου, περι ήθικης, περι αυταρκειας του άτομου, διδασχθείσαι υπό του Σωκράτους και του Σπευσίππου, αί Πλατωνικά άρχαί έν γένει περι ιδεαλισμού² και περι άγαθου και άληθείας θεωρία του Άριστοτέλους και αί διδασκαλίες τών μυριάδων άλλων και αί άπόψεις τής Στοάς περι τών του θίου άρχών και τών μεταφυσικών θεωριών, ειχον ήδη πρό πολλου διδασχθή εις την Άνατολήν και αί διδασχάί πάντων τούτων ειχον γίνει άποδεκτά υπό τών λαών τής Άνατολής και ή πίστις των και προσμονή.

Η Άθηναϊκή φιλοσοφία έν φωτεινή άκτινοβολία άπλοΰται έκ τής γενετήρας της υπό τών Έλλήνων άποδήμων εις την Άνατολήν, ήτις γίνεται πλέον ή κιβωτός τής διαφυλάξεως της και οΰτω οι αυτόχθονες λαοί, καιτοι διαφορετικής προελεύσεως, καθίστανται έν παιδεία και πνεύματι και έν πίστει και παραδόσειν όμοιογενείς έν πάση τή έλληνικότητα και έπί τοσοΰτον, ώστε άνέτως έδέχθησαν και ευχαρίστως άπεδέχθησαν την ύπαγωγήν των εις την Βυζαντινήν Αύτοκρατορίαν, ως έκ τής Έλληνικότητος αυτής.

Ο φιλοσοφικός στοχασμός άποβάλλει τον θάρβαρον ύλισμόν έκ τών λαών τής Άνατολής και προσαρτάται ύπ' αυτών ή δύναμις τής προσωπικότητος και άποβάλλεται ο φόβος. Η φιλοσοφική διδασχάη τους παρέχει, διά τής άποδοχής της, την ψυχικήν δύναμιν προς άντιμετώπισιν τών προ-

1. Βλ. έν «Byzantinische Zeitschrift», Μόναχον. K. Krumbacher «Ιστορία βυζαντινής λογοτεχνίας», München 1891.

2. Ίουστίνος ο μάρτυς διδάσκει (B' αιών. μ.Χ.) «οΰκ άλλότρια τά Πλάτωνος διδάγματα του Χριστου». . . και Κλήμης ο Άλεξανδρεύς (Γ' αιών μ.Χ.) «Ήν μέν οΰν πρό τής Κυρίου παρουσίας, εις δικαιοσύνην Έλλησιν αναγκαία φιλοσοφία».

θληματισμῶν τῆς ζωῆς, τῶν ἐν σκότει μέχρι τότε εὕρισκομένων καὶ οὕτω ἀποφεύγουν οὗτοι τὸ ἀπόλυτον παρὸν καὶ ἀναζητοῦν τὸ θέβαιον μέλλον, τὸ παρελθόν. Διὰ τῆς γνώσεως καὶ μελέτης του δημιουργεῖ τὴν θεβαιότητα εἰς τὴν ἐπομένην συνέχειαν καὶ ἡ πνευματικὴ αὐτοτέλεια ἀποτελεῖ πλέον τὴν συνδετικὴν δύναμιν τῶν ἀνομοίων λαῶν τῆς Ἀνατολῆς.

Οἱ μελετηταὶ τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας δέχονται ἀπεριφράστως, ὅτι ἡ ὑπὸ τῶν ἐποίκων Ἑλλήνων διαδοθεῖσα καὶ ἐπιβληθεῖσα Ἑλληνικὴ διανόησις καὶ σκέψις καὶ ἡ διδασκαλία καὶ μάθησις τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, χιλιετηρίδας πρὸ τῆς νυκτὸς τῆς Βηθλεέμ, ἐπὶ τῶν Καρῶν καὶ Φρυγῶν καὶ τῶν ἐπιγενομένων τούτων λαῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἡ ἄμεσος ἀποδοχὴ, μεταγενεστέρως, τοῦ Χριστιανισμοῦ ὑπὸ τῶν ἐξελληνισθέντων τούτων λαῶν, ἀπετέλεσαν τὰ ἀδιάσειστα θεμέλια, ἐφ' ὧν ἐδράζετο ἀνέτως καὶ ἀδιαταράκτως καὶ ἐπὶ μίαν χιλιετηρίδα καὶ πλέον ἡ μεγίστη τῶν Αὐτοκρατοριῶν, ἡ Ἑλληνικὴ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία.

Ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἐν συνεχεί ἐδαφικῆ ἐκτάσει αὐτῆς καὶ ἀπὸ τοῦ κέντρου μέχρι τῶν ἀπωτάτων ὁροσῆμων αὐτῆς, ἀπέτελεσε τὴν μεγίστην πολιτικὴν δύναμιν, ἣτις κατέστησε τὴν Αὐτοκρατορίαν πολιτειακῶς θιώσιμον κατὰ τὸν μακρότατον βίον της, ὡς ἐδραζομένης ἐπὶ ἐνιαίας ἐθνικιστικῆς συνειδήσεως.¹

Ὁ ἐξελληνισμὸς τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς τοὺς συνήνωσεν ἐν πνεύματι Ἑλληνικῶ καὶ τοὺς κατέστησεν, καίτοι διαφοροτικῆς προελεύσεως καὶ καταγωγῆς, δεκτικὸς ἀναντιρρήτως μιᾶς πολιτειακῆς διοικήσεως καὶ ὑπὸ τὸ σκῆπτρον Ἑλληνοῦ αὐτοκράτορος. Διὰ τῶν ἀποδήμων Ἑλλήνων, πέραν τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως, διαδίδεται εἰς τὴν Ἀνατολὴν τὸ Ἑλληνικὸν δίκαιον, πόρρω ἀπέχον τῶν δοξασιῶν τοῦ Ρωμαϊκοῦ καὶ ἰδιαίτατα τοῦ δημοσίου τοιοῦτου καὶ τῆς ἐξουσίας τοῦ κυρίου ἐπὶ τῶν δούλων καὶ γίνεται ἀνεπιφυλάκτως ἀποδεκτὸν παρὰ πάντων τῶν λαῶν καὶ τοὺς συνέχουν πλέον αἱ περὶ αὐτοῦ ἀντιλήψεις, καὶ ἀναζητεῖται δι' ἐνιαίας προσπαθείας, πρὸ καὶ μετὰ τὴν καθίδρυσιν τῆς Αὐτοκρατορίας, ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ ἑλληνιστικοῦ θεσμικοῦ δικαίου καὶ ἀναμένεται παρὰ πάντων τῶν λαῶν ὁ μεταπλάστις νομοθέτης.

Ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία παραμένει ἀδιατάρακτος ἐξ ἐσωτερικῶν ἀντιδράσεων τῶν λαῶν καὶ ἠὺδόκησεν, ὡς ἐνιαία πολιτικὴ δύναμις νὰ ἀντιδράσῃ ἠνωμένη κατὰ τῶν πολλαπλῶν ἐξωτερικῶν κινδύνων καὶ ἐπιβουλῶν καὶ νὰ διαγράψῃ εἰς τὴν ἱστορίαν τὴν περίλαμπρον τροχιάν ἐν τῇ πολιτειακῇ, πολιτικῇ, φιλοσοφικῇ, δικαιοπρακτικῇ, τεχνικῇ, καλλι-

1. L. Brechter, ἐνθ' ἄν.

τεχνική και πάση ἄλλῃ διαπλάσει καὶ νὰ τὴν καταστήσῃ ἀνέσπερον εἰς τοὺς ἐπερχομένους.

Ἡ προσδοθεῖσα καὶ ἐπὶ αἰῶνας ὑφισταμένη ἄρρηκτος ἐθνικὴ ἐνότης τῶν συμμεικτων λαῶν τῆς Αὐτοκρατορίας, διὰ τῆς προσηλώσεως εἰς τὰ αὐτὰ ἰδεώδη, ὁ ἀγὼν πρὸς ἐπίτευξιν των καὶ ἡ δρᾶσις πρὸς διατηρησίαν των προσέδωκεν εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν τὴν ζωοπάροχον δύναμιν τῆς διαπλάσεως τῆς καθόλου πολιτείας, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὴν τοιαύτην πρὸς ἀνετον ἀποδοχὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ, καθόσον διὰ τοῦ ἐξελληνισμοῦ τῶν λαῶν ἐδημιουργήθη ἡ ἀποστροφή πρὸς τὰ εἰδῶλα καὶ ἀνεζητεῖτο παρὰ τῶν λαῶν ἡ φιλοσοφημένη ἀλήθεια ἐν τῇ πίστει καὶ τῇ θρησκευτικῇ ἀντιλήψει καὶ ἡ ἐκ ταύτης ἐξήγησις τῶν μεταφυσικῶν ἀμφιβολιῶν τῆς ἐποχῆς.

Οὕτω πρὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς Αὐτοκρατορίας ἡ Ἐνατολὴ εὐρίσκει ἀμέσως ἐν τῷ Χριστιανισμῷ τὴν διδαχὴν τῆς ταπεινοφροσύνης, τοῦ ἀγαθοῦ, τῆς ἠθικῆς, τῆς αὐταρκειᾶς, τὰ ὅποια ἐνυπῆρχον εἰς τοὺς λαοὺς τῆς καὶ ἀποδέχεται τὴν Χριστιανικὴν διδαχὴν καὶ συνετοῦται καὶ ἐν πίστει πρὸς ἐπιβολὴν τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Χριστιανικῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας.

Τοὺς λαοὺς τῆς Ἐνατολῆς εὐρίσκει ἡ Ἑλληνικὴ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία συνηνωμένους ἐν πνεύματι καὶ πίστει ἀδιάρρηκτω, οἱ δὲ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, Ἑλληνες ἐν τῷ συνόλω των, δὲν προέρχονται διῶκται τῶν Ἐθνικῶν, ἀλλὰ διδάσκαλοί των. Ὁ Μέγας Βασίλειος δὲν ἀποστρέφεται τὸν ἐθνικὸν Λιβάνιον, τὸν τῆς Ἑλληνικῆς ρητορικῆς μέγα διδάσκαλον, ἀλλ' ἀπεναντίας τρέφει θαυτὸν πρὸς αὐτὸν σεβασμὸν, καθόσον, σὺν τοῖς ἄλλοις, γνωρίζει ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται ἡ καταπολέμησις πάσης ἐλληνιστικῆς δυνάμεως, ἀλλ' ὁ προσεταιρισμὸς τῆς, χάριν τῆς ἐλληνιστικῆς ἐνότητος τῶν λαῶν τῆς Ἐνατολῆς, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς πεποιθήσεώς του, ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα φέρει μοιραίως, ὡς ἐκ τῆς ἀποδοχῆς ὑψηλῶν ἰδανικῶν, εἰς τὸν ἀληθῆ καὶ ἐξ ἀποκαλύψεως Θεόν.

Ἡ Δύσις προβλέπει τὴν πτώσιν τῆς καὶ ἀγωνίζεται πρὸς διάσωσίν τῆς, ποδηγουμένη ὑπὸ τῆς ἐθνικῆς καὶ ἐν φθορᾷ Ρώμης. Ἀγωνίζεται κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ τῆς Ἐνατολῆς, παρότι ἡ Ἐνατολὴ προσπαθεῖ νὰ σώσῃ τὴν Ρώμην καὶ πρὸς τοῦτο προσφέρει τὴν θυσίαν τῶν πιστῶν τῆς.

Ἡ Ρώμη ὡς ἀπεμπόλησε τὴν διδαχὴν τοῦ Σενέκα, διὰ νὰ ἀναδείξῃ τὸν Νέρωνα, οὕτω ἀπεμπολεῖ τὸν Χριστιανισμὸν, διὰ νὰ ἀναδείξῃ τὸν Διοκλητιανόν.

Ἡ Ρώμη θυσιάζει εἰς τὰ εἰδῶλα, ἡ Ἐνατολὴ προσεύχεται εἰς τὸν Χριστόν.

Ἄλλ' οὐδὲ ἡ Στοά ἐγένετο χάριν τῆς σωτηρίας τῆς Ρώμης, οὐδὲ ὁ Χριστιανισμὸς ἐνεφανίσθη πρὸς σωτηρίαν τοῦ Λατίου.

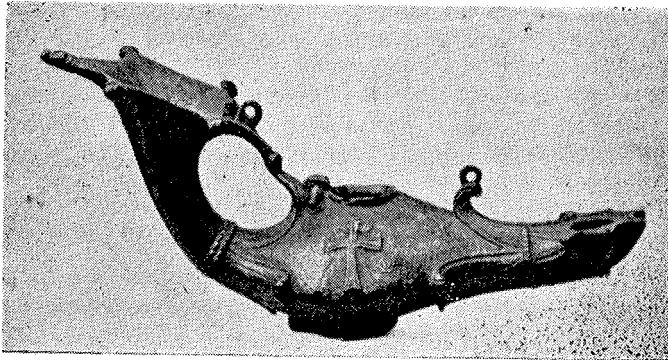
Ἡ αὐτοκρατορία συνεστήθη ἐδραζομένη ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ τῆς πίστεως τοῦ Ἰησοῦ καὶ οὕτω ἡ εὐλογία πλανᾶται ἐπὶ τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς.

VII

Ὁ χρόνος ἐπληρώθη. Ἡ πόλις πόλεων πασῶν βασιλῆς, ἠλώθη, τὴν Τρίτην, τὴν ἀποφράδα Τρίτην τῆς 29ης Μαΐου 1453.

Ἡ Ἑλληνικὴ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία κατελύθη ὑπὸ τῶν βαρβάρων.

Ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες ἐν γαλήνῃ τὰς ἀναμνήσεις φέρομεν εἰς τὴν σκέψιν καὶ πιστοὶ εἰς τὰς παραδόσεις μας ἐν πίστει διατελοῦμεν πρὸς ἐνδοξότερον μέλλον.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ 3η

ΑΝΤΩΝΙΟΥ Β. ΚΑΨΗ
ΘΡΑΚΟΛΟΓΟΥ

ΤΑ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΑ ΟΡΙΑ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ

Εἰς τὴν νεωτέραν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος καὶ συγκεκριμένως εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ ὑπάρχουν δύο σταθμοί, δύο ὀρόσημα:

Ἄφ' ἑνὸς ἢ ἄλλως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ τελευταίου προπυργίου τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἡ ὑποδούλωσις τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου καὶ τῆς Ἰωνίας ἀπὸ τὸν Τοῦρκον κατακτητὴν καὶ ἀφ' ἑτέρου ἢ Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασις τοῦ 1821 πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ ὑποδούλου τούτου Ἑλληνισμοῦ καὶ ἀνασύστασιν τῆς Ἑλληνικῆς ἐκείνης αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου, πού εἶχεν ὑποδουλωθῆ ἀπὸ τοὺς τούρκους κατακτητὰς τῆς ἐπὶ τετρακόσια καὶ πλέον χρόνια.

Οἱ ἀγωνισταὶ τοῦ 1821 ἐπανεστάτησαν καὶ ἐθυσιάσθησαν διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἔθνικοῦ τῶν χώρου, ὅπως εἶχε διαγραφῆ τόσον κατὰ τὴν Βυζαντινὴν περίοδον, ὅσον καὶ κατὰ τὰς προηγούμενας χιλιετηρίδας τῆς ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, καὶ συνεπῶς ἐγνώριζον ὅτι τὸ 1821 ἦτο ἀπάντησις εἰς τὸ 1453, ἦτο ἀπάντησις τῆς Δύσεως - τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν πρόκλησιν τῆς τουρκικῆς εἰσβολῆς ἐξ Ἀνατολῶν.

Καὶ τώρα γεννᾶται τὸ εὐλογον, ἀλλὰ καὶ βασικὸν ἐρώτημα:

«Ποῖα ἦσαν τὰ γεωγραφικὰ ὅρια τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, ὅπου ἐγεννήθη ὁ πολιτισμὸς τοῦ ἐκχριστιανισθέντος ρωμαϊκοῦ κράτους τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους», ὅπως εὐστόχως ἐχαρακτήρισεν ὁ HEISENBERG¹, τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν τοῦ Βυζαντίου, διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς ὁποίας ἔγινεν ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 1821;

Εἰς τὴν σημερινὴν ἀνακοίνωσιν θὰ περιορισθῶμεν νὰ περιγράψωμεν περιληπτικῶς μόνον τὰ γεωγραφικὰ ὅρια τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Χερσόνησον.

Κατὰ τὴν Βυζαντινὴν περίοδον ἀπὸ τὸ 330 ἢ 495 μ.Χ. μέχρι τοῦ 1453, ἡ νοτιωτέρα τοῦ Δουνάβεως ποταμοῦ Χερσόνησος χαρακτηρίζεται μὲ τὸ γεωγραφικὸν ὄνομα «Ρωμανία», ἡ χώρα τῶν Ρωμαίων πολιτῶν εἰς τὸν χῶ-

ρον αυτόν, τῶν Ρωμηῶν, δηλαδή τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ ἐπίσης καὶ μὲ τὸ ὄνομα «Ἑλληνικὴ Χερσόνησος»² ἢ «Ἑλληνικομακεδονικὴ Χερσόνησος»³.

Τὰ γεωγραφικὰ ὄρια τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους τοῦ Βυζαντίου ἀναφέρονται ἀπὸ διαφόρους βυζαντινοὺς χρονογράφους, μεταξὺ τῶν ὁποίων χαρακτηριστικώτεροι ἦσαν: ὁ Προκόπιος Καισαρείας (τέλη τοῦ 5ου αἰῶνος), ποὺ ἀναφέρει ὅτι ὑπῆρχον Ἕλληνες ἀπὸ τὸ Ἴόνιον μέχρι τοῦ Εὐξεινοῦ: «ἐκ κόλπου τοῦ Ἰονίου μέχρι ἐς τὰ Βυζαντίων προάστεια⁴, σχεδὸν ἅπαντας Ἕλληνας»⁵ καὶ ὁ ἱστορικὸς Θεοφύλακτος Σιμοκάτης (610 - 640 ἐπὶ Ἡρακλείου), ὅστις ἀναφέρει ὅτι, μὲ τὴν συνθήκην τοῦ 600, ὁ Δούναβις γίνεται «μεσίτης» δηλ. διαχωριστικὴ γραμμὴ-σύνορον μεταξὺ τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ βαρβάρους τοῦ βορρᾶ καὶ τὰ γεωγραφικὰ ὄρια τοῦ Ἑλληνοβυζαντινοῦ τούτου κράτους ἔφθαναν τότε μέχρι τοῦ Ἴστρου ἢ Δουνάβειος καὶ Σάβου, ποταμῶν⁶.

Μέχρις οὗτο ἐμφανισθοῦν οἱ Βούλγαροι τὸ 679 μ.Χ. εἰς τὸ βορειοανατολικώτερον τμήμα τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου (εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Δουνάβειος, παρὰ τὴν νησίδα Πεύκην), τὸ Ἑλληνικὸν κράτος ἐξακολουθοῦσε νὰ συνορεύῃ εἰς τὸν Δούναβιν⁷.

Μὲ τὴν συνθήκην τοῦ 717, μεταξὺ Βυζαντίου καὶ Βουλγάρων, τὸ Βυζάντιον διὰ πρώτην φοράν ὑπεχώρησεν ἀπὸ τὸν Δούναβιν ὡς σύνορον εἰς τὰς ὄροσειράς τοῦ Αἴμου⁸, τὸ αὐτὸ ἐπανέλαθον καὶ αἱ συνθήκαι τοῦ 773¹⁰, τοῦ 814¹¹· καὶ κατὰ τὰ ἔτη 912-927 ἡ νοτιωτέρα τοῦ Αἴμου Χερσόνησος ἀνῆκε εἰς τὴν Ἑλληνικὴν βασιλείαν, τὴν «ρωμαϊκὴν βασιλείαν»¹² καὶ τοῦτο ἐπιβεβαιῶνουν καὶ ἡ συνθήκη τοῦ 927 ποὺ ἀνενεώθη τὸ 963¹³.

Εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν Νικηφόρου Φωκᾶ, Ἰωάννου Τσιμισκῆ, Βασιλείου τοῦ Β' καὶ τῶν Κομνηνῶν (δηλ. ἀπὸ τὸ 963 μέχρι τοῦ 1086) τὰ ὄρια τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους ἐπανέρχονται εἰς τὸν Δούναβιν¹⁴.

Χαρακτηριστικὰ γεγονότα ποὺ μαρτυροῦν ὅτι αἱ ὄροσειραὶ τοῦ Αἴμου ἀπετέλεσαν κατόπιν τὰ βορεινὰ ὄρια τῆς «Ρωμανίας», δηλ. τῆς Ἑλλάδος τοῦ Βυζαντίου εἶναι καὶ αἱ συνθήκαι τοῦ 1263¹⁵ καὶ τοῦ 1270, ὅπου διὰ τὰς νοτιωτέρας τοῦ Αἴμου πόλεις ὁ Ἕλληνας Αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ Παλαιολόγος ἀνέφερεν ὅτι: «Ρωμανίας γὰρ εἶναι μέρος ἐκεῖνας καὶ Ρωμαίους αὐτούς»¹⁶· ἐπίσης ἡ συνθήκη εἰρήνης τοῦ 1339 ὥριζεν τὸν Αἴμον διαχωριστικὸν ὄριον μεταξὺ τῆς παραδουναβείου χώρας τῶν Μουσῶν καὶ τῆς νοτιωτέρας Χερσονήσου τῶν Ἑλλήνων, τῆς «Ρωμανίας»¹⁷.

Οὕτω συνάγεται, συνοπτικῶς, τὸ ἱστορικὸν συμπέρασμα ὅτι κατὰ τὴν μακροαἰὼνα βυζαντινὴν περίοδον τῶν 1123 χρόνων, ὁ Δούναβις ποταμὸς ἀπετέλεσε τὸ σύνορον τῆς ἀκμῆς τοῦ Βυζαντίου (ἀπὸ τὸ 330 μ.Χ. μέ-

χρι τὸ 717 καὶ ἀπὸ τὸ 969 μέχρι τὸ 1086, δηλαδή ἐπὶ 504 ἔτη) καὶ αἱ ὀροσειραὶ τοῦ Αἴμου ἀπετέλουν σύνορον ὑποχωρήσεως τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἐπὶ 520 ἔτη (δηλαδή ἀπὸ τὸ 717 μέχρι τὸ 969 καὶ ἀπὸ τὸ 1086 μέχρι τὸ 1204). Κατὰ τὴν περίοδον τῆς φραγκοκρατίας, ἀπὸ τὸ 1204 μέχρι τὸ 1261, ὁ Ἑλληνισμὸς μὲν παρέμεινε ἐπὶ τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ἀλλὰ τὸ κράτος μετετωπίσθη εἰς τὴν Νίκαιαν τῆς Βιθυνίας, ἐνῶ ἀπὸ τὸ 1261 μέχρι τὸ 1354 ὁ Αἴμος ἀπετέλει τὸ σύνορον τοῦ Βυζαντίου, καὶ μέχρι τῆς πτώσεώς του ὀνομάζεται ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία¹⁸.

Διὰ τὸ κράτος αὐτὸ τῆς «Ρωμανίας» ἢ «Ρωμαϊκῆς», τῆς Ἑλληνικῆς δηλαδή χώρας τοῦ Βυζαντίου, δὲν εἶναι ὀρθὸς ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι τὰ πάντα προέρχονται ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα καὶ τὸ ρωμαϊκὸν κράτος. Ἡ κρίσις αὐτὴ κατὰ τὸν GELZER προέρχεται ἀπὸ ἄγνοιαν τῆς Βυζαντινῆς λογοτεχνίας, τοῦ δικαίου τῶν πολιτικοκοινωνικῶν, ἐκκλησιαστικῶν καὶ ἄλλων συνθηκῶν¹⁹. Διότι χωρὶς αὐτὸ τὸ Ἑλληνικὸν κράτος τοῦ Βυζαντίου μὲ τὴν νοτιωτέραν τοῦ Δουνάβεως Ἑλληνικὴν Χερσόνησον ἢ Ἑλληνοβυζαντινὴν ἢ ἀπλῶς Βυζαντινὴν Χερσόνησον, μὲ τὴν «Ἑλλάδα Πᾶσαν» εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν Ἑλλάδα, ὁ GELZER τονίζει ὅτι: «ἡ ἀνθρωπότης δὲν θὰ ἔβλεπεν τὴν μεγάλην ἐποχὴν τῆς Ἀναγεννήσεως τῆς Εὐρώπης κατὰ τὸν 14ον καὶ 15ον αἰῶνα²⁰.

Ἀπὸ τὸ 1453 πέρασαν 335 χρόνια τοῦ Ἑλληνικοῦ Γένους ὑπὸ τουρκικὸν ζυγὸν καὶ τὸ 1788 γίνεται ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἐκτάσεως τοῦ ὑποδούλου ἑλληνισμοῦ μέχρι τοῦ Δουνάβεως εἰς τὸ σχέδιον ποῦ κατηρτίσθη ἀπὸ τὸν Ποτέμκιν Γρηγόριον, κατ' ἐντολὴν τῆς Μεγάλης Αἰκατερίνης Β' περὶ «Ἑλλάδος», ὅπου προεβλέπετο ἀνασύστασις τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως μέχρι τοῦ Ταινάρου μὲ πρωτεύουσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ εἰς αὐτὴν θὰ ἐνεθρονίζετο ὁ ἕγγονός της μὲ τὸ ὄνομα Κωνσταντῖνος²¹.

Ἐννέα ἔτη θραδύτερον ὁ Ρήγας Φεραῖος, τὸ 1797, ἐξέδιδε τὴν Χάρτα τῆς Ἑλλάδος καὶ εἰς αὐτὴν ἀπετύπωνε τὴν ἐθνοφυλετικὴν καὶ πολιτιστικὴν ὑπεροχὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου εἰς τὴν νοτιωτέραν τοῦ Δουνάβεως Ἑλληνικὴν Χερσόνησον, ὅπου εἰς τὸν χώρον αὐτὸν μία φυλὴ ἐπεκράτει ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως καὶ Σάθβα ποταμῶν μέχρι τοῦ Λιθικοῦ πελάγους ἢ «νεογραικική».

Ὁ Ρήγας εἰς τὴν «Χάρτα τῆς Ἑλλάδος», ποῦ χάραξε, συμπεριέλαβε ὀλόκληρον τὴν Ἑλληνικὴν Χερσόνησον, ἀκριβῶς διότι εἰς τὸν χώρον αὐτὸν ἔβλεπε τὴν ἀπόλυτον ὑπεροχὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου καὶ συνάμα διέβλεπε ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ φυλὴ εἶχε τόσην ἐκπολιτιστικὴν δύναμιν, ὥστε ὄχι μόνον θὰ ἦτο εἰς θέσιν νὰ ὀργανωθῇ ὡς κράτος εἰς τὸν χώρον αὐτόν,

ἀλλὰ καὶ ἡ νεογραικὴ φυλὴ μὲ τὴν ἀπλὴ Ἑλληνικὴν, τὴν νεοελληνικὴν γλῶσσαν ποὺ χρησιμοποιοῦσαν καὶ οἱ σλάβοι τῆς Χερσονήσου καὶ ἀποτελοῦσε τὸ μοναδικὸν μέσον ἀποτινάξεως τῆς βαρβαρότητός των²², θὰ ἐπιδρουσε ἐπ' αὐτῶν ἀφομοιωτικῶς εἰς τὸν ἐξελληνισμὸν ὄλων τῶν ἐθνοτήτων τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου.

Ἡ Χάρτα τῆς Ἑλλάδος τοῦ Ρήγα²³, ποὺ δὲν ἦτο ἄλλη ἀπὸ ἐκείνην ποὺ διέγραψε ἐπὶ αἰῶνες ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ τοῦ Βυζαντίου, ὡς γράφει ὁ ALBERT DUMONT, «συνετέλεσε, ὥστε νὰ κρατήσῃ στὶς καρδιὰς τῶν Ἑλλήνων τὸν πόθον τῆς ἀπολυτρώσεως. Ἦτο ἡ δόξα τῶν προγόνων ποὺ κάθε στιγμήν εἶχαν ἐνώπιόν των»]²⁴.

Ἡ Χάρτα τῆς Ἑλλάδος ἐπιγραμματικὰ ἐχαρακτηρίσθη εἰς τὴν προμετωπίδα τῆς ἐπιτεδογραφίας Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Ρήγα (1797) :

«Μόνος ἐσὺ στοὺς πίνακες τῆς Χάρτας σου, ὦ Ρήγα,
τῆς τρισεγγάλῃς χάραξες πατρίδος σου τὰ ὄρια».

Ἡ Χάρτα αὐτὴ ἦτο μία πραγματικότης, διότι καὶ κατὰ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνος καὶ εἰς τὰς παραμονὰς τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 τὸ ἀλύτρωτον Ἑλληνικὸν Γένος κυριαρχεῖ παντοῦ εἰς τὴν νοτιωτέραν τοῦ Δουνάβεως Χερσόνησον καὶ ἀριθμητικῶς καὶ ἐξ ἐπόψεως πολιτισμοῦ.

Κατὰ τὸ 1820-1821 οἱ Ἕλληνες τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου, τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας, ὑπελογίζοντο εἰς 4.800.000, χωρὶς νὰ συνυπολογισθῇ ὁ ἑλληνισμὸς τῆς Ἰωνίας καὶ ὁ τεράστιος ὄγκος τῶν ἀποδήμων Ἑλλήνων ποὺ κατέφυγον εἰς ξένα ἐδάφη, ἐκτὸς τῶν ὀρίων τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου, ἐνῶ εἰς τὸν αὐτὸν χῶρον ὅλοι οἱ Σλάβοι (Βούλγαροι καὶ Σέρβοι ὁμοῦ) δὲν ἔφθανον τὰ 3.000.000 [οἱ Τοῦρκοι δὲ τὰ 2.000.000, οἱ Βλάχοι, Μολδαβοὶ καὶ ἄλλαι ἐθνοότητες 1.200.000, οἱ Ἑβραῖοι, Ἀρμένιοι, Ἀθίγγανοι κλπ. 600.000²⁵].

Ἐπὶ τὰς προϋποθέσεις αὐτάς ἐγινε ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις τοῦ 1821 ἀκριβῶς διὰ νὰ ἀπελευθερωθῇ ἀπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγὸν ὁ ἐθνικὸς χῶρος τῶν ἀλυτρώτων Ἑλλήνων καὶ εἰς τὴν νοτιωτέραν τοῦ Δουνάβεως Χερσόνησον, ποὺ δὲν ἦτο ἄλλος ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν τοῦ Βυζαντίου.

Βάσει δὲ τῆς ἰδέας τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν ἐθνικοτήτων εἰς τὴν Εὐρώπην κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα, ἐδικαιώθησαν ὅλοι αἱ εὐρωπαϊκαὶ ἐθνοότητες, ὅπως ἦσαν τὸ Βέλγιον τὸ 1830, ἡ Δανία τὸ 1852, ἡ Ἰταλία τὸ 1860, ἡ Ἐνωσις τῆς Γερμανίας καὶ Πρωσσίας τὸ 1870 κλπ.

Καὶ τώρα γεννᾶται ἓνα δεύτερον ἐρώτημα:

Ἀπεκατεστάθη ὡς κληρονόμος τοῦ Βυζαντίου ἡ Ἑλλάς εἰς τὰ γεω-

γραφικά όρια τής μακραίωνος Ιστορίας της, αλλά και θάσει τής αρχής τών έθνικοτήτων;

Ή άπάντησις, δυστυχώς, εΐναι άρνητική και εις τας δύο περιπτώσεις, διότι ο ύ τ ε εις τόν έθνικόν της χώρον άπεκατεστάθη, ο ύ τ ε θάσει τής αρχής τών έθνικοτήτων έδικαιώθη.

Έν τούτοις ό άλύτρωτος Έλληνισμός ύπήρξεν ή πρώτη ευρωπαϊκή έθνότης που σύσσωμος έξηγέρθη τό 1821, χωρίς να άναφερθούν τόσαι άλλαι έξεγέρσεις κατά του τουρκικού ζυγου που έγιναν προγενεστέρας, και συνεπώς ύπήρξεν πρωτοπόρος τής ιδέας άποκαταστάσεως τής αρχής τών έθνικοτήτων. Παρά ταύτα όμως, από όλας τας ευρωπαϊκάς έθνότητας, εις μόνην τήν έξεγερεθείσαν Έλληνικήν έθνότητα δεν έφηρμόσθη ή αρχή τών έθνικοτήτων.

Με τό πρωτόκολλον του Λονδίνου τό 1830 αΐ Μ. Δυνάμεις δεν επέτρεψαν εις τό άγωνιζόμενον Έλληνικόν έθνος να άποκατασταθ ή ως έθνότης εις τόν έθνικόν του χώρον έντός τής Έλληνικής Χερσονήσου, αλλά έδημιούργησεν ένα ύποτυπώδες ναο-κράτος, που τό 1881 έφθασε νοτίως του Όλύμπου. Ή δυσμενής αύτη πολιτική τών Μ. Δυνάμεων έναντι τής Έλλάδος απέβλεπε εις τό να ύποθαστάξη τήν καταρρέουσαν Όθωμανικήν Αυτοκρατορία, ώστε ό «Μεγάλος» αύτός «Άρρωστος» να παίξη τόν ρόλον του διαδόχου τής Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.

Άλλά ή «έτοιμοθάνατος» Τουρκία, όπως τήν άποκαλοΐσε και ό τσάρος Νικόλαος Α΄, δεν ήτο εις θέσιν αυτοδυνάμως να άποκρούση ο ύ τ ε τας δυνάμεις τής Αυστρίας πρό τής Βιέννης τό 1682-1683· ο ύ τ ε να έμποδίση τους Ρώσους να κατέλθουν πρός νότον.

Διότι και τό 1669 ήττήθη ό τουρκικός στόλος από τόν ρωσικόν, και τό 1770 κατενικήθη εις τό Αϊγαΐον, τό 1771 κατέλαβον οΐ Ρώσοι τας Κυκλάδας και ό ρωσικός στρατός τό 1829 έφθασε μέχρι τής Άδριανουπόλεως, τό 1877 εις τήν κοιλάδα τής Φιλιππουπόλεως, θα κατελάμβανον δε και τήν Κωνσταντινούπολιν, εάν ό άγγλικός στόλος δεν επενέβαινε. Τό 1878 οΐ Ρώσοι επέβαλον εις τήν Τουρκίαν τους όρους τής Συνθήκης του Άγίου Στεφάνου, που τους έφερεν εις τό Αϊγαΐον δια τής Βουλγαρίας.

Και δια να φθάσωμεν εις τα σύγχρονα γεγονότα ή Τουρκία έστάθη άνίκανος να συγκρατήση τα Στενά και άφησε τόν πολεμικόν στόλον τής Ρωσίας να περάση τόν Έλλήσποντον και να πλέη άνενόχλητος εις τό Αϊγαΐον και τήν Μεσόγειον παρά τήν συνθήκην του Μοντραΐ (1938).

Άντιθέτως πρός τήν Τουρκίαν, όταν ό Έλληνισμός ήτο Έλληνική Αυτοκρατορία του Βυζαντίου επί χίλια και πλέον χρόνια αυτοδυνάμως απέκρουσε οϊανδήποτε από βορραν έπιδρομήν και συγκεκριμένως έναντι τής Ρωσίας απέκρουσε και άνεχαΐτισεν όλας τας επεκτατικάς πρός νότον ρω-

σικάς εισβολάς και τοῦ Ἰγκώρ τὸ 941 καὶ 944 καὶ τοῦ Σβιατοσλάβου τὸ 969.

Ἄλλ' ὅταν ὑποστηρίζεται ἡ Βυζαντινὴ ἰδέα τῆς ἀνασυστάσεως τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου, μ ἢ π ω ς τοῦτο θά ἦτο δυνατόν νά ἐρμηνευθῆ ὡς ἱμπεριαλιστικὴ ἐπιδιώξις;

Αὐτὴν τὴν ἐντύπωσιν προσεπάθησε νά δημιουργήσῃ κ υ ρ ῖ ω ς ἡ Ρωσία, διότι ἡ ὑπαρξίς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας θά ἀποτελοῦσε ἐμπόδιον πρὸς πραγματοποιήσιν τῶν ἱμπεριαλιστικῶν τῆς πρὸς νότον σκοπῶν.

Τὰ ἐπεκτατικὰ σχέδια τῆς Ρωσίας ἀρχίζουν νά διαφαίνωνται ἀπὸ τὸν Ἰθάν τὸν Γ', ὅταν ἔλαθε σύζυγον τὴν Παλαιολογίναν Σοφίαν τὸ 1472, καὶ γράφει ὁ Μάρξε ὅτι: «ὡς νεόπλουτος προβάλλει ἀξιώσεις ἐπὶ τοῦ Βυζαντίου»²⁶.

Τὸ 1696, μετὰ τὴν ἤττα τοῦ τουρκικοῦ στόλου, οἱ Ρῶσοι τοῦ Μεγάλου Πέτρου κατέκτησαν τὴν Ἀζοφικὴν θάλασσαν, ἀφοῦ ὑπεδούλωσαν μίαν χώραν μὲ 450.000 τετρ. χλμ., τὴν Οὐκρανίαν, πού ὁ πληθυσμὸς τῆς σήμερα ὑπολογίζεται εἰς 32.000.000, διότι ἀκριβῶς ἡ χώρα αὕτη ἀπέφρασσε τὸν δρόμον πρὸς τὸν Εὐξείνιον πόντον καὶ ἡ Ρωσία ἀπὸ τὴν Πετροῦπολιν ὡς ἡπειρωτικὴ δύναμις μετασχηματίζεται εἰς αὐτοκρατορίαν πού συνορεύει μὲ τὸν Εὐξείνιον Πόντον.

Εἰς τὴν διαθήκην τοῦ ὁ Μέγας Πέτρος ἀναφέρει εἰς τὰ ἄρθρα 8 καὶ 9: «Ἐκτείνεσθε ἀδιάκοπα πρὸς νότον κατὰ μῆκος τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ...πλησιάζετε περισσότερον τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὰς Ἰνδίας. Ἐκεῖνος πού θά βασιλεύσῃ εἰς αὐτάς θά εἶναι ὁ πραγματικὸς κυρίαρχος τοῦ κόσμου». Εἰς δὲ τὸ ἄρθρον 14 τῆς διαθήκης τοῦ προφητεύει ὅτι «...ἀφοῦ κατακτηθοῦν Γαλλία καὶ Γερμανία εἶναι εὐκόλον νά ὑποδουλωθῆ καὶ ἡ ὑπόλοιπος Εὐρώπη»²⁷.

Μὲ τὴν συνθήκην τοῦ Ἰασίου, τὸ 1792, οἱ Ρῶσοι μετακινοῦν τὰ σύνορά των νοτιώτερον τοῦ ποταμοῦ Δνεΐστερ.

Τὸν Ἰούνιον τοῦ 1807 ὁ τσάρος Ἀλέξανδρος Α' ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν Ναπολέοντα τὴν νοτιωτέραν τοῦ Δουνάβεως Χερσόνησον, τὴν «Ρούμελη καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τότε ὁ Ναπολέων ἀνεφώνησεν: Τὴν Κωνσταντινούπολιν!!! Π ο τ ἔ διότι αὕτη εἶναι ἡ αὐτοκρατορία τοῦ κόσμου. Ἄν ἡ Ρωσία ἐγκατασταθῆ εἰς Κωνσταντινούπολιν, θά ὑποτάξῃ εἰς τὸν αὐτὸν ζυγὸν κ α ἰ τὴν Εὐρώπην κ α ἰ τὴν Ἀσίαν»²⁸

Τὸ 1829 τὰ ρωσικὰ στρατεύματα διέβησαν τὸν Αἴμον καὶ ἔφθασαν εἰς Ἀδριανούπολιν καὶ θά κατελάμβανον τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ συνήψαν συνθήκην, διὰ τῆς ὁποίας ἐπέτυχον οἱ Ρῶσοι τὸ δικαίωμα νά διατηροῦν πολεμικὸν στόλον εἰς τὸν Εὐξείνιον Πόντον.

Κατὰ τὰς παραμονάς τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου τὸ 1503 ὁ Λαμαρτίνος ἐπροφήτευσεν τὴν σημερινὴν διεθνή κατάστασιν μὲ τὴν γνωστὴν δήλωσιν

του ότι: «Με τήν Ρωσίαν εἰς τόν Ἑλλησπόντον τὰ ρωσικά σύνορα αὐτομάτως ἐκτείνονται εἰς τήν Μεσόγειον πού γίνεται λίμνη ἢ μᾶλλον μεγάλος λιμὴν ναυμαχίας ἑνὸς αἰῶνος μεταξὺ Δύσεως καὶ Ρωσίας».

Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1853 ὁ τσάρος Νικόλαος προέτεινε εἰς τὸν ἄγγλον πρεσβευτὴν σχέδιον διαμελισμοῦ τῆς καταρρευούσης Ὄθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, δυνάμει τοῦ ὁποίου εἰς τήν Ρωσίαν θὰ περιήρχοντο αἱ παραδουνάβειοι ἡγεμονίαι καὶ ἡ Βόρειος Βουλγαρία, πού θὰ ἀνελάμβανε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ μὴ ν ἐπανιδρυθῆ ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία, καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις θὰ κατελαμβάνετο προσωρινῶς ἀπὸ τοὺς Ρώσους». Καὶ προσέθετε ὁ τσάρος ὅτι: «δὲν συμφέρει εἰς τήν Ρωσίαν νὰ γίνῃ ἡ Ἑλλάς ἰσχυρὸν ἔθνος. Ἑλληνικὸν βασίλειον ἰσχυρὸν θὰ ἀπετέλει σιδηρὸν μοχλὸν ἐπὶ τῶν μεσημβρινῶν πυλῶν τῆς Ρωσίας. Ἡ προέκτασις τῶν Ἑλληνικῶν ὀρίων μέχρι τοῦ Ἑλλησπόντου, ἀφαιρεῖ ἀπὸ τήν Ρωσίαν τὴν ναυτικὴν ἐπικράτησιν καὶ αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ Εὐξείνου πόντου καὶ καταλύει εἰς αὐτὸν κάθε τάσιν τῶν Ρώσων πρὸς Ἀνατολάς»²⁹.

Ὁ ρώσος πανσλαβιστὴς στρατηγὸς Ἰγνάτιεφ μὲ τὸ φερμάνι τοῦ 1870 περὶ Βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας, προπαρεσκεύασε τὴν συνθήκην τοῦ Ἁγίου Στεφάνου τὸ 1878, διὰ τῆς ὁποίας ἐδημιουργεῖτο μία μεγάλη Βουλγαρία μέχρι τοῦ Ὀλύμπου καὶ εἰς τὴν ὁποίαν οὐδεὶς λόγος ἔγινε διὰ τὴν Ἑλλάδα, ἐνῶ αἱ διαταγαὶ τοῦ τσάρου Νικολάου Α' πρὸς τὸν Ἰγνάτιεφ ἦσαν: «οὔτε μία σπιθαμὴ γῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα»³⁰.

Ἡ Ρωσία τῶν τσάρων μὲ τὰ ἰδεολογικά ὄπλα τοῦ πανσλαβισμοῦ καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀπέβλεψε νὰ προσεταιρισθῆ τοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης διὰ νὰ κατέλθῃ ἀνενόχλητος πρὸς νότον μὲ τὸ πρόσχημα τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν ὑποδούλων Χριστιανῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ἐνῶ εἰς τὴν πραγματικότητά ἡ τσαρική Ρωσία ἐπέδιωσε νὰ ἐπιτύχῃ τοὺς ἰδικoὺς τῆς ἐπεκτατικoὺς σκοποὺς διὰ τῆς Βουλγαρίας, διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου τοῦ 1878, εἰς θάρος τοῦ ὑποδούλου Ἑλληνισμοῦ, ἐ π ί σ η ς Χριστιανικοῦ ἔθνους.

Ἄλλὰ καὶ ἡ Κομμουνιστικὴ Ρωσία συνέχιζε καὶ συνεχίζει τὴν ἐπεκτατικὴν πρὸς νότον παράδοσιν τῆς τσαρικῆς Ρωσίας μὲ διαφοροτικὸν ἰδεολογικὸν προπέτασμα.

Ἡ Σοβιετικὴ Ρωσία, πιστὴ εἰς τὰ ἐπεκτατικὰ σχέδια τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Τσαρικῆς Ρωσίας, προσέθεσεν εἰς τὴν ἰδεολογικὴν τῆς φάρετραν ἕνα νέον ἰσχυρὸν ὄπλον, τὸν κομμουνισμὸν καὶ ἐν ὀνόματί του κατέκτησε τὰς Βαλτικὰς χώρας Λιθουανίαν, Λεττονίαν καὶ Ἑσθονίαν, τὰς ρουμανικὰς ἐπαρχίας Μπουκοβίναν καὶ Βεσσαραβίαν, τὴν Πολωνίαν, Ἀνατολικὴν Γερμανίαν, Οὐγγαρίαν, Τσεχοσλοβακίαν κ.λπ. καὶ ἐτέθη ὑπὸ ρωσικὸν ἔλεγχον καὶ ἡ Χερσονήσος τοῦ Αἴμου, πλὴν τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ ἐσκεμμένη ἴσως ἀναποφασιστικότητα τοῦ «ἀναπήρου» ἐβραιοφλαμανδοῦ Προέδρου τῆς Ἀμερικῆς Ρούσβελτ ἐδημιούργησεν εἰς τὴν κομμουνιστικὴν Ρωσίαν τὴν δυνατότητα νὰ γίνῃ τὸ πλέον ἱμπεριαλιστικὸν κράτος τῶν αἰῶνων καὶ τοῦ αἰῶνος μας.

Τὴν Γιάλτα τοῦ Ρούσβελτ ἔρχεται νὰ συμπληρώσῃ ἕνας ἄλλος σύγχρονος, ἐβραϊκῆς ἐπίσης καταγωγῆς, ὁ διευθύνων τὸ Σταίητ Ντηπάρτμεντ τῆς Ἀμερικῆς Κίσιγκερ, διὰ τοῦ συμπατριώτου του Χέλμουτ Σούνεφελτ μὲ τὸ δόγμα περὶ ἐνισχύσεως τῆς Ρωσίας, ὅπως πραγματοποιήσῃ τὴν ὀργανικὴν ἐνότητα τῶν χωρῶν τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης μετὰ τῆς Σοβιετικῆς Ρωσίας, δηλαδὴ τὴν ὑποδούλωσίν των.

Ἡ διεθνὴς αὐτὴ ἐξέλιξις, ποῦ ἐκτείνεται καὶ εἰς τὸν Βυζαντινὸν χῶρον, ἐδημιούργησε μίαν ἱστορικὴν πραγματικότητα - πρόκλησιν, ποῦ ἔχει ἀνάγκην μιᾶς ἀντιστοίχου ἐπιτακτικῆς ἀπαντήσεως τοῦ εὐρωπαϊκοῦ καὶ ὀλοκλήρου τοῦ κόσμου.

Καὶ τὸ συγκεκριμένον ἐρώτημα διὰ νὰ δοθῇ ἡ ἀντίστοιχος ἀπάντησις εἶναι:

Θὰ ὑποδουλωθῇ ἡ Εὐρώπη εἰς τὸν ρωσικὸν ἱμπεριαλισμὸν καὶ εἰς τὰ διεθνή παρασκήνια τοῦ ὑπόπτου πανσιωνισμοῦ, ποῦ, συμφώνως καὶ μὲ τὸ 7ον Κεφ. τῶν Πρωτοκόλλων τῶν Σοφῶν τῆς Σιών, προβλέπεται «ἡ ὑποταγὴ τῶν Χριστιανικῶν Κυβερνήσεων τῆς Εὐρώπης μὲ ἀποπείρας, τρόμον καὶ μὲ τὰ ἀμερικανικὰ τηλεβόλα;»

Ἡ ἀπάντησις θεθαίως εἶναι ἀρνητικὴ. Αἱ χῶραι τῆς Εὐρώπης καὶ κυρίως αἱ περιβρεχόμεναι ἀπὸ τὸ Αἰγαῖον καὶ τὴν Μεσόγειον θὰ πρέπει νὰ ἀγωνισθοῦν μὲ ὅλα τὰ μέσα ποῦ διαθέτουν διὰ νὰ παραμείνουν ἐλεύθεραι.

Οὕτω τεθέντος τοῦ μεγάλου τούτου προβλήματος καὶ διὰ νὰ ἀπελευθερωθῇ καὶ ὁ χῶρος, ὅπου ἐδημιουργήθη ὁ Βυζαντινὸς πολιτισμὸς, προβάλλει ἡ ἀνάγκη μιᾶς ἰδεολογικῆς σταυροφορίας εἰς τὴν ὁποίαν θὰ πρέπει νὰ συμμετάσχῃ καὶ ἡ Ἑταιρεία «Βυζαντινὸς Πολιτισμὸς» δι' ἀποφάσεως τοῦ παρόντος 2ου Συνεδρίου Φανερωμένης καὶ μὲ ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὴν ἐπιδίωξιν, διὰ παντὸς μέσου, ἀνασυστάσεως τῆς Βυζαντινῆς Ἰδέας καὶ συνεχίσεως τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ποῦ διεκόπη ἀπὸ τὴν τουρκικὴν δουλείαν, ὥστε ὁ Βυζαντινὸς αὐτὸς χῶρος νὰ ὑποδεχθῇ καὶ πάλιν τὸν δικέφαλον ἀετὸν, ποῦ πέταξε μακριὰ μὲ τ' ἄξια καὶ μὲ τ' ἅγια. Καὶ πάλιν ἔξης, Ἐπτάλοφε, τὸ κράτος, καὶ νὰ ἠχῆσουν τὰ τριακόσια σήμαντρα κ' ἐξήντα δυὸ καμπάνες τῆς Ἁγίας Σοφίας, διὰ νὰ ψαλλῇ τὸ ἐπινίκιον θούριον τοῦ Ἑλληνικοῦ Γένους πρὸς τὴν Ὑπέρμαχον Στρατηγόν.

Υ Π Ο Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

1. A. Heisenberg, Staat und Gesselschaft des byzantinischen Reiches, Die Kultur der Geganwart, Leipzig - Beslin 1923, σελ. 364.
2. G. Hertzberg, 'Ιστορία τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας. Μετάφρ. Π. Καρολίδου, Ἀθήναι 1962, Α, σελ. 32, 38, 39, 47, 52, 58, 64, 76, 83, 153, 166, 170, 176, 220, 301, 571, 601 κ.λπ.
3. G. Hertzberg, ἔνθ' ἄν. Α, σελ. 43, 44, 51, 59, 104, 128, 553, 581 ἐπ.
4. Προκοπίου, Μυστικαὶ Ἱστορίαι ἢ Ἀνέκδοτα (ἔκδ. L. Haurg), Leipzig, σελ. 114 καὶ παραπλησία περικοπὴ εἰς σελ. 163 ἐπ.
5. Προκοπίου, ἔνθ' ἄν. σελ. 164.
6. Θεοφυλάκτου Σιμοκάττη, Ἐκδ. De Boor, Leipzig 1887, σελ. 273.
7. K. Jirecek, Geschichte der Serben, Gotha 1911, I, σελ. 88, 106, τοῦ Ἰδίου, Geschichte der Bulgaren, Prag 1876, σελ. 90, Ἀντ. Κεραμοπούλου, Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Βόρειοι Γείτονες, Ἀθήναι 1945, σελ. 38, 104, Κ. Ἀμάντου, Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, Ἀθήναι 1939, σελ. 9.
8. G. Hertzberg, Geschichte der Byzantiner und des osmanisches Reiches, Berlin 1883, σελ. 60, 6, Κ. Jirecek Geschichte der Serben, I, σελ. 106.
9. Θεοφάνους, Χρονογραφία. Ἐκδ. De Boor, Leipzig 1883, 479, F. Dölger, Regesten der Kaiserkunden des ostroemischen Reiches, München 1924, I, 1, No 276 (716), Κ. Ἀμάντου, ἔνθ' ἄν., Β' Ἐκδ. 1963, σελ. 329.
10. Θεοφάνους, Χρονογραφία, ἔνθ' ἄν., 447, 470, Νικηφόρου, Ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, Σύντομος Ἱστορία, Ἐκδ. De Boor, Leipzig 1880, 79, Ἰ. Ζωναρᾶ, Ἐκδ. Bonnae 3, 278, Γεωργ. Κεδρηνοῦ, Σύντομος Ἱστοριῶν, Ἐκδ. Bonnae 1839, II, 13, F. Dölger, ἔνθ' ἄν., I, 1, No 337 (773), Κ. Jirecek, Geschichte der Bulgaren, ἔνθ' ἄν., σελ. 143, Κ. Ἀμάντου, ἔνθ' ἄν. Α, σελ. 000.
11. Θεοφάνους Συνεχιστοῦ, Χρονογραφία, Ἐκδ. Bonnae, 64, 65, 67, 69, F. Dölger, Reg. I, 1, No 392 (814) καὶ No 393 (814), Gust. Hertzberg, Geschichte der Byzantiner, ἔνθ' ἄν., σελ. 125, Κ. Jirecek, Geschichte der Serben, ἔνθ' ἄν., I, σελ. 186.
12. Ἑλληνικὴ Πατρολογία (P.G.), 411, 476 Α.
13. Γ. Κεδρηνοῦ, ἔνθ' ἄν. II 346, F. Dölger, ἔνθ' ἄν., I, 1 No 694 (963)
14. Γ. Κεδρηνοῦ, ἔνθ' ἄν. II, 463, 476 ἐπ. Κ. Ἀμάντου, Μακεδονικά 49, Κ. Jirecek, Geschichte der Bulgaren ἔνθ' ἄν., σελ. 200, τοῦ Ἰδίου, Geschichte der Serben, I, σελ. 205, Α. Α. Vasiliev, Histoire de l'Empire Byzantin - Paris 1932 (μετάφρ. ἐκ Γαλλικῶν P. Brodin - A. Bonrguina), I, σελ. 423 - 424.
15. Ι. Παχυμέρη, (Ἐκδ. Bonnae 1835), Α, 211, 232, 350, F. Dölger, ἔνθ' ἄν., I, 2 No 1916 (1263), Μαργ. Κωνσταντινίδη, Μεσημβρία τοῦ Εὐξείνου, Ἀθήναι 1945, σελ. 37.
16. Γ. Παχυμέρη, ἔνθ' ἄν., Α, σελ. 343, 4, F. Dölger, ἔνθ' ἄν., I, 2 No 1969 (1270), Μαργ. Κωνσταντινίδη, ἔνθ' ἄν., 39 καὶ σημ. 1.
17. Νικηφόρου Γρηγοροῦ, Ρωμαϊκὴ Ἱστορία (Ἐκδ. Bonnae 1829), Τόμ. Α., σελ. 483 - 484 καὶ 487.
18. Francisco Elias de Tejada y Spinola, Βλ. Barcelona, Selecta, 1947, σελ. XI, καὶ Περιοδικὸν «Βυζαντινὸς Πολιτισμὸς», Ἀθήναι 1976, I, σελ. 51 - 56.

19. H. Gelzer, Byzantinische Kulturgeschichte, Zuingen 1909, σελ. 2 - 3.
20. H. Gelzer, *ἐνθ' ἄν.*, σελ. 17.
21. Κ. Σάθα, Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς, Ἀθήναι 1869, σελ. 533. Κ. Παπαρηγόπουλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, Ἀθήναι 1925, τόμ. Β, β, σελ. 204 - 205, T. G. Djavara, Cent Projets de Partage de la Turquie, (1821 - 1913), Paris 1914, σελ. 298, Αἰκ. Στέπκιννας, Ἐπίτομος Ἱστορία τῆς Ρωσσίας, (ἑλλ. μετάφρ. Π. Λέφα), Ἀθήναι 1907, σελ. 362, Ἀντ. Καψῆ, Ὁ Ρήγας Φεραίος καὶ αἱ Διεκδικήσεις τοῦ ὑποδοῦλου Ἑλληνισμοῦ κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα, Β' Ἔκδ. Ἀθήναι 1949, σελ. 34 καὶ σημ. 240.
22. M. P., Memoire sur les diferents peuples qui habitent la Turquie d'Europe, Tome X, Paris 1820 - 1821, σελ. 122, Annuaire historique pour 1821, Revue par M.C.L., Leipzig, Paris 1822. Ἀντ. Κυριακοῦ, Ὁ ὀδηγὸς εἰς τὸν Εὐδαίμονα Βίον (ἑλλην. μετάφρ. ἐκ τοῦ γερμανικοῦ), Ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας 1845, σελ. 9.
23. Διὰ πρώτην φοράν ἀνεδημοσίευσεν τὴν Χάρτα τῆς Ἑλλάδος (1797) τοῦ Ρήγα τοῦ 1949 εἰς τὸ βιβλίον μου, Ὁ Ρήγας Φεραίος, *ἐνθ' ἄν.* Β' Ἔκδ.
24. Albert Dumont, Les Bulgares, Paris 1867, σελ. 30, Ἀντ. Καψῆ, *ἐνθ' ἄν.*, σελ. 38 καὶ σημ. 257.
25. M. P., Memoire sur les differents peuples qui habitent la Turquie d'Europe, *ἐνθ' ἄν.*, σελ. 133.
26. Κὰρλ Μάρεξ, Οἱ Ρῶσοι καὶ ἡ Ἱστορία των, (ἑλλ. μετάφρ.) Ἀθήναι 1955, σελ. 40.
27. M. Waliszewsky, Le Testament de Pierre 1er et le Traité de 1856. St. Petersburg 1870, σελ. 15 - 16, Berkholz, Napoléon I, auteur du Testament de Pierre le Grand, 1863, Ed. Driault, L. Heritier, Histoire diplomatique de la Grèce, Paris I, σελ. 20.
28. Lacoste Raymond, Le Russie sovietique et la question d'Orient. La Poussée sovietique vers les eaux chaudes - Mediterranée - Golfe Persique - Paris 1946, σελ. 9, W. Miller, Ἡ Τουρκία καταρρέουσα. Ἱστορία τῆς Ὄθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τοῦ 1801 μέχρι τοῦ 1913. (μετάφρ. Σπ. Λάμπρου). Ἀθήναι - 1914, σελ. 53, Ed. Driault, La Politique orientale de Napoléon - Sebastiani et Garhane 1904 Boppe, L'Albanie et Napoléon, 1914, Χρ. Νάλτσας, Ἡ Συνθήκη τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, σελ. 7 καὶ σημ. 1.
29. Karl Marx, εἰς New York Tribune, 5 Ἀπρ. 1854, τοῦ ἰδίου, Eastern Question, London 1897, σελ. 288, 304 - 305, V. Puryear, England, Russia and the Staits Question, 1844 - 1856, Berclay, 1931, σελ. 212 - 225, Δόμνα Δοντᾶ, Ἡ Ἑλλάς καὶ αἱ Δυνάμεις κατὰ τὸν Κριμαϊκὸν Πόλεμον, Θεσσαλονίκη 1973, σελ. 19, Ἐμμ. Γρηγορίου, Ἑλλήνες καὶ Βούλγαροι, Ἀθήναι σελ. 72.
30. Κ. Παπαρηγόπουλου - Π. Καρολίδου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους τόμ. ΣΤ', β - Συμπλήρωμα σελ. 350, Χρ. Νάλτσας, Ἡ Συνθήκη τοῦ Ἁγίου Στεφάνου.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ 4η

ΑΝΑΓΚΑΙΑ ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ

Ὁ Πρόεδρος τοῦ Διοικ. Συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας Δρ. Μ. Γκητάκος, ὁ ὁποῖος ἐπρόκειτο τέταρτος κατὰ σειρὰν νὰ ἀναπτύξῃ τὸ θέμα: Αἰσθη-
τικὴ Κρίσις καὶ Αἰσθητικὴ Ἐμπειρία, παρητήθη τῆς εἰσηγή-
σεώς του δηλώσας ὅτι: Ἐπειδὴ ὁ χρόνος ἐπιβάλλει τὸν περιορισμὸν τῶν
ἀνακοινώσεων, ἀντὶ ἄλλου τινὸς τῶν κ. εἰσηγητῶν, παραιτεῖται ἐκεῖνος
τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἰδικῆς του. Παρὰ δὲ τὰς ἐπιμόνους καὶ ζωντανὰς προ-
τροπὰς τῶν κ. Συνέδρων νὰ ἀναπτύξῃ τὴν εἰσηγήσιν του, ὁ κ. Πρόεδρος
ἔκλεισε τὸ θέμα διὰ τῶν ἑξῆς χαρακτηριστικῶν: «Ἡ Ἑταιρεία μας, ἀγα-
πητοὶ φίλοι, εἶναι ἅμα καὶ Ἑταιρεία Παραδοσιακῶν σπουδῶν. Διὰ τῆς
παραχωρήσεως τῆς θέσεώς μου εἰς ἄλλον εἰσηγητὴν, ὕλοποιῶ τὸν εἰς τὴν
Ἑλληνικὴν παράδοσιν ἐδραζόμενον ἀφορισμὸν καθ' ὃν «Ὅταν τρῶν τὸ
παιδί χορταίνει ἢ Μάνα», ὡς ἐκ τούτου σὰς παρακαλῶ νὰ μὴ ἐπιμένετε,
διότι ἡ ἀπόφασίς μου εἶναι ἀμετάκλητος!» Ἔδωσε δὲ τὸν λόγον εἰς τὸν
5ον κατὰ σειρὰν εἰσηγητὴν.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ 5η

ΑΡΧΙΜ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ Α. ΡΟΥΜΕΛΙΩΤΟΥ
ΚΑΘΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΤΗΣ Ι. ΜΟΝΗΣ ΠΕΤΡΑΚΗ

ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΙΣ ΤΟΥ ΚΑΘΟΛΙΚΟΥ ΤΗΣ ΕΙΣ ΑΘΗΝΑΣ ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΠΕΤΡΑΚΗ

Ἐπιθυμῶ, ἐν πρώτοις, νὰ ἐκφράσω τὴν πολλὴν μου χαρὰν, διότι συμμετέχω σήμερον τοῦ Β' Διεθνoῦς Συνεδρίου τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐταιρείας «Βυζαντινὸς Πολιτισμὸς» καὶ ἀκόμη διὰ τὴν τιμὴν ἣ ὁποία μοῦ ἐγένετο, νὰ παρουσιάσω ἐνώπιον τόσων ἐκλεκτῶν καὶ διακεκριμένων Ἐπιστημόνων, ἕνα ἀπὸ τὰ ὠραιότερα Βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, εἰς τὸ ὁποῖον μὲ τὴν Χάριν τοῦ Κυρίου διακονῶ.

Θεωρῶ ἐπίσης καθῆκον, ὅπως εὐχαριστήσω ἀπὸ παρόντος τὸν Πρόεδρον τῆς Ἐταιρείας ταύτης, Ἐλλογιμώτατον Καθηγητὴν κύριον Μιχαὴλ Γκητάκον, τὸν ἰδρυτὴν, τὸν δημιουργόν, τὴν πνοὴν τῆς ὥραίας καὶ εὐγενοῦς αὐτῆς προσπάθειας, ἣ ὁποία τιμᾶ ὅλως ἰδιαίτερος τὴν Πατρίδα μας καὶ διὰ τῆς ὁποίας μεταδίδεται ὁ πολιτισμὸς μας καὶ γίνονται γνωστὰ τὰ μνημεῖα μας πολὺ πέραν ἀπὸ τὰ ὄρια τῆς φιλότατης Πατρίδος μας.

Εἶναι τιμὴ διὰ τὴν Πατρίδα μας τὸ γεγονὸς ὅτι διαθέτει Ἐπιστήμονας τῆς στάθμης τοῦ Καθηγητοῦ Δρος Γκητάκου καὶ προσέτι, ὅτι διακαῆς πόθος τοῦ ἐν λόγῳ Καθηγητοῦ εἶναι νὰ μνηθοῦν καὶ οἱ νεώτεροι εἰς τὸν πλοῦτον τοῦ Βυζαντινοῦ μας πολιτισμοῦ.

Ἐπιθυμῶ ἀκόμη, ὅπως εὐχαριστήσω καὶ δημοσίᾳ τὸν Καθηγητὴν καὶ Συγγραφέα καὶ μέλος τῆς ἐν λόγῳ Ἐταιρείας, Ἀξιότιμον κύριον Κων)νον Ξενογιάννην, ἐκλεκτὸν φίλον καὶ παλαιὸν πολῦτιμον συνεργάτην ἐν τῇ Ἱερᾷ Μητροπόλει Μεσσηνίας, διότι εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ μὲ μύσῃ εἰς τοὺς ὠραίους καὶ εὐγενεῖς σκοποὺς τῆς Ἐταιρείας αὐτῆς καὶ συγχρόνως νὰ προτείνῃ τὴν ἔνταξίν μου ὡς Τακτικοῦ μέλους της. Πρὸς τούτοις εὐχαριστῶ τὸ Δ.Σ. τῆς ἐν λόγῳ Ἐταιρείας, τὸ ὁποῖον καὶ ἀπεδέχθη τὴν προαναφερθεῖσαν πρότασιν.

Εὐχαριστῶ ἀπὸ καρδίας ἀμφοτέρους καὶ παρακαλῶ, ὅπως ἔχω τὴν προσοχὴν Σας διὰ τὴν ἀνάπτυξιν ἐνώπιόν Σας τῆς παρουσίας ἀνακοινώσεώς μου.

Τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀνακοινώσεώς μου, ὡς προκύπτει καὶ ἐκ τοῦ διανεμηθέντος προγράμματος τοῦ Συνεδρίου, εἶναι ἡ αἰσθητικὴ θεώρησις τοῦ παρὰ τὰς Ἀθήνας Καθολικοῦ τῆς ἱ. Μονῆς Πετράκη¹, τὸ ὁποῖον ὡς εὐστόχως παρατήρησεν ἡ διακεκριμένη Ἀρχαιολόγος Μαρία Γ. Σωτηρίου «κατέχει ιδιαίζουσας θέσιν μεταξὺ τῶν Βυζαντινῶν μνημείων τῶν Ἀθηνῶν»².

Ὅντως τὸ μνημεῖον τοῦτο, εὕρισκόμενον ἐντὸς τῆς πυκνοκαταφυκμένης πλέον περιοχῆς τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἀποτελεῖ ἀναμφιβόλως θυζαντινὸν μνημεῖον τοῦ τέλους τῆς Α' χιλιετηρίδος (τὸ βῆμα καὶ ὁ κυρίως Ναός) καὶ πνευματικὴν ὄσιν, ἡ ὁποία ἀναπαύει τὴν ψυχὴν τοῦ πολλὰ πλῶς κουρασμένου ἀνθρώπου τῆς ἐποχῆς μας.

Ἀλήθεια! ποῖος δύναται νὰ συλλάβῃ τὰ σκιρτήματα καὶ τὰς πνευματικὰς χαρὰς καὶ τὰς πνευματικὰς ἀνατάσεις καὶ συγκινήσεις τὰς ὁποίας ἠσθάνθησαν ἐντὸς τοῦ Ναοῦ αὐτοῦ τόσαι ψυχαι ἀπὸ τότε ἕως σήμερον;

Ἡ θεώρησις τοῦ μνημείου τούτου θὰ ἦτο ἀρκούντως εὐχερεστέρα καὶ ἰδίως περισσότερον ἀντιληπτὴ, ἂν τὸ περισπούδαστον τοῦτο χριστιανικὸν μνημεῖον, διεσώζετο, ὡς ἀρχικῶς ἐκτίσθη, μὲ τὸν ἐν αὐτῷ δεσπόζοντα τροῦλλον του, τὴν ἀρχικὴν ὄψιν τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ κτηρίου, ἀνεὺ τῆς μεταγενεστερᾶς προσθήκης, τὸ θαυμασίας τέχνης μαρμάρινον τέμπλον του καὶ τὸν ἀρκούντως πλούσιον γλυπτὸν διάκοσμόν του³.

Ἐνεκα τῆς ἐλλείψεως πάντων τούτων ἀπαιτεῖται ἰδιαίτερα καὶ ὄλως ἰδιαζόντως ἐντατικὴ συγκέντρωσις προσοχῆς, ἀλλὰ καὶ πολλὴ στοχαστικότης διὰ τὴν ὅσον ἔνεστιν ὠλοκληρωμένην αἰσθητικὴν του θεώρησιν.

ὑπὸ τὰς προϋποθέσεις αὐτὰς δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι ὁ ὕπὸ ἐξέτασιν Ναός εἶναι προσηρμοσμένος εἰς τὴν ἀνθρωπίνην κλίμακα καὶ ὅτι διακρίνεται διὰ τίνος ἴσως νευρώδους, πλὴν νευρώδους ἀρκούντως μετρημένου. Τὰ στοιχεῖα ὅμως αὐτὰ ὀδηγοῦν εἰς τὴν διαπίστωσιν, ὅτι ὁ Ναός οὗτος ἐξ ἐπόψεως μορφολογικῆς καὶ ἰδίως αἰσθητικῆς, παρουσιάζει τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῆς πρώτης ἀναγεννήσεως τῶν Μακεδόνων καὶ τῶν Κομνηνῶν⁴.

Τὸ θάσιμον τῆς διαπιστώσεως ταύτης ἔρχονται νὰ ἐπικυρώσουν οὐσιώδη στοιχεῖα ἐνυπάρχοντα καὶ ἐξωτερικῶς καὶ ἐσωτερικῶς τοῦ Ναοῦ. Ἄς ἐπισημάνωμεν τὰ ἐξ αὐτῶν κυριώτερα ἀρχόμενοι ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ.

1) Ἡ ἐπίπεδος ἐπιφάνεια τοῦ κυβικοῦ θάθρου τῆς θάσεως τοῦ κτηρίου.

2) Ἡ ἐπὶ τῆς στέγης διασταύρωσις τῶν οκελῶν τοῦ σταυροῦ.

3) Ἡ διὰ γραφικῶν συνδυασμῶν κινήσις τῶν ἀετωμάτων καὶ

4) αἱ γραφικὰ κυμάνσεις τῶν καμπυλῶν.

Εἰς τὸ ἐσωτερικόν του:

1) Ὁ ἐκδήλως τονιζόμενος κατακορυφισμός.

2) τὰ ὑπερυψωμένα πως τόξα καὶ

3) ἡ ἐν αὐτῷ ἐπικρατούσα ἔντασις.

Γενικῶς ἡ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ ἐσωτερικὸν τοῦ περι οὗ ὁ λόγος Ναοῦ γραφικότης καὶ ἡ μετ' ἀρκούντως ἐπιτυχοῦς εὐμετρίας ἀρθρωσίς τοῦ ὅλου ἀποτελοῦν δύο προσέτι βασικά στοιχεῖα τῆς Ἑκκλησιαστικῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῆς προαναφερθείσης ἐποχῆς⁵.

Ἡ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Ναοῦ ἀρμονικὴ ἐνότης τῶν μερῶν του προέρχεται ἐκ τῆς μετὰ πολλῆς δεξιολογίας ἐναρμονίσεως τῶν σχημάτων καὶ γενικῶς μελῶν, κογχῶν, τόξων, κίωνων, διαμερισμάτων κ.λπ. πρὸς τὸ ὅλον.

Τοῦτο παρατηρεῖται, διότι τὰ ἐν αὐτῷ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη καὶ ἡ ὅλη μορφολογικὴ του διάρθρωσις, διατίθενται μὲ ἐν ἐνιαῖον πνεῦμα. Ἡ ἐπιτυχὴς αὕτη διάταξις των δὲν ἐκφράζει ἀπλῶς μίαν «στατικήν» ἀρμονίαν γεωμετρικῶν σχημάτων, ἀλλὰ μίαν «δυναμικὴν» ἀρμονίαν πλαστικῶν μορφῶν⁶. Οὕτω νοήματα διαλεκτικῶς συντιθέμενα εἰς τὸν χῶρον, ἐκ παραλλήλου, ἐντέχνως συμβολίζουσιν κάποιαν ἰδέαν, ὥστε δι' αἰσθητῶν σημείων νὰ θιοῦται εἰς τὸν εὐρισκόμενον ἐντὸς τοῦ Ναοῦ, ἡ δημιουργία μεγίστης συναισθήσεως τῆς ἱερότητος τοῦ χώρου καὶ ἡ διέγερσις τοῦ θρησκευτικοῦ του συναισθήματος. Βλέπομεν καὶ ἐδῶ νὰ παρουσιάζεται ἕνα ἀπὸ τὰ ἀξιολογώτερα ἐπιτεύγματα τῆς Ἑκκλησιαστικῆς Βυζαντινῆς ἀρχιτεκτονικῆς⁷. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ὁ ρυθμὸς ὡς ψυχικὴ βίωσις δὲν εἶναι μία ἀπλή, ὡς θὰ ἔλεγεν ὁ LIPPS⁸ «κίνησις τῆς ψυχῆς μέσα μας», διότι αἱ ἐκ τοῦ ψυχολογικοῦ μέτρου τοῦ ρυθμοῦ τοῦ κτίσματος δημιουργούμεναι κινήσεις συναισθημάτων καὶ συγκινήσεις, δὲν εἶναι πλέον ἀπέλεσμα εὐρυτέρου τινος καλλιτεχνήματος, ἀλλὰ, διοχετεύομεναι εἰς τὸ θρησκευτικὸν καὶ μόνον συναισθημα, τονώνουν τὸν ψυχικὸν κραδασμὸν, τὸν ἐκ τῆς θρησκευτικῆς συγκινήσεως προερχόμενον¹⁰.

Ὁρθότατα λοιπὸν, παρατηρεῖ ὁ Καθηγητὴς Γκητάκος, ὅτι «ἡ θρησκευτικὴ τέχνη καὶ ἰδίως ἡ κατ' ἐξοχὴν θρησκευτικὴ τέχνη, ἡ Βυζαντινὴ, δὲν θεωρεῖ οὐσιώδη στόχον τῆς τὴν αἰσθητικὴν χαράν, ἀλλὰ τὴν θρησκευτικὴν συγκίνησιν»¹¹.

Φρονῶ ὅτι, δὲν θὰ ἦτο ὠλοκληρωμένη ἡ αἰσθητικὴ θεώρησις τοῦ ἀπασχολοῦντος ἡμᾶς χριστιανικοῦ μνημείου, ἂν δὲν ἀναφερώμεθα ἔστω καὶ ἐν συντομίᾳ, εἰς τὸν μεγάλως βοηθοῦντα τὴν ἱεροπρέπειαν τοῦ χώρου κατάγραφον γραπτὸν του διάκοσμον. Κατὰ τὸν Καθηγητὴν Μιχαεῆ «ἡ βυζαντινὴ τέχνη, καὶ εἰδικώτερα ἡ βυζαντινὴ ζωγραφικὴ, δὲν εἶναι μόνον τέχνη θρησκευτικὴ ἀλλὰ καὶ διδασκτικὴ συγχρόνως. Ἐπιθυμεῖ νὰ διδάξῃ τὴν ὀρθόδοξον Χριστιανικὴν θρησκείαν, ἀκόμη καὶ τοὺς ἀγράμματους μὲ τις εἰκόνες, διότι κατὰ τὸν Ἅγιο Βασίλειον: «ἃ γὰρ ὁ λόγος τῆς ἱστορίας διὰ τῆς

άκοης παρίστησι, ταῦτα γραφικῆ σιωπῶσα διὰ μιμήσεως δείκνυσιν»¹².

Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Μεγάλου Πατρὸς τῆς Ἐκκλησίας μας ἐπαληθεύονται πλήρως εἰς τὸν διάκοσμον τοῦ Καθολικοῦ τῆς ἱ. Μονῆς Πετράκη (ἀναφερόμεθα μόνον εἰς τὸ ἱερὸν Βῆμα καὶ τὸν Κυρίως Ναόν), ἔργον τοῦ ἔξ Ἑργου μεγάλου διδασκάλου τῆς ἀγιογραφίας Γεωργίου Μάρκου¹³. Αἰσθάνομαι ἴδιαν ὄλως χαράν, διότι θεοῦ εὐδοκήσαντος, ἐλειτουργήθημεν σήμερον εἰς Ναόν, τὸν ὁποῖον ὁ αὐτὸς ἀγιογράφος ἱστόρησεν καὶ διότι μοῦ δίδεται ἡ εὐκαιρία νὰ ἐξάρω διὰ γενικῶν γραμμῶν τὸ ὄντως κολοσσιαῖον ἔργον του¹⁴.

Βλέπων τὸ ἔργον του ἔρχεται εἰς τὸν νοῦν μου ὁ παράδοξος πῶς ἀφορισμὸς τοῦ SCHOPENHAUER, καθ' ὃν: «ἡ μουσικὴ θὰ ὑπῆρχε καὶ ἂν προσέτι τὸ σύμπαν δὲν ὑπῆρχε»¹⁵. Τὸν ἀφορισμὸν αὐτὸν τροποποιῶν λέγω, ὅτι ὅποιους Ναοὺς ἱστόρησεν ὁ μέγας οὗτος διδάσκαλος τῆς ἀγιογραφίας καὶ αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς ὑστεροῦντας ἔξ ἐπόψεως ἀρχιτεκτονικῆς, κτιριολογικῆς ἢ μορφολογικῆς, μετὰ μεγίστης δεξιότητος οὗτος ἠδυνήθη, διὰ τοῦ γραπτοῦ διακόσμου του, νὰ ἐξουδετερώσῃ τὰ προαναφερθέντα τρωτά των.

Εἰς ὅσους δὲ Ναοὺς δὲν ὑπῆρχε τρωτόν τι, ὅπως τὸ Καθολικὸν τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Φανερωμένης Σαλαμῖνος καὶ ὁ ἀποτελῶν τὸ ἀντικείμενον τῆς εἰσηγήσεώς μου Ναός, διὰ νὰ μὴ ἐπεκταθῶ εἰς πλείονα παραδείγματα, ὁ Γεώργιος Μάρκος, ὡς ἄριστος χειριστὴς τοῦ χρωστήρος, ὄχι μόνον συνεπλήρωσε θαυμασιῶς τὸ ἔργον τῶν ἀρχιτεκτόνων, οὔτε μόνον ἠύξησε τὴν αἴγλην τῶν χριστιανικῶν μνημείων, ἔξ ἐπόψεως αἰσθητικῆς, ἀλλὰ συγχρόνως — καὶ ἐδῶ εὐρίσκεται τὸ μεγαλειῶδες τοῦ ἔργου του — ἐτόνωσε τὸ ἱεροπρεπὲς τοῦ χώρου των. Τὸ ἔργον τοῦ Γεωργίου Μάρκου μοῦ ὑπενθυμίζει ἐπίσης καὶ τὸν ἀφορισμὸν τοῦ Ἀριστοτέλους, καθ' ὃν: «ἡ τραγωδία διεγείρει ἀλλὰ καὶ καθαίρει»¹⁶. Διότι καὶ τὸ ἔργον τοῦ καλλιτέχνου τούτου, ὅπως τὸ ἔργον παντὸς ἀξιολόγου ἀγιογράφου διεγείρει τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα καὶ διὰ τῆς καθάρσεως συντελεῖ εἰς τὴν ψυχικὴν ἀνάτασιν καὶ τότε «συνειδητοποιοῦμεν ὅτι πέραν καὶ ὑπεράνω τῆς ὠραιότητος «τοῦ κόσμου τούτου» ὑπάρχει ἡ ὑπέροχος ὠραιότης ἐνὸς κόσμου ὑπερβατικοῦ»¹⁷.

Τοῦτο διὰ νὰ μὴ ἐπεκταθῶ, θὰ περιορισθῶ νὰ εἶπω, ὅτι τὸ θλέπομεν εἰς τὸ Καθολικὸν τῆς ἱ. Μονῆς Πετράκη, ὅπου ζῆ τις ἐντὸς μιᾶς ἀνυπερβλήτου καὶ ἀπαραμίλλου θρησκευτικῆς ἀτμοσφαιρας, εἰς τὸ μέγεθος τῆς ἱεροπρεπείας τῆς ὁποίας ἀναμφιβόλως κατὰ πολὺ συντελοῦν αἱ τοιχογραφίαι τοῦ Γεωργίου Μάρκου.

Ὡς ἐν ἐπιλόγῳ θὰ εἶπω, ὅτι τὸ ἀπασχολῆσαν ἡμᾶς, θυζαντινῆς ἐποχῆς, χριστιανικὸν μνημεῖον ἐπιθεβαιοῖ εὐγλώττως τὴν ὑπὸ τοῦ Λ. Τολστόι

διατυπωθείσαν ρήτραν, καθ' ἣν: «ἡ τέχνη ἔχει ὡς σκοπὸν νὰ φέρῃ τοὺς ἀνθρώπους εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς ἀλλήλους, ἀλλὰ μόνον ἢ θρησκευτικῆ τέχνη ἔχει τὸ προνόμιον νὰ θίγῃ τὰ βαθύτερα αἰσθητάματα τῆς πλειονότητος τῶν ἀνθρώπων καὶ ὡς ἐκ τούτου μόνον αὐτὴ εἶναι ἐν τῶν κυριωτέρων μέσων ἐπικοινωνίας αἰσθημάτων, δηλ. τὸ ὀυσιωδέστερον»¹⁸. Ἡ ρήτρα αὕτη εὐρίσκει τὴν καλυτέραν ἔκφρασίν της εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Βυζαντινὴν ἀρχιτεκτονικὴν, ἀπόδειξις ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος Ναός.

Τέλος, πρέπει νὰ προστεθῇ, ὅτι εἰς τὸ περισπούδαστον τοῦτο Καθολικὸν κυριαρχεῖ ἡ αἰσθητικὴ κατηγορία τοῦ Ὑπερόχου ἢ ἄλλως ἡ αἰσθητικὴ κατηγορία τοῦ Ὑψηλοῦ¹⁹. Τοῦτο δὲ διότι τὸ συνέχει ἡ ἔντασις μιᾶς ὑπερβατικῆς δυνάμεως διὰ τῆς ὁποίας ἀποκαλύπτεται ἡ ὑποταγὴ τῆς ὕλης εἰς τὸ πνεῦμα²⁰.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Περισπούδαστον μελέτην περὶ τοῦ ὑπερόχου τούτου χριστιανικοῦ μνημείου καὶ μετὰ μεγίστης ἐπιμελείας γεγραμμένην, ὄρα Μαρίας Γ. Σωτηρίου, Τὸ Καθολικὸν τῆς Μονῆς Πετράκῃ Ἀθηνῶν. Ἀνάπτυον ἐκ τοῦ «Δελτίου τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας» (περίοδος Δ', τόμος Β'/1960), Ἀθήναι 1961, σελ. 101 κ. ἐξ. Περὶ τῆς πρώτης μνείας του, ὄρα Δ. Καμπούρογλου, Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων, Ἀθήναι 1889, σ. 390 κ. ἐξ. Τοῦ αὐτοῦ, Μνημεῖα Ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων, Ἀθήναι 1891, σ. 355 κ. ἐξ. Βιβλιογραφίαν δὲ ὄρα Ἀ. Ὀρλάνδου, εἰς Εὐρετήριον Μνημείων τῆς Ἑλλάδος. Μέρος Γ' σ. 125.

2. Μ. Γ. Σωτηρίου, μνημ. ἔργ. ἐνθ. ἀνωτ. σ. 101.

3. Περὶ τῶν γλυπτῶν τοῦ Ναοῦ ὄρα μνημ. ἔργ. Μαρίας Γ. Σωτηρίου, σ. 108.

4. Π. Α. Μιχαηλῆ, Αἰσθητικὴ θεώρησις τῆς Βυζαντινῆς Τέχνης, Ἀθήναι 1946, σ. 146 κ. ἐξ.

5. Ἄπαντα τὰ ἀνωτέρω στοιχεῖα δικαιώνουν πλήρως τὴν ὑπὸ τῆς Μαρίας Σωτηρίου χρονολόγησιν τοῦ μνημείου εἰς τὸ τέλος τῆς Α' χιλιετηρίδος.

6. Π. Α. Μιχαηλῆ, Ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ ὡς Τέχνη. Μία ἐφηρμοσμένη Αἰσθητικὴ (Ἐκδ. Β' Τεχνικοῦ Ἐπιμελητηρίου τῆς Ἑλλάδος) Ἀθήναι 1951, σ. 79.

7. Μ. Γκητάκου, Τὸ βαθύτερον νόημα, ἡ οὐσία, ἡ Εὐρωπαϊκότης τῆς Βυζαντινῆς Τέχνης καὶ ἡ συμβολὴ της εἰς τὴν Τέχνην τῶν Εὐρωπαϊκῶν κρατῶν. (Εἰσηγήσεις εἰς τὸ Α' Διεθνὲς Μορφωτικὸν Συνέδριον — IOGT). Ἐν Ἀθήναις 1964. Τοῦ αὐτοῦ, Γένεσις καὶ ἐξέλιξις τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ἀνακοίνωσις εἰς τὴν Πάντειον Ἀνωτάτην Σχολὴν Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν. Ἐν Ἀθήναις 1965.

8. Lipps, Aesthetik I, σ. 315.

9. Auffassungstätigkeit.

10. Μ. Γκητάκου, Μαθήματα Φιλοσοφίας τῆς Τέχνης καὶ Αἰσθητικῆς. Ἐν Ἀθήναις 1975, σ. 26 κ. ἐξ.

11. Αὐτόθι σ. 28.

12. Π. Α. Μιχαηλῆ, Ἡ Βυζαντινὴ Τέχνη ὡς Θρησκευτικὴ καὶ Διδακτικὴ

Τέχνη. (Χριστιανικὸν Συμπόσιον Β'/1968). Ἐτησίᾳ ἕκδοσις Χριστιανικῶν Στοχασμῶν καὶ Τέχνης, σ. 100.

13. Μ. Γ κ η τ ά κ ο υ, Ἡ Μονὴ Φανερωμένης Σαλαμίνος ἐξ ἐπόψεως Ἱστορικήs, Ἀρχαιολογικήs καὶ Ἀγιογραφικήs. Ἐν Ἀθήναις 1966 σ. 116 καὶ 161 - 163 καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

14. Πολὺ δὲ περισσότερο, διότι ὄλως ἀδικαιολογήτως τινὲς ἀποδίδουν εἰς τὸν μέγαν τοῦτον μεταβυζαντινὸν Ἀγιογράφον ἐπίδρασιν... ἐξ Ἱταλικῶν Σχολῶν! Τὸ μυστικὸν ὅμως τῆs ἐπιτυχίας του εἶναι ὅτι καινοτομῶν, μένει πιστὸς εἰς τὴν παράδοσιν.

15. Ar. Schopenhauer, Die Welt als Willè und Vorstellung I. σ. 52 § 340.

16. Ποιητικὴ.

17. Μ. Γ κ η τ ά κ ο υ, Μαθήματα Φιλοσοφίας τῆs Τέχνης καὶ Αἰσθητικῆs, ἔνθ. ἄνωτ. σ. 197.

18. Αὐτόθι, σ. 28.

19. Αὐτόθι, σ. 102 κ. ἐξ.

20. Αὐτόθι. Ὅρα καὶ Arm. Plebe, Processo all' Estetica (3a edizione) Firenze 1969.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ 6η

ΑΦΡΟΔΙΤΗΣ ΠΑΠΑΚΑΛΟΥΣΗ
ΦΙΛΟΛΟΓΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑΣ

ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΙΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑ ΤΑΣ ΑΘΗΝΑΣ ΜΟΝΗΣ ΔΑΦΝΙΟΥ

Ἡ ὄλη μορφολογικὴ καὶ ἀρχιτεκτονικὴ διάρθρωσις τοῦ ὑπερόχου τοῦ του μνημείου καὶ γενικῶς ἡ καθόλου διάταξις του, ἂν συνδυασθῇ μὲ καταλλήλους μορφὰς τοῦ περιβάλλοντος, στρέφει τὴν προσοχὴν τοῦ ἐπισκεπτομένου αὐτοῦ εἰς τὸν «καθ' αὐτὸν χώρον», εἰς τὸν ὁποῖον καὶ συγκεντροῦται. Ὅταν ἐπιτευχθῇ τοῦτο, ὁ κλειστός αὐτὸς χώρος τοῦ δίδει τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι τὰ αἰσθητὰ πέρατά του εἶναι κατὰ τινὰ τρόπον «ἄυλα» καὶ σχηματίζει τὴν ἀντίληψιν ὅτι εὐρίσκεται εἰς μίαν ἀόρατον ἀτμόσφαιραν. Ἀποτέλεσμα βλων αὐτῶν εἶναι ὅτι ὁ χώρος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὐρίσκεται, εἶναι ὑπερβατικός¹, ἡ δὲ ἐπικρατοῦσα εἰς τὸν ἐν τῇ πραγματικότητι κλειστὸν αὐτὸν χώρον ἀόρατος ἀτμόσφαιρα τοῦ παρέχει τὴν δυνατότητα νὰ ἀποκτήσῃ κάποιαν «αἴσθησιν τοῦ ἀπανταχοῦ»². Ἡ εἰς τὸν ἀπασχολοῦντα ἡμᾶς ναὸν διάθεσις πρὸς μετάθεσιν ἀπὸ τῆς αὐξήσεως εἰς τὸ αἰφνίδιον εἶναι ἔκδηλος. Ἡ δυναμικὴ ἐνότης τοῦ συνόλου καθίσταται λίαν αἰσθητὴ ἐκ τῆς κυριαρχίας τοῦ θαρυθύμου τροῦλλου, ὅπως ἄλλωστε εἰς ὄλους τοὺς ὀκταγωνικοῦ τύπου ναοὺς. Προσέτι ὁ τροῦλλος τοῦ αὐτοῦ, ὅπως ἄλλωστε μαρτυρεῖ ἡ ἀνάπτυξις του εἰς τὴν ὄψιν καὶ εἰς τὴν κάτοψιν, ἰσοφαρίζων πολυμέρειαν κλασσικῆς πνοῆς³, ἐπαναδίδει τὴν πνοὴν τοῦ ἐνιαίου τοῦ χώρου.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀπλὴν διακοσμητικὴν διάθεσιν τῆς ἐξωτερικῆς ὄψεως τοῦ μνημείου ὁ πλοῦτος, ἡ εὐγένεια, ἡ ἀριστοκρατία καὶ ἡ λεπτότης τοῦ ἐσωτερικοῦ διακόσμου του κυριολεκτικῶς ἐκπλήσσει. Τὴν εὐγενῆ καὶ λεπτὴν ποικιλοχρωμίαν τοῦ ναοῦ πρέπει νὰ τὴν φαντασθῶμεν εἰς ὅλην τὴν μεγαλοπρέπειάν της, ὅτε ἐσώζετο ἢ μὴ σήμερον ὑπάρχουσα εἰς τὸ κάτω μέρος τῶν τοίχων ὀρθομαρμάρωσις⁴. Μόνον τότε δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν ἀκριβῆ εἰκόνα τῆς πολυχρώμου αἴγλης του. Χρωματικὴ ἁρμονία, ἱεροπρέπεια εἰκονιζομένων μορφῶν, ὠραιότης καὶ ὑπέροχον ἱστορομένων ἀγιογραφικῶν θεμάτων, δημιουργοῦν μίαν φαντασμαγορίαν καὶ μίαν, δὲν θὰ ἦτο ὑπερβολὴ ἂν ἐλέγετο, παραδεισίαν ἀτμόσφαιραν. Ἡ ἀξιοση-

μαντος αὐτῆ ἀτμόσφαιρα λαμβάνει προσέτι καὶ ἓνα μυστηριακὸν τόνον ὀφειλόμενον κατὰ μέγα μέρος ὄχι ἀπλῶς εἰς τὸ ἰδιαίτερον ἐκεῖνο μέσον μορφολογίας καὶ ἁρμονίας, δηλ. εἰς τὸ φῶς, ἀλλὰ συγκεκριμένως εἰς τὸ παιχιδίζον λαμπρὸν φῶς τοῦ ἀττικοῦ οὐρανοῦ⁵. Δὲν νομίζω ὅτι ἀπομακρύνομαι τοῦ θέματός μου, ἂν ὑπογραμμίσω τὴν μοναδικότητα τοῦ Ἑλληνικοῦ φωτός, τοῦ αἰσθητῶς διαφόρου, καὶ αὐτοῦ τοῦ φωτός τῶν πλησιεστέρων χωρῶν τῆς Ἑλλάδος. Παρόμοιοι συγκριτικοὶ διαλογισμοὶ μεταξὺ τοῦ Ἑλληνικοῦ φωτός καὶ τοῦ τῆς Ἰταλίας, ὠδήγησαν τὸν RODIN νὰ στρέψῃ τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ Ἑλληνικῆς καὶ Ἀναγεννησιακῆς γλυπτικῆς. Συγκρίνων τὰ ἔργα τοῦ Φειδίου καὶ τοῦ Μιχαήλ Ἀγγέλου κατέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα νὰ χαρακτηρίσῃ τὴν Ἑλληνικὴν γλυπτικὴν ὡς «γλυπτικὴν ἄδουσαν τὸ φῶς» καὶ τὴν γλυπτικὴν τῆς Ἀναγεννήσεως ὡς «γλυπτικὴν ὑμνοῦσαν τὴν ἐποποιῖαν τῆς σκιᾶς»⁶.

Ἄλλ' ὅς ἐπανέλθω εἰς τὸ θέμα μου. Φῶς, Χρῶμα, Χῶρος, ἀλληλοσυμπληροῦνται καὶ ἀλληλοεξαίρονται. Ἄλλωστε ὀρθῶς ἐλέχθη, ὅτι εἰς τῶν σκοπῶν τῆς ἁρμονίας τῶν χρωμάτων εἶναι «νὰ ἀποδείξῃ τὸ φῶς ὡς ἀξίαν»⁷ καὶ ὅτι μέσα ἀπὸ τὰς χρωματικὰς διαβαθμίσεις καὶ τὰς ἀντιθέσεις, ὅταν εἶναι ἁρμονικαί, «ζωντανεῖ ἢ ἐντύπωσις τοῦ κυριάρχου φωτός»⁸. Φῶς, Χρῶμα καὶ Χῶρος λές ὅτι κάτω ἀπὸ τοὺς αὐστηροὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ Παντοκράτορος καὶ κάτω ἀπὸ τὸ ἐκδήλως προστατευτικὸν βλέμμα τῶν ἱστορουμένων ἀγίων συνοδεύουν τὴν προσευχὴν τοῦ προσκυνητοῦ μὲ οὐρανίαν μελωδικότητα⁹. Εἰς τὴν ἀκοὴν τῆς ψυχῆς του διαχωρίζονται εὐκρινῶς οἱ μελωδικοὶ τόνοι οἱ προερχόμενοι ἐκ τῶν ἀνοιγοκλειομένων περὶ τῶν ἀγγέλων καὶ οὕτω ὁ προσκυνητὴς μένει ἐκστατικός. Πόσον ἡ ἐκστατικότης του αὐτῆ συμβάλλει εἰς τὴν ψυχικὴν του ἀνάτασιν, τοῦτο δὲν ἔχει ἀνάγκην πολλοῦ λόγου νὰ λεχθῇ. Αὐτὸ ὅμως, τὸ ὅποιον πρέπει νὰ ἐπισημανθῇ εἶναι ὅτι ἡ προαναφερθεῖσα ἀνάτασις εἶναι μία οὐσιώδης πύλη τοῦ ἀνωλέθρου, διότι ἀποτελεῖ ἀξιοσημάντον βαθμίδα εἰς τὴν μετὰ τοῦ θεοῦ μέθεξιν. Παρ' ὅτι ὡς δημιουργημὰ τὸ ἐξεταζόμενον μνημεῖον δὲν ἀποβλέπει εἰς τι τὸ συγκεκριμένον, ἀλλ' εἰς κάποιαν ὑπερβατικὴν ἔκφρασιν, ἐν τούτοις εἰς τὴν ὅλην σύνθεσίν του δὲν ὑπάρχει τίποτε τὸ περιττὸν καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι τὸ «ἀπόλυτον» μέτρον του ὡς ἔργου τέχνης.¹⁰ Εἶναι δὲ τὸ ἀπόλυτον μέτρον του «ἡ συνέπεια μορφῆς καὶ ἰδέας».

Ὡς ἐν ἐπιλόγῳ ὑπενθυμίζω τὰ προαναφερθέντα περὶ ὑπερβατικότητος τοῦ χώρου καὶ περὶ ἀοράτου ἀτμοσφαιρας. Τὰ ὑπενθυμίζω, διὰ νὰ προσθέσω ὅτι τὰ ὑπέροχα ψηφιδωτὰ τοῦ κλειστοῦ τούτου χώρου δημιουργοῦν ἓνα «παλμὸν ζωῆς». Ἐκτὸς τῆς ἀναμφισβητήτου ἱεροπρεπειᾶς τῶν εἶναι φιλοσοφημένα σύμβολα τῆς ἐποπτείας. Δὲν εἶναι ἀπλᾶ δημιουργήματα ἐμπνεύσεως, εἶναι κυρίως φιλοτεχνήματα, ὥστε ἕκαστον ἐξ αὐτῶν

νά όμιλή άποκαλυπτικώς και όλα όμοϋ, άπό τοϋ προαναφερθέντος χώ-
ρου νά έλκουν πρός ένα κόσμον τοϋ πνεύματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Μ. Γ κ η τ ά κ ο υ, Νέα θεώρησις τών ψηφιδωτών τής Μονής Δαφνίου. 'Ανακοί-
νωσις εις τό Α' Διεθνές Μορφωτικόν Συνέδριον τής ΙΟΓΙ. 'Εν 'Αθήναις 1964.
2. Αὐτόθι.
3. Π. Μ ι χ ε λ ῆ, Αισθητική θεώρηση τής Βυζαντινής Τέχνης, 'Αθήνα 1946, σσ.
146 και 148.
4. W u l f f, Altchristliche und byzantinische Kunst, II, σ. 378, Πρβλ. και Ar.
Schopenhauer: Die Welt als Wile und Vorstellung, I, σ. 274, III παρ. 35.
5. Μ. Κ α λ λ ι γ ᾶ, 'Η αισθητική τοϋ χώρου τής 'Ελληνικής 'Εκκλησίας στοϋ Με-
σαιώνα, 'Αθήνα 1946. Alpr Philippson: Das Byzantinische Reich als geographische
Erscheinung. Leiden 1939, σ. 124, Π ρ ο κ ο π ί ο υ, Περί κτισμάτων (έκδ. Βόννης),
σ. 176. Π α ὄ λ ο υ Σ ι λ ε ν τ ι α ρ ί ο υ, 'Εκφρασις τοϋ Ναοϋ τής 'Αγίας Σοφίας.
('Εκδ. Βόννης) στιχ. 407 - 409.
6. R o d i n: L'Art Crasset. 1932 σ. 265.
7. Π. Μ ι χ ε λ ῆ, 'Η 'Αρχιτεκτονική ως Τέχνη. Μία έφηρμοσμένη Αισθητική.
('Εκδ. Β' 'Αθήναι 1951, σ. 203).
8. Αὐτόθι. Πρβλ. E. B r u n s w i k, Experimentelle Psychologie (J. Springer),
σ. 4.
9. Μ. Γ κ η τ ά κ ο υ, μνημον. έργ. ένθ' άνωτ.
10. Μ. Γ κ η τ ά κ ο υ, Μαθήματα Φιλοσοφίας τής Τέχνης και Αισθητικής, έν
'Αθήναις 1975, σ. 21. Πρβλ. Arm. P l e b e, Processo all'Estetica (3a edizione)
Firenze 1969.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ 7η

ΑΡΕΤΗΣ ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΥ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΥ

Η ΔΙΑ ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΤΕΧΝΗΣ ΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ ΣΤΑΣΕΩΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΕΝΑΝΤΙ ΤΩΝ ΦΑΙΝΟΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Τὸ θέμα τῆς εἰσηγήσεώς μου: «Ἡ δια τῆς Βυζαντινῆς τέχνης στροφή τῆς αἰσθητικῆς στάσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐναντι τῶν φαινομένων τοῦ κόσμου» εἶναι κατ' ἐξοχὴν πολύπλοκον, διότι μετέχει καὶ τῆς ἱστορίας τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ψυχολογίας καὶ τῆς κοινωνιολογίας καὶ τῆς φιλοσοφίας τῆς τέχνης. Ἡ αἰσθητικὴ καὶ ἡ τεχνοκριτικὴ συμβάλλουν καὶ αὐτὰ δια τῶν πορισμάτων των καὶ οὕτω δια τοῦ πλέγματος τούτου τῶν γνώσεων εἶναι δυνατὴ ἡ ὀρθὴ θεώρησις καὶ ἡ ἀντικειμενικὴ ἀξιολόγησις τῶν ἔργων τέχνης.

Διὰ τὴν ἐννοήσωμεν τὴν σημασίαν τῆς προαναφερθείσης στροφῆς, σκόπιμον θὰ εἶναι νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψει τρία τινά: 1) Ὅπως κάθε κλάδος τῆς ἱστορίας ἀκολουθεῖ τὴν χρονολογικὴν σειρὰν τῶν γεγονότων, οὕτω καὶ ἡ ἱστορία τῆς τέχνης ἀκολουθοῦσα τὴν χρονολογικὴν σειρὰν τῆς δημιουργίας τῶν ἔργων τῆς, τὰ περιγράφει, τὰ συγκρίνει, τὰ ἐπεξηγεῖ καὶ τὰ ἀξιολογεῖ.

Ἡ φιλοσοφία τῆς τέχνης ἀποκαλύπτει τὸ θαυότερον νόημά των καὶ τὸν ἐνυπάρχοντα εἰς αὐτὰ συμβολισμόν. Ἡ αἰσθητικὴ, ὡς ἐπιστήμη τοῦ αἰσθητικοῦ φαινομένου ἀποκαλύπτει τὴν καλλιτεχνικὴν πνοὴν των. Καί, τέλος, ἡ τεχνοκριτικὴ, ἀποθησαυρίζουσα τὰ διδάγματα τῶν προηγουμένων, τὰ ἀξιολογεῖ.

2) Διὰ τὴν ἐπίτευξιν ἀντικειμενικῆς κρίσεως οὐσιῶδες μόνον εἶναι, ἢ μὲν ἐποχὴ τῆς δημιουργίας των νὰ κρίνεται μέσῳ τοῦ πρίσματος τοῦ «καιροῦ» τῆς, τὸ δὲ ἔργον τέχνης μέσῳ τοῦ πρίσματος τῆς ἐποχῆς του. Καὶ 3) Πρέπει νὰ γνωρίζωμεν τίνι τρόπῳ ἡ Βυζαντινὴ τέχνη ἐχρησιμοποίησε τὴν πλαστικότητα καὶ γραφικότητα.

Δουλεύουσα εἰς τοὺς χρονικοὺς περιορισμοὺς ἀναγκάζομαι νὰ μὴ

ἀναφερθῶ κατωτέρω εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς Βυζαντινῆς τέχνης καὶ περιορίζομαι μόνον εἰς τὴν ἀγιογραφίαν. Εἰς ὅ,τι τὴν ἀφορᾶ εἶναι πλέον τόπος κοινὸς ὅτι δι' αὐτῆς περατοῦται, συμπληροῦται καὶ ἀναδεικνύεται τὸ ἀρχιτεκτόνημα, διότι ἡ ἀρχιτεκτονικὴ χρησιμοποιεῖ σχήματα διανοητικὰ καὶ ἀφηρημένα, ἐνῶ ἡ ἀγιογραφία διὰ τῆς ψηφίδος ἢ τοῦ χρωστήρος ἐκφράζει τὰς ἀληθείας τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἐπέρχεται σύζευξις χρόνου καὶ αἰωνιότητος, ἐπιτυχανομένης ἀθιάστως τῆς ψυχικῆς ἀνατάσεως τοῦ πιστοῦ. Ἡ ἀγιογραφία εἰς ἓν ἄλλο ἐπίπεδον ἐκφράζει παραστατικῶς τὴν φρίκην τοῦ ἁμαρτωλοῦ καὶ τὴν ἔκλαμψιν τῆς «σεσωσμένης ψυχῆς». Κάθε εἰκὼν λαμβάνει τὴν θέσιν τῆς συμφώνως πρὸς τοὺς κανόνας τῆς λεγομένης ἀγιοκατατάξεως. Περιορίζομαι νὰ εἶπω, ὅτι ὁ Παντοκράτωρ τοῦ Τρούλλου καὶ ἡ ἐπὶ τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ Πλατυτέρα εἰκονιζόμενοι εἰς κλίμακα ὑπερβατικὴν καὶ ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω κοίλων ἐπιφανειῶν διὰ τοῦ ὄγκου τῶν σωμάτων των καὶ διὰ τῆς διαρκοῦς παρουσίας των ὑπὸ οἰανδήποτε ὀπτικὴν γωνίαν καὶ ἂν τὰς ἀτενίζωμεν, ὑποβάλλουν τὸ αἶσθημα τοῦ ὑπερόχου καὶ τοῦ ἀπειροστατικοῦ.

Παρητήθη, ὀρθότατα, ὅτι ἡ Βυζαντινὴ ζωγραφικὴ δὲν δύναται νὰ χρησιμοποιήσῃ ἀφηρημένας μορφάς, ἀλλὰ μόνον συγκεκριμένας. Θὰ ἔπρεπεν ὅμως νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ Ζωγραφικὴ δὲν εἶναι τέχνη μιμητικὴ οὔτε ἀντιγραφικὴ, δὲν ἀποτυπώνει τὴν πραγματικότητα γυμνῆν, ἀλλ' ἐξειδανικεῖ τὰ φυσικὰ πρότυπα. Ἐπιτυγχάνει νὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ τὴν ἰδέαν τῶν ἀντικειμένων καὶ νὰ μᾶς παρουσιάσῃ τὸ πνεῦμα των. Τοῦτο κατὰ μείζονα λόγον ἐπιτυγχάνει ἡ θρησκευτικὴ ζωγραφικὴ, ἡ ὁποία συνθέτουσα καὶ φανταστικὰ σύμβολα, ὅπως τοὺς ἑξαπτερύγους ἀγγέλους, τὸν ὀδυρμόν καὶ τὸν τριγμόν τῶν ὀδόντων καὶ πλείστα ἄλλα, παριστᾷ τὰ ἀόρατα ὡς ὄρατά, παρρέχουσα χαρακτηριστικὴν εἰκόνα τῶν ὑπερβατικῶν. Ὅρθως καὶ πάλιν ἔχει παρατηρηθῆ ὅτι οἱ θεοί, τοὺς ὁποίους παρουσιάζει ἡ θαυμασία γλυπτικὴ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ὡς μορφαὶ καὶ ὡς τύποι εἶναι ἰδεώδεις. Τὸ μεγαλεῖον ὅμως τὸ ὁποῖον προσέδωσεν ἡ γλυπτικὴ αὕτη ἀνήκει εἰς τινὰ ἀφηρημένην ἰδέαν, διότι τὰ φιλοτεχνηθέντα πρόσωπα εἶναι φανταστικά. Ἀντιθέτως οἱ ἅγιοι καὶ οἱ μάρτυρες τῆς ἐκκλησίας μας δὲν εἶναι δημιουργήματα τῆς φαντασίας τῶν ἀνθρώπων. Εἰς τὴν ζωὴν των δὲν ἐμφιλοχερεῖ ὁ μῦθος, ἀλλὰ ἕκαστος ἐξ αὐτῶν ἐκπροσωπεῖ μίαν ὀρισμένην ἰδέαν καὶ μίαν διὰ τοῦ αἵματός του συνηθῶς ὑπογεγραμμένην ζωὴν. Ὅρθως λοιπὸν ὁ τεχνίτης των ἀποδίδει τὰ συγκεκριμένα ἀτομικὰ χαρακτηριστικά των. Ἡ Βυζαντινὴ ἀγιογραφία δὲν κολακεῖ τὸ ἱστορούμενον πρόσωπον, ἀλλὰ συνδυάζει τὸν ρεαλισμὸν μὲ τὴν ἐξαύλωσιν. Δὲν παρουσιάζει ἐκπροσώπους τοῦ ἀφηρημένου κάλλους, ὅπως ἡ Γλυπτικὴ, ἀλλὰ τὴν εὐωδίαν τοῦ ὕφους μιᾶς ἀγίας προσωπικότη-

τος. Δέν διστάζει μάλιστα νά παραστήση καί δύσμορφα πρόσωπα, προκειμένου νά υποβάλλη τὸ ἱερὸν φρόνημα τῆς ἀγιωσύνης. Κλασσικὸν παράδειγμα ἡ ἱστορία τῆς Μαρίας τῆς Αἰγυπτίας, ἡ ὁποία παρὰ τὴν ἄσχημον μορφήν της, διακρίνεται διὰ μεγαλοφροσύνην ἀναθλύζουσαν τὸ ἄρωμα τῆς μετανοίας. Θὰ ἐνθυμῶνται δὲ ὅσοι ἀνέγνωσαν Δάντη ὅτι «σωτήριος πόνος εἶναι ἡ ὥρα τῆς μετανοίας, διότι αὐτὴ μᾶς ἐνώνει μὲ τὸν Θεόν».

Ἄλλὰ καὶ μία ἄλλη διαφορὰ μεταξὺ Γλυπτικῆς καὶ Ἀγιογραφίας πρέπει νά ἐπισημανθῆ. Ἡ Γλυπτικὴ φιλοτεχνεῖ καὶ γυμνά, ἐνῶ ἡ Ἀγιογραφία, καὶ μάλιστα ἡ Ὁρθόδοξος, ἐπιμελῶς τὰ ἀποφεύγει. Τοῦτο, πιστεύω, ὅτι ἦτο ἡ αἰτία νά διατυπωθῆ ὁ ἀφορισμὸς κατὰ τὸν ὁποῖον «ἡ ἑλληνικὴ γλυπτικὴ ἠμέλησε νά καταβιάσῃ εἰς τὴν γῆν τὰ ἀρχέτυπα ἐνὸς ἰδεατοῦ κάλλους, ἐνῶ ἡ ἀγιογραφία ἔχει ὡς στόχον νά ἀναβιάσῃ πρὸς τοὺς οὐρανοὺς τὴν πνευματικότητα τῆς ἀτομικῆς ἐκφράσεως». Τὸ ἐπίτευγμα τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλυπτικῆς εἶναι ὅτι ἠῤῥησε τὴν αἴγλην της ὡς τέχνης. Μὲ τὸ νά ἐκφράσῃ ὅμως κατὰ τινὰ ὑπερκόσμιον τρόπον ἡ ἀγιογραφία τὴν πνευματικότητα τῆς ἀτομικῆς ἐκφράσεως, ἀπέδειξε τὴν μεγίστην ἀξίαν της ὡς θρησκευτικῆς τέχνης. Ἄλλως τε ὅσον καὶ ἂν θέλῃ ὁ κλασσικὸς γλύπτης, δέν δύναται νά ἀρνηθῆ εἰς τὸ δημιούργημά του τὸ «ἐγώ» του, εἰς ὅποιον βαθμὸν δύναται νά τὸ ἀρνηθῆ ὁ ἐκφραζόμενος διὰ σχημάτων καὶ χρωμάτων ἀγιογράφος.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω νομίζω, ὅτι προκύπτει ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ἡ Βυζαντινὴ τέχνη, χωρὶς νά περιφρονῆσθαι τὴν γλυπτικὴν, ἐσημείωσε μίαν ἔντονον στροφὴν τῆς αἰσθητικῆς στάσεως τοῦ ἀνθρώπου ἔναντι τῶν φαινομένων τοῦ κόσμου.

Δέν θὰ ὑποπέσω εἰς τὸ σφάλμα νά ὑποτιμῆσω τὴν Γλυπτικὴν, ἀντιπαρέρχομένη τὰς εἰς τὴν καθόλου τέχνην ἀνεκτιμῆτους προσφοράς της. Θὰ ἦτο ὅμως ἐξ ἴσου σφαλερὸν νά μᾶς διαφύγῃ, ὅτι τὸ Χριστιανικὸν ἰδεῶδες, ἡ ἀποπνευμάτωσις τῆς ὕλης καὶ ὁ θρίαμβος τοῦ πνεύματος ἐξαιρονται συγκλονιστικώτερον ὑπὸ τῆς ὀρθοδόξου ἀγιογραφίας. Ἦτο δὲ ὑποχρεωμένη νά τὸ θεραπεύῃ καὶ διὰ λόγους δογματικῆς καθαρότητος, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ αὐθεντικότης τοῦ δόγματος ὑπῆρξεν ὁ κύριος διαμορφωτὴς τῆς Βυζαντινῆς τεχνοτροπίας. Τοιοῦτοτρόπως ἡ στατικὴ θεώρησις τοῦ Ὡραίου παρεχώρησε τὴν θέσιν της εἰς τὴν δυναμικὴν βίωσιν τοῦ Ὑψηλοῦ. Ἀπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς πλαστικότητος μεθιστάμεθα εἰς τὸν χῶρον τῆς γραφικότητος, ἐκδηλουμένης βασικῶς εἰς τὴν ἐνδυμασίαν καὶ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν. Τὴν στάσιν διακρίνει συνεσταλμένη τρυφερότης, τὸ θλέμμα, ἐκφραστικότης φλογώδης, τὰ χεῖλη χαράσσονται ὑπὸ συγκεκρατημένης ἐκφραστικότητος, τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου

δηλοῦν ἐξιλέωσιν. Ἡ ὅλη παράστασις διατρέχεται ἀπὸ μυστικόνου εὐγένειαν καὶ ἔκδηλον ἱεροπρέπειαν, τὸ δὲ τοπίον ἐλαύνεται ὑπὸ ἀρρήτου λυρισμοῦ.

Διὰ τῆς Βυζαντινῆς τέχνης ἡ παράστασις τῶν ἰδανικῶν μορφῶν παρέχώρησε τὴν κυρίαρχον θέσιν εἰς τὴν ἔκφρασιν ψυχικῶν καταστάσεων καὶ ὑπερβατικῶν ἐνοράσεων.

Ἄν ἡ μεγάλη γλυπτικὴ ἀτροφήση εἰς τὸ Βυζάντιον, τοῦτο οὐδόλως ἀποτελεῖ ἔνδειξιν ἀδυναμίας τῶν Βυζαντινῶν καλλιτεχνῶν εἰς τὸν ἐν λόγῳ τομέα. Ἀπόδειξις ὅτι μᾶς παρουσίασαν πλεῖστα ἔργα, ὅπου τὸ πλαστικὸν ἑναρμονίζεται μὲ τὸ γραφικὸν καὶ τὸ ὠραῖον ἐναλλάσσεται μὲ τὸ ὑπέροχον καὶ τὸ χαρίεν. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἔνδειξις ἀδυναμίας, ἀλλ' ἀντιθέτως, εἶναι ἀπόδειξις καλλιτεχνικοῦ δυναμισμού ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς μεγάλης αἰσθητικῆς Στροφῆς εἰς τὴν Τέχνην. Διὰ τοῦ αἰσθητικοῦ τούτου ἀναπροσανατολισμοῦ οἱ Βυζαντινοὶ Καλλιτέχνη ἀποβαίνουν ὀδοτόμοι. Ἡ ἀποφυγὴ ἄλλωστε τῆς χρησιμοποίησεως τῆς γλυπτικῆς ἐκ μέρους τῶν Βυζαντινῶν ἀναφέρεται κυρίως εἰς τὰ ἀγάλματα, ὄχι ὁμως καὶ εἰς τὴν μαρμαρικὴν. Ἀπόδειξις τὰ θαυμασίας τέχνης θωράκια, ἐπιστήλια, ὑπερθυρα καὶ κιονόκρανα, διὰ τὰ μὴ ἀναφέρω περισσότερα παραδείγματα. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς αἰσθητικῆς συνειδήσεώς των, ἡ ὁποία ἀνάγεται εἰς τρεῖς κυρίως λόγους:

α) Εἰς τὴν θρησκευτικὴν ἀντίληψιν κατὰ τὴν ὁποίαν εἰς ἔργα θρησκευτικοῦ περιεχομένου δὲν εἶναι ἐπιτρεπτὴ ἡ φιλοτέχνησις τοῦ γυμνοῦ. Ἐντεῦθεν καὶ εἰς τὴν ἀγιογραφίαν καὶ εἰς τὴν ψηφοθετικὴν τὰ γυμνὰ σώματα παρουσιάζουν ἠθελημένα ἀνατομικὰ σφάλματα, διὰ τῶν ὁποίων διασώζεται ἡ ἱεροπρέπεια τῶν ἱστορουμένων καὶ ἡ προσήλωσις εἰς τὰ κείμενα τῶν Γραφῶν. Τοῦτο διὰ τὴν κλασσικὴν γλυπτικὴν εἶναι περίπου ἀδιανόητον καὶ πάντοτε ἀντιαισθητικόν.

β) Εἰς τὴν κατὰ τὸ δυνατόν πληρεστέραν θεραπείαν τοῦ Χριστιανικοῦ ἰδεώδους, τὴν αἰσθητικὴν προσπάθειαν ἀποπνευματώσεως τῆς ὕλης, τὴν ὑπογράμμισιν τοῦ πνευματικοῦ θριάμβου καὶ τὴν θεῖαν μέθεξιν, τὰ ὁποία ὁ καλλιτέχνης ἀναζητεῖ μὲ ὑπαρξιακὴν αὐτόχρημα ἀγωνίαν. Καὶ

γ) Εἰς τὴν μυστηριακὴν καὶ ἀπροσδιόριστον στροφήν τῆς ἐσωτερικῆς στάσεως τοῦ ἀνθρώπου ἔναντι τῶν φαινομένων τοῦ κόσμου.

Ἡ αἰσθητικὴ ἀπόλαυσις δὲν ἀπασχολεῖται πλέον ἢ μᾶλλον ἀδιαφορεῖ διὰ τὰ κοσμικὰ καὶ τὰ γήινα, προσανατολιζομένη ἀμετακλήτως εἰς τὴν ἐσωτερικὴν θέασιν τοῦ ἀοράτου καὶ τοῦ ὑπερβατικοῦ καὶ δι' εὐαισθητῶν κεραιῶν προσπαθοῦσα νὰ ἐγγίση τὰ θεῖα ὀράματα.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ 8η

JUAN S. NADAL

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

Ο ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ ΚΟΣΜΟΣ ΕΙΣ ΤΟ ΕΡΓΟΝ «AMBASCIATA A TAMORLAN» ΤΟΥ RUY GONZALEZ DE CLAVIJO

Τὸ παρελθὸν ἔτος εἰς τὸ Α΄ Διεθνὲς Συνέδριον τῆς Ἑταιρείας «Βυζαντινὸς Πολιτισμὸς», εἶχα τὴν εὐκαιρίαν νὰ τονίσω ὅτι αἱ σχέσεις μεταξὺ Ἰσπανίας καὶ Ἑλλάδος κατὰ τὴν Βυζαντινὴν περίοδον δὲν ἔχουν εἰσέτι μελετηθῆ, εἰμὴ μόνον μερικῶς, ἀποσπασματικῶς καὶ ὀπωσδήποτε ὄχι εἰς θάθος.

Κατὰ τὴν πρώτην μου ἀνακοίνωσιν εἰς τὸ προαναφερθὲν Συνέδριον ἐμνημόνευσα ὠρισμένα ἐνδιαφέροντα σημεῖα ἐπαφῆς μεταξὺ τοῦ Βασιλείου τῆς Ἀραγωνίας καὶ τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας. Εἰς τὴν σημερινὴν ἀνακοίνωσίν μου θὰ σᾶς καταστήσω γνωστὴν τὴν ἀναφορὰν, τὴν ὁποίαν ὁ Πρεσβευτὴς τοῦ Βασιλέως τῆς Καστίλλης ENRICO III, ὁ εὐγενὴς ἱππότης RUY GONZALEZ DE CLAVIJO, ἔγραψε διὰ νὰ γνωρίσῃ εἰς τοὺς ὁμοεθνεῖς του τὰ ἀριστουργήματα τὰ ὁποῖα ὁ ἴδιος εἶχε τὴν χάραν νὰ δῆ εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν.

Τὸ ἔργον τοῦ CLAVIJO («Πρεσβεία πρὸς τὸν Ταμερλάνον») ἐγράφη ἐβδομήκοντα ἔτη μετὰ τὸ «Χρονικὸν» τοῦ Καταλανοῦ RAMON MUNTANER μὲ τὸν ὁποῖον ἠσχολήθημεν εἰς τὸ Α΄ Συνέδριον τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινὸς Πολιτισμὸς καὶ Παραδοσιακῶν Σπουδῶν.¹ Τὰ γεγονότα ὅμως τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἰς τὰ δύο ἔργα, διαδέχονται τὸ ἓνα τὸ ἄλλο σχεδὸν χωρὶς διακοπὴν. Ὁ MUNTANER περιγράφει τὰς περιόδους τοῦ Ἀνδρονίκου II καὶ τοῦ Ἀνδρονίκου III (1282 - 1341), ἐνῶ ὁ CLAVIJO τὴν περίοδον τοῦ Ἰωάννου 5ου (1355 - 1391). Μεταξὺ τῶν δύο ἔργων λείπει ἡ περίοδος, ἡ ἐκ πολλῶν ἐπόψεων θλιθερὰ περίοδος τῆς βασιλείας τοῦ σφετεριστοῦ Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ καὶ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, τὸν ὁποῖον οὗτος προεκάλεσεν.

Πρὶν προχωρήσω, θὰ ἀπαντήσω εἰς τὸ ἐρώτημα διατί ὁ ENRICO III τῆς Καστίλλης ἀπεφάσισε νὰ ἀποστείλῃ πρεσβευτὴν εἰς τὸν Ταμερλάνον καὶ ποία ἦτο αὐτῇ ἡ προσωπικότης.

1. «Βυζαντινὸς Πολιτισμὸς», τόμ. 1, Ἐν Ἀθήναις 1976, σσ. 80 - 92.

Εἰς τὸ βιβλίον τῶν Χρονικῶν τοῦ ENRICO III ὑπάρχει ἡ ἑξῆς παράγραφος:

«Ἔτος Ἔκτον. Αὐτὸ τὸ ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Βασιλέως Δὸν ENRICO, τὸ ὅποιον ἦτο τὸ ἔτος 1393, διεξήχθη μία μεγάλη μάχη μεταξύ τοῦ Τούρκου, τοῦ ὀνομαζομένου AMORAT (MURAT) καὶ τοῦ Βασιλέως Βλαδισλάβ τῆς Οὐγγαρίας καὶ οἱ χριστιανοὶ ἐνίκηθησαν. Καὶ πολλοὶ χριστιανοὶ ἐφονεύθησαν καὶ ἠχμαλωτίσθησαν. Καὶ ἀπὸ τοὺς Γάλλους ἱππότεας, οἱ ὅποιοι προσέτρεξαν νὰ βοηθήσουν τὸν Βασιλέα τῆς Οὐγγαρίας, ἠχμαλωτίσθησαν εἰς τὴν μάχην οἱ ἑξῆς μεγάλοι Γάλλοι: ὁ Δοῦξ Ἰωάννης τῆς Βουργουνδίας, ὁ κόμης NABERES, ὁ Κοντόσταυλος τῆς Γαλλίας, ὁ κόμης τῆς AMARECHA, ὁ Δὸν Ἐρρίκος Δοῦξ τῶν Βουρβόνων, ὁ κύριος τοῦ COUCH στρατάρχης τῆς Γαλλίας, ὁ DON INDIO DI ATAZMILLA, ὁ νόθος τῆς Σαβοΐας, ἐν συνόλῳ ἑβδομηντα ἄρχοντες. Καὶ ἡ μάχη διεξήχθη τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Μιχαήλ. Καὶ τὴν ἐπομένην ἡμέραν, ὁ Ἄμιράτ διέταξε νὰ φέρουν ἐνώπιόν του 1.500 Χριστιανούς ἱππότεας μεταξύ τῶν συλληφθέντων καὶ διέταξε νὰ τοὺς κατατεμαχίσουν ἐνώπιόν του, καὶ μεταξύ αὐτῶν ἐχάθησαν 400 Γάλλοι ἱππότεες».¹

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον περιγράφει τὸ Χρονικὸν τὴν Χριστιανικὴν ἦταν τῆς Νικοπόλεως. Ἡ τουρκικὴ εἰσβολὴ ἀπειλοῦσε πλέον τὴν Εὐρώπην ὀλόκληρον, μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ φράγματος τῶν Χριστιανῶν ἱπποτῶν. Ὁταν ὁ CLAVIJO ἐπεσκέφθη τὴν Κωνσταντινούπολιν, εὗρεν εἰς τὴν γενουατικὴν συνοικίαν τοῦ Πέραν, εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου, τοὺς τάφους ὠρισμένων Δυτικῶν ἱπποτῶν φονευθέντων εἰς τὴν Νικόπολιν: «Καὶ εἰς αὐτὴν τὴν μονὴν - γράφει εἰς τὴν ἀναφορὰν του - ἦτο θαμμένος εἰς τὴν ἔναντι τῆς Ἁγίας Τραπεζῆς θέσιν «χορός», ὁ μέγας στρατάρχης τῆς Γαλλίας, τὸν ὅποιον ὁ Τούρκος ἐδολοφόνησεν ὅταν ἐνίκησε τοὺς Γάλλους, τοὺς βοηθήσαντες τὸν Βασιλέα τῆς Οὐγγαρίας» καὶ εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ἁγίου Παύλου εἶχε ταφῆ ὁ ἄρχων τοῦ TROUCHIN καὶ ἄλλοι ἱππότεαι τοὺς ὁποίους ὁ Τούρκος διέταξε νὰ φονεύσουν».²

Ὁ CLAVIJO διηγεῖται τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοὺς Τούρκους ὑπὸ τὸν Βαγιαζήτ τὸ 1399, ἡ ὁποία ἀπέτυχε καὶ παρέτεινε τὴν ζωὴν τῆς Αὐτοκρατορίας δι' ἄλλον μισὸν αἰῶνα. Γράφει ὁ CLAVIJO:

«Εἰς αὐτὸ τὸ ὑψηλὸν ἀκρωτήριον (εἰς τὸ ὄχυρόν τῆς ὄχθης, ὀνομαζόμενον ἀπὸ τοὺς Τούρκους RIWA KALESSI), ἐγκατεστάθη ὁ Τούρκος ὅταν ἤρχισεν ἡ πολιορκία τῶν δύο αὐτῶν πόλεων: τῆς Κωνσταντινουπόλεως

1. Chronica del Rey Don Enrique el 3º de Castilla y Leon, hijo de Don Juan el 1o. Manoscritto n° 6915 della Nazionale di Madrid.

2. Ruy Gonzalez de Clavijo, Embaxada a Tamorlan. Estudio y edición de un manuscritto del s. XV por Francisco López Estrada. Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid 1943, pag. 61/22.

καὶ τοῦ Πέραν. Ἀπὸ ἐκεῖ ἐμάχητο καὶ ἐξαπέλυε τὰς ἐπιθέσεις του ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν του καὶ ὁ ἴδιος (ὁ Βαγιαζήτ) ἦλθε δύο φορὰς κατὰ τῆς πόλεως, τὴν ὁποῖαν εἶχε περικυκλώσει ἀπὸ τὴν γῆν καὶ ἀπὸ τὴν θάλασσαν ἐπὶ ἕξ μῆνας μὲ 400.000 ἄνδρας ἀπὸ τὴν γῆν καὶ 60 πλοῖα ἀπὸ τὴν θάλασσαν. Ἀλλὰ δὲν ἐπέτυχε νὰ εἰσέλθῃ οὔτε εἰς μίαν συνοικίαν τῆς, ἂν καὶ ἦτο δύσκολον ἢ πόλις αὐτὴ νὰ ὑπερασπισθῇ ἐναντίον τόσον μεγάλου ἀριθμοῦ Τούρκων, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι οἱ Τούρκοι δὲν εἶναι καλοὶ μαχηταί, διαφορετικὰ θὰ τὴν εἶχαν πάρει».¹

Ὁ τουρκικὸς κίνδυνος ἦτο λοιπὸν μία πραγματικότης μὴ δυναμένη νὰ λησμονηθῇ ἀπὸ τὸν Βασιλέα τῆς Καστίλλης, μονάρχην βαθύτατα Χριστιανόν, ἀνησυχοῦντα διὰ τὴν τύχην τοῦ σοβαρῶς ἀπειλουμένου Χριστιανισμοῦ². Ποῖος θὰ ἠδύνατο νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴν κατακτητικὴν διάθεσιν τοῦ Βαγιαζήτ καὶ νὰ διακόψῃ τὴν πορείαν του; Ἐνα πολεμικὸν γεγονός, τὸ ὁποῖον συνέβη τὸ 1402 ἔδωσε τὴν ἀπάντησιν. Πράγματι τὴν 20ὴν Ἰουλίου 1402 ὁ Βαγιαζήτ ἐδοκίμασε τὴν πρώτην του μεγάλην ἦτταν ἐνώπιον τῶν στρατευμάτων ἑνὸς Ἀσιάτου τυχοδιώκτου, ὁ ὁποῖος ἐπὶ τριακονταετίαν συνεκέντρωσεν εἰς τὴν Ἀσίαν ἕνα ἰσχυρὸν στρατὸν καὶ κατέστη ἡ πρώτη πολεμικὴ δύναμις τῆς ἐποχῆς του: πρόκειται διὰ τὸν Τιμούρ - Λένκ, γνωστὸν εἰς τὴν Δύσιν ὡς Ταμερλᾶνον ἢ Ταμορλᾶνον. Ἡ διέγερσις τοῦ μίσους του κατὰ τοῦ Βαγιαζήτ διὰ νὰ καταστρέψῃ τὴν τουρκικὴν δύναμιν ἦτο — μετὰ τὴν νίκην του ἐπὶ τῆς Ἀγκύρας — ὁ σκοπὸς τῶν Βασιλέων τῆς Δύσεως καὶ εἰδικώτερον τοῦ Βασιλέως τῆς Καστίλλης. Δι' αὐτὸ ἀπεφάσισε νὰ τοῦ ἀποστείλῃ, τὸ 1406, μίαν πρεσβείαν φέρουσαν πλοῦσια δῶρα. Ἡ γενναϊδωρὸς αὐτὴ πρᾶξις εἶχε τὰ ἐπιθυμητὰ ἀποτελέσματα, διότι ὁ Ταμερλᾶνος ἂν καὶ δὲν ἠδυνήθη νὰ θεμελιώσῃ σταθερὰν Αὐτοκρατορίαν, ἔσωσεν ὡστόσο τὸν δυτικὸν Χριστιανισμὸν ἀπὸ μίαν ὀθωμανικὴν ἐπίθεσιν καὶ συνετέλεσε εἰς τὸ νὰ ἐπιβιώσῃ ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία ἐπὶ ἡμισυ αἰῶνα.

Μὲ αὐτὴν τὴν ἀποστολήν, τὴν ὁποῖαν τοῦ ἀνέθεσεν ὁ Βασιλεὺς του, ἀνεχώρησεν ὁ RUY GONZALEZ DE CLAVIJO ἀπὸ τὴν μακρυνὴν Καστίλην, ἀπὸ τὸ ALCALA DE HENARES, πλησίον τῆς Μαδρίτης, ἐπεβιβάσθη εἰς τὴν πόλιν Κᾶδιθ καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἤρχισε τὸν πλοῦν πρὸς τὴν Ἀνατολήν. Ἀφοῦ προσήγγισε τοὺς λιμένας TANGER, MALAGA, CARTAGENA, IBIZA καὶ GAETA, διέσχισε τὸ στενὸν τῆς Μεσσηνίας καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Χερσόνησον, σταθμεύσας τὸ πρῶτον εἰς CALAMO τῆς Πελοποννή-

1. Ibid. pag. 58/22.

2. Διὰ τὸν τουρκικὸν κίνδυνον εἰς τὴν Εὐρώπην, βρα τὴν βιβλιογραφίαν τῆς σελ. 485 τῆς Histoire Générale publiée sous la direction de Louis Halphenet Philipp Sagnac. La fin du Moyen - Age (1285 - 1453), Paris 1931.

σου. Ἀπὸ ἐκεῖ ἔπλευσεν εἰς Ρόδον, ἐκεῖθεν πλησίον τῶν ἀκτῶν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τοῦ Ἁγίου Ὀρους καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐστάθμευσεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, πρῶτον σταθμὸν τοῦ ταξιδίου του. Ἀφοῦ παρέμεινεν ἐπὶ τινὰς ἑβδομάδας εἰς τὴν Βασιλεύουσαν, ἤρχισεν ἐκ νέου τὸ ταξιδίον του: Σινόπολις, GIRISONDA, Τραπεζοῦς. Εἰς τὴν Τραπεζοῦντα ἐγκατέλειψε τὸ πλοῖον του διὰ νὰ διασχίσῃ τὰ ἀσιατικὰ ἐδάφη, ἕως οὗτου φθάσῃ εἰς τὴν SAMARCANDA, τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Ταμερλάνου, εἰς τὴν καρδίαν τῆς Ἀσίας. Ἐκεῖ θὰ ἠδύνατο τελικῶς νὰ ἀνακοινώσῃ εἰς τὸν Μογγόλον κατακτητὴν, μὲ τὴν διπλωματικὴν γλῶσσαν του, τὰς ἐπιθυμίας καὶ τὰ σχέδια τοῦ Βασιλέως του, ἐνδιαφερομένου νὰ διασώσῃ τοὺς Χριστιανικοὺς λαοὺς ἀπὸ τὸν τουρκικὸν κίνδυνον.

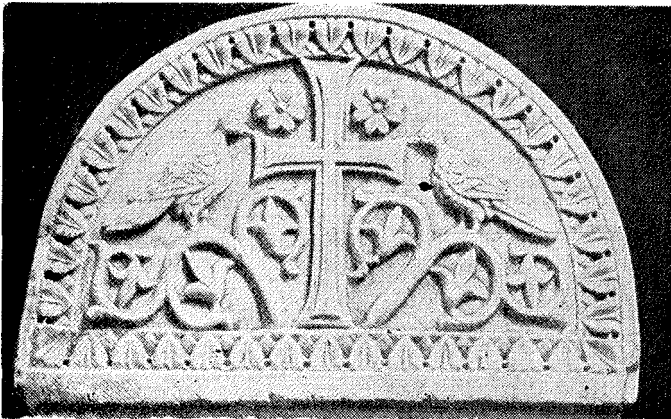
Εἰς τὴν ἀφήγησιν τοῦ CLAVIJO ἐκπλήσσει ἡ ἀκρίβεια τῶν λεπτομερειῶν, ὃ ἰσχυρισμὸς καὶ ἡ ζωντάνια τῆς ἀφηγήσεώς του, ὅταν περιγράψῃ γεγονότα τὰ ὁποῖα ἐκεῖνος ἔζησε καὶ δι' ἡμᾶς ἀνήκουν εἰς τὴν ἱστορίαν. Ὁ ἀναγνώστης τοῦ κειμένου τοῦ RUY GONZALEZ αἰσθάνεται ὅτι ζῆ εἰς τὴν ἐποχὴν καὶ εἰς τὸ περιβάλλον τοῦ συγγραφέως καὶ γνωρίζει μὲ αὐτὸν τὰς καταστάσεις εἰς τὰς ὁποίας εὗρέθη. Ὅποιος διαθάζει τὸν CLAVIJO, κατὰ τὴν γνώμην μου, ὄχι μόνον γνωρίζει, ἀλλὰ ζῆ τὴν ἱστορίαν. Καὶ αὐτὸς εἶναι, κατὰ τὴν ἀντίληψίν μου, ὁ μόνος τρόπος ἀναδρομῆς εἰς τὸ παρελθόν. Εἶναι ὁ μοναδικὸς τρόπος διὰ τοῦ ὁποίου δυνάμεθα νὰ ἐρμηνεύσωμεν ὀρθῶς τὴν ἱστορίαν, διότι αὕτη δὲν εἶναι χάρτης περιέχων συμβάντα τοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ ζωὴ πλημμυρισμένη αἰσθημάτων, πάθη, ἐπιθυμίας, χαρὰν καὶ ἀγωνίαν τῶν προγόνων μας, οἱ ὅποιοι μᾶς ἔδωσαν τὸ «Εἶναι» ὡς ἄτομα ἔσον καὶ ὡς λαοί.

Ὁ RUY GONZALEZ DE CLAVIJO ἀφοῦ διηγηθῆ τὰ τῶν ἐπαφῶν του μὲ τοὺς Ἱππότες τῆς Ρόδου, ὅταν πλῆθ' εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ κόλπου τῆς Θεσσαλονίκης, ἔχει τὴν πρώτην συνάντησιν μὲ τὴν βυζαντινὴν πραγματικότητα. Μᾶς γνωρίζει ὅτι ὁ γηραιὸς Αὐτοκράτωρ (δηλαδὴ ὁ Ἰωάννης Ε΄ Παλαιολόγος) κατὰ τὴν παραμονὴν του εἰς τὴν Βενετίαν εἶχεν ὑποχρεωθῆ νὰ παραχωρήσῃ εἰς τοὺς Ἑνετοὺς τὴν νῆσον Τένεδον καὶ νὰ ἀφήσῃ ἐκεῖ ὄμηρον τὸν νεαρὸν Αὐτοκράτορα (δηλαδὴ τὸν Μανουὴλ Παλαιολόγον) εἰς τὸν ὁποῖον κατόπιν παρεχώρησεν ὡς ἀμοιβὴν τὴν Θεσσαλονίκην. Αὐτὰ συνέβησαν κατὰ τὸ 1371.

Τὸ σκάφος τοῦ Πρεσβευτοῦ, ἀπὸ τὸν κόλπον τῆς Θεσσαλονίκης ἔπλευσε πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν· οἱ ἄνεμοι ὅμως ἦσαν ἀντίθετοι καὶ ἡ ἀποστολὴ ὑπεχρέωθη νὰ σταματήσῃ εἰς μίαν νῆσον, τὴν ὁποίαν ὁ CLAVIJO ὀνομάζει «TANIO» — ἐγὼ πιστεύω ὅτι ἦτο ἡ Λήμνος:

«Καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν νῆσον TANIO, ἀριστερὰ ἔβλεπες ἕνα ὄρος πολὺ ὕψηλόν εἰς τὴν γῆν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὸ ὁποῖον ὀνομάζετο Ἁγιον Ὀρος.

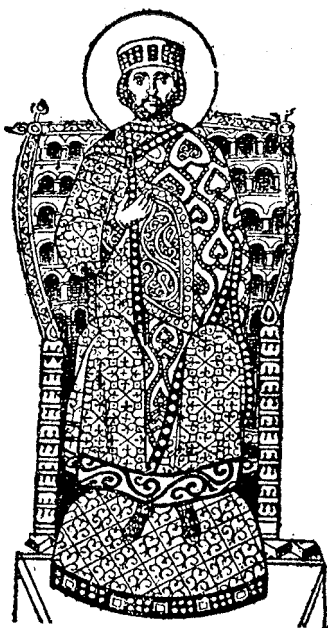
Καὶ λέγουν ὅτι ὑπάρχει εἰς αὐτὸ μία μονὴ μὲ Ἑλληνας μοναχοὺς, οἱ ὅποιοι διάγουν μίαν ζωὴν ἁγίαν καὶ δὲν ἐπιτρέπουν εἰς τὰς γυναῖκας νὰ εἰσέλθουν ἐκεῖ, οὔτε εἰς τὰς γάτας, οὔτε εἰς τίς σκύλες καὶ οὔτε εἰς τίποτε ἄλλο τὸ ὅποιον γεννᾷ. Καὶ δὲν τρώγουν κρέας. Ἡ μονὴ αὐτὴ ἔχει μεγάλο εἰσόδημα. Καὶ λέγουν ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὴν μονὴν αὐτὴν, ἡ ὁποία εὑρίσκεται κάτωθεν τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ὑπάρχουν εἰς περιοχὴν καλύπτουσαν δύο ἡμέρας δρόμου, πενήντα ἢ ἑξήντα μοναὶ καὶ ὅλοι οἱ μοναχοὶ ἐνδύονται μὲ σκληρὰ μαῦρα ὑφάσματα καὶ δὲν τρώγουν κρέας οὔτε πίνουν οἶνον, οὔτε τρώγουν ἔλαιον, οὔτε ἰχθεῖς ἔχοντας αἷμα. Καὶ αὐτὸ τὸ διηγούνται ὠρισμένοι Ἑλληνες, οἱ ὅποιοι εὑρίσκοντο εἰς τὸ πλοῖον καὶ εἶχαν ἐπισκεφθῆ αὐτὸν τὸν τόπον καὶ εἶχαν ζήσει δι' ὀλίγον χρόνον εἰς αὐτὸ τὸ Ἁγιον Ὄρος. Τὸ ἴδιον διηγεῖται ὁ πλοίαρχος καὶ ἄλλοι ἄνθρωποι, οἱ ὅποιοι εἶχαν ζήσει ἐκεῖ».

Ὅταν ἐπλησίαζον πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ Πρεσβευτὴς ἠθέλησε νὰ σταθμεύσουν εἰς μίαν πόλιν ἐγγυὲς τῆς Βασιλευούσης διὰ νὰ καταστήσῃ γνωστὴ εἰς τὸν Αὐτοκράτορα τὴν ἀφιξίν των. Ἡ πόλις αὐτὴ εἰς τὴν πραγματικότητά ἦτο ἡ συνοικία τοῦ Πέραν, τότε εὑρισκομένη εἰς χεῖρας τῶν Γενουατῶν. Γράφει ὁ CLAVIJO εἰς τὴν ἀναφορὰν του:

«Καὶ τὴν ἐπομένην Κυριακὴν, ἡ ὁποία ἦτο ἡ 28ῆ Ὀκτωβρίου, ὁ Αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπέστειλε νὰ καλέσουν τοὺς πρεσβευτὰς καὶ αὐτοὶ ἐπέρασαν ἀπὸ τὸ Πέραν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μὲ μίαν λέμβον καὶ συνήντησαν πολλοὺς ἀνθρώπους νὰ τοὺς ἀναμένουν καὶ ἵππους διὰ νὰ τοὺς ὀδηγήσουν εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν διαμονήν. Καὶ ἔφθασαν ἐκεῖ καὶ εἶδαν τὸν Αὐτοκράτορα. Τὸν συνήντησαν εἰς τὸ Ἄνακτορόν του, ὅταν εἶχε τελειώσει ἡ λειτουργία καὶ πλησίον του εὑρίσκοντο

πολλοὶ ἄνθρωποι. Ὁ Αὐτοκράτωρ τοὺς ὑπεδέχθη μὲ μεγάλην ἐπισημότητα καὶ ἐπῆγε μὲ αὐτοὺς εἰς ἄλλην αἴθουσαν, ὅπου ὁ Αὐτοκράτωρ ἐκάθησεν εἰς κάθισμα ὀλίγον ὑψηλότερον καὶ καλυμμένον μὲ μικρὰ χαλιά, ἓνα τῶν ὁποίων ἦτο δέρμα λεοπαρδάλεως· εἰς τὰ πλευρὰ εἶχε μαξιλάρι χρυσοκεντημένον. Καὶ ὅταν συνωμίλησε μὲ αὐτοὺς, τοὺς ἀπέστειλεν εἰς ξενῶνας. Ὁ Αὐτοκράτωρ ἴστατο μὲ τὴν Αὐτοκράτειραν, τὴν σύζυγόν του, καὶ τρία μικρὰ παιδιὰ ἐκ τῶν ὁποίων τὸ μεγαλύτερον ἦτο δυνατὸν νὰ εἶναι ὀκτῶ ἐτῶν. Τὴν ἐπομένην Δευτέραν ὁ Αὐτοκράτωρ ἀπέστειλεν ὠρισμένους ἰππότητας τοῦ Οἴκου του διὰ τῶν ὁποίων ἐζήτησεν ἀπὸ τοὺς πρεσβευτὰς τὴν ἀπάντησιν δι' ὅ,τι εἶχαν συζητήσει τὴν προηγουμένην ἡμέραν».

Ὁ CLAVIJO καὶ ἡ ἀκολουθία του ἐζήτησαν ἀπὸ τὸν Αὐτοκράτορα τὴν ἄδεια νὰ ἐπισκεφθοῦν τὴν Πόλιν καὶ τὰ εὐρισκόμενα εἰς αὐτὴν Ἅγια λείψανα. Συνήνεσεν ὁ Αὐτοκράτωρ καὶ διέταξε τὸν γαμβρόν του νὰ τοὺς ξεναγήσῃ. Ἐδῶ ἀρχίζει ἓνα ἀπὸ τὰ περισσότερα ἐνδιαφέροντα τμήματα τοῦ βιβλίου τοῦ CLAVIJO τὸ ὁποῖον, καθ' ὅσον γνωρίζω, δὲν ἐχρησιμοποιήθη δεόντως διὰ τὴν τοπωνυμίαν καὶ περιγραφὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως τῶν ἀρχῶν τοῦ 15ου αἰῶνος.

Ὁ CLAVIJO μᾶς περιγράφει μὲ ἀφθόλους λεπτομερείας τὰ κυριώ-
τερα μνημεία τῆς Βασιλίδος τῶν Πόλεων. Συγκεκριμένως μᾶς δίδει ἀκρι-
βεστάτην περιγραφὴν τῶν ναῶν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, τῆς
Θεοτόκου, εἰς τὴν ὁποίαν ἠδυνήθη νὰ προσκυνήσῃ τὸν θραχίονα τοῦ Ἁ-
γίου Ἰωάννου (ἀπὸ τὴν περιγραφὴν τοῦ CLAVIJO ἀναμφιβόλως προκύ-
πτει ὅτι εἶναι τὸ φυλασσόμενον εἰς τὸ μουσεῖον TOP - KAPI) καὶ μίαν
πολυτιμοστάτην χρυσοῦν λειψανοθήκην μὲ τεμάχιον τοῦ Τιμίου Σταυροῦ.
Ἐπίσης τὴν ἐκκλησίαν - μονὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, διάφορον ἀπὸ τὴν
πρώτην καὶ τὸν ἵππόδρομον τοῦ ὁποίου τὰ ἀγάλματα προεκάλεσαν κα-
τάπληξιν εἰς τὸν πρεσβευτὴν τῆς Καστίλλης. Κυρίως τοῦ ἔδειξαν τὸν ναὸν
τῆς Ἁγίας Σοφίας «ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ μεγαλύτερος, ὁ περισσότερον τιμη-
μένος καὶ περισσότερον προνομιοῦχος τῆς Πόλεως»¹. Ἡ περιγραφή τῆς
Ἁγίας Σοφίας καταλαμβάνει τέσσαρας καὶ ἡμισυ σελίδας τῆς ἐκδόσεως
τοῦ ἔργου τοῦ CLAVIJO καὶ δι' αὐτῆς θὰ εἶχαμε τὴν δυνατότητα τῆς ἀπο-
καταστάσεως αὐτοῦ τοῦ θαύματος τῆς χριστιανικῆς τέχνης, ἐὰν ἡ Θεία
Πρόνοια δὲν εἶχε διατηρήσει τοῦλάχιστον τὰ οὐσιωδέστερα ἀρχιτεκτονι-
κά του μέρη ἕως τὴν ἐποχὴν μας. Ἐν συνεχείᾳ ἐπεσκέφθη τὸν ναὸν τοῦ
Ἁγίου Γεωργίου καὶ τῆς Παναγίας τῶν Βλαχερνῶν, τὴν ὁποίαν εὗρεν
ἐν ἐρειπίοις. Τέλος ἐζήτησε νὰ δῆ καὶ πάλιν τὰ λείψανα τὰ εὕρισκόμενα
εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, τὰ ὁποῖα τοῦ ἐξέθεσαν μὲ τὴν ἰδίαν ἱε-
ρὰν ἐθιμοτυπίαν, ἣτις ἀκόμη καὶ σήμερον ἰσχύει εἰς τὰς μονὰς τοῦ Ἁγίου
Ὅρους. Ἐκαστὸν τῶν λειψάνων τούτων περιγράφεται μέχρι καὶ τῆς μι-
κροτέρας λεπτομερείας. Ἀκολούθως ὠδηγήθη εἰς τοὺς ναοὺς καὶ μονὰς
τοῦ Παντοκράτορος καὶ τῆς Παναγίας, ὅπου εὕρισκετο ἡ εἰκὼν τῆς Παρ-
θένου, ἀποδιδομένη εἰς τὸν Εὐαγγελιστὴν Λουκᾶν.

Εἰς παρένθεσιν μὴ στερουμένην ἱστορικοῦ ἐνδιαφέροντος ὁ CLAVI-
JO διηγεῖται τὴν ἱστορίαν τοῦ Αὐτοκράτορος, ὀνομαζομένου, κατ' αὐ-
τὸν TSAMANOLI, δηλαδὴ — ἐξηγεῖ — Ἐμμανουήλ. Ἀναφέρεται προφα-
νῶς εἰς τὸν Μανουήλ Παλαιολόγον, υἱὸν τοῦ Ἰωάννου Ε'. Ἀπὸ τὸν CLA-
VIJO ἔχομεν μίαν νέαν διήγησιν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου (1376 - 1379), ὁ
ὁποῖος προεκλήθη ἀπὸ τὸν Ἀνδρόνικον κατὰ τοῦ Ἰωάννου Ε' καὶ τοῦ
ἀδελφοῦ του Μανουήλ καὶ τῶν συμμαχιῶν τοῦ Ἀνδρονίκου μὲ τὸν υἱὸν
τοῦ Μουράτ, SAOUDJ. Μετὰ τὴν παρένθεσιν, περιγράφει τὴν περίφημον
Βασιλικὴν Κινστέρνα, τὴν ὁποίαν καὶ σήμερον εἶναι δυνατὸν νὰ δοῦν οἱ
ἐπισκέπται τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὰ τεῖχη τῆς Πόλεως. Ἀκολου-
θῶς περιγράφει τὸ Πέραν καὶ τὰς μονὰς του.

Μεθ' ὃ μὲ τὴν συγκατάθεσιν τοῦ Αὐτοκράτορος, ἡ ἰσπανικὴ ἀντιπρο-
σωπεῖα συνέχισε τὴν πορείαν τῆς πρὸς Ἀνατολάς.

1. Ibid. pag. 44/5.

Ἄφοῦ διέσχισαν τὸν Βόσπορον καὶ μέρος τῆς Μαύρης Θαλάσσης — τῆς ὁποίας μᾶς δίδει μίαν ἐντόνως ζωηρὰν εἰκόνα ὁ CLAVIJO — ἔφθασαν εἰς τὴν Τραπεζοῦντα, τελευταίαν βυζαντινὴν γῆν. Ἡ Τραπεζοῦς ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς διαλύσεως τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ἐξ αἰτίας τῶν σταυροφοριῶν, ἔγινε Αὐτοκρατορία, ἢ ὁποία δὲν ἦν ὡθῆ ποτὲ μὲ τὴν Αὐτοκρατορίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅταν αὕτη ἀπληλευθερώθη ἀπὸ τὸν Μανουὴλ Παλαιολόγον. Ἡ μικρὰ αὕτη Αὐτοκρατορία διετήρησε τὴν ἀνεξαρτησίαν της σχεδὸν ἐπὶ δύο αἰῶνας καὶ δὲν ὑπέκυψεν εἰς τὸν τουρκικὸν ζυγὸν παρὰ τὴν 15ην Αὐγούστου 1461.

Ὁ Αὐτοκράτωρ τῆς Τραπεζοῦντος, ὅταν ἐπληροφορήθη τὴν ἄφιξιν τῶν ἀπεσταλμένων τῆς Καστίλλης, τοὺς προσεκάλεσε καὶ τοὺς ὑπεδέχθη ὁ ἴδιος καὶ ὁ υἱὸς του, ἕνας νέος περίπου 25 ἐτῶν κατὰ τὸν CLAVIJO, θάσει τοῦ ἀρμόζοντος εἰς αὐτοὺς πρωτοκόλλου, ἐνδεδυμένοι μὲ τὰ αὐτοκρατορικὰ ἐνδύματα.

Εἰς τὴν Τραπεζοῦντα ὁ CLAVIJO συνήντησε διὰ πρώτην φορὰν μίαν μορφήν Χριστιανισμοῦ, ἐκείνην τῶν Ἀρμενίων, τὴν ὁποίαν φαίνεται ἠγνόει. Μᾶς δίδει τὴν περιγραφὴν τῆς ἀρμενικῆς λειτουργίας, ἐπιμένων εἰς τὰς διαφορὰς της μὲ τὴν λατινικὴν, οἰκείαν εἰς αὐτόν· δὲν χαρακτηρίζει εὐμενῶς τοὺς Ἀρμενίους:

«Εἶναι λαὸς μεταξύ των» (οἱ Ἀρμένιοι ἀλληλομισοῦνται).¹

Ἀντιθέτως, οἱ Ἕλληνες τῆς Τραπεζοῦντος ἀξίζουν, κατὰ τὴν γνώμην του, τὸν ὑψηλότερον σεβασμὸν:

«Οἱ Ἕλληνες... εἶναι λαὸς πολὺ εὐλαβής»². Καὶ συγχέων τὰ λειτουργικὰ ἔθιμα μὲ τὴν πίστιν — μὲ μίαν ἔλλειψιν ὀπτικῆς διαρκέσασαν μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν εἰς τὴν Δύσιν — ἀποδίδει εἰς σφάλματα τῆς πίστεως τὰς διαφορὰς μεταξύ βυζαντινῆς καὶ λατινικῆς λειτουργίας. Ἡ περιγραφὴ τῆς λειτουργίας τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου εἶναι τελεία ὅπως καὶ ἡ περιγραφὴ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐθίμων τῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλησίας. Καὶ καταλήγει:

«...Εἶναι πολὺ θρησκευόμενος λαὸς, ἀρεσκόμενος εἰς τὴν προσευχήν».³

Ἡ ἀναφορὰ τοῦ CLAVIJO, εἰς τὴν ὁποίαν μὲ τόσην συντομίαν ἀνεφέρθη εἰς τὰ περιωρισμένα ὄρια αὐτῆς τῆς ἀνακοινώσεως, μᾶς βοηθεῖ εἰς τὸ νὰ θιώσωμεν τὸν βυζαντινὸν κόσμον τοῦ τέλους τοῦ 14ου αἰῶνος καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 15ου· τοὺς ἀγῶνας καὶ τὴν ἐσωτερικὴν ἀγωνίαν, τὰς συνωμοσίας, τοὺς ἐξωτερικοὺς κινδύνους προερχομένους ἀπὸ τοὺς Γε-

1. Ibid. pag. 76/27

2. Ibid. pag. 77/14.

3. Ibid. pag. 78/29.

νουάτας, τοὺς Ἑνετοὺς, τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Μογγόλους, ἀλλὰ καὶ τὸ φθινοπωρινὸν μεγαλεῖον του, τὴν βαθυτάτην Χριστιανικὴν εὐλάβειαν καὶ τὴν πνευματικὴν ζωὴν του.

Αἱ σημειώσεις τοῦ RUY GONZALEZ DE CLAVIJO αἱ ὁποῖαι, μετὰ τὴν ἐπιστροφήν του εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἀπετέλεσαν τὸ βιβλίον ποῦ σήμερον ἔχομεν ἐνώπιόν μας, εἶναι μία ἀνεκμετάλλευτος πηγὴ πληροφοριῶν — γεωγραφικῶν, ἱστορικῶν, λειτουργικῶν καὶ θρησκευτικῶν. Εἶναι πλέον καιρὸς ἕνα βιβλίον τόσο πολὺτιμον νὰ ἐκδοθῆ με σχόλια καὶ νὰ μεταφρασθῆ εἰς τὴν νεοελληνικὴν γλῶσσαν, τὴν γλῶσσαν τῶν ἀπογόνων τῶν Βυζαντινῶν, τοὺς ὁποίους ὁ CLAVIJO ἐγνώρισε καὶ τῶν ὁποίων με τὴν ἐπιμέλειαν εἰς πολλὰς περιπτώσεις μετέφερεν εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς Κασίλλης διαφόρους ὄρους ὅπως ἤχοῦσαν εἰς τὰ ὄρα του.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ 9η

ΠΑΝΑΓΗ ΒΑΝΔΩΡΟΥ ΜΕΛΟΥΣ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΩΝ ΒΡΥΞΕΛΛΩΝ

Η ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ - ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΩΝ ΤΗΣ ΜΟΛΔΑΒΙΑΣ (ΡΟΥΜΑΝΙΑ) (Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ ΑΥΤΗΣ ΤΗΣ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗΣ)

Είναι γνωστόν τὸ γεγονός ὅτι τὸ ἐσωτερικὸν τῶν Βυζαντινῶν Ναῶν διεκοσμεῖτο, κατὰ τοὺς εἰκονογραφικοὺς καὶ αἰσθητικοὺς κανόνας τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, τὴν ΕΡΜΗΝΕΙΑΝ, μὲ ψηφιδωτὰ καὶ νωπογραφίας, αἱ ὁποῖα παρίστων ποικίλας σκηνὰς καὶ ἱεράς μορφάς.

Κατὰ τὸν Μεσαίωνα, ἡ ἐπιτόπιος ζωγραφικὴ ἀντικαθιστᾷ ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὸ ψηφιδωτὸν μὲ μίαν μεγάλην ἐξάπλωσιν, ὅχι μόνον εἰς τὸ Βυζάντιον, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλας τὰς ὀρθοδόξους χώρας.

Ἔως σήμερον αἱ ἀρχαὶ καὶ τὰ Βυζαντινὰ εἰκονογραφικὰ σχήματα ὡς καὶ ἡ θρησκευτικὴ ζωγραφικὴ αὐτῶν τῶν χωρῶν ἐξελίχθη, προκειμένου νὰ πραγματοποιήσῃ καὶ νὰ ἐκφράσῃ νέους καλλιτεχνικοὺς τρόπους, ἐνίστε ὑψηλοῦ αἰσθητικοῦ ἐπιπέδου καὶ ἐκπληκτικῆς πρωτοτυπίας.

Αὐτὴ ἀκριβῶς εἶναι ἡ περίπτωσις τῆς ἐξωτερικῆς Μολδαβικῆς ζωγραφικῆς, τῆς πλέον γνωστῆς καὶ πλέον θαυμαστῆς ἐκ τῶν δημιουργιῶν τῆς ἀρχαίας τέχνης τῆς Ρουμανίας.

Ἡ Μολδαβία εἶναι μία ἐκ τῶν πλέον ἀρχαίων ρουμανικῶν περιοχῶν, περιοχὴ μὲ θελκτικὴν γοητείαν, μὲ μεγάλα καὶ αἰώνια δάση θαθείας οἰκειότητος καὶ τονωτικῆς ἡρεμίας, ὅπου ἀπὸ αἰῶνας ἀγρυπνοῦν αἱ ἐκκλησίαι καὶ τὰ μοναστήρια, τὰ ἀκοδομημένα μὲ τὴν φροντίδα τῶν Βοεβοδῶν, ὑψηλῶν ἡγεμονικῶν ἀξιωματοῦχων ἢ ἄλλων πολὺ εὐσεβῶν χριστιανῶν.

Ἐπάρχουν εἰς αὐτὴν τὴν ρουμανικὴν ἐπαρχίαν, ἑκατοντάδες Ναῶν καὶ Μοναστηρίων, κτισμένων ἐκ λίθου.

Χάρις εἰς τὴν θαθείαν γνῶσιν των εἰς τὴν σκιαγράφειν τῶν γραμμῶν, εἰς τὸν συνδυασμὸν καὶ εἰς τὴν παραλλαγὴν τῶν χρωμάτων, εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ φωτὸς καὶ τῆς σκιάς, οἱ Μολδαβοὶ ζωγράφοι ἐπραγματοποίησαν τὴν ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν εἰκονογράφησιν ἱκανοῦ ἀ-

ριθμού Ναών και Μοναστηρίων και προσέθεσαν ούτως άθανάτους σελίδας εις την Ιστορίαν της Παγκοσμίου Τέχνης.

Με έν θαθύ πνεύμα κατανοήσεως και εύσεθείας, άναπαρέστησαν, κατά τρόπον πλαστικών και σύμφωνον πρός τους έρμηνευτικούς κανόνas τους θεμελιωθέντας υπό της Όρθοδόξου Έκκλησίας, ήθικάς άρχάς, θιβλικάς σκηνάς (FAITRE) και γεγονότα ειλημμένα από την Ιστορίαν και την θρησκευτικήν ζωήν και πολύ υποβλητικάς προσωπογραφίας Αγίων.

Ή μεγαλοπρεπής μονογραφία, ή όποία έδιδάχθη, διηυθύνθη και έξεδόθη από τον JUSTIN, άρχιεπίσκοπον του JASSY και μητροπολίτην της Μολδαβίας και Σουκεάβας, καθώς και αί τόσοσ καρποφόροι έρευναι μιάς όμάδος έρευνητών του Ίνστιτούτου Ίστορίας της Άκαδημίας της Ρουμανίας, τμήματος του Ίασιού, εις συνεργασίαν με μίαν όμάδα καθηγητών και έκκλησιαστικών της μητροπόλεως της Μολδαβίας, με έβοήθησαν πολύ και τους είμαι εύγνώμων. Διερμηνεύων μικρόν τι μέρος έκ των μερίδων, ώς έπί τό πλείστον περιωρισμένων, των προσόψεων των θρησκευτικών ή μη οικοδομημάτων, έχόντων ζωγραφικήν διακοσμητικήν ή συμβολικήν, σημειώ ότι αύτή ή έξωτερική ζωγραφική έγινε έν είδος πολύ προσφιλές κατά την διάρκειαν του Μεσαιώνος και της Άναγεννήσεως εις τάς περιοχάς της Κεντρικής και Δυτικής Εύρώπης (Τυρόλο, Βενετία, Ίσπανία).

Αυτό τό είδος δέν ήτο άγνωστον εις τό Βυζάντιον και κατά τον 14ον αιώνα είχε τεθή εις έφαρμογήν εις μερικές εκκλησίας της Σερβίας.

Άλλ' εκεί όπου ή έξωτερική ζωγραφική άπεικόνις εις χρησιμοποίηθη πολύ και εις μεγάλην έκτασιν, μάλιστα δέ με έν σύστημα τό όποιον άποδεικνύει την περίεξ των Μοναστηρίων ύπαρξιν Σχολών Άγιογραφίας δηλ, κέντρων όρθοδόξου πνευματικότητας, τά όποία έθεταν την σφραγίδα των εις τά σχέδια της ζωγραφικής, δίδοντα εις αύτά ένα χαρακτηήρα όρθοδόξου άγωνιστικότητας, είναι εις την Μολδαβίαν του 15ου και προπάντων του 16ου αιώνος.

Κατ' αύτήν την περίοδον, οί τοίχοι των Ναών της Μολδαβίας έκαλύπτοντο έξ όλοκλήρου, και όχι μόνον εις τό έσωτερικόν, ώς συνέβαινε εις όλην την Βυζαντινήν και Όρθόδοξον ζώνην, αλλά έπί όλοκλήρου της έξωτερικής έπιφανείας, με ζωγραφικήν συμβολικήν εις νωπογραφίαν, άποτελουμένην από ένα έκπληκτικόν άριθμόν σκηνών και προσώπων, κατεταγμένον κατά μεγάλα εικονογραφικά θέματα.

Άπό τον μεγάλον άριθμόν των Ναών της Μολδαβίας, των όποίων αί προσόψεις ήσαν έξ όλοκλήρου έξωγραφεμένηι, από την έποχήν του Στεφάνου του Μεγάλου, 1457 - 1504, Βοεβόδα της Μολδαβίας, πολεμιστού του Σταυρού, άθλητού του Χριστού και ίδρυτού των εκκλησιών και ξως τό

1600, υπάρχουν μεταξύ τῶν πλειόνων ἐξ αὐτῶν πλούσια ὑπολείμματα αὐ-
τῆς τῆς ζωγραφικῆς καὶ μάλιστα πολὺ καλῶς διατηρημένα εἰς τὰς πέν-
ντε ἐπομένους ἐκκλησίας. HOMOR ἐζωγραφημένη τὸ 1535 — MOLDOVIA
ἐζωγραφημένη τὸ 1537 — ARBURE ἐζωγραφημένη τὸ 1541 — VORO-
NET ἐζωγραφημένη τὸ 1547 — SUCEVITA ἐζωγραφημένη τὸ 1595-1696.

Οὕτω συνοψίζοντες τὰς βασικὰς γραμμάς, παρατηροῦμεν ὅτι τὸ σύ-
νολον τῆς ἐξωτερικῆς ζωγραφικῆς τῆς Μολδαβίας περιλαμβάνει τὰ ἐξῆς
θέματα:

α) ΑΚΑΘΙΣΤΟΣ ΥΜΝΟΣ τῆς Ἁγίας Παρθένου, εἰκονογραφεῖ συ-
νήθως τὴν νοτίαν πρόσοψιν καὶ συνοδεύεται ἕως τὴν πέμπτην δεκαετίαν
τοῦ 16ου αἰ. μὲ πλήρη ἀναπαραστατικὴν σύνθεσιν.

β) Ἡ Κωνσταντινούπολις πολιορκουμένη ὑπὸ τῶν Τούρκων. Εἰς ὅτι
ἀφορᾷ εἰς τὴν σύνθεσιν αὐτὴν, υπάρχουν ἀντικρουόμενα ΕΡΜΗΝΕΙΑΙ. Ἡ
δευτέρα καὶ πλέον πρόσφατος, ὑποστηρίζει ὅτι ἡ σύνθεσις αὐτὴ δὲν ἀνα-
παριστᾷ τὴν πτώσιν τῆς Κων)λεως τὸ 1453, ἀλλὰ ἔχει χαρακτηῖρα συμ-
βολικόν: Ἄναπαριστᾷ μίαν παράκλησιν, μίαν προσευχὴν τῶν Βοεβοδῶν,
(Ἡγεμόνων) Ρουμάνων τῆς Μολδαβίας. Μίαν προσευχὴν ἢ ὁποῖα ἀπευ-
θύνεται εἰς τὴν Παρθένον «τῇ Ὑπερμάχῳ Στρατηγῶν..» ἀπὸ τὴν ὁποῖαν
ζητοῦν ὅπως εἶναι αὐτοί, οἱ Μολδαβοὶ (οἱ κληρονόμοι τῆς πνευματικότη-
τος τοῦ Βυζαντίου) ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι θὰ ἀπελευθερώσουν τὴν Κωνσταν-
τινούπολιν.

γ) Πλησίον τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου εὐρίσκονται αἱ ρίζαι καὶ τὰ
στρογγύλα ἀνάγλυφα ἐνὸς δένδρου τοῦ Ἰησοῦ, μεγάλου καὶ διακοσμη-
τικοῦ. Αὐτὸ τὸ γενεαλογικὸν δένδρον τῆς Μαρίας καὶ τοῦ Ἰησοῦ εἶναι
ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον συμβολίζει τὴν Μολδαβικὴν δυναστείαν, ἀπ' τὴν ὁποῖαν
θὰ γεννηθῆ ὁ ἐλευθερωτὴς τῆς Χριστιανοσύνης. Πλήρη νοήματος καὶ κα-
λῶς διατηρούμενα, εἶναι τὰ δένδρα τῆς MOLDAVITA, VORONET καὶ
SUCEVITA.

δ) Εἰς τὰς δυτικὰς προσόψεις, ὅπου συνήθως εὐρίσκεται ὁ ἐξωνάρθηξ,
ὁ ὁποῖος ἐπεκτείνει τὰς ἐκκλησίας πρὸς τὴν Δύσιν, υπάρχουν εἰς τὰ κα-
θολικὰ τῶν Μονῶν αὐτῶν, μνημειώδεις συνθέσεις, συνθέσεις τῆς τελικῆς
Κρίσεως μὲ μίαν κυρίαν ἰδιομορφίαν, τὴν ὁποῖαν παρατηροῦμεν προπάν-
των εἰς τὸ VORONET. Βλέπομεν εἰς αὐτὴν τὴν σκηνὴν μίαν ὁμάδα ἀπί-
στων Τούρκων καὶ Τατάρων οἱ ὁποῖοι σχηματίζουν οὐρὰ, ἀναμένοντες
τὴν εἰσοδὸν τῶν εἰς τὸ αἰώνιον πῦρ τοῦ Ἄδου, διὰ νὰ τιμωρηθοῦν ἐξ αἰ-
τίας τῆς ἀπιστίας τῶν καὶ τῶν ἐγκλημάτων τῶν κατὰ τῶν Χριστιανῶν.

ε) Τέλος, εἰς τὰς ἀνατολικὰς προσόψεις, ἐπὶ ποικίλων σκηνῶν ἔχουν
παρατηρήσει μίαν τεραστίαν λιτανείαν, ΔΕΗΣΙΣ, Ἁγίων, οἱ ὁποῖοι παρα-
καλοῦν τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, ὃ ὁποῖος εὐρίσκεται ὑπὸ ποικίλας ὑποστά-

σεις έντός του άξονος τής άφίδος του ΝΑΟΥ, όπως παράσχη την θοήθειάν Του εις την πραγματοποίησιν τής άπελευθερώσεως των Χριστιανών, υπό των Βοεβοδών Μολδαβών. Παρατηρείται καλύτερα επί τής ανατολικής προσόψεως τής SUCEVITA.

Ή επανάληψις αυτών των θεμάτων με διαφόρους παραλλαγάς, αλλά με τό ίδιο περιεχόμενον, δηλ. τόν προπαγανδιστικόν άγώνα κατά των άπίστων και τόν στρατιωτικόν άγώνα κατά των Τούρκων, πέραν τής θρησκευτικής σημασίας έχει μίαν έννοιαν σαφώς πολιτικήν, ήτις άνελύθη τελευταίως υπό των έρευνητών ιστορικών.

Ή επαναλαμβανομένη παρουσία επί του είκονογραφικού αυτού προγράμματος ποικίλων σκηνών και μορφών μεταξύ των οποίων διέκρινον Άγίους στρατιωτικούς, ίππότας, οί όποιοι νικούν τους έχθρους του Σταυρού (Άγιος Γεώργιος και Άγιος Δημήτριος), υπογραμμίζει την πολιτικήν σημασίαν των ζωγραφικών άπεικονίσεων.

Πλησίον του SUCEAVA, εύρίσκεται ο Ναός του άγίου Σταυρού του PATRAUTI, κτισμένος τό 1487 έξ όλοκλήρου από άκατέργαστον λίθον. Εις τόν έξωτερικόν δυτικόν τοίχον, υπεράνω τής θύρας τής εισόδου εύρίσκεται «ή ίππηλασία του Αυτοκράτορος Κωνσταντίνου του Μεγάλου». Μία ζωγραφική άπεικόνισις, την όποιαν δέν εύρίσκομεν επί άλλων τοίχων ορθοδόξων Ναών του κόσμου. Εις την Μολδαβίαν ζωγραφική άπεικόνισις με αυτό τό περιεχόμενον υπάρχει εις PATRAUTI και εις ARBURE. Ο αυτοκράτωρ άκολουθείται υπό (άκολουθίας) 16 Άγίων - ίπποτών, έκ των όποίων ο τελευταίος είναι ο Άρχάγγελος Μιχαήλ, ο όποίος δεικνύει τόν σταυρόν, τόν έμφανισθέντα εις τόν ουρανόν.

Τής ίππηλασίας προηγείται ο ίδιος Άρχάγγελος Μιχαήλ, άκολουθούμενος και από άλλους άγίους - στρατιωτικούς, Γεώργιον, Δημήτριον, τους δύο Θεοδώρους, Προκόπιον, Μερκούριον, Νέστορα, Παρθένιον και Ευστράτιον. Ή σύνθεσις και εις τάς λεπτομερείας όπως και εις τό σύνολον είναι υπέροχος. Κατά τόν Γάλλον έρευνητήν ANDRE GRABAR, αυτή ή ζωγραφική άπεικόνισις είναι συνδεδεμένη με τά σύγχρονα γεγονότα τής Μολδαβίας. Ή ζωγραφημένη, μετά από ένα δύσκολον πόλεμον τής Μολδαβίας με τους Τούρκους και μετά την πτώσιν τής Κων)λεως, αυτή ή άπεικόνισις είχαν ως άποστολήν νά συγκρατήση και νά κινητοποιήση, την Μολδαβικήν συνείδησιν έναντίον των Τούρκων.

Διά ένα πληρέστερον προσανατολισμόν, δι' εκείνον όστις θα ενδιαφερθή δι' αυτήν την σχέσηιν, δίδομεν μερικάς χρονολογίας διά τους 5 Ναούς τής HUMOR, MOLDAVITA, ARBURE, VORONET, SUCEVITA. Ούτω ο Ναός του HUMOR είναι κληροδότημα του λογοθέτου Θεοδώρου ΒΥΒΥΙΟΓ και τής συζύγου του Άναστασίας. Ήκτίσθη τό 1530. Όπως άκρι-

θῶς (ὁ Ναός) τοῦ VORONET, MOLDAVITA, ARBURE καὶ SUCEVITA, ὁ Ναός τοῦ HUMOR διεκοσμήθη μὲ διάφορα θέματα τόσο ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ὥσον καὶ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ. Ἡ ὠραιότης τῶν χρωμάτων, συνδυασμένων κατὰ θαυμάσιον τρόπον, καθὼς καὶ ἡ μεγάλη ποικιλία τῶν σκηνῶν αἱ ὁποῖαι λαμβάνουν χῶραν, δίδουν τὴν ἐντύπωσιν ἑνὸς πραγματικοῦ ἀνοικτοῦ βιβλίου εἰς τὸ ὁποῖον αἱ βιβλικά σκηναὶ δέονται ἀρμονικῶς μὲ σκηνὰς εἰλημμένας ἀπὸ τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ θείου τῶν Ἁγίων.

Ἡ Μονὴ τῆς MOLDAVITA εὑρίσκεται περὶ τὰ 35 *km.* ἀπ' τὸ CIM-PULUNG. Ἡ Ἐκκλησία ἐκτίσθη ἀπ' τὸν Βοεβόδα DETRU BARES τὸ 1532.

Ἡ ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ ζωγραφικὴ ἀπεικόνισις ἔχει μίαν ἐξαίρετη γοητείαν. Ἐξ ἐπόψεως ἀρχιτεκτονικῆς, ὁ Ναός εἶναι οἰκοδόμημα τριλόβου σχεδίου, κτισμένου κατὰ τὰ ἀρχιτεκτονικὰ πρότυπα τὰ ὁποῖα εἶχον καθιερωθῆ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Στεφάνου τοῦ Μεγάλου. Παρουσιάζει Νάρθηκα ἀνοικτὸν ὅπως ἀκριβῶς καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ HUMOR.

Ὁ Ναός τοῦ ARBURE περιλαμβάνεται μεταξὺ τῶν Μολδαβικῶν μνημείων, τῶν ὁποίων ἡ ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ ζωγραφικὴ ἀπεικόνισις δημιουργεῖ τὴν ἀπὸ καιροῦ παγκόσμιον φήμην τῆς Μολδαβικῆς τέχνης τοῦ 16ου αἰῶνος.

Κτισμένος τὸ 1502, ὑπὸ τοῦ LUCA ARBURE, κυβερνήτου τοῦ SUCEAVA, ἀποτελεῖ τὸ πλέον ἀξιόλογον δεσποτικὸν ἴδρυμα τῆς ἐποχῆς τοῦ Στεφάνου τοῦ Μεγάλου.

Ἡ ἴδρυσις τοῦ μοναστηρίου τοῦ VORONET, τοῦ ὁποίου ὁ Στέφανος ὁ Μέγας τὸ 1488 ἔκτισε τὸ καθολικόν, ἀνάγεται εἰς τὸ πολὺ μακρυνὸν παρελθὸν τοῦ Ρουμανικοῦ λαοῦ. Ὁ Ναός εἶναι ἀφιερωμένος εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον.

Τὸ θαθὺ κυανοῦν τῶν ζωγραφικῶν ἀπεικονίσεων, ἰδίως τῶν ἐξωτερικῶν, ἐνέχει ἕνα εἰδικὸν χαρακτηριστικόν, τὸ ὁποῖον τοῦ ἔδωσε τὴν ὀνομασίαν «κυανοῦν τοῦ VORONET».

Ἡ ὅλη ζωγραφικὴ εἶναι ἕνα μῆνυμα ὁμορφιάς.

Ὁ Ναός τῆς SUCEVITO ἐκτίσθη τὸ 1584, ἀπὸ τὸν GHEORGHE MOVILA, ἀδελφὸν τοῦ VOIVODE IEREMIA MOVILA καὶ περιβάλλεται ἐκ συμπαγοῦς τοίχου, ὃ ὁποῖος τοῦ δίδει μίαν ὄψιν φρουρίου.

Ἡ ζωγραφικὴ ἀπεικόνισις εἶναι ὀνομαστή. Ἔχει ἕνα χαρακτήρα ἀφηγηματικόν, ἰδίως ἡ ἐξωτερικὴ τοιαύτη.

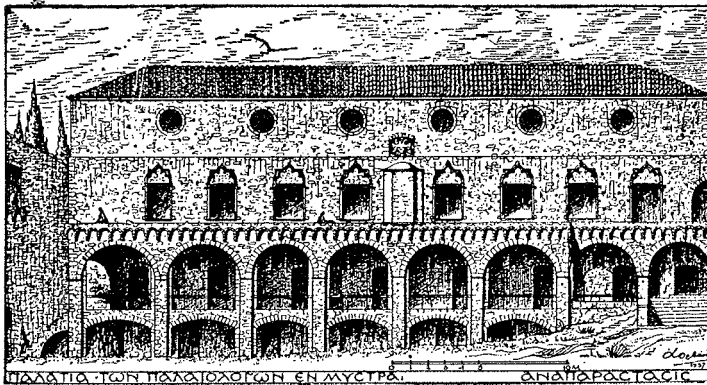
(Ὁφείλομεν νὰ εὐχαριστήσωμεν τὸν ἐξοχώτατον Μητροπολίτην JUSTIN τῆς Μολδαβίας καὶ SUCEAVA, διὰ τὰς χρονολογίας τὰς ὁποίας μᾶς ἔδωσε καθὼς καὶ διὰ τὴν ἐξουσιοδότησιν ν' ἀναπαράγωμεν ὅ,τι μᾶς

ένδιαφέρει. Συνεχίζει εκ τῆς θέσεώς του, τὴν μεγάλην Μολδαβικὴν παράδοσιν τοῦ ἰδρυτοῦ, ἀνανεῶνων καὶ διατηρῶν εἰς καλὴν κατάστασιν ὅλον τοῦτον τὸν θησαυρόν. Ἐπίσης ὀφείλομεν εὐχαριστίας εἰς τὸν ἐπίσκοπον ADRIAN BOTOSENEANUL καὶ τὸν πατέρα STAVROTOV RADU MIRONOVIU διὰ τὰς πολυτίμους πληροφορίας των. Εὐχαριστοῦμεν τέλος ὅλους τοὺς μοναχοὺς καὶ τὰς μοναχάς, οἱ ὅποιοι μᾶς ἀπεκάλυψαν τὸ περιεχόμενον τῶν θησαυρῶν καθὼς καὶ αὐτὸ τῆς ψυχῆς των).

Αὐτὴ ἡ ἐξωτερικὴ Μολδαβικὴ ζωγραφικὴ ἐγεννήθη ἀπὸ τὴν «φωτιάν τοῦ ἀγῶνος κατὰ τῶν Τούρκων» καὶ εἶναι, ἴσως, ἡ πλέον μεγαλοπρεπῆς ἔκφρασις τῶν νοτιοανατολικῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν εἰς τὴν ἀκράδαντον πίστιν των, ὅτι οἱ ἀγῶνες ἐναντίον τῶν Τούρκων θὰ λήξουν μὲ μίαν νίκην, ἣτις θὰ περιβάλλῃ εἰς τοὺς αἰῶνας τὴν Χριστιανικὴν Αὐτοκρατορίαν, τὴν ὁποίαν ἱδρυσεν ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος.

Καὶ μέσα ἀπὸ αὐτὴν τὴν νίκην οἱ VOIVODES Μολδαβοὶ καὶ ὁ Μολδαβικὸς λαός, συνεχίζοντες τὰς ιδέας καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας θὰ ἐκτελέσουν τὸ καθήκον των ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ μετὰ ξὺ ἡμῶν εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν λαῶν ὡς σωτήρων τῆς Χριστιανοσύνης.

ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ: Ἡ εἰσήγησις αὕτη ἐξεφωνήθη εἰς τὴν Γαλλικὴν καὶ ἡ μετάφρασις τῆς ἐγένετο ὑπὸ τῆς Δεσποινίδος Ἄνης Λαμπροπούλου Ἱστορικοῦ - Ἀρχαιολόγου.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ 10η

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Γ. ΒΡΥΩΝΗ
ΦΙΛΟΛΟΓΟΥ – ΒΟΗΘΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΟΥ

Ο ΑΓΙΟΣ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΤΕΧΝΗΝ ΚΑΙ ΟΙ ΑΓΙΟΓΡΑΦΙΚΟΙ ΤΥΠΟΙ ΤΟΥ

Βασικός σκοπός της εισηγήσεώς μου είναι ή πρόθεσίς μου α) νά δώσω μίαν ὅσον τὸ δυνατόν πληρεστέραν εἰκόνα τῆς παραστάσεως τοῦ Ἁγίου Χριστοφόρου εἰς τὴν Τέχνην καὶ β) νά παρουσιάσω καὶ νά ἐρμηνεύσω μίαν ὄλως παράδοξον ἱστορήσιν του, κυρίως δὲ νά κατατάξω τοῦτον εἰς τύπους ἕξ ἐπόψεως Ἀγιογραφικῆς.

Εἶναι γνωστόν, ὅτι ὁ ἀποτελῶν τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀνακινώσεώς μου Ἁγιος ἤκμασε κατὰ τὰ μέσα τοῦ 3ου αἰῶνος ἐπὶ τοῦ φοβεροῦ διώκτου τοῦ Χριστιανισμοῦ Ρωμαίου Αὐτοκράτορος Δεκίου¹. Παρ' ὅτι κατὰ τὴν ἄγνωστον ποτε διαμορφωθείσαν παράδοσιν ἦτο ἀποκρουστικός εἰς τὴν ὄψιν, γιγαντώδης καὶ ἀσχημότατος, ἐν τούτοις ἦτο προικισμένος διὰ σπανίων χαρισμάτων, τὰ ὅποια ἐκόσμουσαν τὸν ἐσωτερικόν του κόσμον. Μεταξὺ τῶν στολιζουσῶν αὐτὸν ἀρετῶν κυρίαν θέσιν κατελάμβανον ἡ πραότης, ἡ τόλμη, ἡ ἀγαθότης, ἡ πειστικότης τοῦ λόγου καὶ ἡ δύναμις τῆς πίστεώς του. Αἱ πηγαί, αἱ ὅποια ἀναφέρονται εἰς τὸ δυσειδές τῆς μορφῆς του, δὲν συμφωνοῦν μεταξὺ των. Οὕτως εἰς τὸ δημοσιευθὲν εἰς τὰ ANALECTA BOLLANDIANA Συναξάριον τοῦ ΙΑ' αἰῶνος «Μαρτύριον τοῦ Ἁγίου Μεγαλομάρτυρος Χριστοφόρου»² ἀναγράφεται, ὅτι ὁ εἰρημένος Ἁγιος ἦτο μὲν «πιστὸς τῷ φρονήματι καὶ αἰεὶ τὰ λόγια μελετῶν τοῦ Θεοῦ», ἀλλὰ «οὐκ ἠδύνατο τῇ ἡμετέρᾳ διαλέκτῳ λαλεῖν», ὅτι ἦτο «κακοπρόσωπος, ἀλλοτριόμορφος» κ.λπ. καὶ ὅτι κατήγετο «ἐκ τοῦ γένους τῶν κυνοκεφάλων, γῆς δὲ τῶν ἀνθρωποφάγων». Κακοπρόσωπον λοιπόν, ἀλλοτριόμορφον καὶ ἐκ προγόνων ἀνθρωποφάγων παρουσιάζει τοῦτον ἡ μαρτυρία αὐτῆ³, ἂν καὶ ἀποδέχεται, ὅτι ἦτο «πιστὸς τῷ φρονήματι» καὶ ὅτι ὡς κύριον μέλημά του εἶχε τὴν μελέτην τῶν θείων λόγων. Ἀντιθέτως ἄλλη μαρτυρία τοῦ Ι' αἰῶνος καὶ συγκεκριμένως τὸ Συναξάριον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔχον ὑπ' ὄψιν τὰ διαδιδόμενα περὶ τῆς μορφῆς, περὶ τῆς σωματικῆς διαπλάσεως καὶ περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ Ἁγίου ἀπο-

καλεῖ ταῦτα «τερατώδη καὶ παράδοξα» καὶ τονίζει μετ' ἐμφάσεως: «Οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο, οὐκ ἔστιν»⁴.

Ἄς ἐπιμείνωμεν ὁμῶς περισσότερόν πως εἰς τὴν βιογραφίαν τοῦ Ἁγίου, διὰ νὰ σχηματίσωμεν ἀλάθητον εἰκόνα τῆς Ψυχογραφίας αὐτοῦ, ἐκ τῆς ὁποίας θὰ δυνηθῶμεν νὰ ἐρμηνεύσωμεν οὐσιώδεις παραστάσεις του εἰς τὴν Τέχνην.

Ἄρχικῶς ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος Ἁγιος ὠνομάζετο Ρέπρεβος καὶ διὰ τὸν Χριστιανισμόν εἶχε συγκεχυμένας ἰδέας καὶ ἀνεπαρκεῖς γνώσεις. Παρὰ ταῦτα, ἠσθάνετο πρὸς τὴν θρησκείαν τοῦ Θεανθρώπου μίαν ἀνερμήνευτον μὲν, ἀλλὰ λίαν ἰσχυράν ἔλξιν. Ὑπὸ τὸ κράτος αὐτὸ εὕρισκόμενος ὁ ψυχικός αὐτοῦ κόσμος ἤθελε νὰ ἀποκρυσταλλῶσιν τὰς ἰδέας του διὰ τινος, εἰ δυνατόν, ὑπερφυσικοῦ φαινομένου. Ὁρθῶς ἐλέγχθη, ὅτι, ὅπου ἀδρανοῦν οἱ νόμοι τῆς φύσεως, χωρὶς νὰ παύσουν ὑπάρχοντες, ἐκεῖ ἔχομεν καὶ τὸ λεγόμενον «Θαῦμα» καὶ ὅτι κάθε θαῦμα εἶναι καὶ μία θεία παρουσία, εἰς θεῖος δάκτυλος, μία θεία πρόνοια, ἐν θεῖον μυστήριον⁵.

Ἄνεφέρθη εἰς τοὺς προμνησθέντας διαλογισμοὺς ἐκ τοῦ ἐξῆς γεγονότος. Κατὰ τινὰ παράδοσιν ἐμπήξας μίαν ἡμέραν ὁ Ρέπρεβος τὴν ράβδον του εἰς τὴν γῆν προσηυχήθη νὰ θλαστήσῃ αὕτη, ὅπως ἢ τοῦ Ἁαρῶν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον καὶ ἐγένετο. Ἐνδυναμωθείς εἰς τὴν πίστιν καὶ εὐχαριστήσας τὸν Θεὸν κατήχηθη περισσότερον εἰς τὸν Χριστιανισμόν ἀσπασθεῖς ἀσυζητητὴ τὰς ἀληθείας του. Εἰς τὴν ἐντὸς τοῦ πνεύματος τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐμβάθυνσίν του συνετέλεσεν καὶ ὁ Ἐπίσκοπος Βαθύλας, ὁ ὁποῖος τὸν ἐβάπτισεν εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, ὠνομάσας αὐτὸν Χριστόφορον, ἐκ τοῦ Χριστὸν - φέρειν. Προφανῶς ὁ Ἐπίσκοπος οὗτος διεπίστωσεν, ὅτι ὁ κατήχηθείς συνειδητοποίησεν σὺν τοῖς ἄλλοις, καὶ τοὺς λόγους τοῦ Ἀποστόλου Παύλου «ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός»⁶ καὶ ἔδωσεν εἰς αὐτὸν τὸ ὄνομα Χριστόφορος. Ἐντεῦθεν καί, ὡς θὰ ἴδωμεν κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν Ἀγιογραφικῶν τύπων του, παρίσταται ὁ Ἁγιος κρατῶν τὴν θλαστήσασαν ράβδον του καὶ πολλάκις κρατῶν τὸ θεῖον θρέφος ἢ φέρων τοῦτο ἐπὶ τοῦ ὤμου του⁷. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖθεν οἱ ἡμέτεροι καὶ οἱ Γάλλοι αὐτοκινητισταὶ ἐορτάζουν τὸν Ἁγιον Χριστόφορον ὡς προστάτην των⁸.

Ἄλλὰ ἄς προσθέσωμεν καὶ τινὰ προσέτι βιογραφικά. Ὁ ἀπασχολῶν ἡμᾶς Ἁγιος ἐργασθεῖς ἀόκνως καὶ μετὰ περισσοῦ ζήλου κατήχησεν εἰς τὸν Χριστιανισμόν πλείστους ὄσους εἰδωλολάτρας, καὶ εἰς τὸ κήρυγμά του πολλάκις διὰ τοῦ πειστικοῦ του λόγου κατὰ ἑκατοντάδας κατήχει τοὺς συνανθρώπους του, ὁ — ἂν ἀληθεύῃ ἢ μαρτυρία — ποτὲ μὴ δυνάμενος «τῇ ἡμετέρᾳ διαλέκτῳ λαλεῖν». Ὁ Αὐτοκράτωρ Δέκιος, εἰς ὃν παρουσιάσθη καὶ ὁ ὁποῖος, κατὰ τὸν Συναξαριστήν, ἐπέισθη, ὅτι δὲν δύναται νὰ πείσῃ

τοῦτον νά ἀρηθῆ τὸν Χριστιανισμὸν οὔτε δι' ἀπειλῶν, οὔτε δι' ὑποσχέσεων, «θυμῶθεις σφόδρα ἐπρόσταξε νά τὸν κρεμάσουν ἀπὸ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς, νά δέσουν βαρὺν λίθον εἰς τοὺς πόδας του καὶ νά τὸν σπαθίσουν εἰς ὄλον τὸ σῶμα». Ἐπειδὴ ὁμοῦς ὁ Ἅγιος οὐδὲν ἐκ τῶν φρικτῶν καὶ ἀπανθρώπων τούτων βασανιστηρίων ἔπαθεν, ὁ θηριώδης Δέκιος διέταξε «νά κατασκευάσωσι χαλκοὺν ὑποκάμισον, νά τὸ τρυπήσουν ἐκ τῶν τεσσάρων μερῶν, νά καρφώσουν ἐντὸς αὐτοῦ τὸν Μάρτυρα καὶ νά συνάξουν ξύλα πολλὰ, ἐπὶ τῶν ὁποίων νά ρίψουν ἔλαιον στάμνας εἴκοσι». Οὐδὲν ὁμοῦς καὶ πάλιν παθὼν, κατὰ τὸν Συναξαριστὴν, διέταξεν ὁ Δέκιος νά δέσουν τοῦτον ἐπὶ ὀγκώδους λίθου καὶ νά τὸν ρίψουν εἰς θαθὺ φρέαρ, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ὁμοῦς τὸν «ἐξήγαγε ζωντανὸν καὶ ἀθλασθῆ Ἄγγελος Κυρίου». Τῇ διαταγῇ τοῦ αὐτοῦ τυράννου ἀπεκεφαλίσθη ὁ Ἅγιος διὰ ξίφους, λαθῶν τὸν ἀμάραντον τοῦ Μάρτυρος στέφανον. Προσθέτει δὲ τὸ Συναξάριον, ὅτι ὁ ἀποκεφαλίσας αὐτὸν δήμιος «ἐσφάγη μόνος του καὶ ἀπέθανεν ἐπὶ τοῦ Ἁγίου Σώματος τοῦ Μάρτυρος».

Περὶ τῶν θαυμάτων τοῦ εἰρημένου Ἁγίου καὶ τοῦ μαρτυρικοῦ θαλάτου του πλείστα ὄσα ἐγράφησαν. Ἡ παροιμιώδης δὲ φράσις «Χριστόφορον ἀφοῦ ἴδης, ὕστερ' ἀσφαλῆς βαδίζεις» προῆλθεν ἐκ τῆς πεποιθήσεως, καθ' ἣν, ὅποιος ἔβλεπε τὴν εἰκόνα του, οὐδέποτε τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἀπέθνησκεν. Ἐξ οὗ καὶ κατὰ τὴν παλαιὰν ἐποχὴν ἢ εἰς τινὰ μέρη συνήθεια νά θέτουν τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου εἰς τὴν εἴσοδον τῶν ναῶν, διὰ νά βλέπουν ταύτην οἱ προσερχόμενοι καὶ οὕτω νά ἀποφεύγουν κάθε αἰφνιδίον ἢ ἔκ τινος συμβεβηκότος θάνατον⁹. Ἡ τόσον συνδεδεμένη μετὰ τῆς Ψυχολογίας καὶ Κοινωνιολογίας τῆς Τέχνης εὐρύτατα διαδεδομένη ἀντίληψις αὕτη ἀποτελεῖ κατ' ἐξοχὴν ἀξιόλογον θέμα ἐρεύνης.

Ἐρχομαι τώρα εἰς τὸ δεύτερον μέρος τῆς εἰσηγήσεώς μου, τὸ ὁποῖον καὶ ἀποτελεῖ τὸ κυρίως θέμα μου:

Ὁ Ἅγιος Χριστόφορος παρίσταται ὑπὸ τῆς Χριστιανικῆς Τέχνης ἢ εἰς ὀλοκλήρους σκηνάς¹⁰ ἐκ τοῦ μαρτυρίου καὶ τοῦ θείου του ἢ εἰς τὸ μέσον πίνακος περιβαλλόμενος ὑπὸ τῶν προαναφερθειῶν σκηνῶν, αἱ ὁποῖαι κυρίως εἶναι δώδεκα, ἢ μεμονωμένως. Αἱ δύο πρῶται παραστάσεις του καὶ ἰδίως ἡ δευτέρα εἶναι συνήθεις εἰς φορητὰς εἰκόνας. Φέρω ὡς παράδειγμα μίαν ἀποτεθησαυρισμένην εἰς τὸ Πατριαρχεῖον Ἱεροσολύμων, τὴν ὁποῖαν ἐδημοσίευσε τὸ 1956 ὁ Καθηγητὴς Ἀναστάσιος Ὀρλάνδος¹¹. Ἡ τρίτη παράστασις του εἰκονίζεται ὄχι μόνον εἰς φορητὰς εἰκόνας, ἀλλὰ καὶ εἰς τοιχογραφίας εἰς τύπους διαμορφωθέντας ἐκ τοῦ θείου καὶ ἐκ τοῦ μαρτυρίου του. Ἐξ ὄλων τῶν προαναφερθέντων τύπων τοῦ Ἁγίου Χριστόφορου κυριώτεροι, κατὰ τὴν γνώμην μου, εἶναι οἱ ἐξῆς ἑννέα:

1 ο ς τ ὑ π ο ς. Εἰς τὸν τύπον τοῦτον ὁ Ἅγιος παρίσταται νέος, ἀγέ-

νειος, ὑψηλός, εἰς ὀρθίαν στάσιν, φέρων εἰς τὴν κεφαλὴν φωτοστέφανον, ἐνδεδυμένος διὰ ποδήρους ἀζώτου χιτῶνος, κρατῶν διὰ τῆς δεξιᾶς τὴν θλαστήσασαν ράβδον τοῦ καὶ ὑψῶν τὴν ἀριστεράν.

2 ο ς τ ὕ π ο ς. Εἰς τὸν τύπον τοῦτον ὁ Ἅγιος παρίσταται ὡς ἄνω, ἀλλὰ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς κρατεῖ τὸν προσδεθέντα εἰς τὸν λαϊμόν τοῦ λίθου, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς τὴν προαναφερθεῖσαν ράβδον.

Ἀμφότεροι οἱ τύποι οὗτοι ἀπαντῶνται τὸ πρῶτον, καθ' ὅσον γνωρίζω, εἰς τοιχογραφίας τῶν ἐν Καππαδοκίᾳ σπηλαίων GORENE EL NAZAR καὶ TOGULE KILISSE.

3 ο ς τ ὕ π ο ς. Εἰς τὸν τύπον τοῦτον ὁ Ἅγιος παρίσταται ὡς νέος, φέρων ὑπεράνω τοῦ χιτῶνος τοῦ μανδύαν, πορπούμενον κάτωθι τοῦ λαϊμοῦ, σανδάλια εἰς τοὺς πόδας τοῦ καὶ ἔχων εἰς τὸν δεξιὸν ὄμιον τοῦ καθήμενον τὸν διὰ τῆς δεξιᾶς εὐλογοῦντα παῖδα Ἰησοῦν. Ὁ Ἅγιος κρατεῖ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς τὸν δεξιὸν πόδα τοῦ Χριστοῦ, ἐνῶ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ τὴν θλαστήσασαν ράβδον τοῦ. Ἄριστον παράδειγμα τοῦ τύπου τούτου τοῦ Ἁγίου εὐρίσκεται εἰς φορητὴν εἰκόνα τῆς Μονῆς τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης τοῦ Θεοβαδίστου ὄρους Σινᾶ¹².

4 ο ς τ ὕ π ο ς. Εἰς τὸν τύπον τοῦτον ὁ Ἅγιος παρίσταται ὡς ἄνω, ἀλλὰ μεσήλιξ καὶ ἀνυπόδητος, τὸ δὲ ἐπὶ τοῦ ὤμου τοῦ θεῖον θρέφος διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς κρατεῖ τὸ ἄνω μέρος τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἁγίου, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς περιτετυλιγμένον εἰλητόν. Ὁ Ἅγιος κρατεῖ τὴν θλαστήσασαν ράβδον τοῦ διὰ τῆς ἀριστερᾶς, ἐνῶ τὴν δεξιάν φέρει ἐπὶ τῆς ὀσφύος τοῦ: Παράδειγμα: Τοιχογραφία τοῦ ἐσωνάρθηκος τοῦ Καθολικοῦ τῆς εἰς Ἅγιον Ὅρος Μονῆς Δοχειαρίου.

5 ο ς τ ὕ π ο ς. Εἰς τὸν τύπον τοῦτον ὁ Ἅγιος παρίσταται ὡς πολεμιστής, νέος, ἀγένειος, κρατῶν διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς ξίφος καὶ διὰ τῆς ἄλλης τὸν σταυρὸν τοῦ Μάρτυρος. Ἡ παράστασις αὕτη συνηθίζεται καὶ κατὰ τὴν μεταβυζαντινὴν ἐποχὴν.

6 ο ς τ ὕ π ο ς. Εἰς τὸν τύπον τοῦτον ὁ Ἅγιος παρίσταται ὡς ἄνω, ἀλλὰ ἀντὶ ξίφους κρατεῖ ἀκόντιον ἢ φέρει μικρὰν γενειάδα, κρατῶν διὰ τῆς δεξιᾶς σταυρὸν καὶ διὰ τῆς ἀριστερᾶς δόρυ ἠνθισμένον, ὅπως εἰς τὴν προαναφερθεῖσαν εἰκόνα τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων.

Οἱ 5ος καὶ 6ος τύποι συνηθίζονται κυρίως εἰς φορητὰς εἰκόνας.

7 ο ς τ ὕ π ο ς. Εἰς τὸν τύπον τοῦτον ὁ Ἅγιος παρίσταται ὡς πολεμιστής, νέος καὶ ἀγένειος, κρατῶν διὰ τῆς δεξιᾶς ξίφος καὶ διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἀσπίδα. Παράδειγμα: Νωπογραφίαι τοῦ Ἁγίου Ὅρους. Εἰρήσθω, ὅτι ὡς στρατιωτικὸς Ἅγιος, νέος καὶ ὄρασιος, εἰκονίζεται εἰς τοιχογραφίας τοῦ ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων εἰς Καστοριάν¹³ τὸν ΙΑ'

αἰῶνα καὶ εἰς τὸ ἐν Κύπρῳ χωρίον Μουταλλᾶ τὸν ΙΓ' αἰῶνα¹⁴, διὰ τὴν μὴ ἀναφέρω πλείονα παραδείγματα¹⁵.

8 ο ς τ ὕ π ο ς. Εἰς τὸν τύπον τοῦτον ὁ "Ἅγιος παρίσταται ὡς γέροντων μετὰ γενειάδος κρατῶν τὸν παῖδα Ἰησοῦν. Ὁ τύπος οὗτος εἶναι προσφιλέστατος ἰδίως εἰς φορητὰς εἰκόνας μεταβυζαντινῆς Τέχνης. Μετὰ μεγάλης γενειάδος ὡς γίγαντα κρατοῦντα ἀντὶ ράβδου μέγα δένδρον μετὰ τὰς ρίζας του ἱστορεῖ τοῦτον ἡ Γερμανικὴ Ἄγιογραφία, ἰδίως τοῦ 15ου αἰῶνος¹⁶.

Καὶ 9 ο ς τ ὕ π ο ς εἶναι ἐκεῖνος, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ "Ἅγιος παρίσταται ὡς «κυνοκέφαλος». Ὁ τύπος οὗτος θὰ μὲ ἀπασχολήσῃ περισσότερόν πως. Ἀναντιλέκτως πρόκειται περὶ λαϊκῆς Τεχνοτροπίας μεγάλως ἐπηρεασμένης τόσο ἐκ τῆς γνώμης περὶ τῆς δυσμορφίας τοῦ Ἁγίου ὅσον καὶ ἐκ τῆς ἀμαρτύρου πληροφορίας περὶ τῆς «ἐκ γῆς ἀνθρωποφάγων» καταγωγῆς του. Κλασσικὰ παραδείγματα τοῦ τύπου τούτου ἔχομεν εἰς φορητὰς εἰκόνας τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν. Ὡς σημειωθῆ, ὅτι ὁ "Ἅγιος παρίσταται ὡς κυνοκέφαλος εἰς μεταβυζαντινῆς ἐποχῆς εἰκόνας, ἂν καὶ προφανῶς ὑπῆρχον τοιαῦτα τοῦλάχιστον ἀπὸ τοῦ Ι' αἰῶνος¹⁷. Λόγῳ τῆς εἰκονομαχίας δυστυχῶς οὐδεμία εἰκὼν τοῦ Ἁγίου παλαιοχριστιανικῆς ἐποχῆς ἀνευρέθη τοῦλάχιστον μέχρι σήμερον. Αἱ ἀρχαιότεραι παραστάσεις του εἶναι τοῦ Ι' αἰῶνος καὶ μόνην ἐξαιρέσιν ἀποτελεῖ ἡ προαναφερθεῖσα φορητὴ εἰκὼν τῆς εἰς Ὀρος Σινᾶ, Μονῆς τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης. Ἡ κατὰ τὸν δ' αἰῶνα χρονολόγησίς της, καὶ ἂν ὑπὸ τινων θεωρηθῆ ὡς συζητήσιμος, οὐδόλως ἐμποδίζει ἡμᾶς νὰ ἀποφανθῶμεν μετὰ θεβαιότητος, ὅτι αὕτη εἶναι ἡ ἀρχαιότερα.

Εἰς τὴν Δυτικὴν Ἄγιογραφίαν ἀπουσιάζει μὲν ὁ καθ' ἡμετέραν κατάταξιν 9ος τύπος τοῦ Ἁγίου, ἀντ' αὐτοῦ ὅμως ὑπάρχουν ἄλλοι τύποι, μετὰ τῶν ὁποίων κυρίως ὁ τοῦ εὐλογούντος γέροντος μετὰ γενειάδος, ὁ τοῦ κοσμικοῦ νέου μετὰ τῆς θλαστησάσης ράβδου, ὁ τοῦ Διακόνου, καθ' ὃν διὰ τῆς δεξιᾶς εὐλογεῖ καὶ διὰ τῆς ἀριστερᾶς κρατεῖ εἰλητὸν κ.ἄ, μετὰ τῶν ὁποίων καὶ ὁ τοῦ γίγαντος.

Τὰς διαφόρους παραστάσεις του ἐμελέτησαν πολλοί, μετὰ τῶν ὁποίων οἱ DOLGER¹⁸, LOESCHKE¹⁹ MICHAELIS²⁰ καὶ AURENHAMMER²¹, ἐκ δὲ τῶν ἡμετέρων ἡ Χατζηνικολάου²² καὶ ὁ Γκητάκος²³. Ὡς ὅμως ὀρθῶς ὁ Δρ. Γκητάκος παρετήρησεν, «ὅσοι μέχρι τοῦδε ἐπεχείρησαν κατάταξιν τῶν τύπων τοῦ Ἁγίου Χριστοφόρου, οὐδεὶς περιέλαβεν ἅπαντας, τινὲς δὲ ἐξ αὐτῶν κατέταξαν μετὰ τῶν τύπων του καὶ ὀφθαλμοφανεῖς τινὰς παραλλαγὰς»²⁴.

Πράγματι οἱ μέχρι τοῦδε ἀσχοληθέντες περὶ τοῦ θέματος τούτου

ἔστρεψαν τὴν προσοχὴν των κυρίως εἰς τὸν τύπον τοῦ φέροντος τὸ θεῖον ὄρφος Ἁγίου καὶ ἔτι περισσότερο εἰς τὸν τοῦ κυνοκεφάλου²⁵.

Αἱ ὑπὸ τῶν ἀσχοληθέντων ὅμως ἐρευνητῶν μετὰ τοῦ τύπου τοῦ κυνοκεφάλου ἀναζητηθεῖσαι ἀναλογίαι εἰς μυθολογικὰς καὶ εἰς θρησκευτικὰς δοξασίας λαῶν τῆς ἐγγύς καὶ τῶν τῆς ἄπω Ἀνατολῆς γεννοῦν πολλὰς ἀμφιβολίας καὶ πλείστας ἐπιφυλάξεις, διότι δὲν ἐδράζονται ἐπὶ πειστικῶν ἐπιχειρημάτων. Θὰ ἀπεμακρυνόμην ἴσως τοῦ θέματός μου, ἐὰν ἀνέφερον τὰ ἐπιχειρήματά των. Ἄρκοῦμαι ὅμως νὰ εἶπω, ὅτι ἡ ὁμοιότης τερατώδους μορφῆς, τὴν ὁποῖαν τινὲς ἐπικαλοῦνται, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀπόδειξις τοῦ ἀσφαλοῦς τῶν συμπερασμάτων τῶν προαναφερθέντων ἐρευνητῶν. Ἡ ἐν προκειμένῳ θέσις μου ἔχει ὡς ἐξῆς: Τὸ μὲν πρόβλημα τῆς προελεύσεως τοῦ κυνοκεφάλου Ἁγίου Χριστοφόρου εὐχερῶς λύεται, ἂν ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν αἱ ἄνω ἀναφερθεῖσαι παραδόσεις καὶ πληροφορίαι. Ὅσον τέλος διὰ τοὺς κυρίως Ἀγιογραφικοὺς τύπους τοῦ ἀποτελέσαντος τὸ ἀντικείμενον τῆς ἀνακοινώσεώς μου Ἁγίου, φρονῶ, ὅτι ἡ ὡς ἄνω γενομένη εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἀγιογραφίαν κατάταξις συμπεριλαμβάνει ὄλους τοὺς ἐξ αὐτῶν πλέον βασικούς, ὥστε πᾶσα ἄλλη παράστασις του νὰ ἀποτελῆ παραλλαγὴν ἑνὸς τῶν ἐννέα προαναφερθέντων τύπων τοῦ ἀπασχολήσαντος ἡμᾶς Ἁγίου.

Ἐκ τῶν ὄσων ἐλέχθησαν ἐκφράζω τὴν γνώμην, ὅτι δυνάμεθα νὰ καταλήξωμεν εἰς τὰ ἐξῆς δύο οὐσιώδη συμπεράσματα:

1ον. Οἱ κύριοι Ἀγιογραφικοὶ τύποι τῆς ὑπὸ τῆς Ὁρθοδόξου Χριστιανικῆς Τέχνης φιλοτεχνήσεως τοῦ Ἁγίου Χριστοφόρου ἀνέρχονται εἰς ἐννέα (9). Καὶ 2ον, ὁ τύπος τοῦ Κυνοκεφάλου προέρχεται ἐκ παρερμηνείας μύθων, πληροφοριῶν, ἀλλὰ καὶ ὠραίων τινῶν παραδόσεων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Μαρτύριον τοῦ Ἁγίου Μεγαλομάρτυρος Χριστοφόρου (Analecta Bollandiana, I, 66, 122 - 148.
2. Τομ. 1 66, 122 - 128.
3. Ὅρα τροπᾶριον, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ Ἅγιος παρουσιάζεται ὡς κυνοκέφαλος. I. Πάμοϋ, ὁ Ἅγιος Μάρτυς Χριστόφορος (Ἐν Ἁΐκαλησίᾳ), 25, σ. 166). Ἀντωνίου Ἀρκούδη, Νέον Ἀνθολόγιον (9 Μαΐου) Ρώμη 1958.
4. Syn. Eccl. Const. σ. 667 (Synaxarium Constantinopolitanum (9 Μαΐου) ASS Prop. Nov.
5. Ὅρα κυρίως Μ. Γκητάκου, Φιλοσοφικοὶ διαλογισμοὶ διὰ τὰ θαύματα. (Ἐν Ἀθήναις 1969).
6. Πρὸς Γαλ. 2, 20.
7. Vitraux 15ου αἰῶνος ἐκ τοῦ Ναοῦ de Läufelfingen τὸ ἐδρισκόμενον εἰς τὸ Ἱστορικὸν Μουσεῖον τῆς Βάλε τῆς Ἑλβετίας. Ὅρα Michael Stettler, Anciens Vitraux de Suisse, Zurich, 1953.

8. A. Masseron, Saint Christophe, patron des automobilistes, Παρίσι 1933, Μαρία Βοναπάρτη, εις Revue Francaise de Psychanalyse, 1948.
9. 'Ορολόγιον τὸ Μέγα, 9 Μαΐου.
10. A. Masseron, Μαρία Βοναπάρτη ἐνθ' ἄνωτ.
11. 'Αν. 'Ορλάνδου, 'Ονόματα ζωγράφων καὶ ἀφιερωτῶν ἐπὶ εἰκόνων τοῦ Πατριαρχείου 'Ιεροσολύμων. 'Ανατύπωσις ἐκ τοῦ 26ου τόμου τῆς 'Επετηρ. 'Εταιρ. Βυζαντ. Σπουδῶν. 'Εν 'Αθήναις 1956, σ. 324, Εἰκ. 1.
12. Γ. καὶ Μ. Σωτηρίου, Εἰκόνες τῆς Μονῆς Σινᾶ.
13. Σ. Πελεκανίδη, Καστοριά, Θεσ/νίκη 1953, πιν. 23α.
14. Γ. Σωτηρίου, Τὰ Βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Κύπρου. 'Εν 'Αθήναις 1935, πιν. 85β.
15. G. Millet, Monuments du Mont - Athos, Παρίσι 1927, πιν. 51.
16. K. Richter, Der deutsche S. Christoph. Eine historisch - Kritische Untersuchung, Βερολίνον 1896.
17. Γλυπτὸν ἐκ τῆς Tusla (J. Strurzygowski, Das Byzantinische Relief aus Tusla in Berliner Museum, Jahrb. Preuss. Kunstb XIX 1898 σ. 57) καὶ εἰς τὸ ἀποτεθραυρισμένον εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Κων/λεως ἀνάγλυφον ἐκ τοῦ Χαμηδιᾶ (N. Firatli, A short Guiap to the Byzantine Works of art in the Arch. Museum of Istanbul, 1955 σ. 20.
18. F. J. Dölger, Cristophorus als Ehrentitel für Martyrer und Heilige in christechem Altertum, ἐν Reallexikon für Antike und Christentum, IV, 1934, σσ. 73 - 80.
19. W. Loeschke, Sanctus Christophorus Canineus, Berlin 1955.
20. H. Michaelis, Neue Materialien zur ch. Ferschung, ἐν Aktendes XI Intern. Byzanisisten Kongress, München 1958 (1960).
21. H. Aurenhammer, Lexikon der christlichen Ikonographie, Wien 1955 σ. 453.
22. 'Α. Χατζηνικολάου, Εἰκόνες τοῦ 'Αγίου Χριστοφόρου τοῦ Κυνοκεφάλου, ἐν Mélanges Octavpet Melpo Merlier, III, σ. 231, 1957 'Αθήναι.
23. Μ. Γκητάκου, Τεχνοκρατικά καὶ αἰσθητικά παρατηρήσεις εἰς τὴν φιλοτέχνησιν τοῦ 'Αγίου Χριστοφόρου (Διάλεξις - Μάθημα εἰς Α. Πανεπιστήμιον τῆς 'Εταιρείας τῶν Φίλων τοῦ Λαοῦ 21.11.1975) 'Εν 'Αθήναις 1975.
24. Ἀπόθι.
25. Ταξινόμησιν τῶν εἰκόνων τοῦ 'Αγ. Χριστοφόρου ὡς Κυνοκεφάλου ἔκαμε ὁ W. Loeschke εἰς τὴν μελέτην του Sanctus Christophorus Canineus ('Ανάτυπον ἐκ τοῦ E. Redslob, zum 70. Geburtstag, σ. 14. 'Ανάλυσιν δὲ καὶ ἐρμηνείαν τοῦ θέματος ὁ A. Hermann, εἰς τὸ ἄρθρον του Christophorus, ἐν Reallexikon für Antike und Christentum, (II, σσ. 1241 - 1250) 1954.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ 11η

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΟΛΥΜΠΙΟΥ
ΘΕΟΛΟΓΟΥ - ΦΙΛΟΛΟΓΟΥ

Η ΑΝΑΛΗΨΙΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΤΕΧΝΗΝ

Λίαν προσφιλής και άγαπητή έμφανίζεται εις τὸ ἐκκλησιαστικὸν πλήρωμα, ἀπὸ τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς ἤδη χρόνους, ἢ εἰς τοὺς οὐρανοὺς «ἀνέλευσις» τοῦ Κυρίου.

Ἡ Ἀνάληψις κατέστη λίαν συντόμως διάχωρος παγχριστιανική έορτή και λίαν ένωρίς ἀπετέλεσεν πηγὴν ἐμπνεύσεως διὰ τοὺς Χριστιανοὺς ἀγιογράφους. Προκειμένου δὲ νὰ προβῶμεν εἰς τὴν θεώρησιν τῆς σκηνῆς ταύτης ἐν τῇ Τέχνῃ, σκόπιμον θεωροῦμεν νὰ ἀνατρέξωμεν εἰς τὴν πρώτην ἐμφάνισίν της, ἥτοι τὸν 5ον αἰῶνα, ἔνθα και συνεικονίζεται.

Ἡ ἀπεικόνισις αὕτη εἰς τὴν Βασιλικὴν τῆς Ρώμης, ἀπηχοῦσα τὴν Ἑλληγιστικὴν παράδοσιν τῆς Παλαιστίνης, ἀποδίδει πιστῶς τὴν Εὐαγγελικὴν ἱστορίαν τῶν ἱερῶν κειμένων τοῦ Μάρκου, τοῦ Λουκᾶ και τῶν Πράξεων.

Εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ βου αἰῶνος ἀπαντᾷ πάλιν ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος παράστασις εἰς εἰκονίδιον ἐξ ἐλεφαντοστοῦ, εὑρισκόμενον σήμερον εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Λίθερπουλ.

Ἀπὸ τοῦ αἰῶνος τούτου ἄρχεται κυρίως ἡ διαμόρφωσις τοῦ ἀγιογραφικοῦ τούτου θέματος τὴν ὁποῖαν δυνάμεθα εὐχερῶς νὰ παρακολουθήσωμεν εἰς τινὰς χαρακτηριστικὰς παραστάσεις του: Ἀπὸ τοῦ ἔτους 586 εἰς τὸ ἄριστον δεῖγμα τοῦ χειρογράφου Συριακοῦ Εὐαγγελίου, τῆς Λαυρεντιανῆς βιβλιοθήκης τῆς Φλωρεντίας σήμερον, τοῦ Ραμπουλά, CONDEX RABULENSIS. Ἡ παράστασις αὕτη εἶναι, ὁμοίως, προῖδν τοῦ ἑλληγιστικοῦ κύκλου τῆς Παλαιστίνης δὲν εἶναι δὲ ἐξ ἴσου πιστὴ εἰς τὴν ἱστορικὴν διήγησιν τῶν κανονικῶν πηγῶν τοῦ Μάρκου, τοῦ Λουκᾶ και τῶν Πράξεων.

Χαρακτηριστικὸν τῆς έντεῦθεν ζωγραφικῆς τέχνης εἰς τὴν σύνθεσιν τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἡ διαίρεσις αὐτῆς εἰς δύο ζῶνας. Εἰς τὸ μέσον τῆς ἄνω ζώνης ὁ Χριστὸς έντὸς δόξης, ὑποθασταζόμενος ὑπὸ τεσσάρων ἀγγέλων, φέρεται πρὸς τοὺς οὐρανοὺς. Ἀντιθέτως δὲ πρὸς τὸ κείμενον τοῦ εὐαγγελιστοῦ Μάρκου: «ἀνελήφθη εἰς τὸν οὐρανὸν και

ἐκάθησεν ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ» ὁ Χριστὸς εἰκονίζεται ὄρθιος, μετωπικός, ὑψώνων τὴν δεξιὰν καὶ κρατῶν ἐκτυλισσόμενον εἰλητὸν διὰ τῆς ἀριστερᾶς. Τὴν σύνθεσιν συμπληρώνουν ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη εἰς τὰς ἄνω γωνίας ζωγραφούμενοι. Κάτωθεν τοῦ δίσκου, (δόξης) σχηματίζονται διάφορα περίπλοκα σχήματα, φέροντα πτερὰ πλήρη ὀφθαλμῶν. Μεταξὺ τούτων εὐκόλως ἀναγνωρίζονται τὰ ἀποκαλυπτικά σύμβολα τῶν Εὐαγγελιστῶν καὶ τέσσαρες τροχοὶ κινούμενοι ἐκπέμποντες φλόγας. Διὰ τὴν σύνθεσιν ταύτην ὁ ζωγράφος ἔχει δανεισθῆ στοιχεῖα τόσον ἀπὸ τὰς διηγήσεις τοῦ προφήτου Ἰεζεκιήλ, ὅσον καὶ ἀπὸ τὴν Ἀποκάλυψιν. Εἰς τὸ κέντρον τῆς δευτέρας ζώνης εἰκονίζεται ἡ Παναγία, ὄρθια, αὐστηρῶς μετωπικῆ ὑψώνουσα τὰς χεῖρας εἰς στάσιν δεομένης. Περὶ αὐτὴν εἰς δύο ἰσαριθμοὺς δμίλους οἱ δώδεκα Ἀπόστολοι.

Ἐν συνεχείᾳ τὴν σύνθεσιν ταύτην παρακολουθοῦμεν εἰς ὠραίαν ἐγκυλιστικὴν εἰκόνα τοῦ βου αἰῶνος, ἀποκειμένην εἰς τὴν Μονὴν τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης τοῦ ὄρους Σινᾶ, ἣτις «ἀποτελεῖ μοναδικὸν δείγμα φορητῆς εἰκόνος τοῦ ἑλληνιστικοῦ κύκλου τῆς Παλαιστίνης ἀνάλογον πρὸς τὰς μικρογραφίας τοῦ Ραμπουλαῦ τοῦ βου αἰῶνος».

Εἰς ἀπεικονίσεις τῶν περιφήμων «εὐλογίων» τοῦ Καθεδρικοῦ Ναοῦ τῆς MONZA, ἀξία ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι ἡ Εὐλογία I τῆς MONZA, ἣτις φέρει ἐπὶ τῆς μᾶς ὄψεως τὴν προσκύνησιν τῶν Μάγων καὶ τῶν Ποιμένων καὶ ἐπὶ τῆς ἐτέρας τὴν Ἀνάληψιν. Εἰς ὄλας τὰς εἰκόνας παρίσταται ὁ Χριστὸς καθήμενος, ἐντὸς κυκλικῆς δόξης, φερόμενος ὑπὸ τεσσάρων ἀγγέλων. Κάτωθεν, ἡ Θεοτόκος ἐν μέσῳ τῶν δύο δμίλων τῶν μαθητῶν, ὄρθια καὶ μὲ ὑψωμένας τὰς χεῖρας, φανεράν ποιεῖ τὴν διαφορὰν εἰς τὰς δύο δυνατὰς στάσεις, ἄλλοτε μετωπικῆς καὶ ἄλλοτε κατὰ κρόταφον. Εἰς μίαν εὐλογίαν εἰκονίζεται, ὡς περιστερά, τὸ Ἁγ. Πνεῦμα, κατερχομένη πρὸς τὴν Παναγίαν καὶ τοὺς Ἀποστόλους. Ἐνταῦθα, πιθανῶς, ἔχομεν ὑπαινιγμὸν τῆς ἑορτῆς τῆς Πεντηκοστῆς, ἣτις παλαιότερον συνεωρτάζετο μετὰ τῆς ἑορτῆς τῆς Ἀναλήψεως. Εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ κίονος τοῦ Κιβωρίου τοῦ Ἁγίου Μάρκου τῆς Βενετίας παράστασιν, εὐρισκομένην εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Βατικανοῦ κ.λπ.

Εἰρήσθω ὅτι εἰς τὴν Μονὴν τοῦ ὄρους Σινᾶ φυλάσσεται εἰκὼν τοῦ 7ου αἰῶνος, ἐπὶ τοῦ Χρυσοῦ Βάθους τῆς ὁποίας εἰκονίζονται ἡ Γέννησις, ἡ Ὑπαπαντή, ἡ Ἀνάληψις καὶ ἡ Πεντηκοστή. Εἰς τὴν πολυσύνθετον ταύτην εἰκόνα ἡ Ἀνάληψις εἶναι ὅμοια πρὸς τινὰ τῶν περιφήμων εὐλογίων τῆς MONZA.

Ὁ Χριστὸς ἔνθρονος, ἐνθυμίζει τὸν εἰς τὰ νομίσματα τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β' ἰδιάζοντα τύπον. Οἱ Ἀπόστολοι ἐν παρατάξει κατὰ σειρὰν ὡς συμ-

θαίνει και εις τας τοιχογραφίας των παρεκκλησιών του ΒΑΟΥΙΤ και του GOREME Καππαδοκίας.

Πάντως, η πλήρης διαμόρφωσις του περι οὗ ὁ λόγος ἀγιογραφικοῦ θέματος εἶναι γεγονός ὅτι ἐγένετο πρὸ τῆς εἰκονομαχίας, ἀφοῦ προηγουμένως ἀπεικονίσθη τοῦτο εις τὰς προαναφερθείσας «εὐλογίας» τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ τῆς MONZA, εις ἐγκαυστικὰς εἰκόνας τῆς Μονῆς Σινᾶ καὶ εις εἰκόνας ἀποτεθησαυρισμένας σήμερον εις τὸ Βατικανόν.

Ἀξιοσημείωτον δὲ εἶναι ὅτι αἱ ὡς ἄνω ἀπεικονίσεις τοῦ ἐξεταζομένου θέματος ἀνεγράφησαν καὶ ἀνεπτύχθησαν εὐρύτερον εις ψηφιδωτὰς παραστάσεις ναῶν τῶν Ἀγίων Τόπων.

Πάντως, δεόν νὰ λεχθῆ, ὅτι καὶ μετὰ τὴν εἰκονομαχίαν ὁ κανονικὸς τύπος τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ Τέχνῃ δὲν ἔχει ὁμοφώνως παγιωθῆ. Εἰς τὰς ἀξιοσημειωτέους δὲ παραστάσεις τῆς τοῦ 9ου αἰῶνος ἀναφέρομεν τὴν ἐκ ψηφιδωτοῦ καὶ εις τὸν τροῦλλον τοῦ Ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας Θεσσαλονίκης εὐρισκομένην παράστασιν τῆς Ἀναλήψεως.

Ἦδη, ἀπὸ τοῦδε καὶ ἐξῆς ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος παράστασις ἀπαντᾷ συχνὰ εις τὸν διάκοσμον τῶν Ἐκκλησιῶν, ἥτις ἀνήκει εις τὸν κύκλον τοῦ Δωδεκαόρτου. Παλαιότερον πιθανὸν σωζόμενον παράδειγμα ἀναφέρεται τοῦ KILICLAR KILISE τοῦ GOREME Καππαδοκίας, περὶ τὸ 900 περίπου, εις τοὺς σηλαιῶδεις ναοὺς τῆς Καππαδοκίας ἀπαντᾷ πολὺ συχνὰ τὸ θέμα τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ, ἕως τὸ τελευταῖον σωζόμενον παράδειγμα εις τὸ KIRK DAM ALTI KILISE, εις τὸ BELISIPAMA (1282 ἢ 1304).

Δυνάμεθα δὲ νὰ προσθέσωμεν ὀλίγα προσέτι παραδείγματα ἀπὸ τὰς Βυζαντινὰς τοιχογραφίας, ἀναφερόμενα εις τὴν συνέχειαν τοῦ ἀπασχολοῦντος ἡμᾶς θέματος: Τὸν τροῦλλον τῆς Παναγίας τῶν Χ α λ κ έ ω ν Θεσσαλονίκης (μετὰ τὸ 1028), τῆς πρὸ τῆς ἀψίδος καμάρας τῆς Ἁγίας Σοφίας Ὀχρίδος. Εἰς τὸν 12ον αἰῶνα συγκαταριθμεῖται καὶ ἡ τοιχογραφία τῆς Ἀναλήψεως, ἥτις εὐρίσκεται εις τὸν ἐν τῷ Ἐλαιῶνι τῶν Μεγάρων Ναὸν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, πρὸς τὴν ὁποίαν πολλὰς ὁμοιότητας παρουσιάζουν μεταγενέστεραι τοιχογραφίαι τοῦ αὐτοῦ θέματος τῶν ναῶν Ὁμορφῆς Ἐκκλησιᾶς Αἰγίνης, Παντανάσσης τοῦ Μυστρά καὶ Μονῆς Ἀστερίου, ὡς ὀρθῶς παρετήρησεν ὁ Πρόεδρος τῆς Ἐταιρείας μας καὶ τοῦ παρόντος Συνεδρίου, Δρ. Μιχαὴλ Γκητάκος. Τοῦ τέλους τοῦ 12ου αἰῶνος ἔχομεν τοιχογραφίας τῆς σκηνῆς ταύτης εις ναοὺς τῆς Καστοριάς: Ἀγίων Ἀναργύρων, Ἁγίου Νικολάου Κασνίτζης, Παναγίας τῆς Κουμπελίδικης καὶ Ταξιάρχῶν τῆς Μητροπόλεως.

Περαιτέρω δυνάμεθα νὰ ἀναφέρωμεν τὴν εις τὰς Καρυὰς (Ἄθω) παράστασιν τοῦ ναοῦ τοῦ Πρωτάτου, τῆς λίμνης Πρέσπας τοῦ Ἁγίου

Γερμανοῦ καὶ τῆς Πορφυρᾶς Παναγίας, τοῦ ἁγίου Νικολάου Ὁρφανοῦ Θεσσαλονίκης, τοῦ Μυστρᾶ εἰς: Βροντόχιον, Ἅγιον Ἰωάννην, Περίθλεπτον, Ἅγιαν Σοφίαν, Εὐαγγελίστριαν, Παντάνασσαν καὶ ἀλλαχοῦ.

Εἰς τὰς φορητὰς εἰκόνας, ἢ παράστασις τῆς Ἀναλήψεως δὲν σπανίζει, ἀφοῦ πλέον ἀνήκει εἰς τὸν κύκλον τῶν ἑορταστικῶν εἰκόνων. Προσφιλεστάτη ὑπῆρξεν καὶ εἰς φιαλίδια «εὐλογιῶν», εὐαγγελιστάρια, ψηφοθετήματα, τοιχογραφίας, εἰκονίδια καὶ φορητὰς εἰκόνας, εἰκονιζομένη μέχρι καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων εἰς πλείστους Ναοὺς τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ κατὰ κανόνα εἰς τὰ Δωδεκάροτα τῶν Τέμπλων.

Πέραν τούτων, θὰ ἦτο παράλειψις νὰ μὴ ἀναφέρωμεν τὴν ὑπαρξιν τῆς παραστάσεως τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ καὶ εἰς τὰς μικρογραφίας τοῦ Ψαλτηρίου τοῦ Θεοδώρου τοῦ 1066, τοῦ Ψαλτηρίου τοῦ BRISTOL, τοῦ Ψαλτηρίου BARBERINI τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Βατικανοῦ, F.81v, τῶν δύο χειρογράφων τῶν Ὁμιλιῶν τοῦ Ἰακώβου τῆς Μονῆς Κοκκινοβάφου, *par gr.* 1208 καὶ *Vat. gr.* 1162 καὶ τοῦ *Graec. qu.* 66 τοῦ ἄλλοτε εἰς τὴν κρατικὴν βιβλιοθήκην τοῦ Βερολίνου.

Ἀπὸ τὰς εἰς σμάλτα παραστάσεις ὁ ἀναφερθεὶς πίναξ τῆς ἀνωτάτης σειρᾶς τῆς PALA D' ORO εἰς τὸν Ἅγ. Μᾶρκον τῆς Βενετίας καὶ ἐν κάλυμμα βιβλίου τῆς βιβλιοθήκης τῆς SIENA, διὰ τὴν κεντητὴν εἰκόνα τοῦ μεγάλου καὶ μικροῦ σάκκου τοῦ Φωτίου, ἀμφότεροι εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Κρεμλίνου τῆς Μόσχας.

Τὸ θέμα τῆς Ἀναλήψεως ἦτο λίαν προσφιλὲς καὶ ἐχρησιμοποιήθη ὑπ' ὄλων τῶν κλάδων τῆς Τέχνης. Ἀκτινοβόλησε δὲ καὶ εἰς περιοχάς, αἱ ὁποῖαι ἀπλῶς ἐπηρεάζοντο ἀπὸ τὴν Βυζαντινὴν Τέχνην, ὡς εἰς Βουλγαρίαν, Σερβίαν, Σικελίαν, Βενετίαν, Ρουμανίαν, Ἀρμενίαν καὶ ἀλλαχοῦ.

Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἀγιογραφικὸν θέμα δὲν ἔχει συνεχῶς ἴδιον εἰκονογραφικὸν τύπον καὶ παρατηροῦμεν πολλακίς διαφόρους παραλλαγὰς. Γενικῶς ὅμως εἰπεῖν εἰκονίζεται ὡς ἑξῆς:

Ἐντὸς μεγάλου δίσκου κυκλικοῦ ἢ ἑλλειπσοειδοῦς ἢ καὶ ρομβοειδοῦς σχήματος (τῆς καλουμένης δόξης) εἰκονίζεται ὁ Χριστός, ἄλλοτε νὰ ἴσταιται ὄρθιος, ὡς εἰς RABŪTAS AGAS ALTI KILISE εἰς IRHALA, εἰς μικρογραφίαν τοῦ Ψαλτηρίου τοῦ Θεοδώρου καὶ εἰς τὸν Ἅγιον Κλήμεντα Ὁχρίδος, καὶ ἄλλοτε νὰ κάθηται ἐπὶ θρόνου, ὡς εἰς BAQUIT, MONZA, Ἅγ. Ἡρακλεῖδιον εἰς τὴν μονὴν τοῦ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Λαμπαδιαστοῦ τῆς Κύπρου, εἰς τὸ εὐαγγελιστάριον τῆς βασιλείσεως MLKE εἰς τὸν S. LAZZARRO καὶ εἰς τὸ Συριακὸν χειρόγραφον τοῦ 12ου - 13ου αἰῶνος ADD. 7169, εἰς τὸ Βρετανικὸν Μουσεῖον τοῦ Λονδίνου καὶ ἀλλαχοῦ. Κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους φέρεται καθήμενος ἐπὶ τόξου Ἰριδος καὶ ἕτερος μικρότερος νὰ χρησιμεύη ὡς ὑποπόδιον. Σπανίως δὲ παρίσταται καθήμε-

νος ἐπὶ καταστίκτου σφαίρας, ὡς εἰς θαυμάσιον ἔλεφαντοστοῦν τοῦ 11ου αἰῶνος, εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ BARGELLO τῆς Φλωρεντίας. Ἄλλοτε παρίσταται νέος καὶ ἀγένειος, ἄλλοτε μὲ γένειον καὶ κόμη μακράν, μὲ ποδῆρη χιτῶνα καὶ ἱμάτιον, εὐλογῶν διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ κρατῶν εἰλητάριον ἢ ἀνοικτὸν Εὐαγγέλιον διὰ τῆς ἀριστερᾶς. Ἐνίοτε παρίσταται νὰ εὐλογῇ καὶ μὲ τὰς δύο χεῖρας, ὡς εἰς τὴν Παναγίαν τὴν Κουμπελίδικην Καστοριάς τοῦ 13ου αἰῶνος, εἰς τὸν ἅγ. Κλήμεντα Ὁχρίδος τοῦ 1295, εἰς τὸν ἅγ. Ἰωάννην τοῦ BOGOSLOV, εἰς JEMEN Βουλγαρίας τοῦ 14ου αἰῶνος, εἰς τὴν OPERA DEL DUOMO τῆς Φλωρεντίας.

Ὁσάκις ὁ ἐντὸς δίσκου Χριστὸς παρίσταται καθήμενος ἐπὶ τοῦ οὐρανίου τόξου, ὅπως εἰς τοὺς ναοὺς ἀγίου Κλήμεντος Ρώμης, Ἀγίας Σοφίας Θεσσαλονίκης, ἀγίου Νικολάου Κασνίτζη Καστοριάς, ἀγίου Βάρδα εἰς Ρόδον καὶ εἰς ψηφιδωτὸν δίπτυχον τῆς Φλωρεντίας, τὸ τόξον αὐτὸ συμβολίζει τὸν οὐρανὸν καὶ ὡς ἐκ τούτου ἢ εἰκῶν τοῦ Χριστοῦ κατὰ τινα τρόπον ἐρμηνεύει τὴν προφητείαν τοῦ Ἠσαΐου: «ὁ οὐρανὸς μοι θρόνος καὶ ἡ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου».

Ὁ δίσκος οὗτος φέρεται ὑπὸ δύο ἢ τεσσάρων ὀρηκτικῶς ἵπταμένων ἀγγέλων.

Κάτωθεν τοῦ Χριστοῦ καὶ εἰς τὸ μέσον τῆς παραστάσεως, ἴσταται δεομένη ἢ Παναγία, ὑψοῦσα τὰς χεῖρας, κατ' ἐνώπιον δεομένη ἢ μὲ ἐστραμμένης πρὸς τὰ ἔμπρὸς τὰς παλάμας πρὸ τοῦ στήθους.

Τὴν κατ' ἐνώπιον στάσιν τῆς Θεοτόκου παρατηροῦμεν εἰς τὰς «ε ὕ λ ο γ ί α ς» τῆς MONZA, εἰς τὴν τοιχογραφίαν τοῦ BAOUIT ἐν Αἰγύπτῳ, εἰς τὸν κώδικα RABUTA καὶ εἰς τὸ κάλυμμα λειψανοθήκης ἐν SANCTA SANCTORUM Ρώμης. Ἐκτὸς ὅμως τοῦ συνήθους τούτου τύπου, τῆς μεταπικῆς δηλ. στάσεως τῆς Θεοτόκου, ἥδη ἐνωρίτατα γίνεται γνωστὸς ἀπὸ μίαν «εὐλογία» τῆς MONZA καὶ ὁ τύπος τῆς κατὰ κρόταφον ἐστραμμένης Θεοτόκου, μὲ ὑψωμένας τὰς χεῖρας ἐν δεήσει καὶ τοῦ βλέμματος πρὸς τὸν Ἀναλαμβανόμενον. Τὴν σύνθεσιν αὐτὴν συναντῶμεν καὶ εἰς τοὺς πρωῒμους Βυζαντινοὺς χρόνους, ὡς εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν Ἀχρίδος, εἰς τὸν ἅγιον Νικόλαον τὸν Ὁρφανόν, εἰς τὸν ἅγ. Γερμανὸν τῆς Πρέσπας, εἰς τὸ Πρωτᾶτον τοῦ Ἀγίου Ὁρους, εἰς τὴν Παναγίαν τῆς Κριτσᾶς ἐν Κρήτῃ καὶ ἀλλαχοῦ.

Ἡ παρουσία τῆς Θεοτόκου εἰς τὴν Ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου δὲν ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν βιβλίων τῆς Κ. Διαθήκης. Δικαιολογεῖται ὅμως ὑπὸ τοῦ ὕμνογράφου ὡς διερμηνεύουσα τὸ ὅτι «ἦλθες μετὰ τῶν μαθητῶν σου ἐν τῷ ὄρει τῶν ἐλαιῶν ἔχων τὴν τεκοῦσαν σε».

Ἐκατέρωθεν τῆς Θεοτόκου, παρίστανται δύο λευχείμονες ἢ ἄλλοτε μὲ ἐρυθρὰ ἱμάτια ἐνδεδυμένοι, δύο ἄγγελοι, περὶ τῶν ὁποίων ἀναφέρουν αἱ

Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, (1,9 - 12) οἵτινες ὁμιλοῦν πρὸς τοὺς Ἀποστόλους. Ἀμφότεροι δὲ οἱ πρὸς τὰ ἄνω δεικνύοντες ἄγγελοι δὲν ὑπάρχουν πάντοτε. Σπανίως ἀπαντοῦν τρεῖς ἄγγελοι, ὡς εἰς τὴν Περίθλεπτον τοῦ Μυστρᾶ. Σπανιώτερον δὲ ἀπαντᾷ μόνον εἷς, ὡς εἰς τὸ θῆμα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἐγκλείστρας τοῦ ἁγίου Νεοφύτου, εἰς τὴν Παναγίαν τοῦ Ἁρακος Κύπρου, εἰς μίαν παλαιολόγειον εἰκόνα τῆς Μονῆς Σινᾶ καὶ ἀλλαχοῦ. Περισσότερον σπανίως λείπουν ἐντελῶς οἱ ἄγγελοι, ὡς παρατηρεῖται εἰς τοὺς Ἁγ. Ἀναργύρους καὶ τὴν Παναγίαν Κουμπελίδικην Καστοριάς, εἰς Ἁγ. Κλήμεντα Ἀχρίδος, εἰς φορητὰς εἰκόνας τῆς Μονῆς Σινᾶ, ἐπὶ τοῦ σμάλτου τῆς PALA D' ORO τοῦ Ἁγίου Μάρκου καὶ ἀλλαχοῦ. Κατὰ κανόνα, ὅπου οἱ δεικνύοντες ἄγγελοι ὑπάρχουν, ἴστανται συνηθῶς ἐκατέρωθεν τῆς Θεοτόκου. Ἀφ' οὗτου ὅμως τὰ πρόσωπα τῆς σκηνῆς ἐχωρίσθησαν εἰς δύο ἡμιχώρια τότε, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἴστανται εἰς κάθε ἡμιχώριον. Εἰς τὸ KIRK DAM ALTI KILISE εἰς BELISIRAMA οἱ ἄγγελοι ἴστανται ἐκτὸς τῶν ἡμιχωρίων. Εἰς δὲ τὸ γνωστὸν ἐλεφαντοστοῦν τοῦ BARGELLO πετοῦν ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὴν Θεοτόκον μὲ τὰς χεῖρας εἰς κίνησιν ὁμιλοῦντος. Συνηθῶς οἱ δύο ἄγγελοι δεικνύουν τὸν ἀναληφθέντα Κύριον καὶ κρατοῦν εἰλητάρια, τὰ ὅποια γράφουν: τοῦ ἑνός, «Ἄνδρες Γαλιλαῖοι τί ἐστήκατε βλέποντες εἰς τὸν οὐρανόν;» (Πραξ. 1, 11) καὶ τοῦ ἑτέρου, «Οὗτος ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς ἅψ' ἡμῶν εἰς τὸν οὐρανόν, οὗτος πάλιν ἐλεύσεται ὃν τρόπον ἐθεάσασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν». (Πραξ. 1, 11)

Πέριξ τῆς Θεοτόκου ἴστανται οἱ Ἀπόστολοι ἢ κατὰ σειρὰν ἐν συνεχείᾳ ἢ εἰς δύο ὁμίλους διατεταγμένοι, μετὰ δέους «ἐμβλέποντες εἰς τὸν οὐρανόν» τὸν Ἀναλαμβανόμενον, κινούμενοι καὶ χειρονομοῦντες. Οἱ Ἀπόστολοι στεροῦνται ἀτομικῶν χαρακτηριστικῶν, ἐξαιρουμένου τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ἱστορουμένου διὰ τῶν σωματικῶν αὐτοῦ χαρακτηριστικῶν, κοντός, φαλακρός, φέρων τὴν μίαν χεῖραν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς καὶ κρατῶν Εὐαγγέλιον. Ἰδιαιτέρως σημειοῦται ἡ παρουσία τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου καὶ τοῦ Ἀπιστόλου Ἀνδρέου, οἱ ὅποιοι φέρουν διακριτικὴν ράβδον ὃ μὲν ὡς «π ρ ω τ ὁ θ ρ ο ν ο ς» ὃ δὲ ὡς «π ρ ω τ ὁ κ λ η τ ο ς».

Φαίνεται, ὅτι ἀναλόγως τοῦ Χώρου, ἐρυθμιζέτο καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἀποστόλων ἐν τῇ σκηνῇ τῆς Ἀναλήψεως. Καὶ εἰς ἄλλην παράστασιν ἔχομεν τὴν παρουσίαν δύο Ἀποστόλων ἢ τεσσάρων ἢ ἕξι ἢ καὶ περισσότερων, ἕως δώδεκα. Μεταξὺ τῶν Ἀποστόλων συμπεριλαμβάνεται σχεδὸν πάντοτε ὁ Παῦλος. Εἰς τὸ Ψαλτήριον τοῦ Θεοδώρου ἀριθμοῦνται μόνον ἐπτὰ ἀπόστολοι. Ἐπὶ τοῦ fol, 81 τοῦ Ψαλτηρίου BARBERINI ὁ ἀριθμὸς εἶναι πλήρης. Ἐπὶ ἐλεφαντοστοῦ ἐν Λούθρῳ παρίστανται ἑννέα, ἢ πλάξ εἰς τὴν Μ. Βατοπεδίου εἰκονίζει μόνον τὸν Πέτρον καὶ Παῦλον. Εἰς τὸ τε-

τραυάγγελον τοῦ Τσάρου IVAN ALEXANDAR παρίστανται ἕνδεκα, ἀπουσιάζει δὲ ὁ Παῦλος. Ἐκ τούτων οἱ δέκα παρίστανται ἀριστερά, ὁ Πέτρος καὶ ὁ Ἰωάννης δεξιά, ὁμιλῶν ὁ Πέτρος πρὸς τὴν Παναγίαν.

Εἰς AGAS ALTI KILISE εἰς IRHALA παρίστανται συνολικῶς δεκαοκτὼ πρόσωπα, εἰς τέσσαρας ὁμίλους πέριξ τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ.

Ἡ παρουσία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου εἰς τὴν Ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου εἶναι ὅλως ἀμάρτυρος ὑπὸ τῆς Καινῆς Διαθήκης· κατὰ τινὰς ἢ εἰκονογραφία ἐτοποθέτησεν δῆθεν αὐτὸν εἰς τὴν θέσιν τοῦ Ἰούδα. Ἡ γνώμη αὕτη δὲν μὲ εὐρίσκει σύμφωνον. Ἄλλωστε καὶ εἰς τὸ Ἀγιογραφικὸν θέμα τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου παρίσταται ὁ Ἐθναπόστολος Παῦλος, χωρὶς φυσικὰ νὰ ἀντικαθιστᾷ ἄλλον τινά.

Συνήθως, τὸ ἐξεταζόμενον ἀγιογραφικὸν θέμα συνοδεύεται ὑπὸ ἐπιγραφῆς, ἥτις εἶναι σχετικὴ πρὸς τὸ γεγονός, ὡς διηγοῦνται αἱ Πράξεις Ἀποστόλων. (1,9 - 12) Εἰς τὸ μεταξὺ τοῦ Κυρίου καὶ τῶν Ἀποστόλων δημιουργούμενον κενὸν χαράσσεται ἡ ἐπιγραφή: «Ἄνδρες Γαλιλαῖοι, τί ἐστήκατε ἐμβλέποντες εἰς τὸν οὐρανόν;» Ἐνίστε, ἀντὶ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ὑπάρχει ἡ ἀναγράφουσα: «εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν· εἰρήνην ἀφήμι ὑμῖν...». Κατὰ κανόνα ὅμως ἡ σκηνὴ τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ συνοδεύεται ὑπὸ τῆς ἐπιγραφῆς: «Ἡ Ἁγία Ἀνάληψις» — «οἱ ἅγιοι Ἀπόστολοι» — Μ[ήτηρ] Θ(εοῦ), ὡς εἰς τὸ Εὐαγγελιστάριον ὑπ' ἀριθ. 3 τοῦ Πατριαρχείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διὰ νὰ ἀναφέρω ἕν παράδειγμα. Κατὰ τοὺς τελευταίους ὅμως χρόνους ἐπεκράτησεν ἡ ἐπιγραφή: «Ἡ ΑΝΑΛΗΨΙΣ».

Ἀρχικῶς, ἡ ἐξετασθεῖσα σκηνὴ κατελάμβανε συνήθως καὶ ἐκόσμηε τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κεντρικοῦ ἡμισφαιρικοῦ τρούλλου, ὅπως εἰς τοὺς ναοὺς τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τῆς Ἁγίας Σοφίας εἰς Θεσσαλονίκην, τοῦ Ἁγίου Μάρκου εἰς τὴν Βενετίαν ἢ εἰς τοὺς ναοὺς τῆς Καππαδοκίας EL - NAZAR KELETZLAR καὶ NTANSA διὰ νὰ ἀρκεσθῶ μόνον εἰς αὐτὰ τὰ ὀλίγα παραδείγματα.

Εἰς Θεσσαλονίκην ἔχομεν εἰς τὸν τρούλλον τῆς Ἁγίας Σοφίας τὴν παλαιότεραν σωζομένην παράστασιν τῆς Ἀναλήψεως, ἥτις εἶχεν εἰς τῆς αὐτὴν πόλιν προηγηθῆ, ὡς εἰκονογραφικὸν θέμα τρούλλου, εἰς τὴν ROTONDA τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ ἐπακολούθησεν ἡ τῆς Παναγίας τῶν Χαλκῆων. Αἱ τρεῖς αὐταὶ παραστάσεις τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν τρούλλον καὶ εἰς τὸν αὐτὸν τόπον, μαρτυροῦν τοπικὴν παράδοσιν.

Βραδύτερον ὅμως καὶ συγκεκριμένως ἀπὸ τοῦ 10ου αἰῶνος, παρὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν συνήθειαν τῆς ἱστορήσεως τοῦ θέματος εἰς τὴν ἐπικρατοῦσαν θέσιν, τυπικῶς καταλαμβάνει ὀλόκληρον τὴν πρὸ τοῦ τεταρτοσφαιρίου τοῦ Ἱεροῦ ἐγκαρσίαν καμάραν. Εἰκονίζεται δηλαδὴ εἰς τὴν ἀνω-

θεν τοῦ ἱεροῦ Βήματος καμάραν, τοῦτο δὲ διὰ λόγους καθαρῶς Δογματικούς, Λειτουργικούς καὶ Ψυχολογικούς. Πολλάκις ὅμως εἰκονίζεται μόνον εἰς τὸ Βόρειον τμήμα τῆς προαναφερθείσης καμάρας. Εἰς τὴν περιπτωσιν αὐτὴν εἰς τὸ Νότιον τμήμα ἱστορεῖται ἡ Πεντηκοστή. Πάντως θεωροῦμεν σκόπιμον νὰ ἐπαναλάβωμεν, ὅτι ἡ μετάθεσις τοῦ ὑπ' ὄψιν ἀγιογραφικοῦ θέματος ἐκ τῆς θέσεως εἰς τὴν ὁποίαν ἐπεκράτησεν ἵνα ἱστορεῖται ὁ Παντοκράτωρ, δηλαδὴ ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ τρούλλου, ἐπεβλήθη ἐκ λόγων δογματικῶν, λειτουργικῶν καὶ ψυχολογικῶν. Ἡ ἐπανάληψίς μου αὕτη ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι οἱ ψυχολογικοὶ λόγοι τῆς μεταθέσεώς της δὲν ἀπετέλεσαν μέχρι τοῦδε ἀντικείμενον μελέτης τῶν ἐιδικῶν, ἐκ τῆς ὁποίας πρόδηλον εἶναι ὅτι θὰ ἐξήγοντο περισπούδαστα συμπεράσματα.

Ἐναντιρρήτως ὅμως εἰς ὁποιοδήποτε μέρος τοῦ Ναοῦ καὶ ἂν εἰκονίζεται τὸ περισπούδαστον τοῦτο ἀγιογραφικὸν θέμα, πάντοτε θὰ συντελεῖ εἰς τὴν ψυχικὴν ἀνάτασιν τοῦ εἰς τὸν Ναὸν εἰσερχομένου πιστοῦ, ὑποβοηθῶντος εἰς τοῦτο ὄχι μόνον τοῦ θέματος καθ' ἑαυτὸν ἀλλὰ καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Βυζαντινοῦ ἀγιογράφου ἄρμονικὴ ἀπόδοσις τοῦ θεοῦ ἀρχετύπου.

ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ: Αἱ παραπομπαὶ κατετέθησαν μετὰ τῆς παρουσίας ἀνακοινώσεως εἰς τὴν Γραμματεῖαν τοῦ Συνεδρίου.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ 12η

ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ

Ο ΕΝ ΚΕΡΚΥΡΑ ΝΑΟΣ ΤΗΣ «ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΤΩΝ ΞΕΝΩΝ»

Τὸ ἡπειρωτικὸν στοιχεῖον μέσα εἰς τὴν πολυτάραχον ἱστορικὴν πορείαν του, πάντοτε εὔρισκε τόπον καταφυγῆς τὴν Κέρκυραν. Κατὰ τοὺς χρόνους δὲ τῆς τουρκοκρατίας τὸ φαινόμενον ἦτο σύνηθες. Ἀπὸ τὰ τέλη ὄμως τοῦ ΙΣΤ' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, ἔλαβε μεγάλας διαστάσεις. Ἡ ἀποτυχία τῶν διαφόρων ἐπαναστατικῶν κινήματων (κυριώτερον Διονυσίου τοῦ Σκυλοσόφου τὸ 1612) καὶ οἱ βίαιοι ἐξισλαμισμοὶ (1635) ἐξηνάκασαν μέγαν ἀριθμὸν ἡπειρωτῶν νὰ καταφύγουν εἰς τὴν φιλόξενον Κέρκυραν. Ἡ ἀφομοίωσις τῆς πολυπληθοῦς ταύτης ἡπειρωτικῆς παροικίας, δὲν κατέστη δυνατὴ. Μὲ μέγαν ἐθνικὸν καὶ θρησκευτικὸν φανατισμὸν συσπειροῦνται καὶ αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκην ν' ἀποκτήσουν ἰδίαν ἡπειρωτικὴν ἐστίαν, ἰδίαν Ἐκκλησίαν. «Τὴν διάχυτον αὐτὴν ἀντίληψιν ἐκινήθη νὰ θεραπεύσῃ ὁ ἡπειρωτῆς ἱερομόναχος Κολήτζας»¹. Ὁμοῦς ὁ ἱερομόναχος Νικόδημος Κολήτζας, ὅπως μαρτυροῦν ἡ διαθήκη του, τὸ ἀρχεῖον τοῦ Ναοῦ, καὶ διασωζόμενα ἐν τῷ Ἱστορικῷ Ἀρχεῖῳ Κερκύρας ἔγγραφα, ἐνήργει διὰ τῆς συνδρομῆς τῶν πολυαριθμῶν ἡπειρωτῶν. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ ἐπιγραφή εἰς τὸ ὑπέρθυρον τῆς κεντρικῆς εἰσόδου τοῦ ναοῦ: «Ἀνηγέρθη δαπάναις Ἰωαννιτῶν, Δελθινιωτῶν, Παραμυθιωτῶν καὶ ἄλλων Στερεωτῶν».

Οἱ μὴ ἀφομοιωθέντες λοιπὸν ἡπειρωτῆται ἀπετέλουν «ξένους» διὰ τοὺς ἐντοπίους· καὶ οὕτως ὁ ὑπὸ τούτων κτισθεὶς καὶ ὑπὸ τούτων χρησιμοποιούμενος ναὸς τῆς Παναγίας ἔλαβεν ὑπὸ τῶν ἐντοπίων τὴν ὀνομασίαν «Παναγία τῶν Ξένων» γνωστὴ μέχρι καὶ σήμερον.

Ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος ἱερὸς καὶ ἱστορικὸς οὗτος Ναὸς εὑρίσκεται εἰς κεντρικώτατον σημεῖον τῆς παλαιᾶς πόλεως, ἐπὶ τῆς πλατείας (πλακάδας) Ἡρώων Κυπριακοῦ Ἀγῶνος καὶ μεταξὺ τῶν ὁδῶν Ντίνου Θεοτόκη (πιάτσα) καὶ Λοχαγοῦ Ἀρη Κασφίκη· ἀπέχει δὲ ὀλιγώτερον τῶν ἑκατὸ μέτρων ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τοῦ πολιοῦχου τῆς Νήσου Θαυματουργοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος.

Ὁ τόπος εἰς τὸν ὁποῖον εὑρίσκεται ὁ Ναὸς ἦτο ἰδιοκτησία τοῦ ἡπει-

ρωτικής καταγωγής Ν. Βερβιτσιώτη, δωρηθείς εις τὸν ἱερομόναχον Νικόδημον Κολήτζαν ὑπὸ τῆς κληρονόμου καὶ θυγατρὸς του Θεοδωρέλας Βερβιτσιώτη, ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ κτισθῆ ναὸς εἰς τὸν ὁποῖον νὰ μνημονεύωνται πάντοτε τὰ ὀνόματα αὐτῆς, τῶν γονέων καὶ τῶν υἱῶν της.²

Ἡ ἀρχικὴ κτίσις τοῦ Ναοῦ ἐγένετο τὸ ἔτος 1689, τὸ δὲ ἐπόμενον ἔτος ἤρχισε νὰ λειτουργῆ τυπικῶς ὡς ἰδιόκτητος τοῦ ἱερομονάχου Νικ. Κολήτζα μέχρι τὴν 25ην Ὀκτωβρίου 1700, ὅτε διὰ τῆς διαθήκης του καὶ ἐπισήμου δωρητηρίου πράξεως, παρεχώρησε τὸν Ναὸν μετὰ τῆς περιουσίας αὐτοῦ εἰς τοὺς ἐν Κερκύρᾳ ἐγκατεστημένους ἡπειρώτας.³

Τοῦ ἀρχικοῦ κτιριακοῦ σχήματος τοῦ Ναοῦ ἡ πρώτη ἐπέκτασις πραγματοποιεῖται μετὰ τῶν ἐτῶν 1727-1732. Τὸ 1743, μετὰ τὸν ἐπισυμβάντα σεισμόν, παρέστη ἀνάγκη ἐπισκευῶν τοῦ Ναοῦ. Τότε ἐγένετο καὶ ἡ διαρρυθμίσις καὶ ἀντικατάστασις τῶν ξυλίνων κιόνων ὑπὸ τῶν σήμερον σωζομένων ἐκ μαρμάρου τοιούτων. Ἐκ δωρεῶν, τὸ 1752 δίδεται ἡ ὀριστικὴ μορφή τοῦ κωδωνοστασίου, τὸ δὲ 1856 γίνεται ἐπισκευὴ καὶ ἐπέκτασις τοῦ Ἱεροῦ Βήματος. Τέλος, αἱ ἐκ τῶν βομβαρδισμῶν τὸ 1941 καὶ 1944 ἐπισυμβάσαι καταστροφαὶ εἰς τὸν Ναὸν, ἐπουλώθησαν διὰ νέων ἐπισκευῶν.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐν Ἑπτανήσῳ ἐνετοκρατίας ὁ Ναὸς διωφεῖτο ὑπὸ πενταμελοῦς συμβουλίου ἐκλεγομένου ὑπὸ τῶν μελῶν τοῦ Ἀδελφάτου.⁴ Ἐξακολουθεῖ δὲ καὶ σήμερον ὁ Ναὸς νὰ εἶναι συναδελφικὸς καὶ νὰ διοικεῖται ὑπὸ μελῶν τῆς ἡπειρωτικῆς παροικίας.

Ἐχων ὡς ἐφημέριον τὸν κτήτορα αὐτοῦ, ἠκολούθει τὸ μοναστικὸν τυπικὸν εἰς τὰς λατρευτικὰς ἀκολουθίας. Ἐψάλλετο δὲ ἡ βυζαντινὴ μουσικὴ. Σήμερον, ἐξ ὄλων τούτων παρέμεινε μόνον ἡ βυζαντινὴ μουσικὴ καὶ οὕτως εἶναι ὁ μόνος ἐν Κερκύρᾳ Ναὸς καλλιιεργουμένης εἰσέτι τῆς μουσικῆς ταύτης παραδόσεως.

Ἄς ἐξετάσωμεν ὅμως τὸν ἀποτελέσαντα τὸ ἀντικείμενον τῆς παρουσίας ἀνακοινώσεώς μας Ναὸν πλησιέστερον.

Ὁ ὑπὸ ἐξέτασιν Ναὸς τῆς Παναγίας τῶν «ξένων», εἶναι τύπου τρικλίτου Βασιλικῆς.⁵ Αἱ ἐσωτερικαὶ διαστάσεις του δὲν εἶναι ἀπολύτως συμμετρικαί· ὁ μέγας ἄξων τοῦ Ναοῦ εἶναι μήκους 16,16, τὸ δὲ πλάτος κυμαίνεται μειουμένου ἀπὸ ἀνατολὰς 9,80 πρὸς δυσμὰς 9,40. Προστιθεμένου ὅμως τοῦ Νάρθηκος εἰς τὸν Ναὸν ἀποκαθίσταται κατὰ πολὺ τὸ ὀρθογώνιον παραλληλόγραμμον, ἀφοῦ ὁ Νάρθηξ παρουσιάζει ἀντίθετον μείωσιν ἀπὸ δυσμὰς 1,26 πρὸς ἀνατολὰς 0,90. Οὕτω, λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὸ NON FINITO,⁶ δυνάμεθα νὰ χαρακτηρίσωμεν τὸ ὄλον οἰκοδόμημα ὡς ὀρθογώνιον παραλληλόγραμμον, διαστάσεων 16,16X10,70 καὶ ὕψους 9,39 μ.

Ἐν κατόψει ἡ ἀρχιτεκτονικὴ διαμόρφωσις τοῦ Ναοῦ παρουσιάζει, ὡς προελέχθη, τὴν τρίκλιτον Βασιλικήν. Διὰ δύο σειρῶν ἐκ τριῶν κιόνων ἐκά-

στη, σχηματίζονται τὰ τρία κλίτη. Τὸ μέσον κλίτος εἶναι εὐρύτερον 5,45 καὶ ὑψηλότερον 8,90. Τὰ δύο ἄκρᾶια παρουσιάζουν διαφορὰν πλάτους· οὕτω, τὸ μὲν ἀριστερὸν πρὸς τὸ Ἱερὸν ἔχει πλάτος 1,75 μειουμένου πρὸς τὴν ἀντίθετον κατὰληξιν του εἰς 1,45 τὸ δὲ δεξιὸν ἀντιστοίχως 1,45 καὶ 1,34· προστιθεμένου δὲ καὶ τοῦ 0,58 ἐκάστης θάσεως τῶν κίωνων ἔχομεν τὰ πλάτη 9,80 καὶ 9,40. Τὸ ὕψος τῶν ἄκρᾶιων κλιτῶν εἶναι 6,55.

Τέλος, ἂν καὶ λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν τοῦ περιορισμένου χώρου οἰκοδομήσεως τοῦ Ναοῦ, ὁ προσανατολισμὸς αὐτοῦ,⁷ εἶναι ἀπόλυτος· ὁ μέγας ἄξων αὐτοῦ ἔχει κατεύθυνσιν ἀπὸ ἀνατολῶν πρὸς δυσμάς.

Ἡ διακόσμησις τῶν ἐξωτερικῶν ἐπιφανειῶν τοῦ Ναοῦ εἶναι λιτή. Ὁλοαὶ αἱ ἐξωτερικαὶ ἐπιφάνειαι καλύπτονται ὑπὸ παχέος στρώματος ἀσβεστοκονιάματος. Τὰ ἐλάχιστα στοιχεῖα τὰ ὁποῖα συνιστοῦν τὴν λιτοτάτην διακόσμησιν εἶναι, εἰς μὲν τὴν δυτικὴν πλευράν: α) Τέσσαρες παραστάδες, δύο εἰς τὰ ἄκρα τῆς πλευρᾶς καὶ δύο ἐκατέρωθεν τῆς κεντρικῆς εἰσόδου, φθάνουσαι μέχρι τοῦ ὕψους τῆς στέγης, ἀλλὰ διακοπτόμεναι ὑπὸ ὀριζοντίου γεισώματος μεταξὺ τῆς κεντρικῆς εἰσόδου καὶ τοῦ ἀνακουφιστικοῦ ἀνοιγματος, β) τὸ προαναφερθὲν γεισώμα, ὡς καὶ ἕτερον ἀποτελοῦν τὴν θάσιν τοῦ τριγωνικοῦ ἀετώματος τῆς στέγης. γ) Τὸ ἀνακουφιστικὸν ἀνοιγμα εἰς ὕψος ὑπὸ τοῦ δαπέδου 6,50, ἄνωθεν τῆς κεντρικῆς εἰσόδου, ὠσειδοῦς σχήματος καὶ δ) ἡ ἐντετοιχισμένη πλάξ, ἄνωθεν τῆς κεντρικῆς εἰσόδου, φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν «ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ Υ. Θ. ΚΥΡΑΣ ΦΑΝΕΡΩΜΕΝΗΣ ΤΩΝ ΣΤΕΡΕΩΤΩΝ ΙΔΡΥΘΕΙΣ ΔΑΠΑΝΑΙΣ ΙΩΑΝΝΙΤΩΝ ΠΑΡΑΜΥΘΙΩΤΩΝ ΚΑΙ ΔΕΛΒΙΝΙΩΤΩΝ».

Ἐτερα προσέτι στοιχεῖα συνιστῶντα διακόσμησιν τῶν ἐξωτερικῶν ἐπιφανειῶν εἶναι αἱ ἕκ μαρμάρου παραστάδες, αἱ περιβάλλουσαι τὰς θύρας καὶ τὰ παράθυρα ὄλων τῶν πλευρῶν, ὡς καὶ τὰ μαρμάρινα γεισώματα τὰ ὑπερθεν τῶν θυρῶν εὐρισκόμενα. Τὰ τελευταῖα αὐτὰ στοιχεῖα, ἀποτελοῦν κλασσικὸν γνῶρισμα ὄχι μόνον τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀρχιτεκτονικῆς τῆς Κερκύρας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν οἰκιῶν τῆς.

Ὁ ὑπὸ ἐξέτασιν Ναὸς στερεῖται σοβαρᾶς γραπτῆς ἐσωτερικῆς διακοσμήσεως, καθ' ὅσον, ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν πλευρῶν τῶν τοίχων του, ἔχουν ἀναρτηθῆ φορητὰ εἰκόνες, διαφόρων ἐποχῶν καὶ τεχνοτροπιῶν περὶ ὧν ὁ λόγος κατωτέρω. Μόνον τὰ δύο τοιχεῖα τὰ εὐρισκόμενα ἄνωθεν τῶν δύο σειρῶν κίωνων τοῦ κεντρικοῦ κλίτους καὶ αἱ πλάγια μακρὰ πλευρὰ εἶναι ἐζωγραφισμένοι ὑποτυπωδῶς, δι' ἀνθεμοειδοῦς διακοσμήσεως. Δὲν πρέπει ἐπίσης νὰ παραβλεφθῆ τὸ γεγονός ὅτι αἱ ἐσωτερικαὶ πλευρὰ τοῦ κυρίως Ναοῦ, καθ' ὅλον τὸ μῆκος καὶ πλάτος αὐτοῦ, ἔχουν ξυλίνην ἐπένδυσιν ἀπὸ τοῦ δαπέδου μέχρις ὕψους 2,67. Ἐπὶ τῆς ἐπενδύσεως αὐτῆς εἶναι προσκεκολλημένα τὰ στασίδια, μεταξὺ δὲ αὐτῶν σχηματίζονται ξυλῖνοι ψευδοκίονες ἀπολήγοντες εἰς ἐπίχρυσον κιονόκρανον κορινθιακοῦ ρυθμοῦ.

Ἡ μόνη ἐν τῷ Ναῶ τούτῳ διασωζομένη τοιχογραφία, εὑρίσκεται εἰς τὴν κόγχην τῆς Ἁγίας Προθέσεως καὶ παριστᾷ τὴν Γέννησιν τοῦ Κυρίου.

Ἡ ἐσωτερικὴ διακόσμησις ὡς προελέχθη ποικίλει διὰ τῶν φορητῶν εἰκόνων, αἱ ὁποῖαι ἔχουν ἀναρτηθῆ εἰς διάφορα σημεία. Δυνάμεθα δὲ νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ συλλογὴ αὕτη εἶναι πλουσιωτάτη καὶ ἀξιοπούδατος.

Αἱ ἀποτελοῦσαι αὐτὴν φορηταὶ εἰκόνες προέρχονται ἐκ δωρεῶν καὶ ἀφιερωμάτων εὐσεβῶν ἠπειρωτῶν τῆς Κερκύρας, κυρίως δὲ τῆς Ἡπείρου καὶ Βενετίας. Δυστυχῶς ὅμως, πλείσται ὅσαι ἐξ αὐτῶν κατεστράφησαν ἢ ἀντικατεστάθησαν ὑπὸ νεωτέρων, ὡς συνέθη μὲ τὰς τοῦ τέμπλου.

Ἐκ τῶν σήμερον σωζομένων καὶ κοσμουσῶν τὸν Ναὸν φορητῶν εἰκόνων, χρονολογικῶς κατατάσσονται ἀπὸ τοῦ 17ου μέχρι τοῦ 19ου αἰῶνος. Ἀπὸ πλευρᾶς δὲ τεχνοτροπίας, ἀπὸ Βυζαντινῆς μέχρι καταφανοῦς ἐπιδράσεως τῆς Δύσεως.

Ἐνταῦθα θὰ ἀναφερθῶμεν μόνον εἰς τὰς δύο σειρὰς εἰκόνων, τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων καὶ τοῦ Δωδεκαόρτου, ὡς καὶ εἰς τὰ δύο ἀρχικὰ θημόθυρα.

1. Ἡ σειρὰ τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων εἰς δώδεκα φορητὰς εἰκόνας παρίστανται οἱ: α) Θωμᾶς, β) Ἰωάννης, γ) Λουκᾶς, δ) Σίμων, ε) Βαρθολομαῖος, στ) Πέτρος, ζ) Παῦλος, η) Μᾶρκος, θ) Ἀνδρέας, ι) Ματθαῖος, ια) Ἰάκωβος καὶ ιβ) Φίλιππος, ἐκάστη τῶν εἰκόνων τούτων εἶναι διαστάσεων 0,56X0,39,5, ἅπασαι δὲ τοῦ 17ου αἰῶνος. Αἱ διαστάσεις, τὰ χρώματα καὶ κυρίως ἡ τεχνοτροπία τῶν ὡς ἄνω εἰκόνων πρέπει νὰ μᾶς ὀδηγήσουν μετὰ θεβαιότητος εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι προέρχονται ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ αὐτοῦ ἀγνώστου ἡμῖν ἀγιογράφου.

2. Ἡ σειρὰ τοῦ Δωδεκαόρτου: α) Εὐαγγελισμός, β) Γέννησις, γ) Ὑπαπαντή, δ) Βάπτισις, ε) Μεταμόρφωσις, στ) Ἐγερσις Λαζάρου, ζ) Βαΐφόρος, η) Σταύρωσις, θ) Εἰς Ἄδου Κάθοδος, ι) Ψηλάφισις Θωμᾶ, ια) Ἀνάληψις καὶ ιβ) Πεντηκοστή· ἐκάστη τούτων εἶναι διαστάσεων 0,55X0,39, ἅπασαι δὲ τοῦ 17ου αἰῶνος. Ἡ Πεντηκοστὴ φέρει καὶ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ ἀγιογράφου: «ΧΕΙΡ ΤΟΥ ΤΑΠΕΙΝΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ ΜΙΧΑΛΑΚΗ».¹⁰ Καὶ εἰς τὴν παροῦσαν σειρὰν αἱ διαστάσεις, τὰ χρώματα καὶ κυρίως ἡ τεχνοτροπία τῶν δώδεκα εἰκόνων τοῦ Δωδεκαόρτου, πρέπει καὶ πάλιν νὰ μᾶς ὀδηγήσουν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὅλαι προέρχονται ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ αὐτοῦ ἀγιογράφου Ἰακώβου Μιχαλάκη, θέσαντος τὴν ὑπογραφὴν του εἰς τελευταίαν τῶν ἱστορηθειῶν εἰκόνων.

Αἱ ὡς ἄνω δύο σειραὶ τῶν φορητῶν εἰκόνων καθαρὰ Βυζαντινῆς τέχνης, εἶναι αἱ ὠραιότεραι τοῦ συνόλου τῶν εἰκόνων τοῦ Ναοῦ.

3. Δεξιὸν θημόθυρον, διαστάσεων 2,05X0,86,5. Παριστᾷ τὴν Ρίζαν Ἰεσοῦ ἐκ τῆς ὁποίας ἐβλάστησεν ὁ Χριστός· ὀπισθεν τοῦ κοιμωμένου Ἰεσοῦ

παρά την ρίζαν, θλαστάνει δένδρον, ἐπὶ τῶν κλάδων τοῦ ὁποίου εἰκονογραφεῖται ἐν μικρογραφίᾳ ἀνά εἷς τῶν προφητῶν, μετὰ τῶν προφητειῶν ἐκάστου ἐπὶ περγαμηνῆς περὶ ἐλεύσεως τοῦ Κυρίου. Εἶναι δὲ ἔργον τοῦ Κωνσταντίνου Κόνταρη.¹¹

4. Ἀριστερόν θημόθυρον, διαστάσεων 2,02Χ0,75. Κατὰ στρώματα διηρημένον παριστᾷ ἐν μικρογραφίᾳ 19 ἐκκλησιαστικούς Πατέρας, δεξιὰ μὲν 10 τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας γράψαντας ἑλληνιστί, ἀριστερὰ δὲ 9 τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας γράψαντας λατινιστί. Ἐκαστος τῶν ἁγίων Πατέρων φέρει ἀνά χεῖρας περγαμηνὴν ἐπὶ τῆς ὁποίας ἀναγράφονται ρήσεις αὐτοῦ, διὰ λεπτοτάτων γραμμῶν, ἀναφερόμεναι εἰς τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μόνον ἐκ τοῦ Πατρὸς. Οἱ εἰκονιζόμενοι Πατέρες εἶναι ἐκ μὲν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας οἱ: Ἰωάννης Χρυσόστομος, Λεοντίνος Καισαρείας, Γρηγόριος Νεοκαισαρείας, Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, Κυπριανός, Ἀθανάσιος, Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Μέγας Βασίλειος, Ἰωάννης Δαμασκηνός καὶ Διονύσιος Ἀρειοπαγίτης· ἐκ δὲ τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας οἱ: Δάμασος Ρώμης, Κελεστίνος, Ἰερώνυμος, Ἰωάννης Ἡ' Ρώμης, Γρηγόριος Ρώμης ὁ Διάλογος, Λέων Πάπας, Ἀμβρόσιος, Αὐγουστίνος καὶ Ἀντώνιος Καρδινάλιος. Ἡ ὅλη ἰστορία τῆς εἰκονογραφίας αὐτῆς, δεικνύει ὅτι ἐγένετο πρὸς ἀναίρεσιν τῆς καινοτομίας τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας περὶ ἐκπόρευσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Πρέπει δὲ νὰ ἰστορηθῆ θάσει ὁδηγῶν θεολόγου τινὸς ἢ τοῦλάχιστον γνώστου τῆς ὀρθοδόξου δογματικῆς.

Αἱ ὡς ἄνω εἰκόνες αἱ παριστῶσαι τὴν Ρίζαν Ἰεσοῦ καὶ τοὺς 19 Ἐκκλησιαστικούς Πατέρας, αἱ χρησιμοποιοῦνται ἀρχικῶς ὡς θημόθυρα τοῦ παλαιοῦ τέμπλου τοῦ Ναοῦ, εἶναι κατὰ τὴν γνώμην μας μοναδικαὶ εἰς τὸ εἶδος των καὶ σπανίας καλλιτεχνικῆς ἀξίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Σ. Σ τ ο ὑ π η: Οἱ «Ξένοι» ἐν Κερκύρα, Κέρκυρα 1960, σ. 115.
2. Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Κερκύρας, φάκελ. Α366
3. Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Κερκύρας, φάκελ. Κ532
4. Σ. Σ τ ο ὑ π η: μνημ. ἔργον, σ. 142
5. Περὶ τοῦ τύπου τῆς Βασιλικῆς ὄρα Μ. Γ κ η τ ἄ κ ο υ: Μαθήματα Χριστιανικῆς καὶ Βυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας καὶ Τέχνης, ἐκδ. Β' ἐν Ἀθήναις 1975, σ. 28 κ. ἑξ. Πρῶλ. Γ. Σ ω τ η ρ ῖ ο υ: Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία, τόμ. Α' Χριστιανικὰ Κοιμητήρια, Ἐκκλησιαστικὴ Ἀρχιτεκτονικὴ, ἐν Ἀθήναις 1942, σ. 162 κ. ἑξ. Περὶ τῆς Παλαιοχριστιανικῆς Βασιλικῆς ὄρα Ἀ ν. Ὁ ρ λ ἄ ν.

δοϋ: Ἡ ξυλόστεγος Παλαιοχριστιανικὴ Βασιλικὴ τῆς Μεσογειακῆς λεκάνης (Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, ἀριθμ. 35) Ἀθήναι 1952. Περὶ δὲ τῆς καθόλου Ἐκκλησιαστικῆς Ἀρχιτεκτονικῆς κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας, ὄρα Ἀν. Ὁρλάνδοϋ: Ἡ ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησιαστικὴ Ἀρχιτεκτονικὴ ἐπὶ Τουρκοκρατίας (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περιοδ. L' HELLENISME CONTEMPORAIN) ἐν Ἀθήναις 1953.

6. Διὰ τοῦ ὄρου τούτου χαρακτηρίζεται τὸ ἐκ προθέσεως τοῦ δημιουργοῦ τοῦ ἀτελείωτον ἔργον. Ὅρα P. A. MICHELIS: LE FINI ET LEMON FINI LANS L' ART BYZANTIN (Ἀνακοίνωσις εἰς τὸ XII Διεθνὲς Βυζαντινολογικὸν Συνέδριον τῆς Ἀχρίδος 1961). Τοῦ αὐτοῦ: VALEUR DU PITTORESQUE DANS L' ART BYZANTIN (ἐν πεπραγμ. Θ' Διεθν. Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου Θεσ/νίκης, τόμ. Α', 1954 σ. 296-300). Γενικῶς δὲ περὶ τοῦ περισπουδάστου NON FINITO ὄρα μελέτας εἰς τὸ DAS UNVOLLENDETE ALS KUENSTLERISCHE FORM, BERN 1959 καὶ J O S E P H G A N T N E R: SCHICKSALE DES MANSCHENBILDES. VON DER ROMANISCHEN STILIZIERUNG ZUR MODERNEN ABSTRAKTION, BERN 1958. Ἐπίσης καὶ J O H A N N E S T H E O D O R A K O P O Y L O S: PLATONS DIALEKTIK DES SEINS, TUEBINGEN 1927, ἔνθα σὺν τοῖς ἄλλοις ἐξετάζονται αἱ Πλατωνικαὶ θέσεις εἰς τὸ θέμα τῶν σχέσεων πέρατος καὶ ἀπείρου. Ὅρα καὶ Μ. Γ κ η τ ἄ κ ο υ: Τὸ θαυτέρον νόημα, ἡ οὐσία, ἡ Εὐρωπαϊκότης τῆς Βυζαντινῆς τέχνης καὶ ἡ συμβολὴ τῆς εἰς τὴν Τέχνην τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κρατῶν (Ἀνακοίνωσις εἰς τὸ Α' Διεθνὲς Συνέδριον τῆς IOGT) ἐν Ἀθήναις 1964, ἔνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.
7. Περὶ τοῦ προσανατολισμοῦ τῶν Χριστιανικῶν Ναῶν καὶ τῆς ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου παρατηρουμένης ἀναρχίας τινὸς ὄρα A. STRUCK: MYSTRA, EINE MITTELALTERLICHE RUINE-STADT, WIEN LEIPZIG 1910, σ. 145. G. GEROLA: ἐν RIVISTA DEL R. ISTITUTO DI ARCHEOLOGIA E STORIA DELL' ARTE, V, 1936, σσ. 3-27. VAN MILLINGEN: BYZANTINE CHURCHES IN CONSTANTINOPLE, LONDON 1912. R. BARTOCINI: GUIDADI SOCBRATHA, ROMA - MILANO 1927, σ. 35. P. LEMERLE: PHILIPPES ET LA MACE DONE ORIENTALE, PARIS 1945, σ. 285. Ἐ μ μ. Ἀ ν τ ω ν ι ἄ δ η: Ἐκφρασις τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως, Ἀθήναι 1907, τομ. Α', σελ. 73. Ἀ ν. Ὁρλάνδοϋ: Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ Βασιλικὴ κ.λπ. ἐνθ. ἀνωτ. σ.σ. 85-

86. Κ. Ξενογιάννη: Ταξιάρχαι: Τὸ περίτεχνον Βυζαντινὸν μνημεῖον τῆς Ἀνατολικῆς Κορινθίας (12ος αἰὼν). Ἀθήναι 1976, σελ. 27-30.
8. Τὰ δύο αὐτὰ γεισώματα καλύπτονται ὑπὸ σειρᾶς κεράμων.
9. Ὅρα Μ. Γκητάκου: Μαθήματα Χριστιανικῆς καὶ Βυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας καὶ Τέχνης, ἔνθ. ἀνωτέρω σ.σ. 510-512.
10. Ὁ Ἀγιογράφος οὗτος δὲν ἀναφέρεται εἰς τὸ ἔργον τοῦ Δ. Σισιλιάνου: Ἑλληνες Ἀγιογράφοι μετὰ τὴν ἄλωσιν, Ἀθήναι 1935, ἀν καὶ εἰς τὴν σ. 141 ἀναφέρει εἰκόνα τοῦ Μουσείου Ζακύνθου παριστάνουσαν τὸν Ἅγιον Ὀνούφριον, ἐφ' ἧς ἀναγράφεται: χειρ γεωργίου μιχαλάκη αψηδ' (1724).
11. Δ. Σισιλιάνου: μνημον. ἔργ. σσ. 112-113.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ 13η

Κ. Σ. ΠΑΠΑΛΕΞΗ

Ο ΕΝ ΒΛΟΧΩ, ΚΑΡΔΙΤΣΗΣ ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Ἐκ τῶν πολλῶν ἀξιολόγων μνημείων κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνεκδότων, ἢ καὶ ἀκροθιγῶς ἀναφερομένων, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀνιδρυμένα τόσον κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν, ὅσον καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Καρδίτσης, ἐπροτίμησα τὸ ἀπέριττον ναῦδριον τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Βλοχοῦ, τὸ ὁποῖον ἂν ἐξ ἐπόψεως καλλιτεχνικῆς δὲν παρουσιάζει οὐδὲν ἐνδιαφέρον πλὴν τινὸς σχετικοῦ μετὰ τοῦ γραπτοῦ διακόσμου του, ἐν τούτοις τὸ θεωρῶ περισπούδαστον, διότι συνδέεται στενῶς μετὰ τῆς Ἱστορίας τοῦ ἔθνους μας, ὡς θὰ ἀποδειχθῆ ἐκ τῶν ὅσων κατωτέρω θὰ ἀναφέρω.

Ἐπὶ τῶν ΒΑ ὑπωρειῶν τοῦ ὄρους «Στρογγυλοβούνη» τῆς Κοινότητος Βλοχοῦ καὶ εἰς ἀπόστασιν 35 χιλιομέτρων περίπου ἐκ Καρδίτσης εἶναι ἀνιδρυμένος ὁ Ἱερός ναὸς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ὁ ὁποῖος ἀπέχει ὀλίγα μέτρα τοῦ χωρίου «Βλοχός».

Οὗτος εἶναι ρυθμοῦ μονοκλίτου Βασιλικῆς ἀνατολικοῦ τύπου,¹ ἀπολήγων πρὸς ἀνατολὰς εἰς ἡμικυκλικὴν κόγχην Ἱεροῦ,² (περιμέτρου 2,75μ. καὶ ὕψους 1,85μ.).

Ἡ ἐν αὐτῷ εἴσοδος ἐπιτυγχάνεται ἀπὸ τῆς νοτίας πλευρᾶς διὰ θύρας ἡμικυκλικῆς³ ἀποτελουμένης ἐκ δύο λιθίνων σταθμῶν⁴ καὶ ἑνὸς τόξου.⁵ Κατερχόμεθα δὲ ἐν αὐτῷ διὰ δύο θαμνίδων. Ἐτέρα θύρα⁶ ἐπὶ τῆς Δυτικῆς πλευρᾶς ἀποτελεῖται ἐξ ἑνὸς τόξου⁷ καὶ ἐκ σταθμῶν ἀποτελουμένων ἐκ μαρμαρίνων λίθων, τῶν ὁποίων τὸ ὕψος ἐν συνόλῳ εἶναι 1,25μ.

Ὁ ἐν αὐτῷ φωτισμὸς ἐπιτυγχάνεται δι' ἑνὸς καὶ μόνον μικρῶν διαστάσεων παραθύρου ἀνεωγμένου ἐπὶ τῆς ἀψίδος τοῦ Ἱεροῦ.

Ὁ ὑπὸ ἐξέτασιν ναὸς ἐπὶ Τουρκοκρατίας διεμορφώθη εἰς ὑπόγειον κτίσμα προκειμένου κατὰ παράδοσιν νὰ χρησιμοποιηθῆ ὡς «κρυφὸ σχολεῖο», καταχωσθεὶς διὰ συσσωρεύσεως χώματος καὶ λίθων εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴν καθίσταται ὄρατός. Δυστυχῶς κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν κατεστράφη ἡ ἀρχικὴ στέγη τοῦ ναοῦ, ἡ νῦν δὲ ὑπάρχουσα εἶναι ὄλως μεταγενεστέρα, ἢ ὁποῖα σὺν τοῖς ἄλλοις ἐτέθη χαμηλότερα τῆς ἀρχικῆς καὶ οὕτω κατεστράφη ἐν μέρος τῆς ἄνω ζώνης τῶν τοιχογραφιῶν τῶν ὑπαρχουσῶν εἰς τὸ ἐσωτερικόν.

Αἱ ἐξωτερικαὶ διαστάσεις τοῦ ναοῦ εἶναι μήκους ἐκτὸς τῆς ἀψίδος 12,64μ. καὶ πλάτους 6,37μ. τὸ δὲ σημερινὸν ἐξωτερικὸν ὕψος ἀπὸ τοῦ ἐδάφους τῆς νοτίας πλευρᾶς εἶναι 1,52μ. καὶ τῆς βορείου πλευρᾶς 1,62μ.

Μεταξὺ τοῦ ὕψους τούτου καὶ τῆς κεραμώσεως μεσολαθεῖ ἐπὶ τῶν μακρῶν πλευρῶν διπλῆ σειρὰ πλίνθων, ἐνῶ ἐπὶ τῆς Δυτικῆς πλευρᾶς ἡ σειρὰ αὕτη εἶναι τριπλῆ. Τέλος τὸ ἐξωτερικὸν ὕψος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς εἶναι μέχρι τῆς κεραμώσεως 2,27μ.

Ἐσωτερικῶς ὁ ναὸς διαιρεῖται εἰς τρία μέρη. Εἰς τὸ Ἱερόν, εἰς τὸν κυρίως ναὸν καὶ εἰς μίαν αἴθουσαν πρὸς δυσμάς. Εἰς τὴν προαναφερθεῖσαν αἴθουσαν εἰσέρχεται τις ἀπὸ τοῦ κυρίως ναοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν ἀναντιλέκτως ἐγένοντο τὰ κατηχητικὰ μαθήματα εἰς τοὺς Ἑλληνόπαιδας.

Ὁ κυρίως ναὸς ἐσωτερικῶς εἶναι μήκους 5,43μ., πλάτους 4,79μ. καὶ σημερινοῦ ὕψους 2,30μ. Ἀπὸ τοῦ κυρίως ναοῦ εἰσέρχεται τις εἰς τὸ Ἱερόν, ἡ στάθμη τοῦ δαπέδου τοῦ ὁποίου εἶναι ὑψηλότερα τῆς τοῦ κυρίως ναοῦ κατὰ 0,28μ.

Ἡ ἀγία Τράπεζα⁸ εἶναι κτισμένη ἐντὸς τῆς κόγχης τοῦ κυρίως Ἱεροῦ (Αἱ διαστάσεις τῆς προαναφερθείσης κόγχης εἶναι ὕψους 1,30μ., βέλους 0,72μ. καὶ τόξου 1,34μ.).

Ἡ κόγχη τῆς ἀγίας Προθέσεως⁹ ἠνέωθη εἰς ὕψος ἀπὸ τοῦ δαπέδου 1,10μ. Ἐπὶ τοῦ τοίχου τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ Ἱεροῦ ἠνέωθη εἰς ὕψος ἀπὸ τοῦ δαπέδου 1,23μ. ἄλλη τετράγωνος κόγχη.¹⁰

Ἡ στάθμη τοῦ δαπέδου τῆς συνδεομένης μετὰ τοῦ κυρίως ναοῦ αἰθούσης¹¹ εἶναι ὑψηλότερα τῆς τοῦ κυρίως ναοῦ κατὰ 0,29μ.

Τόσον ἡ αἴθουσα αὕτη ὅσον καὶ ὁλος ὁ ναὸς εἶναι κατάγραφος ἐξ ἀγιογραφῶν περὶ ὧν ὁ λόγος κατωτέρω.

Εἰς τὸ διασωζόμενον τμήμα τοῦ ξυλογλύπτου τέμπλου¹² ἀποτελούμενον ἐκ δύο ζωνῶν, ἐκάστη τῶν ὁποίων ἐντὸς τόξων στηριζομένων ἐπὶ στρεπτῶν κιονίσκων στρεφομένων ὑπὸ κεκοσμημένων διὰ φυλλωμάτων κιονοκράνων, ὑπάρχουν ἀνὰ 23 εἰκονίδια. Ἐκ τοῦ παλαιοῦ αὐτοῦ τέμπλου, τοῦ ὁποίου ἡ ὄλη τεχνοτροπία μαρτυρεῖ χρονολογία τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰῶνος, σώζεται τὸ τοξοειδὲς πλαίσιον τῆς θύρας τῆς Ὠραίας Πύλης καὶ τῆς Ἀγίας Προθέσεως, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μὲν πρώτη κοσμεῖται ὑπὸ δοχείων πλήρη ἀνθέων καὶ ὑπὸ τῶν παλαιοχριστιανικῶν συμβόλων δύο πτηνῶν ραμφιζόντων σταφυλάς, τοῦτέστιν σύμβολον τῶν πιστῶν κοινωνούντων τῶν ἀγίων μυστηρίων.¹³

Ἡ τῆς ἀγίας προθέσεως κοσμεῖται ὑπὸ λέοντος καὶ γρουπολέοντος, ὡς δὲ γνωστὸν ὁ πρῶτος εἶναι τὸ σύμβολον τῆς Ἰσχύος καὶ ὁ δεύτερος τῶν δύο φύσεων τοῦ Χριστοῦ.¹⁴

Εἰς τὴν ἀψίδα τοῦ Ἱεροῦ εἰκονίζεται ἡ Πλατυτέρα¹⁵ ἔχουσα εἰς τὴν

ἀγκάλην τῆς τὸν Χριστόν. Κάτωθεν τῆς Πλατυτέρας καὶ εἰς τὴν πρώτην ζώνην τῆς ἀψίδος οἱ: 1) Ἰάκωβος ὁ ἀδελφόμενος, 2) Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, 3) Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, 4) Ἰησοῦς Χριστός, ὁ ζωφόρος ἄρτος, 5) ὁ ἅγιος Βασίλειος, 6) ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος καὶ 7) ὁ ἅγιος Νικόλαος ὁ Μύρων.

Ἀριστερὰ τῆς ἀψίδος, ἐν στηθαρίοις οἱ ἅγιοι: Εὐσέβιος, Νικηφόρος, Πρόχορος, Ρωμανὸς ὁ Μελωδός, Στέφανος καὶ Ἐλευθέριος.

Εἰς τὴν ἀψίδα τῆς Προθέσεως ἡ Ἀποκαθήλωσις, δεξιὰ ὁ Ἰωάννης ὁ Θεολόγος καὶ ἀριστερὰ ἡ Θεοτόκος. Κάτωθι τῆς ἀψίδος τῆς Προθέσεως ὁ Ἰωάννης εἰς τὸ στόμα τοῦ κήτους. Εἰς τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ Ἱεροῦ, ὁ ἅγιος Χαράλαμπος καὶ ὁ ἅγιος Πέτρος ὁ Ἀλεξανδρεύς. Εἰς τὴν πρώτην ζώνην τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Ἱεροῦ — δεξιὰ τῆς ἀψίδος — ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, ὁ ἅγιος Εὐστάθιος Ἀντιοχείας, ὁ Ἀχιλλεῖος καὶ ὁ ἅγιος Σπυρίδων. Εἰς τὴν δευτέραν ζώνην τέσσαρα στηθάρια ἁγίων καὶ εἰς τὴν τρίτην ζώνην ὁ Προφήτης Σολομῶν καὶ τρεῖς δυσδιάκριτοι ἅγιοι. Ἄνωθεν τῆς ἀψίδος τοῦ Ἱεροῦ καὶ εἰς τὸ μέσον ἀκριβῶς, τὸ Ἅγιον Μανδήλιον.¹⁶ Εἰς τὴν Νοτίαν πλευρὰν καὶ εἰς τὴν πρώτην ζώνην, οἱ Ἅγιοι Πρόκλος, Βησσαρίος Ἰαρίσης καὶ Οἰκουμένιος Τρίκκης. Εἰς τὴν βόρειον ζώνην ἄνω, οἱ ἅγιοι Ἰγνάτιος καὶ Θεράπων, ἐν στηθαρίοις. Ὑπερθεὶν τῶν φορητῶν εἰκόνων τὸ προαναφερθὲν τέμπλον.

Ἄς ἔλθω τώρα εἰς τὴν χρονολόγησιν τοῦ μνημείου.

Τὸν ἐξετασθέντα Ναὸν τὸν θεωρῶ ὡς ἀνιδρυθέντα εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 17ου αἰῶνος. Ἡ σπάνις τῶν παραθύρων του καὶ τὸ διευρυνόμενον πρὸς τὰ ἔσω στενὸν πολεμιστροειδὲς παράθυρον τῆς κόγχης τοῦ Ἱεροῦ ἀποτελοῦν στοιχεῖον κατατάξεως τοῦ εἰρημένου Ναοῦ κατὰ τὴν προαναφερθεῖσαν ἐποχὴν.¹⁷

Αἱ στεναὶ θύραι του καὶ τὸ μικρὸν ὕψος των συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς χρονολογήσεώς μας. Ἡ εἰς τὴν τοιχοποιίαν του ἔλλειψις διακοσμῆσεώς τινος ἀποτελεῖ ἕν προσέτι στοιχεῖον ἐνδεικτικὸν περὶ τοῦ ὀρθοῦ τῆς χρονολογήσεώς μας. Τέλος, ἡ σύγκρισις τοῦ ἡμετέρου καὶ μετὰ τῶν εἰς τὴν χώραν μας κατεσπαρμένων μεγάλου ἀριθμοῦ μικρῶν ἐπιμήκων ὀρθογωνίων θασιλικῶν, μαρτυρεῖ ὅτι ὄντως ὁ ἀποτελέσας τὸ ἀντικείμενον τῆς μελέτης μου Ναὸς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Βλοχοῦ, ἀνιδρύθη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας καὶ δὴ ὡς προανέφερα, εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 17ου αἰῶνος.

Συμπερασματικῶς φρονῶ ὅτι δεόν νὰ λεχθῶν τὰ ἑξῆς:

1) Ἐκ τῆς μελέτης τοῦ ἀποτελέσαντος τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐρεῦνης μου Ναοῦ, ἔρχονται εἰς τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος αἱ διακοσμοῦσαι αὐτὸν καὶ οὐδαμοῦ ἄλλοῦ ἀναφερόμεναι τοιχογραφίαι του.

2) Ἀποκαλύπτεται ἕν προσέτι «κρυφὸ σχολειὸν» τῆς χώρας μας ἐκ τῶν

ὁποίων ἐκράτησαν ἀσθεστον τὴν δάδα τοῦ Ἐθνικοῦ φρονήματος καὶ ἐκαλλιέργησαν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν Ἑλληνοπαίδων τὸ καθήκον των πρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ

3) Κατεδείχθη ἐκ τῶν τεχνικῶν κριτηρίων, ὅτι ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος Ναὸς ἀνιδρῦθη εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 17ου αἰῶνος.

ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ: Αἱ βιβλιογραφικαὶ παραπομπαὶ κατετέθησαν εἰς τὴν Γραμματεῖαν τοῦ Συνεδρίου.

Α Ν Α Κ Ο Ι Ν Ω Σ Ι Σ 14η

ΜΑΡΙΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ

ΑΔΗΜΟΣΙΕΥΤΑ ΗΡΕΙΠΩΜΕΝΑ ΝΑΨΥΔΡΙΑ
ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΣΤΡΟΝ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΠΙΔΑΥΡΟΥ

Ὁ Ναὸς τῆς Παναγίας

Εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Κάστρου τῆς Νέας Ἐπιδαύρου καὶ ἀνατολικῶς αὐτοῦ ἐπὶ θραχώδους ἐδάφους καὶ ἐπὶ κατωφερείας εἶναι ἀνδριυμένος κατὰ τὴν μεταβυζαντινὴν ἐποχὴν Ναὸς, ἐπὶ τῶν ἑρειπίων βλλου κατὰ πολὺ προγενεστέρας ἐποχῆς, ὡς προκύπτει ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκ διασωζομένων μέχρι καὶ πρὸ δεκαετίας θεμελίων του καὶ τινων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν διασκορπισμένων ἀτάκτως πέριξ αὐτοῦ.

Ἡ τοιχοδομία του ἀποτελεῖται ἐξ ἀργῶν λίθων, ἐνισχυομένων κυρίως ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς (διὰ ξυλοδεσιᾶς). Αἱ εἰς τὴν βόρειον καὶ ἀνατολικὴν πλευρὰν θραχώδεις μᾶζαι, αἱ ὁποῖαι καὶ ἀποτελοῦν τὸ κατώτερον τμήμα τῶν τοίχων, ἐχρησιμοποιήθησαν ἀρκούντως τεχνηέντως εἰς τὸ ὄλον κτίσιμον. Τὰ κατώτερα τμήματα τῆς Νοτίας καὶ Δυτικῆς πλευρᾶς καλύπτονται ὑπὸ παχυτάτου στρώματος σκυροδέματος, τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποιήθη καὶ πρὸς ἐπίστρωσιν τοῦ δαπέδου τοῦ Ναοῦ. Ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος Ναὸς ἔνεκεν τοῦ προαναφερθέντος ἀνωμάλου ἐδάφους ἐφ' οὗ ἐκτίσθη ἔχει ὕψος μέγιστον μὲν 4,40 μικρότερον δὲ 3,96 ἐνῶ αἱ ἐσωτερικαὶ διαστάσεις του εἶναι 5,57Χ3,15. Πρὸς ἀνατολὰς ἀπολήγει εἰς κόγχην ἱεροῦ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς ἡμικυκλική, ἣτις διατρύπεται ἐν ἀσυμμετρῆι πρὸς τὴν ὄλην διάμετρόν της ὑπὸ μονολόβου παραθύρου.

“Αν αφαιρέσωμεν τὴν προαναφερθεῖσαν παρατήρησιν καθ’ ἣν τὸ χριστιανικὸν τοῦτο κτίσμα, ἐκτίσθη ἐπὶ τῶν θεμελίων ἄλλου παλαιότερου, οὔτε ὡς ἀρχιτεκτόνημα, οὔτε ἐξ ἐπόψεως χρονολογικῆς παρουσιάζει τί τὸ ἰδιαίτερος ἐνδιαφέρον. Καθίσταται ὁμως ἀξιόλογον πῶς διότι ποτὲ ἦτο κατὰγραφον ἐξ ἀγιογραφῶν.

Ἐξ αὐτῶν αἱ περισσότεραι εἶναι πλήρως ἢ ἐν μέρει κατεστραμμέναι. Αἱ καλύτερον πῶς διατηρούμεναι εἶναι αἱ: ἐπὶ τοῦ ταπεινοῦ τέμπλου εἰκονιζόμενος ἔνθρονος Χριστός, τὸ “Ἁγιον Μανδήλιον, ἢ Θεοτόκος ἔνθρονος, τύπου πλατυτέρας, ἢ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου, καὶ ὁ “Ἁγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος. Εἰς τὸ ἱερὸν διακρίνεται τὸ ἀγιογραφικὸν θέμα «τίς Σου τὸν Χιτῶνα Σῶτερ διήλε» καὶ ἐπὶ τῆς κόγχης τοῦ ἴχνη πλατυτέρας.

Ἐπὶ τῆς Νοτίας πλευρᾶς διακρίνονται εὐκρινέστερον πῶς οἱ ἀρχάγγελοι Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ, καὶ ἐπὶ τῆς Βορείου οἱ ἰσαπόστολοι Πέτρος καὶ Παῦλος, οἱ “Ἁγιοι Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη καὶ τρεῖς ἅγιοι Γυναίκες.

Ἐπὶ δὲ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς οἱ ἅγιοι Γεώργιος καὶ Δημήτριος. Αἱ μακρὰι πλευραὶ τοῦ Ναοῦ εἶναι ἰστορημέναι εἰς τρεῖς ζώνας. Εἰς τὴν πρώτην ζώνην ὀλόσωμοι ἅγιοι ἐκ τῶν ὁποίων δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἴχνη μόνον διασώζονται, εἰς τὴν δευτέραν ἅγιοι ἐν στηθαρίοις καὶ εἰς τὴν τρίτην, διάφοροι σκηναὶ δυσδιακρίτων ἀγιογραφικῶν θεμάτων. Ὡς πρὸς τὴν χρονολόγησιν τοῦ Ναοῦ ἐκ τοῦ ὕλικου τῆς δομῆς του, οὐδεμίαν ἔχομεν ἀμφιβολίαν ὅτι εἶναι κτίσμα τοῦ 17ου αἰῶνος.

Ὡς πρὸς τὴν χρονολόγησιν δὲ τῶν τοιχογραφῶν παρατηροῦμεν ὅτι εἶναι σύγχρονος τῆς ἀνιδρύσεώς του, ὡς πληροφοροῦμεθα ἐκ τῆς ἐξῆς ἐπὶ τοῦ τέμπλου ἐπιγραφῆς: ΑΝΙΣΤΟΡΗΘΗ Ο ΘΕΙΟΣ ΚΑΙ ΠΑΝΣΕΠΤΟΣ ΝΑΟΣ ΟΥΤΟΣ ΤΗΣ ΥΠΕΡΑΓΙΑΣ ΕΥΛΟΓΗΜΕΝΗΣ ΕΝΔΟΞΟΥ ΔΕΣΠΟΙΝΗΣ ΗΜΩΝ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΚΑΙ ΑΕΙΠΑΡΘΕΝΟΥ ΜΑΡΙΑΣ ΔΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΤΩΝ ΕΥΣΕΒΕΣΤΑΤΩΝ ΙΕΡΕΩΝ Σακελαρίου (), ἐν ἔτει ΖΡΝΘ=1659 καὶ τῆς συμβίαις αὐτῶν () ψυχῶν τῶν δούλων. (Αὕτη καθ’ ὅσον τοῦλάχιστον γνωρίζω, διὰ πρώτην φοράν ἀνακοινοῦται).

Αἱ προαναφερθεῖσαι τοιχογραφαὶ ἀκολουθοῦν εἰς τὴν τεχνοτροπίαν τῶν τῆν Βυζαντινῆν παράδοσιν, πρᾶγμα τὸ ὅποιον πιστοποιεῖ διὰ μυριοστήν φορά, ὅτι ἡ Τουρκοκρατία δὲν ἠδυνήθη νὰ τὴν διακόψῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Εἰς ἀπόστασιν 4,60μ. ἐκ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ φρουρίου ἔνθα καὶ ἡ εἴσοδος καὶ 3,60μ. ἀπὸ τῆς νοτίας πλευρᾶς αὐτοῦ, εὐρίσκεται ἐν ἐρείπιοις ναῦδριον μήκους 6,90μ. καὶ πλάτους 2,85μ. κτισθὲν κατὰ τὸ ἰσόδομον σύστημα, ἀλλὰ κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξ ἀργῶν λίθων. Τὰ ἀδικοιολογῆτως παρατηρούμενα διάφορα συστήματα δομῆς μᾶς ὁδηγοῦν εἰς τὸ συμπέρασμα,

ὅτι ἡ ἐξ ἀργῶν λίθων τοιχοποιία, ὀφείλεται εἰς μεταγενεστέρας ἐπισκευάς. Ἄξιοπαρατήρητον ὅτι ἡ εἰσοδὸς τοῦ εὐρίσκετο ἐπὶ τῆς νοτιοδυτικῆς γωνίας καὶ ὄχι εἰς τὸ μέσον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐρμηνεύεται ἂν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ἡ ἀνωμαλία τοῦ ἐδάφους.

Τυπολογικῶς τὸ ἐξεταζόμενον ναῦδριον ὡς φαίνεται ἐκ τῶν διασωζομένων λειψάνων τοῦ, ἀνήκει εἰς τὸν τύπον τῆς καμαροσκεπάστου βασιλικῆς μήκους 7μ. καὶ πλάτους 2,90. Ἐπὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ναοῦ, μόλις διακρίνεται ἐλάχιστον τμήμα τοιχογραφίας ἐπὶ τοιχώματος ἔχοντος διεύθυνσιν ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον κάτωθεν τοῦ ὁποῖου προεξέχει λίθος ἔχων τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν.

Τὸ στοιχεῖον αὐτὸ μᾶς ὀδηγεῖ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ τοιχογραφία αὕτη εὐρίσκετο ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ μὴ σήμερον διασωζομένου τέμπλου τοῦ ναοῦ.

Εἰς ἀπόστασιν 5,90 ἀπὸ τοῦ τείχους τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ κάστρου εὐρίσκεται ἕτερον ἐν ἐρειπίοις ναῦδριον, τοῦ ὁποῖου κατεστάλη τελείως ἡ στέγη, παρασύρασα τμήμα τοῦ ἄνω μέρους τῶν μακρῶν πλευρῶν του.

Τὴν εἰκόνα τῆς καταστροφῆς τοῦ συμπληρώνουν διάφορα φυτὰ τὰ ὁποῖα καλύπτουν τὸ ἐσωτερικόν του. Ἀνεξαρτήτως πάντων τούτων ἐκ τῶν ἄλλων ἐν ἐρειπώδῃ καταστάσει εὐρισκομένων ναῦδριῶν τοῦ κάστρου δύναμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν διατηρεῖται εἰς καλυτέραν κατάστασιν ὥστε ἡ ἀποκατάστασις του νὰ μὴ παρουσιάζει δυσκολίας. Ἡ τοιχοδομία του ἀποτελεῖται ἐξ ἀργῶν λίθων ἀρκούντως μεγάλων συνοδευομένων δι' ἀφθόνου ἀμμοκονιάματος καὶ ἐνισχυομένων διὰ «ξυλοδεσιᾶς», ἐξ ἧς τμήμα διασώζεται ἐπὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς.

Ἐπὶ τῆς αὐτῆς πλευρᾶς ἐπιτυγχάνεται καὶ ἡ ἐν αὐτῷ προσπέλασις, τὸ πᾶχος τῶν τοίχων του κυμαίνεται ἀπὸ 0,50 ἕως 0,70. Τὸ μήκος τοῦ περιῶν ὁ λόγος ναῦδρίου εἶναι 6,75 καὶ πλάτος 2,75. Τὸ ὕψος του δὲν ὑπερέβαινε τὰ 3,30 ὡς προκύπτει ἐκ τινῶν στοιχείων τῆς τοιχοδομίας του διασωζομένων μέχρι ὕψους 3,15.

Ἐπ' αὐτῆς εἶναι ἀνωγμένον πολεμιστροειδὲς παράθυρον. Τυπολογικῶς ἀνήκει εἰς τὰς μονοκλίτους καμαροσκεπάστους βασιλικὰς ὡς τεκμαίρεται τοῦλάχιστον ἐκ τοῦ σχήματος τοῦ ἐναπομείναντος ἄνωθεν τῆς ἀψίδος τοίχου.

Ὡς πρὸς τὸν φωτισμὸν τοῦ πλὴν τοῦ προαναφερθέντος παραθύρου τῆς κόγχης εἶχεν ἀνά ξέν προσέτι ἐπὶ τῶν μακρῶν πλευρῶν.

Πολλὰ ἠχητικὰ ἀγγεῖα εὐρίσκονται κατὰ χώραν ἐντὸς τοῦ ναοῦ, πλεῖστα δὲ ἐξ αὐτῶν κατὰ καιροῦς θαναύσεως ἀφηρέθησαν, διετηροῦντο ὅμως μέχρις τινὸς μόνον αἱ κοιλότητες αὐτῶν.

Τὸ Ναῦδριον τοῦτο ἦτο κατάγραφον ἐξ ὠραιότατων ἀγιογραφῶν, αἱ

ὅποια ἐπὶ μακρότατον χρονικὸν διάστημα ἐκτιθέμεναι εἰς τὰ ὄμβρια ὕδατα, τὸν καυστικὸν ἥλιον καὶ τὰς καιρικὰς μεταβολάς, δυστυχῶς κατεστράφησαν, ἐνῶ ἠδύναντο νὰ διασωθοῦν ἔστω καὶ ἂν πρὸ εἰκοσαετίας ἀνεστηλοῦτο ἡ στέγη τοῦ ναοῦ.

Ἐκ τῶν διασωζομένων λειψάνων τοιχογραφιῶν διακρίνομεν εἰς τὴν κόγχην τὴν Πλατυτέραν μέχρι τῆς ὀσφύος εἰς στάσιν δεήσεως ἔχουσαν πρὸ αὐτῆς τὸν παῖδα Ἰησοῦ, κάτωθι δὲ αὐτῆς τοὺς Ἱεράρχας Γρηγόριον τὸν Θεολόγον, Βασίλειον τὸν Μέγαν, Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον καὶ Ἀθανάσιον τὸν Μέγαν. Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ Τέμπλου, διακρίνονται ἴχνη ἐνθρόνου Ἰησοῦ, ὡς καὶ ἴχνη Πλατυτέρας.

Ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου διακρίνονται ἴχνη δύο ἀγίων, ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς δὲ πλευρᾶς τοῦ Ἱεροῦ, δεξιὰ μὲν τῷ εἰσερχομένῳ σταυρὸς μετὰ συμβολικῶν θραχυγραφικῶν σημείων τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀλφασήτου, ἀριστερὰ δὲ διπλοῦς σταυρὸς τῆς Ἀναστάσεως.

Ἡ περισσότερον διατηρημένη τοιχογραφία ἀλλὰ καὶ αὐτὴ εἰς κακὴν κατάστασιν εὐρίσκεται ἐπὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ Ἱεροῦ. Πρόκειται περὶ ἀγίου ἐν ἀρχιερατικῇ περιβολῇ εὐλογούντος.

Τὸ εἰρημένον ναῦδριον εἶναι χαρίεν καὶ ἡ ἀποκατάστασις του μὴ παρυσιάζουσα ὡς προεῖπον δυσχερείας εἶναι ἐπιβεβλημένη. Ὡς πρὸς τὴν χρονολόγησιν του παρατηρῶ τὰ ἑξῆς: Ἐλάχιστα λείψανα τῶν συνδεσάντων τοὺς λίθους ἀρμῶν, ἅτινα διασώζονται κατὰ χώραν, ὡς καὶ τινὰ τεμάχια κεράμων (καλυπτῆρων καὶ στρατήρων), φρονῶ, ὅτι δύνανται νὰ ἀποτελέσουν στοιχεῖα ὀδηγοῦντα εἰς τὸ συμπέρασμα καθ' ὃ τὸ ἔξετασθὲν μνημεῖον εἶναι τοῦ 16ου αἰῶνος.

Ἀπὸ τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ τείχους τοῦ φρουρίου εἰς ἀπόστασιν μόλις 2,40μ. διακρίνονται ἐλάχιστα λείψανα ἑτέρου ναῦδρίου. Τὰ διατηρούμενα κατὰ χώραν ἴχνη θεμελίων δηλοῦν ὅτι πρόκειται περὶ καμαροσκεπέστου βασιλικῆς μήκους 7,50 καὶ πλάτους 2,80μ. Ἀτυχῶς οὐδὲν πλέον δύναται νὰ λεχθῆ περὶ τοῦ μνημείου τούτου, πρὶν ἢ προηγηθῆ ἀνασκαφικὴ τούτου ἔρευνα.

Ὡς πρὸς τὸν μόνον ἐν τῷ Κάστρῳ διατηρούμενον ἐν καλῇ καταστάσει Ναὸν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, περὶ τοῦ ὁποῦ ἔπραγματεύθη ὁ πρόεδρος τῆς ἐταιρείας μας Δρ. Μ. Γκητάκος, δὲν θὰ ἐπιληφθῶ τῆς ἐξετάσεώς του.

Τὰ ἔξετασθέντα ναῦδρια καὶ ὁ εἰς τόσον μικρὸν χώρον ἀριθμὸς των ἀποδεικνύει τὴν ἀκλόνητον πίστιν τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὴν πάτριον θρησκείαν.

Ἡ ὅλη δὲ μορφολογία των καὶ ἀρχιτεκτονικὴ διάταξις των, ἀποδεικνύει τὴν ἔμμονην τῶν χριστιανῶν ἀρχιτεκτόνων εἰς τοὺς τύπους καὶ τὰς

μεθόδους τῆς Βυζαντινῆς παραδόσεως, ὅπως ἀξιοσήμαντον εἶναι ὅτι τὰ διασωζόμενα λείψανα ἀγιογραφιῶν ἐπικυρώνουν τὴν ἐμμοιῆν τῶν Ἑλλήνων ἀγιογράφων εἰς τὴν Βυζαντινὴν παράδοσιν.

Αὐτὸ τέλος τὸ ὁποῖον ἐπιθυμῶ νὰ προσθέσω εἶναι ὅτι τὰ ἐξετασθέντα ναῦδρια ἂν καὶ ἐν ἐρειπίοις, δύναται νὰ ἀποκατασταθοῦν πλήρως καὶ νὰ ἀποκτήσουν τὴν ἀρχικὴν ὄψιν των. Τοῦτο μάλιστα ἀποτελεῖ εὖλογον καὶ ἐπιτακτικὴν ἀπαίτησιν τῆς τε ἐκκλησιαστικῆς Ἀρχιτεκτονικῆς μας, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἱστορίας μας, λόγῳ τοῦ μέρους ἐφ' ὃ εἶναι ἀνιδρυμένα. Ὁ χῶρος ἐκάστου τούτων ὅσον μικρὸς καὶ ἂν εἶναι ἀποτελεῖ ἔκφρασιν τοῦ «φωρέως τῆς ἰδέας».

Ἀνεξαρτήτως τῆς εἰς τὰ περισσότερα τούτων ἐκδήλου προχειρότητος τῆς κατασκευῆς των καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς Τυπολογικῆς των ἀπλότητος, εὐρίσκονται ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς ἀρχῆς τῶν Βυζαντινῶν προγόνων μας, οἱ ὁποῖοι προτίμησαν τοῦ «πλαστικοῦ χαρακτῆρος, τὸν γραφικόν». Οὕτω τὰ χριστιανικὰ αὐτὰ μνημεῖα προξενοῦν διὰ τοῦ ἀτομικοῦ των τρόπου, κάποιον ὑψηλὸν φρόνημα. Ἀνεξαρτήτως ἂν ἡ θλιθερὰ κατάστασις εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκονται, δὲν παρέχει τὴν δυνατότητα ἐπισημάνσεως στοιχείων δυναμένων νὰ βοηθήσουν εἰς τὴν αἰσθητικὴν θεώρησιν των, νὰ δύναται νὰ λεχθῆι:

Τὸ περιβάλλον των καὶ ἡ ἱεροπρέπεια των προξενοῦν εἰς τὸν θεωρὸν πραγματικὴν ἔκστασιν.

Ἡ ἔκστασις δὲ αὕτη καθίσταται περισσότερον ἔντονος, διότι ὁ εὐρισκόμενος εἰς τὸ περιβάλλον αὐτὸ βλέπει νὰ διασταυροῦνται τὸ ἐπικόν μετὰ τοῦ ἱεροπρεποῦς.

ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ: Αἱ παραπομπαὶ κατετέθησαν εἰς τὴν Γραμματεῖαν τοῦ Συνεδρίου μετὰ τοῦ παρόντος κειμένου. Ἀμφότεραι δὲ δημοσιεύονται εἰς τὸν Γ' Τόμον, τευχ. 7ον — Ἰούνιος 1976 τῆς Ἐπιθεωρήσεως Πνευματικοῦ προβληματισμοῦ «Ἀνθρώπινοι Σχέσεις». σ. 36 κ. ἔξ.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ 15η

ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΣ ΝΟΣΗ - ΖΑΦΕΙΡΙΟΥ

ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑΣ ΦΙΛΟΛΟΓΟΥ

ΝΕΑ ΜΕΘΟΔΟΣ ΑΠΟΤΥΠΩΣΕΩΣ

ΧΑΡΑΓΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΚΙΔΟΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ

Είναι γνωστόν, ὅτι τὰ «χαράγματα»¹ τὰ διεθνῶς γνωστά ὡς GRAFFITI καὶ τὰ ὑπὸ διαφόρων παραστάσεων συνοδευόμενα τοιαῦτα, ἦτοι τὰ «ἀκιδογραφήματα»,² χαράσσονται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀτέχνως δι' αἰχμηροῦ ὄργάνου, ἐπὶ διαφόρων σκληρῶν ὑλῶν, κυρίως δὲ εἰς λίθους, τοίχους, κίονας, ὀπτολίθους, ἀγγεῖα καὶ κατὰ προτίμησιν εἰς παλαιὰς τοιχογραφίας.³ Ὅπως εἶναι ἐπίσης γνωστόν, ὅτι ἡ συνήθεια τῶν διὰ χαραγμάτων καὶ ἀκιδογραφημάτων «ἐνθυμήσεων» εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τῆς προϊστορικῆς περιόδου. Τὴν συνήθειαν αὐτὴν ἐξηκολούθησαν οἱ Ἀρχαῖοι Ἑλληνας, οἱ ὅποιοι καὶ τὴν μετέδωσαν εἰς τοὺς Ρωμαίους καὶ εἰς τοὺς Χριστιανούς, καὶ διὰ τῶν Βυζαντινῶν τὴν παρέλαβον οἱ μεταβυζαντινοί.⁴ Μόλις εἶναι ἀνάγκη νὰ εἶπω, ὅτι ἡ ἀξία τῶν χαραγμάτων καὶ τῶν ἀκιδογραφημάτων εἶναι μεγίστη, διότι ὡς ὀρθῶς ἐγένετο ὑπὸ πάντων ἀποδεκτῶν, κατὰ τὴν ἐνασχόλησιν τῆς ἐρμηνείας των πρὸς τοῖς ἄλλοις διαφωτίζεται ἀρκούντως τὸ παρελθόν, ὃ διὰ μέσου τῶν αἰῶνων πολιτισμὸς τῆς πατρίδος μας καὶ ἡ ἐκ τῶν μεγάλων δοκιμασιῶν καὶ κινδύνων διάσωσις τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς.

Κατ' ἐξοχὴν ἀξιόπιστοι μάρτυρες ἀναμφισβητήτου κύρους τρανῶς διαλαλοῦντες τὴν διάσωσιν τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, ἴστανται τὰ εἰς τὰ Ἀρχαῖα καὶ Βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς χώρας μας χαράγματα καὶ ἀκιδογραφήματα, διὰ τῶν ὁποίων κυριολεκτικῶς «κατερραπίσθη» ἢ κακόδοξος ψευδεστάτη καὶ δολία θεωρία τοῦ μισέλληνο Φαλμεράυερ περὶ δῆθεν «ἐξαφανίσεως ἀπὸ τοῦ Μεσαίωτος τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς».⁵

Οἱ μέχρι τοῦδε εἰδικῶς ἀσχοληθέντες μετὰ τῶν χαραγμάτων καὶ ἀκιδογραφημάτων, μετὰ μόχθου μεγάλου ἠγωνίσθησαν διὰ τὴν ἀκριβεστέραν ἀποτύπωσιν των τὴν ἄλλωστε τόσον συνδεομένην μετὰ τῆς ὀρθῆς ἀναγνώσεως καὶ ἐρμηνείας των.⁶ Τὸ πράγματι ἥρωικόν αὐτὸ ἔργον των, καθίστατο δυσχερέστερον, διότι πολλὰ τούτων θαναύσως κατεστράφησαν

ὑπὸ μεταγενεστέρων, οἱ ὁποῖοι χαράσσουν τὸ ὄνομά των ἐκ κουφότητος.⁷ Οἱ εἰδικοί εὐρίσκονται πρὸ ἀνυπερβλήτων ἐμποδίων καὶ πολλῶν προβλη-
ματισμῶν προκειμένου νὰ ἀποτυπώσουν τὰ χαράγματα καὶ τὰ ἀκιδογρα-
φήματα. Ἐχρησιμοποίησαν καὶ χρησιμοποιοῦν λαδόχαρτον, καρμπόν, σι-
γαρόχαρτον, κηρὸν καὶ ἄλλα μέσα, ἕκαστος κατὰ τὴν κρίσιν του, μέχρι
καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀποτυπωτικοῦ χάρτου, διὰ τοῦ ὁποίου εὐχερῶς ἀποτυποῦν-
ται αἱ ἐπιγραφαί. Εἰδικῶς ὁμοίως διὰ τὰ χαράγματα καὶ διὰ τὰ ἀκιδογρα-
φήματα οὐδὲν τῶν προαναφερθέντων μέσων ἢ ἄλλο τι δύναται νὰ τὰ ἀπο-
τυπώσῃ λεπτομερῶς, οὐδ' αὐτὴ ἡ φωτογράφησις των, ὅσον ἐπιτυχῆς καὶ
ἂν εἶναι, διὰ πολλοὺς λόγους καὶ κυρίως ἐκ τῶν ραγῶν τοῦ τοίχου, ἢ τοῦ
μαρμάρου ἢ τοῦ λίθου. Κατόπιν διετοῦς συστηματικῆς προσπαθείας καὶ
πλείστων πειραμάτων, ἐξήγαγον τὰ ἐξῆς συμπεράσματα: Ὁ μόνος τρό-
πος ἀσφαλοῦς ἀποτυπώσεως χαραγμάτων καὶ ἀκιδογραφήματων εἶναι ὁ
ἐξῆς:

Χρησιμοποιοῦμεν ἓνα ἀλουμινοχαρτον, τὸ ὁποῖον θέτομεν ἐπὶ τῶν χα-
ραγμάτων ἢ ἀκιδογραφήματων. Μεθ' ὃ σύρομεν καθ' ὄλην τὴν ἐπιφάνειαν
τοῦ ἀλουμινοχάρτου μίαν «μπίλιαν» τὴν ὁποίαν ἀρκοῦντως πιέζομεν
ἐπ' αὐτοῦ.

Τὸ πλῆθος τῶν μέχρι τοῦδε ἀποτυπωθέντων χαραγμάτων καὶ ἀκιδο-
γραφήματων διὰ τῆς ὡς ἄνω μεθόδου ἀπέδειξε, ὅτι εἶναι ὁ μόνος τρόπος
τῆς ἀλαθῆτου ἀποτυπώσεως των, τὸν ὁποῖον καὶ εἰσηγοῦμαι.

Υ Π Ο Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

1. Μ. Γ κ η τ ἄ κ ο υ, Ἀνέκδοτοι Ἐπιγραφαὶ καὶ Χαράγματα ἐκ Βυζαντινῶν
καὶ Μεταβυζαντινῶν Μνημείων τῆς Ἑλλάδος. Corpus ἐπιγραφῶν καὶ χαραγμάτων. Ἔκ-
δοσις Β'. Ἐν Ἀθήναις 1957, σ. 11. Τοῦ αὐτοῦ. Μαθήματα Χριστιανικῆς καὶ
Βυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας καὶ Τέχνης. Ἔκδ. Β' Ἐν Ἀθήναις 1957 σελ. 11. Πρβλ.
Π. Π ο υ λ ῖ τ σ α, Ἐπιγραφαί, ἐνθυμήσεις καὶ σιγίλλια ἐξ Εὐρυτανίας (Ἐν ΕΕΒΣ.
Τόμ. Γ'). Τοῦ αὐτοῦ, Ἐπιγραφαὶ καὶ ἐνθυμήσεις ἐκ τῆς Βορείου Ἡπείρου.
Αὐτόθι, τόμ. Ε'. Γ. Σ ω τ η ρ ῖ ο υ, Ἐπιγραφαὶ καὶ χαράγματα. Ἐν Παραρτήματι
τοῦ βου τόμου τοῦ Ἀρχαιολ. Δελτίου. Ἐν Ἀθήναις 1923.

2. Μ. Γ κ η τ ἄ κ ο υ, Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην καὶ ἐρμηνείαν τῶν ἀκιδογραφή-
ματων. Ἐν Ἀθήναις 1956. Πρόκειται περὶ τῆς πρώτης συστηματικῆς ἐργασίας περι-
συλλογῆς καὶ ἐρμηνείας ἀκιδογραφήματων.

3. Μ. Γ κ η τ ἄ κ ο υ, Ἀνέκδοτοι Ἐπιγραφαὶ καὶ Χαράγματα, κλπ. ἐνθ. ἀνωτ.

4. Αὐτόθι.

5. Αὐτόθι. Πρβλ. τὴν ὡραίαν μελέτην τοῦ Ἄν. Ὁρλάνδου περὶ τῶν χαραγμάτων
τοῦ Παρθενῶνος. Ὅρα καὶ Ναυάρχου Κ. Ἀ λ ε ξ α ν δ ρ ῆ, Ἡ θαλασσία δύναμις
εἰς τὴν ἱστορίαν (Ἔκδ. Ἱστορικῆς Ὑπηρεσίας Β. Ν.) Ἀθήναι 1964 σελ. 115. Μ.
Γ ο ὔ δ α, Μεσαιωνικὰ χαράγματα πλοίων ἐπὶ τοῦ Παρθενῶνος. Ἐν Βυζαντίδι, τόμ.
Β'. Ἐν Ἀθήναις 1911 σσ. 342 - 343.

6. Λαμπάκης, Ὁρλάνδος, Σωτηρίου, Πουλίτσας, Γούδας, Γκητάκος, Ἀλεξανδρῆς
καὶ ἄλλοι.

7. Ὡς ὀρθῶς πολλάκις ἔγραφε ὁ ἀείμνηστος Γεώργιος Λαμπάκης.

ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ 1η: 1. Μία τῶν μεγαλοφουεστέρων συνεισφορῶν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς πολιτικῆς σκέψεως εἶναι ἡ πεποιθήσις τοῦ μεγαλυτέρου μελετητοῦ τῆς Δύσεως κατὰ τὸν Μεσαίωνα RAMON LLULL καθ' ἣν ἡ Δυτικὴ Αὐτοκρατορία εἶναι ἀπλοῦν ὄνομα, κενὸν περιεχομένου καὶ ὅτι ἐν τῇ πραγματικότητι ὁ Αὐτοκράτωρ εἶναι εἰς Πρίγκηψ ἴσος τῶν ἄλλων Βασιλέων τῆς Χριστιανοσύνης.

2. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν μεταξὺ Βασιλείου καὶ Αὐτοκρατορίας ὑπάρχει μόνον διαφορὰ τίτλων.

3. Κατὰ τὴν αὐτὴν καὶ πάλιν ἐποχὴν εἰς τὴν Ἀνατολὴν κατὰ τὴν πορείαν τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν λαῶν, ὑπῆρξε μία ἀξιοσημάντος δυνάμις διάφορος τῶν ἄλλων δυνάμεων κατ' ἐξοχὴν ἀποτελεσματικὴ, σταθερὰ καὶ στερεὰ εἶναι δὲ ἡ ἀξιόλογος αὕτη δυνάμις Η ΟΡΙΘΟΔΟΞΙΑ.

4. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἀποτελεῖ τὸν ἀληθινὸν πραγματικὸν κορμὸν τοῦ λαοῦ τῆς Ἑλληνικῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας.

5. Περὶ τὰ τέλη τοῦ 13ου αἰῶνος ὁ RAMON LLULL κατενόησε πλήρως τὸ Ἀνατολικὸν κοινωνιολογικὸν σχῆμα, ἤντησε οὐσιώδη πολιτικὰ καὶ θρησκευτικὰ συμπεράσματα καὶ ὠλοκληρωμένην ἐκτίμησιν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἐν ἐνὶ δὲ λόγῳ κατενόησεν ὅσον οὐδεὶς ἄλλος σύγχρονός του, ποία ἦτο ἡ οὐσία τῆς Ἑλληνικῆς Παραδόσεως.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ 2α: 6. Ἡ ἀπέραντος Ἑλληνικὴ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία, καθ' ὅλην τὴν ἑκτασίαν της, διετέλεσε ἐν συνοχῇ. Τοῦτο δὲ διότι ἡ Ἑλληνιστικὴ θάσις εἶναι ὁμοίμορφος ἀπὸ τῆς ἕδρας μέχρι τῶν ἀπωτάτων σημείων τῆς κυριαρχίας της, ἅτινα ἐξελληνίσθησαν ὑπὸ τῶν ἀποδήμων Ἑλλήνων. Διὰ τοῦ εἰρημένου δὲ ἐξελληνισμοῦ οἱ ἀπόδημοι Ἕλληνες, θετικῶς συνετέλεσαν εἰς τε τὸ ἄνετον τῆς καθιδρύσεως τῆς Ἑλληνικῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας καὶ εἰς τὴν ἐπὶ αἰῶνας διατήρησίν της.

7. Ἡ δυναμικότης τῶν ἀποδήμων Ἑλλήνων κυριολεκτικῶς ἐθαυματούργησε. Διότι οἱτοὶ παρουσίασαν τὸ καταπληκτικὸν φαινόμενον τῆς ἐπιβολῆς τῶν ὀλίγων ἐποίκων ἐπὶ ὀλοκλήρων λαῶν, διὰ τῆς ὑπ' αὐτῶν καταλύσεως τῆς ἰσχύος, τῆς δυνάμεως, τῆς πληθούς καὶ τῆς ἐπιβολῆς τῆς ἰσχύος τῆς δυνάμεως τοῦ πνεύματος. Ἀξιολόγησαν τὸ ὑψηλὸν Ἑλληνικὸν πνεῦμα πέραν τῶν ὀρίων τῆς Ἑλλαδικῆς γῆς, μεταφέροντες ἀνὰ τὸν κόσμον συλλήβδην τὸ πνεῦμα τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, ἐκπορθήσαντες τὴν βαρ-

βαρότητα και δημιουργήσαντες φωτεινάς έστίας εις την ανθρωπότητα. Ούτω ή μόν Έλλάς κατέστη τό μέγα κέντρον του πολιτισμού οί δέ άπόδημοι Έλληνες τό δυναμικόν μέγα μέσον της διαδόσεως του Έλληνικού πολιτισμού.

8. Η μετάδοσις της Έλληνικής φιλοσοφικής αντίληψεως εις την Άνατολήν δια τών άποδήμων Έλλήνων, προπαρεσκεύασε την ανθρωπότητα να δεχθί άνέτως και να συνειδητοποιήση την ύψηλήν Χριστιανικήν Φιλοσοφίαν. Οθεν τό Έλληνικόν πνεύμα έγένετο ή πνευματική άφετηρία και τό πνευματικόν θάθρον της αντίληψεως και κατανοήσεως της έξ άποκαλύψεως Θείας διδασκαλίας.

9. Ο Έλληνισμός τών λαών της Άνατολής παρ' ότι ήτο διαφορετικής προελεύσεως και καταγωγής, συνήνωσεν τους λαούς αυτούς έν πνεύματι Έλληνικώ και τους κατέστησε δεκτικούς πολιτειακής διοικήσεως υπό τό σκήπτρον Έλληνοσ Αυτοκράτορος.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ 3η; 10. Ένώ τόν 19ον αιώνα θάσει της ιδέας της άποκαταστάσεως τών έθνικοτήτων εις την Εύρώπην έδικαιώθησαν όλαι αί Εύρωπαϊκάί έθνότητες (1830 Βέλγιον, 1852 Δανία, 1860 Ιταλία, 1870 Ένωσις Γερμανίας και Πρωσσίας κ.λπ.), ή κληρονόμος του Βυζαντίου Έλλάς, δέν άπεκατεστάθη εις τόν έθνικόν της χώρον ούδė έδικαιώθη θάσει της άρχής τών έθνικοτήτων. Με τό πρωτόκολλον δė του Λονδίνου τό 1830, αί «Μεγάλαι Δυνάμεις», καταφανώς μεροληπήσασαι ύπέρ της έτοιμοθανάτου Τουρκίας, κατά παράθασιν παντός ήθικοϋ νόμου και παντός δικαίου, δέν έπέτρεψαν εις τό άγωνιζόμενον Έλληνικόν έθνος να άποκατασταθί ως έθνότης εις τόν έθνικόν χώρον του, έντός της Έλληνικής χερσονήσου.

11. Κατά την ύπό του Ρώσου στρατηγού Ιγνάτιεφ τό 1870 προπαρασκευήν δια φιρμανίου της συνθήκης του Αγίου Στεφάνου (1878), δι' ής έδημιουργείτο μία μεγάλη Βουλγαρία, δέν έγένετο ούδεις λόγος δια την Έλλάδα. Τοϋτο όφείλεται εις τό ότι ή Ρωσία έγνώριζε καλώς ότι, άν ή τόσον άδικουμένη ύπό τών Μ. Δυνάμεων Έλλάς γίνη ίσχυρόν έθνος, λόγω της γεωγραφικής θέσεώς της, θα άπετέλει σιδηροϋν μοχλόν επί τών μεσημβρινών πυλών της Ρωσίας.

12. Δια να άποφευχθί ή εις τόν Ρωσικόν ίμπεριαλισμόν και εις κατ' έξοχήν ύποπτα διεθνή παρασκήνια ύποδούλωσις της Εύρώπης και δι' τών Χωρών τών περιθροχομένων ύπό του Αιγαίου και της Μεσογείου, άλλά και δια να άπελευθερωθί ό χώρος εις τόν όποιον έδημιουργήθι ό Βυζαντινός πολιτισμός, έπιτακτική καθίσταται ή άνάγκη μιās έντόνως ζωηράς ιδεολογικής σταυροφορίας, με στόχον την άνασύστασιν της Βυζαντινής

Ἰδέας καὶ τῆς ἐν ἑναρμονισμῷ πρὸς τὰ πνευματικὰ καὶ τεχνολογικὰ ἐπιτεύγματα τοῦ αἰῶνος μας συνεχείας τοῦ πολιτισμοῦ της.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ 5η: 13. Διὰ τὴν ὠλοκληρωμένην αἰσθητικὴν θεώρησιν τοῦ εἰς Ἀθήνας καθολικοῦ τῆς Μονῆς Πετράκη πρέπει τὸ περισπούδαστον αὐτὸ Χριστιανικὸν μνημεῖον, νὰ ἀναπαρασταθῇ ἐν τῇ ἀρχικῇ του μορφῇ.

14. Ἡ γραφικότης τοῦ εἰρημένου Ναοῦ καὶ ἡ μετ' ἀρκούντως ἐπιτυχοῦς εὐμετρίας ἄρθρωσις τοῦ ὅλου, εὐγλώττως μαρτυροῦν τὴν χρονολόγησίν του, διότι τὰ στοιχεῖα αὐτὰ εἶναι χαρακτηριστικὰ τῆς Ναοδομίας τῆς πρώτης ἀναγεννήσεως τῶν Μακεδόνων καὶ τῶν Κομνηνῶν.

15. Ὁ ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Μάρκου φιλοτεχνηθεὶς γραπτὸς διάκοσμός του, ἀποδεικνύει διὰ μίαν προσέτι φορὰν τὴν δεξιότητα τοῦ μεγάλου τοῦτου μεταβυζαντινοῦ διδασκάλου τῆς Ἀγιογραφίας, εἰς τὸν τονισμὸν τῆς ἱεροπρεπείας τοῦ χώρου.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ 6η: 16. Εἰς τὸ παρὰ τὰς Ἀθήνας καθολικὸν τῆς Μονῆς Δαφνίου, εἶναι ἔκδηλος ἡ διάθεσις πρὸς μετάθεσιν ἀπὸ τῆς αὐξήσεως εἰς τὸ αἰφνίδιον. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν του εἶναι λίαν αἰσθητή, ἡ ἀλληλοσυμπλήρωσις καὶ ἡ ἀλληλοεξάρτησις Φωτός, Χρώματος καὶ Χώρου.

17. Τὰ διασωθέντα ψηφιδωτὰ του, ἀνεπανάληπτα ἔργα τέχνης, δημιουργοῦν ἕνα ἀξιοπρόσεκτον παλμὸν ζωῆς, διότι ἐκτὸς τοῦ χαρακτηρίζοντος αὐτὰ εὐγενοῦς καὶ ἐκτὸς τῆς μεγολοπρεπεστάτης ἱεροπρεπείας των, εἶναι καὶ φιλοσοφημένα σύμβολα τῆς ἐποπτείας.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ 7η: 18. Εἰς τὴν Ναοδομίαν, ἡ μὲν Ἀρχιτεκτονικὴ χρησιμοποιεῖ σχήματα ὀρθολογικά, διανοητικὰ καὶ ἐλεγχομένως ἀφηρημένα, ἡ δὲ Ἀγιογραφία ἐκφράζει εὐγλώττως τὰς ἀληθείας τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἐπέρχεται σύζευξις χρόνου καὶ αἰωνιότητος καὶ οὕτω νὰ προξενῆται εἰς τὸν πιστὸν ἀβιάστως ψυχικὴ τις ἀνάτασις. Ἐντεῦθεν καὶ τὸ ἀναγκαῖον τῆς μεγίστης προσοχῆς κατὰ τὴν «Ἀγιοκατάταξιν».

19. Ὁ ἄνευ δουλικῆς μιμήσεως ρεαλισμὸς τῆς ὑπὸ τοῦ ψηφοθέτου ἢ τοῦ Ἀγιογράφου ἀποδόσεως τῶν ἱστορουμένων, ἔχει στόχον τὴν ἔκφρασιν κάποιας ὀρισμένης ἰδέας (θείας παντοδυναμίας, θείας ἀγάπης, θείας προνοίας, ἐναρέτου θίου, μαρτυρίου, ἀναμφισβητήτου ἱστορικοῦ γεγονότος ἢ ἄλλου κ.λπ.).

20. Ἄν ἡ θρησκευτικὴ τέχνη καὶ δὴ ἡ κατ' ἐξοχὴν θρησκευτικὴ τέχνη, ἡ Βυζαντινὴ ἔστρεψε πολὺ τὸ ἐνδιαφέρον της εἰς τὴν Ἀγιογραφίαν, τοῦτο ὀφείλεται, διότι ὑπεράνω πάσης ἰδανικῆς μορφῆς ἔθεσε τὴν ἔκφρασιν ψυχικῶν καταστάσεων καὶ ὑπερβατικῶν ἐνοράσεων.

21. Ὁ Βυζαντινὸς καλλιτέχνης προκειμένου νὰ διακονήσῃ τὸ Χριστιανικὸν Ἰδεῶδες, προσεπάθησε καὶ ἐπέτυχε νὰ ἀποπνευματοποιήσῃ τὴν ὕλην, νὰ καταδείξῃ τὸν πνευματικὸν θρίαμβον καὶ νὰ συντελέσῃ εἰς τὸ μέγιστον τῶν ἐπιτευγμάτων τῆς μετὰ τοῦ θείου μεθέξεως.

22. Ἡ Βυζαντινὴ Τέχνη, προσεπάθησε διὰ τῶν δημιουργημάτων της, νὰ προξενήσῃ εἰς τὸν δέκτην των μίαν λυτρωτικὴν ἐσωτερικὴν στροφήν, δημιουργοῦσαν θέσιν ἀπὸ τῆς ὁποίας νὰ γίνεται ἀντικειμενικὴ ἢ θεώρησις τῶν φαινομένων τοῦ κόσμου. Προσανατολισθεῖσα δὲ σταθερῶς εἰς τὴν ἐσωτερικὴν θέαν τοῦ ἀοράτου καὶ τοῦ ὑπερβατικοῦ, προσεπάθησε, δι' εὐαισθητῶν πνευματικῶν κεραιῶν, νὰ πλησιάσῃ Θεῖα Ὁράματα.

23. Τὸ ὑπὸ τῆς Βυζαντινῆς Τέχνης φιλοτεχνούμενον ἄρωμα τῆς δι' ἔργων πίστεως, τῆς εἰλικρινοῦς μετανοίας, τῆς ἀγάπης καὶ γενικῶς τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, γίνεται κάλλος ψυχῆς, αἰσθητῶς ἀπέχον παντὸς κάλλους «τοῦ κόσμου τούτου».

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ 8η: 24. Τὸ ὑλικὸν τῆς συγγραφῆς τοῦ περισπουδάστου βιβλίου «Πρεσβεία πρὸς τὸν Ταμερλάνον», τὸ ἀποτελοῦν ἀξιόλογοι σημειώσεις τοῦ Πρεσβευτοῦ τοῦ Βασιλέως τῆς Καστίλλης ENRICO III, εὐγενοῦς ἱππότης RUY GONZALEZ DE CLAVIJO. Αἱ σημειώσεις αἰτῶνται, ἢ ἄλλως τὸ βιβλίον τοῦτο, διαπνέεται ὑπὸ λίαν φιλελληνικοῦ καὶ φιλορθοδόθου πνεύματος, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δεόντως νὰ ἐξαρθῇ καὶ νὰ ἀξιολογηθῇ.

25. Ἡ εἰς τὸ προαναφερθὲν βιβλίον ἐπισήμανσις τῆς τελειότητος τῆς Θείας Λειτουργίας τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ἡ ἀντικειμενικότης τῆς περιγραφῆς τῶν Ἐκκλησιαστικῶν ἐθίμων εἰς τὸ Βυζάντιον, ὁ θαυμασμὸς διὰ τὸν εὐλαβῆ Ἑλληνικὸν λαόν, ἡ πλήρης ἀγάπης ἐξιστόρησις τοῦ Βυζαντινοῦ κόσμου τοῦ τέλους τοῦ ΙΔ' καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΕ' αἰῶνος καὶ ἡ ἀντικειμενικὴ περιγραφή τῆς πνευματικῆς ζωῆς του, ἀποτελοῦν ἀναμφισβήτητα ἱστορικὰ στοιχεῖα ὑψίστης σημασίας διὰ τε τὸν Ἑλληνικὸν λαόν καὶ τὰς Ἱστορίας τοῦ Βυζαντίου, τοῦ Πνεύματος καὶ τοῦ Πολιτισμοῦ.

26. Δὲν δύναται νὰ παρέλθῃ ἀπαρατήρητον ὅτι ὁ CLAVIJO μετὰ μεγίστης ἐπιμελείας καὶ ἀγάπης πλειστάκις μετέφερεν εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς Καστίλλης, λέξεις, φράσεις καὶ ὄρους, ὅπως σαγηνευτικῶς ἤχησαν εἰς τὰ ὦτα του ἐκ τοῦ στόματος τῶν Βυζαντινῶν. Διὰ πάντα ταῦτα καὶ κυρίως διὰ τὰ πολύτιμα ἱστορικὰ στοιχεῖα, ἅτινα ὑπάρχουν εἰς τὴν κατ' ἐξοχὴν ταύτην ἀξιόλογον γραπτὴν μαρτυρίαν, πρέπει συντόμως καὶ μετὰ τῆς προσηκούσης ἐπιμελείας τὸ περισπούδαστον αὐτὸ βιβλίον νὰ μεταφρασθῇ καὶ νὰ ἐκδοθῇ μετὰ σχολίων εἰς τὴν Ἑλληνικὴν. Ἡ δημοσίευσίς του ἀποτελεῖ ἐπιτακτικὸν ἐθνικὸν καθήκον τῶν Ἑλλήνων.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ 9η: 27. Ἡ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἱστορήσις τῶν ἐξωτερικῶν παρειῶν τῶν τοίχων τῶν Ναῶν ἔγινε προσφιλεστάτη κατὰ τε τὸν Μεσαίωνα καὶ τὴν Ἀναγέννησιν εἰς τὰς περιοχὰς τῆς κεντρικῆς καὶ δυτικῆς Εὐρώπης (Τυρόλο, Βενετία, Ἰσπανία κ.λπ.).

28. Τὸν 15ον καὶ κυρίως τὸν 16ον αἰῶνα αἱ περίε τῶν Μονῶν τῆς Μολδαβίας ἀνιδρυθεῖσαι Σχολαὶ Ἀγιογραφίας χαρακτηρίζονται διὰ τὴν ἐν τῷ πνεύματι τῆς Ὀρθοδοξίας χαρακτηριστικότητά των. Κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι τῶν Ναῶν τῆς Μολδαβίας ἱστοροῦνται ἐξ ὀλοκλήρου μὲ διάφορα θέματα καὶ δὴ συμβολικά, ὅπως οἱ Ναοί: Τὸ 1535 HAMOR, τὸ 1537 MALDAVITA, τὸ 1541 ARBURE, τὸ 1547 VORONET καὶ τὸ 1596—1696 SUCEVITA, ὁ θαυμάσιος διάκοσμος τῶν ὁποίων σώζεται μέχρι σήμερον.

29. Ἡ προαναφερθεῖσα συμβολικὴ ἀγιογράφησις τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων τῶν εἰρημένων Ναῶν, ἐγεννήθη ἐκ τοῦ φλογεροῦ ἀγῶνος κατὰ τῶν Τούρκων. Δεικνύει προσέτι ἴσως τὴν πλέον μεγαλοπρεπῆ ἔκφρασιν τῶν νοτιοανατολικῶν Εὐρωπαϊκῶν λαῶν εἰς τὴν ἀκράδαντον πίστιν των, ὅτι οἱ ἀγῶνες κατὰ τῶν Τούρκων θὰ λήξουν μὲ μίαν νίκην, ἥτις θὰ περιβάλλῃ εἰς τοὺς αἰῶνας τὴν Χριστιανικὴν Αὐτοκρατορίαν, τὴν ὁποίαν ἱδρυσεν ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος.

30. Εἰς τὸν ἐπιτυχῶς ἀποδιδόμενον συμβολισμόν τοῦτον διασταυροῦνται αἱ αἰσθητικαὶ κατηγορίαι τοῦ Ὠραίου, τοῦ Ὑψηλοῦ καὶ τοῦ Ἐπου.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ 10η: 31. Οἱ κυριώτεροι Ἀγιογραφικοὶ τύποι τοῦ Ἀγίου Χριστοφόρου εἰς τὴν Ὀρθόδοξον Χριστιανικὴν Τέχνην ἀνέρχονται εἰς ἑννέα, οἱ ὁποῖοι καὶ προσδιόρισθησαν σαφῶς καὶ πειστικῶς εἰς τὴν εἰσήγησιν τοῦ ἀναπτύξαντος τὸ θέμα αὐτὸ κ. Εἰσηγητοῦ.

32. Μεταξὺ τῶν 9 τούτων τύπων ὁ τελευταῖος, ἦτο ὁ τοῦ «Κυνοκεφάλου» καὶ προέρχεται ἐκ παρερμηνείας μύθων, πληροφοριῶν ἀλλὰ καὶ τινων ὠραίων παραδόσεων.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ 11η: 33. Τὸ Ἀγιογραφικὸν θέμα «Ἡ Ἀνάληψις» (τοῦ Χριστοῦ) τὸ ὁποῖον ἐνεφανίσθη τὸν 5ον αἰῶνα, ἀπὸ τοῦ 6ου αἰῶνος ἤρχισε χρησιμοποιούμενον εἰς τοὺς κλάδους τῆς Τέχνης διαφοροποιούμενον εἰς τὸ συνθετώτερον ἢ εἰς τὸ ἀπλούστερον μὲ διαφόρους παραλλαγὰς.

34. Ἡ παρουσία τῆς Θεοτόκου εἰς τὴν Ἀγιογραφικὴν ταύτην σκηνὴν ἂν καὶ οὐδαμοῦ τῆς Καινῆς Διαθήκης ἀναφέρεται, ἀναντιλέκτως προέρχεται ἐκ τῆς ἐρμηνείας στίχου ὕμνου «ἦλθες μετὰ τῶν μαθητῶν σου ἐν τῷ ὄρει τῶν ἑλαιῶν ἔχων τὴν τεκοῦσαν σε».

35. Ἄν ὁ εἰς τὴν παράστασιν ταύτην εἰκονιζόμενος Ἀπόστολος Παῦλος συνεικονίζεται εἰς ἀντικατάστασιν δῆθεν τοῦ Ἰούδα — ὡς τινες ἀλλ' ἄ-

νευ οὐδενὸς πειστικῶ ἐπιχειρήματος ἰσχυρίζονται — τοῦτο δημιουργεῖ εὐλόγως πολλὰς ἐπιφυλάξεις διότι δὲν δύναται νὰ ἀποδειχθῇ. Ὅθεν τὸ σημεῖον αὐτὸ πρέπει νὰ ἀποτελέσῃ ἀντικείμενον ἐρεύνης.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ 12η: 36. Ὁ εἰς τὴν νῆσον Κέρκυραν ἀνιδρυθεὶς τὸ 1689 Ναὸς τῆς «Παναγίας τῶν Ξένων», ὀφείλει τὴν ἐπωνυμίαν του εἰς τοὺς θεωρηθέντας καὶ ἀποκληθέντας ὑπὸ τῶν Κερκυραίων «ξένους» καταφυγόντας ἐκεῖ Ἑπειώτας, πρὸς ἀποφυγὴν τῆς τουρκικῆς θηριωδίας. Οὗτοι, παρ' ὅτι ἦσαν πολυπληθεῖς καὶ εἰς τὴν φιλόξενον αὐτὴν νῆσον ἀπετέλεσαν παροικίαν, ἐν τούτοις ὄχι μόνον δὲν ἀφομοιώθησαν ὑπὸ τῶν ἐντοπίων ἀλλὰ καὶ σαφῶς διαχωριζόμενοι αὐτῶν ἐκκλησιάζοντο εἰς ἰδικὸν τῶν Ναόν, ὁ ὁποῖος ἠκολούθει τὸ Μοναστικὸν τυπικὸν κατὰ τὰς λατρευτικὰς ἀκολουθίας καὶ ἐψάλλετο (μέχρι καὶ σήμερον) ἡ Βυζαντινὴ μουσικὴ.

37. Εἰς τὸν προαναφερθέντα Ναὸν ὑπάρχουν ἀξιόλογοι φορητὰ εἰκόνες τοῦ 17ου κυρίως αἰῶνος, μέχρι καὶ τοῦ 19ου, ἔργα τοῦ Ἱακώβου Μιχαλάκη, Κωνσταντίνου Κονταρίνη κ.ἄ., αἱ ὁποῖαι πρέπει νὰ ἐξετασθοῦν ἐπισταμένως ἐξ ἐπόψεως θεματολογικῆς, τεχντροπικῆς καὶ αἰσθητικῆς.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ 13η: 38. Κατόπιν ἐπισταμένης ἐρεύνης ἀπεδείχθη ὅτι ὁ ἐν Βλοχῶ Καρδίτσης Ναὸς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ἀνιδρύθη εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 17ου αἰῶνος.

39. Ἐκ τῆς μελέτης καὶ ἐρεύνης τοῦ Ναοῦ τούτου α) ἔρχονται διὰ πρώτην φοράν εἰς τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος αἱ κοσμοῦσαι τὸ ἐσωτερικὸν του τοιχογραφίαι καὶ β) ἀποκαλύπτεται ἡ ὑπαρξίς ἑνὸς προσέτι «κρυφοῦ σχολειοῦ» τῆς χώρας μας.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ 14η: 40. Ἐκ τῆς ἐρεύνης καὶ μελέτης τῶν εἰς τὸ Κάστρον τῆς Νέας Ἐπιδαύρου ἐν ἐρειπίοις κειμένων ναυδρίων διαπιστοῦται διὰ μυριοστὴν φοράν ἡ ἐμμονὴ τῶν Ἑλλήνων Ναοδόμων εἰς τοὺς τύπους καὶ τὰς μεθόδους τῆς Βυζαντινῆς παραδόσεως καὶ ἡ ἐμμονὴ τῶν Ἑλλήνων Ἀγιογράφων εἰς τὴν Βυζαντινὴν παράδοσιν.

41. Τὰ κατὰ χώραν διασωζόμενα λείψανα τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος Ναυδρίων εἶναι ἀρκούντως ἱκανὰ στοιχεῖα πρὸς ἐπιτυχῆ ἀναστήλωσίν των. Ἄλλωστε ἡ ἀποκατάστασις των εἰς τὴν ἀρχικὴν ὄψιν των ἀποτελεῖ δικαίαν ἀπαίτησιν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς μας Ἀρχιτεκτονικῆς καὶ τῆς Ἱστορίας μας.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ 15η: 42. Ὁ καταλληλότερος τρόπος ἀποτυπώσεως «χαραγμάτων» καὶ «ἀκιδιογραφημάτων», εἶναι ἡ χρησιμοποίησις ἀλουμινοχάρτου, τὸ ὁποῖον, τιθέμενον ἐπ' αὐτῶν, πιέζομεν ἀρκούντως τὴν ἐπιφάνειάν του, σύροντες ἀπ' αὐτῆς τί λείον, ἀλλὰ μικρῶν διαστάσεων, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι μίαν «μπίλιαν».

ΤΑΚΤΙΚΑ ΜΕΛΗ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ†

Μελίτων Ἀρχιεπίσκοπος Χαλκιδόνος*
Χρυσόστομος Β' Ἀρχιεπίσκοπος Ἀργολίδος*
Γκητάκος Μιχαὴλ Ἰδρυτὴς τῆς Ἐταιρείας

Ἀθανασάκης Ἀπόστολος*
Ἀθανασόπουλος Ἀνδρέας
Ἀθανασοπούλου Βακῶ
Ἀλεξανδρὴ Ἀφροδίτη
Ἀμαξᾶς Δημήτριος
Ἀντωνιάδης Ἀριστομένης
Ἀξιότις Γεώργιος
Ἀποστόλου Ἰωάννης

Βαγιακάκος Μιχαὴλ
Βαϊτόπουλος Κων)νος
Βακουφάρης Περικλῆς
Βανδῶρος Παναγῆς
Βαρῶνος Διονύσιος*
Βασιλάκης Κων)νος
Βασιλοπούλου Σοφία
Βεντούρης Διονύσιος
Βερτσέτης Δημήτριος
Βλαχογιάννη Αἰκατερίνη
Βλαχογιάννης Σταύρος
Βλάχος Παναγιώτης
Βλέπτης Ἐλευθέριος
Βολανάκης Ἰωάννης
Βουλουμπασάκη -Οἰκονόμου Χρυσούλα
Βούρβουλης Κων)νος
Βουρλούμης Σπυρίδων
Βρυώνης Βασίλειος

Γαϊτάνος Ἰωάννης
Γαϊτάνου Ζωὴ
Γεωργόπουλος Δημήτριος
Γεωργοπούλου Εὐαγγελία
Γιακταντζίδου Ἀθηνᾶ
Γιαλούρη Μαρία
Γιαννακόπουλος Ἀθανάσιος
Γιαννημάρας Κων)νος
Γιαννούλη Τίνα
Γιαννούλης Κων)νος
Γιάτσης Σωτήριος
Γίτσα - Ζαρκάδα Μαρία
Γίτσας Γεώργιος

Γκητάκος Χάρης
Γκητάκου Ἀλεξ
Γκλέζος Χρῆστος
Γκόνης Ἰωάννης

Δάκογλου Πολύδωρος
Δαμβουνέλλης Ἐμμανουὴλ
Δάφνης Δημήτριος
Δελαθέκουρας Θεόδωρος
Δήμας Ἥλιος
Δημητρίου Μαρῖνος
Διαμάντης Θεμιστοκλῆς
Διαμαντοπούλου Μαρία
Δίλμπότης Γεώργιος
Δρίτσας Δημήτριος

Ἐμμανουὴλ Παναγιώτης
Ἐσαρχόπουλος Δημήτριος

Ζαφείρης Νικόλαος
Ζαφειρίου - Νόση Παναγιώτα
Ζαφειρίου Ὀδυσσεύς
Ζερβού Κλέρη
Ζολῶτα Ἀγγελικὴ
Ζορμπᾶς Ἄρ.
Ζώρας Γεώργιος*

Θεολογίδου Χριστίνα

Ἰωαννίδης Χρῖστος

Καγκέλης Εὐάγγελος
Καίσαρης Νικόλαος
Κακογιαννάκης Γεώργιος
Καλογεροπούλου - Καραγκούνη Ἀ-
ρετὴ
Καντίρη Θεοδώρα
Κανελλόπουλος Ἀλέξανδρος
Καραγκούνης Ἀδαμάντιος
Καρακατσάνη Ζαΐρα
Καρακατσάνης Δημήτριος

1. Ὁ ἄσπερίσκος τίθεται εἰς τὸ ὄνομα ὄσων ἐκ τῶν τακτικῶν μελῶν εἶναι ἅμα καὶ Ἐπίτιμα μέλη τῆς Ἐταιρείας.

Καρανικόλας Πάνος
Καρράς Βασίλειος
Κατσά — Λαμπροπούλου Εύαγγελία
Καφής Δημήτριος
Καφής Άντώνιος
Κιούση Μαρία
Κίτσου — Πανοπούλου Γεωργία
Κλάδη Άναστασία
Κόλλιας Άθανάσιος
Κομνηνός Νικόλαος
Κοντοβράκης Ίωάννης*
Κοντογιάννης Σπυρίδων
Κυρακίδης Άλέξανδρος
Κορρές Στυλιανός*
Κοτσάνη Βάσω
Κούκης Δημήτριος
Κουκουλέ Φαίδρα Κάκια*
Κούκουνας Δημήτριος
Κουκούτσης Βασίλειος
Κουλεμέντες Γρηγόριος
Κουλόχερας Τηλέμαχος
Κυριακάκος Ίωάννης
Κυριακόπουλος Κων)νος
Κωνσταντίνου Θεόδωρος*
Κωνσταντόπουλος Παναγιώτης
Κώρος Θεοφάνης

Λαμπρόπουλος Χαράλαμπος
Λεφέ Άννα
Λιακάκος Λυκούργος
Λιάκου Άλεξάνδρα
Λιβεριάδης Παναγιώτης
Λουκιανός Φραγκίσκος

Μάγκος Γρηγόριος
Μαλικούτη Άγγελική
Μάντζαρης Άναστάσιος
Μαυροειδής Σπυρίδων
Μαυρομάτης Ευστάθιος
Μενάγιας Γεράσιμος
Μενούνος Ίωάννης
Μηνδρινός Ματθαίος
Μηνδρινός Χρίστος
Μιχαλόλιας Τάκης
Μιχαλόπουλος Δήμος
Μπάκος Ήλιος
Μπαρμπής Κων)νος
Μπελόκα — Βαϊσπούλου Μαρία
Μπιτσάκος Παναγιώτης
Μπογδανόπουλος Άνδρέας
Μπονάνος Στυλιανός
Μπόνης Κων)νος*
Μποτονάκη Άλεξάνδρα
Μυρσίνης Βασίλειος
Μυτιληναίος Γεώργιος

Νικολακόπουλος Λεωνίδας
Ξενογιάννης Κων)νος

Ξενογιάννης Όδυσσεύς

Οικονόμου Άλέξανδρος
Οικονόμου Βασίλειος
Όλυμπίου Νικόλαος

Πάλλης Σπυρίδων
Πανόπουλος Άθανάσιος
Πάντος Ίωάννης
Παντούλας Σωκράτης
Παπαγγελόπουλος Τρύφων
Παπαγεωργίου Εύαγγελος
Παπαδάκης Άπόστολος
Παπαδήμα Κλεονίκη
Παπαδημητρόπουλος Γεώργιος
Παπαδόπουλος Δημήτριος
Παπαδόπουλος Ίωάννης
Παπαϊωάννου Άπόστολος
Παπακαλούση Άφροδίτη
Παπαλέξης Κων)νος
Παπαμιχαήλ - Δημητρέλλου Άγγελική
Παπαναστασίου Εύαγγελος
Παππάς Παναγιώτης
Παπαχατζής Γεώργιος*
Πελαγίδης Ευστάθιος
Πνευματικός Άγγελος
Ποντίφηξ Γρηγόριος*
Ποταμίανος Σπυρίδων
Ποταμίτου Πηνελόπη
Πρασσάς Κων)νος
Προβή - Άρκαδιανού Μαρία
Πρωτοψάλτης Έμμανουήλ*

Ρουμελιώτης Χρυσόστομος
Ρουμπής Κυριάκος

Σακκάς Μιχαήλ
Σαλταμπάση - Κακογιαννάκη Μαρία
Σαρατσιώτης Δημήτριος
Σιδηράς Γρηγόριος
Σκαλιστής Στέφανος
Σκαλικέας Γρηγόριος*
Σκιαδάς Κων)νος
Σκορδάς Εύαγγελος
Σκουτέλης Άνάργυρος
Σουλιώτης Κων)νος
Σπυροπούλου Γεωργία
Σταθόπουλος Άνδρέας
Σταμούλου Μαρία
Σταυρόπουλος Άλέξανδρος
Σταυρόπουλος Κων)νος
Σταυρόπουλος Σπυρίδων
Στεφανάκης Κων)νος*
Στηλιανού Ήλιος
Στρατηγάκης Μύρων
Σφαέλλος Δημήτριος
Σωτηρίου Γ. Μαρία*

Ταμπακόπουλος Ἀνδρέας
Ταμπακόπουλος Χαράλαμπος
Τερζάκη Ὀλυμπία
Τερζάκης Δημήτριος
Τζαρή Ἑλένη
Τούντας Φώτιος
Τρυφονόπουλος Σπυρίδων
Τσάρας Γεώργιος
Τσιλιμπάρης Ἀριστείδης

Τσώνης Σταύρος

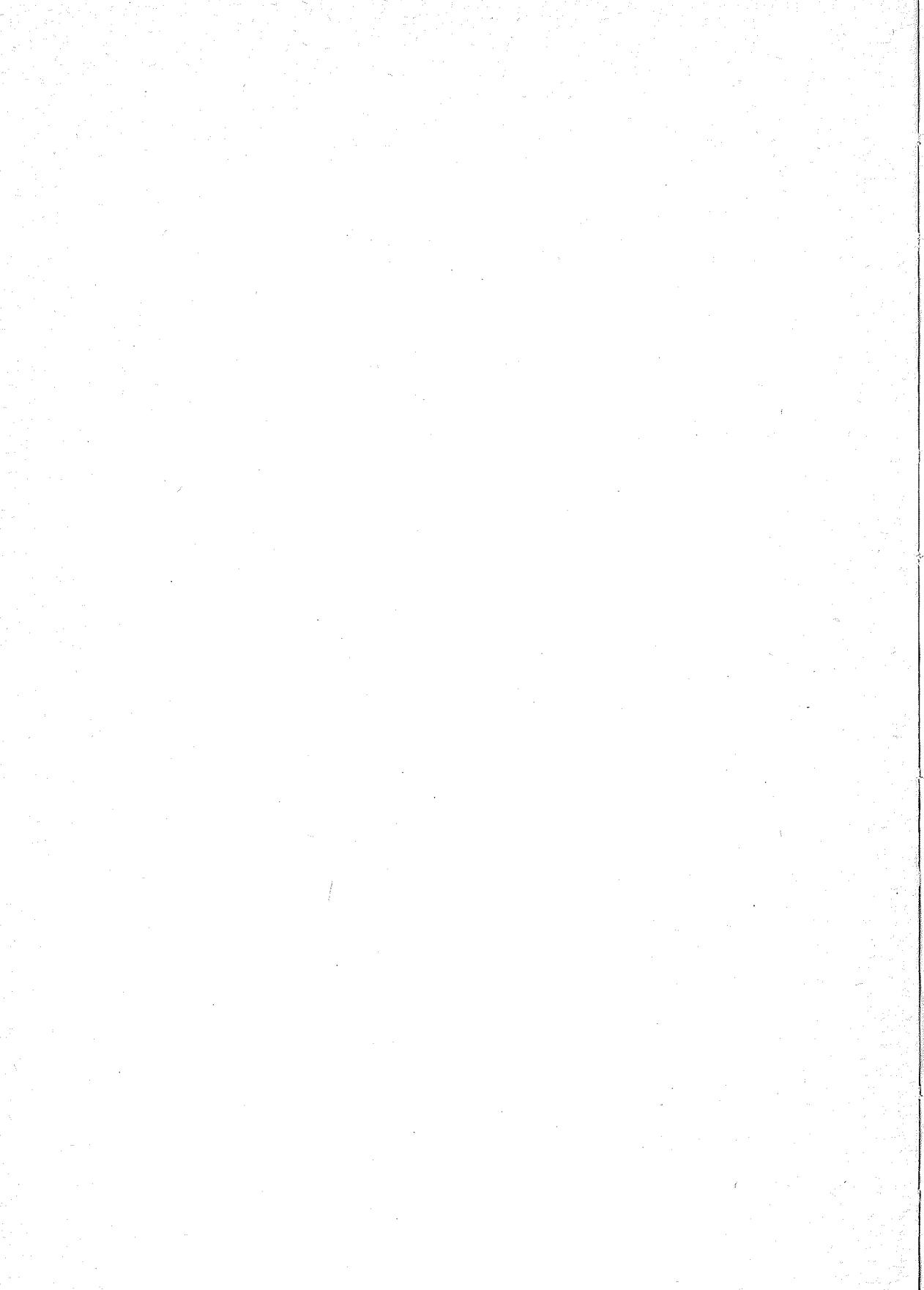
Φελούκας Τριαντάφυλλος
Φριντζήλα Μαγδαληνή
Φωτέας Παναγιώτης

Χαστούπης Ἀθανάσιος*
Χριστόπουλος Ἀντώνιος
Χώρας Γεώργιος

ΔΟΚΙΜΑ ΜΕΛΗ

Γέρος Ζώης
Κάσος Γεώργιος
Λυμπεράκης Εὐάγγελος

Παντίσκος Σπυρίδων
Παρίκος Γεώργιος
Πελέκης Βλάσιος

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	Σελ.
Τὸ πρῶτον Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας	5
Ξένοι Ἑταῖροι	7
Τινὰ τῶν μετὰ τῆς Ἑταιρείας συνεργαζομένων Πνευματικῶν Ἰδρυμάτων	9
Τὰ ἐν λειτουργίᾳ Τμήματα τῆς Ἑταιρείας	9
Πρόλογος	11
Σύντομον Ἱστορικὸν τοῦ Δευτέρου Διεθνoῦς Συνεδρίου τῆς Ἑταιρείας	12
Ἔναρξις ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου. Χαιρετισμοὶ	13
Αἱ Εἰσηγήσεις	24
ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ 1η: Φ ρ α ν σ ῖ σ κ ο Ἐ λ ῖ α ς Ν τ ῆ Τ ε χ ἄ ν τ α. Ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία κατὰ τὸν RAMON LLUL	25
ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ 2α: Ἰ ω ἄ ν ν ο υ Π α π α δ ο π ο ῦ λ ο υ. Ὁ Ἐποικισμὸς τῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία	35
ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ 3η: Ἀ ν τ ω ν ῖ ο υ Κ α ψ ῆ. Τὰ γεωγραφικὰ καὶ πολι- τιστικὰ ὄρια τοῦ Βυζαντίου	46
ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ 4η: Μ ι χ α ῆ λ Γ κ η τ ἄ κ ο υ. Αἰσθητικὴ Κρίσις	56
ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ 5η: Ἀ ρ χ ι μ. Χ ρ υ σ ο σ τ ὄ μ ο υ Ρ ο υ μ ε λ ι ῶ - του. Αἰσθητικὴ θεώρησις τοῦ Καθολικοῦ τῆς εἰς Ἀθήνας Ἱερ. Μονῆς Πετράκη	57
ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ 6η: Ἀ φ ρ ο δ ῖ τ η ς Π α π α κ α λ ο ῦ σ η. Αἰσθητικὴ θεώρησις τῆς παρὰ τὰς Ἀθήνας Μονῆς Δαφνίου	63
ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ 7η: Ἀ ρ ε τ ῆ ς Κ α λ ο γ ε ρ ο π ο ῦ λ ο υ. Ἡ διὰ τῆς Βυζαντινῆς Τέχνης στροφὴ τῆς αἰσθητικῆς στάσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐναντι τῶν φαινομένων τοῦ κόσμου	66
ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ 8η: Χ ο υ ἄ ν Ν α δ ἄ λ. Ὁ Βυζαντινὸς κόσμος εἰς τὸ ἔργον «AMBASCIATA A TAMORLAN» τοῦ RUY GONZALEZ DE CLAVIJO	70
ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ 9η: Π α ν α γ ῆ Β α ν δ ῶ ρ ο υ. Ἡ ἐξωτερικὴ ζωγραφικὴ τῶν Ἐκκλησιῶν - Μοναστηρίων τῆς Μολδαβίας καὶ ἡ πολιτικὴ τῆς σημασίας	79
ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ 10η: Β α σ ι λ ε ῖ ο υ Β ρ υ ῶ ν η. Ὁ Ἅγιος Χριστόφο- ρος εἰς τὴν Τέχνην καὶ οἱ Ἄγιογραφικοὶ τύποι του	85
ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ 11η: Ν ι κ ο λ ἄ ο υ Ὁ λ υ μ π ῖ ο υ. Ἡ Ἀνάληψις τοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν Τέχνην	92

	Σελ.
ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ 12η: Σ π υ ρ ί δ ω ν ο ς Κ ο ν τ ο γ ι ά ν ν η. 'Ο ἐν Κερ- κύρα Ναός τῆς «Παναγίας τῶν Ξένων»	100
ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ 13η: Κ. Π α π α λ έ ξ η. 'Ο ἐν Βλοχῶ Καρδίτης Ναός τοῦ Ἁγίου Δημητρίου	107
ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ 14η: Μ α ρ ί ν ο υ Δ η μ η τ ρ ί ο υ. Ἐδημοσίευτα ἠρει- πωμένα ναῦδρια εἰς τὸ Κάστρον τῆς Νέας Ἐπιδαύρου	110
ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ 15η: Π α ν α γ ι ώ τ α ς Ν ό σ η — Ζ α φ ε ι ρ ί ο υ. Νέα μέθοδος ἀποτυπώσεως Χαραγμάτων καὶ Ἀκτιδογραφημάτων	115
Πορίσματα τοῦ Συεδρίου	117
Πίναξ τῶν τακτικῶν μελῶν τῆς Ἐταιρείας	123
Πίναξ τῶν δοκίμων μελῶν τῆς Ἐταιρείας	125
Πίναξ τῶν περιεχομένων	127